

Friedrich Nietzsche

Bütün Yapıtları

İnsanca, Pek İnsanca 1

Çeviren: Mustafa Tüzel

2. BASIM

Kitapları 6

Friedrich Nietzsche

Friedrich Wilhelm Nietzsche, 15 Ekim 1844'te, Kuzeydoğu Almanya'nın, babasının papaz olduğu küçük bir kasabasında, Röcken'de doğdu. Beş yaşındayken babası ölünce, annesi, kızkardeşi ve halalarıyla birlikte Naumburg'a göçen küçük Fritz, orta öğrenimini ünlü 'klasik' okul Schulpforta'da tamamladı. Yüksek öğrenimi için önce teoloji okumaya başlayan Nietzsche, hocası bilgin Ritschl'in etkisiyle filolojiye, özellikle de Eski Yunan incelemelerine kayd. Leipzig ve Bonn üniversitelerinde okuduktan sonra, henüz doktorasını bile vermemişken, 1869 yılında (yirmi beş yaşındayken) İsviçre'nin Basel Üniversitesi'nin Klasik Filoloji Kürsüsü'ne Onursal Profesör olarak çağrıldı.

Bu sıralarda Schopenhauer'in felsefesi ve Wagner'in müziğine hayranlık besleyen gencin ilk yapıtı, *Tragedyanın Doğuşu*, getirdiği yepyeni kültür anlayışı ve çağdaşlık yorumuyla, hem ilgi uyandırdı hem de şimşekleri üzerine çekti. Bunu, özellikle ahlak konularında yoğunlaşan çeşitli kitapları izledi.

1879'da gönüllü olarak katıldığı 1870 Alman-Fransız savaşında geçirdiği hastalıkların sonuçlarının (başağrısı, uykusuzluk) iyice artmasıyla, üniversite-deki görevinden emekliye ayrılarak, sağlığını koruyabileceği bir yer arayışında, kışları İtalya kıyılarında, yazları İsviçre dağlarında yaşayarak, kendini tamamıyla yazılarına verdi. 1883'te, bir yıl önce tanıştığı Rus asıllı kadın şair Lou Salomé'nin de verdiği yücelme duygusuyla, *Böyle Söyledi Zerdüşt*'ün ilk kitabını yazdı. Bunu, 1885'e dek, ikinci, üçüncü ve dördüncü kitaplar ile, *Zerdüşt*'ün içeriğine 'düzyazı' olarak yaklaşan *İyinin Ve Kötünün Ötesinde* (1885) ve *Ahlakın Soykütüğü* (1887) izledi.

Zerdüşt sonrası döneminde, çeşitli zamanlarda çeşitli başlıklar tasarlayarak, bir 'büyük yapıt' yazmaya girişen Nietzsche, son üretken yılı olan 1888'de, sırayla *Wagner Olayı*, *Putların Batışı*, *Deccal*, *Ecce Homo* ve *Dionysos Dithyrambosları* adlı kitaplarını tamamladı. 1889 yılının ilk günlerinde, Torino'da, sokakta kırbaçlanan bir beygirin boynuna sarılıp ağlamaya başlayan düşünür, öğrencilik yıllarında aldığı frengi mikrobu sonucu olduğu tahmin edilen çılgınlığa gömüldü. 1900 yılına dek tinsel karanlık içinde bitkisel denebilecek yaşamını sürdüren Nietzsche, etkileri kendisinden sonraki yüzyılda yaygın olacak düşünce ürünlerini geride bırakarak 25 Ağustos'ta 'bengiliğe' göçtü...

Nietzsche

Bütün Yapıtları

ELEŞTİREL TOPLU BASIM

Giorgio Colli / Mazzino Montinari

Bölüm I : Gençlik Yazıları

Bölüm II : Filoloji Yazıları

Bölüm III : Kitapları

Bölüm IV : Defterleri

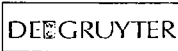
Bölüm V : Mektupları

Yayın Kurulu

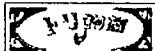
Oruç Aruoba - Mustafa Tüzel - Can Alkor

Walter de Gruyter & Co
Berlin

Hakusuisha Publishing Company
Tokyo

İtthaki Yayınları
İstanbul

Éditions Gallimard
Paris

Adelphi Edizioni
Milano

FRIEDRICH NIETZSCHE

İnsanca Pek İnsanca 1

Özgür Tınlıler İçin Bir Kitap

Çeviren:

Mustafa Tüzel

BÜTÜN YAPITLARI

BÖLÜM III / CİLT.6

İstanbul / 2007

Ithaki Yayınları - 200
Nietzsche Bütün Yapıtları / Eleştirel Toplu Basım - 4
Giorgio Colli / Mazzino Montinari
ISBN 975-8725-26-2

Insanca Pek Insanca 1
Friedrich Nietzsche

Kitabın özgün adı:
Menschliches Allzumenschliches 1

2. Baskı İstanbul, Kasım 2007

© Walter de Gruyter & Co.
© Ithaki, 2007

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

***Die Herausgabe dieses Werkes wurde aus Mitteln des
Goethe-Instituts gefördert.***

***Bu yapıtın yayımlanması Goethe-Institut'un
katkılarıyla gerçekleşmiştir.***

Yayına Hazırlayan: Ahmet Öz
Kapak Tasarımı: Murat Özgöl
Kapak Uygulama: Cemile Öz
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: Yeşim Ercan
Kapak ve İç Baskı: İdil Matbaacılık
Ithaki™ Penguin Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.

Ithaki Yayınları
Mühürdar Cad. İlder Ertüzün Sok. 4/6 81300 Kadıköy İstanbul
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97
Faks: (0216) 449 98 34
E-posta: ithaki@ithaki.com.tr
www.ithaki.com.tr

MENSCHLICHES, ALLZUMENSCHLICHES.

EIN BUCH FÜR FREIE GEISTER.

Dem Andenken Voltaire's
geweiht
zur Gedächtniss-Feier seines Todestages,
des 30. Mai 1778.

Von

Friedrich Nietzsche.

CHEMNITZ 1878.

Verlag von Ernst Schmeltzner.

PARIS
SANDOZ & FISCHBACHER
23 Rue de Seine.

ST. PETERSBURG
H. SCHNITZDORFF
(J. BOETTNER)
Kön. Hof-Buchhandlung
& Newsky Prospekt.

TURIN
(FLORENZ, ROM)
ERMANNO LOESCHER
Via di Po 10.

NEW-YORK
E. STEIGER
22 & 24 Frankfort Street.

LONDON
DAVID NUTT
27 & 28 Strand.

Sorrento'da bir kış konaklaması (1876'dan 1877'ye) sırasında oluşan bu monologsal kitap, 30 Mayıs 1878 tarihinin yaklaşması, tinin en büyük özgürleştiricilerinden birine tam saatinde kişisel bir saygı sunma arzusunu çok canlı bir biçimde uyardırmıyorsa, şimdi kamuoyuna açılmayacaktı.

[Nietzsche'nin Birinci Baskı'ya Notu, 1878]

Önsöz Yerine

“— Bir süre, insanların kendilerini verdikleri değişik uğraşları tartıp biçtim ve içlerinden en iyisini seçmeye çalıştım. Ama bu işi yaparken ne gibi düşüncelere vardığımı burada anlatmam gerekmiyor: kendi payıma, “hiçbir şey kendi amacıma sıkı sıkıya bağlı kalmaktan “daha iyi görünmedi gözüme, yani: bütün ömrümü, aklı-mı eğitmek ve hakikatin izlerini, kendime seçtiğim yön-tem ve biçimle aramak için kullanmaktan. Çünkü bu “yolda giderken tadına bakmaya başladığım meyveler, ka-nımca bu yaşamda daha hoş, daha masumu bulunama-yacak türdendiler; ayrıca, bu inceleme tarzından yarar-landığımdan bu yana, her gün, hep bir önemi olan ve “kesinlikle herkesin bilmediği yeni bir şey keşfettim. So-“nunda ruhumu öyle bir mutluluk kapladı ki, öteki tüm “şeyler ona hiçbir acı veremezdi.”

Cartesius'un Latincesinden

si olarak da, dünyaya baktığına; ve her derin kuşkuda yatan sonuçları, onlara her mutlak bakış farklılığının kendisine kapıları yargıladığı, yalnız kalmanın donmalarını ve korkularını öğrenen birisi anlayacaktır, kendimden dinlenmek için, adeta kendimi bir süreliğine unutmak için, ne kadar sık herhangi bir yere — herhangi bir hürmete ya da düşmanlığa ya da bilimselliğe ya da yüzeyselliğe ya da aptallığa — sığınmaya çalıştığımı; gereksindiğim şeyi bulamadığım yerde, neden onu yapay olarak elde etmek, gereğince sahtesini yapmak, gereğince uydurmak zorunda kaldığımı da anlayacaktır (— ve şairler başka ne yaptılar ki? Yoksa tüm şu sanatın dünyada ne işi vardı?) Ama benim, kür yapmak ve kendimi yeniden oluşturmak için, hep yeniden en acil gereksindiğim şey, tek başına g ö r e c e k kadar tek başına olmadığuma inanmaktı, görülende ve arzulananda akrabalık ve eşitlik olduğuna dair büyümlü bir sanı, dostluğa güvende bir soluklanış, hiçbir kuşkuyla ve soru işaretine yer olmayan iki kişilik bir körlük; ön planlardan, üst yüzeylerden, yakında olandan, en yakında olandan, rengi, teni ve görünürlüğü olan her şeyden alınan bir haz. Belki de bu açıdan bir hayli “yapaylık” içinde olduğum, bir hayli ince kalpazanlık yaptığım öne sürülebilirdi: örneğin ahlak konusunda yeterince açık görüşlü olduğum bir dönemde; Schopenhauer’in kör ahlak istenci karşısında gözlerimi bile isteye yumduğum; bunun gibi, Richard Wagner’in iflah olmaz romantikliği konusunda, sanki bir son değil de bir başlangıçmış gibi kendimi aldattığım; bunun gibi, Yunanlılar konusunda, bunun gibi Almanlar ve gelecekleri konusunda — ve belki de böyle uzun bir ‘bunun gibi’ler listesi daha vardır? — diyelim ki tüm bunlar doğrudur ve doğru bir gerekçeyle bana isnat edilmektedir, böyle bir kendini aldatmada, ne kadar kendini koruma hilesi, ne kadar akıl ve daha üst bir himaye içerildiği hakkın-

da ne biliyorsunuz, ne bilebilirdiniz — ve kendi hakikatlığımın lüksünü kendime yeniden tanıyabilmek için bana daha ne kadar sahtelik gerektiğini?... Yeter, yaşıyorum daha; ve yaşam ahlak tarafından sonuna dek düşünülmemiştir bile: y a n ı l m a ister, yanılmayla y a ş a r ... doğru değil mi ama? Bu yüzden, şimdiden başlıyorum yeniden ve her zaman yaptığım şeyi yapıyorum, ben, eski ahlak düşmanı ve kuş avcısı — ve ahlak-sız konuşuyorum, ahlakdışı, “iyinin ve kötünün ötesinde”? —

2.

— Böylece, bir aralar, gerek duyduğumda kendi kendime “özgür tinlileri” de u y d u r m u ş t u m , “İnsanca, Pek İnsanca” başlıklı bu efkarlı, cesur kitabın adandığı kişileri: böylesi “özgür tinliler” yoktur, olmamıştır, — ama o sıralar onlara, dediğim gibi, yarenlik etmek amacıyla gerek duyuyordum, en kötü şeylerin ortasında (hastalık, yalnızlaşma, yabancılar, hüznün, eylemsizlik): keyfim bozulmasın diye, muhabbet edilen ve birlikte gü-lünen mert dostlar ve hayaletlerdi onlar; muhabbet etmek ve gülmek istediğinde insanın canı, ve can sıkıma başladıklarında da def edilen — eksikliği duyulan arkadaşlar için bir telafi. Böylesi özgür tinlilerin bir gün o l a b i l e c e ğ i n d e n , Avrupamızın yarınki ve ertesi günkü evlatları arasında böyle uyanık ve pervasız dostlara, sadece benim örneğimdeki gibi hayaller ve münzevinin gölge oyunu olarak değil de, etiyle kemiğiyle ve elle tutulur gözle görünür bir biçimde sahip olabileceğinden: b e n bundan hiç kuşku duymak istemem. Onların şimdiden g e l d i - ğ i n i görüyorum, yavaş yavaş; belki de onların hangi yazgılarda ortaya çıktıklarını, hangi yollardan geldiklerini g ö r d ü ğ ü m ü peşin peşin betimlediğimde, onların gelişini hızlandırmak için

bir şey yapıyorum? — —

3.

Tahmin edilebilir ki, “özgür tin” türünden bir tin, önce mükemmelliğe varıncaya dek olgunlaşmış ve tatlılaşmıştır, en belirleyici olayını bağlarından büyük bir kurtuluşa yaşamıştır, ve daha öncesinde bir o denli bağlı bir tin olmuştur ve köşesine ve sütununa sonsuza dek zincirli görünmüştür. En sıkı bağlayan nedir? Adeta kopmaz olan ipler hangileridir? Yüce ve seçkin türden insanlar için bu, ödevleri olacaktır: gençliğe özgü haliyle o derin saygı, eskiden beri saygı duyulan ve şerefli olan her şey karşısında o ürperti ve o incelik; yetiştikleri toprağa, onlara yol gösterenlere, tapınmayı öğrendikleri tapınağa duyulan şükran — tam da en yüce anları en sıkı bağlayacaktır onları, en uzun süre yükümlü kılacaktır. Böylesine bağlanmış olanlar için bağlarından o büyük kurtuluş öyle apansız, bir deprem gibi gelir: genç ruhu birdenbire sarsılır, etkilenir, irkilir — kendisi de anlamaz olup biteni. Bir devindirici güç, bir tazyik hükmeder ona bir buyruk gibi: bir istek ve bir dilek uyanır, çekip gitmek, nereye ve her ne pahasına olursa olsun; keşfedilmemiş bir dünyaya duyulan yoğun ve tehlikeli bir merak alevlenir tüm duyularında. “B u r a d a yaşamaktansa, ölmek daha iyi” — böyle çınlar o buyurgan ses ve baştan çıkarma: ve bu “burada”, bu “bizim burası”, o âna dek sevdiği her şeydir!” Sevdği şey karşısında apansız bir korku ve kuşku, “ödev” bildiği şeye karşı yıldırım gibi çakan bir horgörü, gezginliğe, yabana, yabancılaşmaya, üşütmeye, ayılmaya, donmaya duyulan isyancı, keyfi, bir volkan gibi iten bir istek, sevgiyle duyulan bir nefret, belki o âna dek taptığı ve sevdiği yere, geriye doğru kutsal olanı kirletmeye

yönelik bir hamle ve bir geriye bakış, belki az önce yaptığı şey hakkında bir utanç kızarması, ve aynı zamanda onu yaptığı için bir ferahlama, esrik, içsel, ferahlatıcı bir ürperti, bir zafe-
rin kendini ele verdiği — bir zafer? neye karşı? kime karşı? Es-
rarengiz, sorularla dolu, kuşku götürür bir zafer, ama yine de
ilk zafer — böylesine kötü ve sancılı bir şey, bağlardan büyük
kurtuluşun tarihinde yer alır. İnsanı mahvedebilecek bir hasta-
lıktır aynı zamanda; kendini-belirlemeye, kendi değerlerini
koymaya yönelik bu ilk güç ve istenç patlaması, bu öz gü r is-
tenç istemi: ve bundan sonra özgürleşenin, bağlarından kurtula-
nın, şeyler üzerindeki egemenliğini kanıtlamaya çalıştığı yabanıl
çabalarda ve tuhaflıklarda ne kadar çok hastalık dile gelir! Za-
limce dolaşır ortalıkta, doyurulmamış bir şehvetle; eline geçir-
diklerine ödetir gururunun tehlikeli gerilimini; paramparça
eder, kendisine çekici geleni. Kötü bir kahkahayla tersyüz eder,
örtölmüş, herhangi bir utançla esirgenmiş bulduğunu: bu şeyle-
rin tersyüz edildikleri z a m a n nasıl göründüklerini araştırır.
Belki de teveccühünü, şimdiye dek kötü bir ünü olana yönelt-
mesinde bir keyfilik ve keyfilikten duyulan zevk vardır, — me-
rakla ve baştan çıkarırcasına en yasak olana sokulmasında. Gi-
dip gelmelerinin ve sürtmelerinin arka planında — çünkü hu-
zursuz ve hedefsiz dolaşır, tıpkı bir çöldeymiş gibi — gitgide da-
ha tehlikeli olan bir merakın soru işareti yatar. “T ü m değerler
tersyüz edilemez mi? Ve belki de kötüdür iyi? Ve tanrı sadece bir
buluşu ve inceliğidir şeytanın? Belki de her şey sahtedir en teme-
linde? Ve biz aldatılanlar isek eğer, tam da bu yüzden aldatanlar
da değil miyiz? Aldatanlar da olmamız g e r e k m e z mi?” — bu
tür düşünceler yol gösterir ona ve yoldan çıkarır onu, hep daha
ileriye, hep daha aşağıya. Yalnızlık kuşatır ve halkalanır etrafın-
da, hep daha tehditkar, boğucu, yürek sıkıcı, o korkunç tanrıça

ve mater saeva cupidinum¹ — ama kim biliyor ki günümüzde, yalnızlığın ne olduğunu?...

4.

Bu hastalıklı yalnızlaşmadan, bu gibi deneme yıllarının çölünden, çok yol vardır daha, bir bilgi aracı ve olta iğnesi olarak hastalıktan bile vazgeçemeyen o muazzam taşkın güvenliliğe ve sağlamlılığa kadar, bir o kadar da yüreğin kendini kendi egemenliği ve disiplini altına sokması olan ve çok sayıda ve birbirine karşıt düşünme biçimine giden yollara izin veren tinin o olgun özgürlüğüne kadar—; tinin kendi yollarında örneğin kendisini yitirmesi, kendisine âşık olması ve herhangi bir köşede esrik sızıp kalması tehlikesini dışlayan o içsel kapsamlılığa ve nazeninliğe; plastik, tamamen iyileştirici, yeniden üretici, yeniden kurucu o güçlerin b ü y ü k sağlığın işareti olan o bolluğuna, özgür tinliye deneme üzerinden yaşama ve kendini maceraya sunabilme tehlikeli ayrıcalığını veren o bolluğa kadar: özgür tinlinin ustalık ayrıcalığı! Bu arada uzun iyileşme yılları geçebilir; çoğu kez kendini sağlık olarak gizlemeye ve ortaya çıkarmaya yeltenen inatçı bir sağlık istencinin egemenliği ve dizginleri eline aldığı, çok renkli, sancılı–büyülü değişimlerle dolu yıllar. Yazgısı bu olan bir insanın daha sonra duygulanmadan anımsamayacağı bir ara durum vardı burada: solgun bir ince ışık ve güneş talihî özgüdür ona, bir kuş–özgürlüğü, kuş–bakışı, kuş–küstahlığı, merakın ve zarif aşagılamanın birbirine bağlandıkları üçüncü bir şey. Bir “özgür tinli” — bu soğuk sözcük iyi gelir o durumda, ısıtır adeta. Yaşar insan, artık aşkın ve nefretin zincirlerinde değil, evetsiz, hayırsız, gönüllü yakın, gönüllü uzak, en çok da uzaklaşmayı severek, kıyısından geçerek,

uç a uç a uzaklaşarak, yeniden ötelere, yeniden yükseklerle uçarak; nazenindir insan, tıpkı bir zamanlar altında muazzam bir çok çeşitliliği görmüş biri gibi, — ve kendilerini ilgilendirmeyen şeyleri dert edinenlerin tam tersi biri olur. Aslında özgür tinliyi bundan böyle ilgilendiren, şeylerdir sadece — ve ne kadar çok şey! — kendisinin artık d e r t edinmediği...

5.

İyileşmeye bir adım daha: ve özgür tinli yeniden yakınlaşır yaşama, elbette yavaşça, adeta ayak sürüyerek, adeta güvensizce. Yeniden ısınır etrafı, sararır adeta; derinlik kazanır duygu ve duygudaşlık, her türden ılık rüzgar geçip gider üstünden. Adeta, gözleri ancak şimdi y a k ı n a açılıyormuş gibi gelir ona. Şaşkındır ve oturur sessizce: n e r e d e y d i k i o? Bu yakın ve en yakın şeyler: ne kadar da değişmiş görünürler ona! Şükranla bakar geriye; — kendi gezginliğine, katılığına ve kendine yabancılaşmasına, kendi uzak bakışlarına ve soğuk yüksekliklere kuş uçuşlarına şükranla. Narin, ağırkanlı bir köşesinde oturan gibi hep “kendi yerinde” hep “kendi kendinde” kalmamış olması ne iyi! Kendinin d ı ş ı n d a i d i o: hiç kuşku yok ki! Ancak şimdi görüyor kendi kendini —, ve ne sürprizler buluyor bu sırada! Ne denenmemiş ürpertiler! İyileşmekte olanın yorgunluğunda, eski hastalığında, hastalığının nüksedişlerinde hâlâ ne mutluluk! Nasıl da hoşuna gider acı çekerek oturmak sessizce, sabrını bü-yütmek, güneşte uzanmak! Kim anlar onun gibi, kıştaki mutluluktan, duvardaki güneş lekesinden! Dünyanın en minnettar, en mütevazı hayvanlarıdır yüzünü yaşama yeniden yarı yarıya dönen, iyileşmekte olanlar ve kertenkeleler: — hiçbir günü, arkadan sürüklenen kuyruğuna bir methiye ilıstirmeden geride bi-

rakmayanlar vardır aralarında. Ciddi konuşmak gerekirse: her türlü kötümserliğe (bilindiği gibi eski idealistlerin ve yalancı keçilerin kanser hasarlarına) karşı esaslı bir kürdür, bir süre hasta kalmak ve sonra, daha uzun, daha uzun bir süre sağlıklı, demem o ki “daha sağlıklı” olmak. Bilgelik, yaşam bilgeliği vardır sağlıklı bile kendine uzun bir süre sadece küçük dozlarda uygun görmekte.

6.

O zaman, hâlâ deli dolu, hâlâ değişken bir sağlığın apansız ışıkları altında, nihayet açılmaya başlayabilir özgür, gitgide daha da özgürleşen tinliye, o büyük bağlarından kurtuluşun o zamana dek belleğinde karanlık, kuşkulu, handiyse dokunulmaz bir biçimde beklemiş bulunan sırrının perdesi. Uzun süredir sormaya bile cesaret edemediyse “neden böyle uzakta? böyle yalnız? saygı duyduğum her şeyden vazgeçerek? saygı duymanın kendisinden bile vazgeçerek? niye bu katılık, bu güvensizlik, bu nefret kendi erdemlerime karşı?” diye — şimdi yüksek sesle sormaya cesaret eder bunları ve şimdiden bir yanıt gibi birşeyler de duyar. “Sen ki, kendi kendinin efendisi olmalıydın, kendi erdemlerinin de. Önceden onlar senin efendindi: ama onlar ancak öteki aletlerinin yanında birer aletin olabilirler senin. Sen ki, kendi yanalığın ve karşılığın üzerinde güç kazanmalı ve onları yerinden almayı ve yeniden yerine takmayı bilmeliydin, duruma göre, yüksek amaçlarının gerektirdiğince. Sen ki, her değer vermedeki perspektifsel olanı kavramayı öğrenmeliydin — ufukların ötelenmesini, bozulmasını ve görünüşteki teleolojisini ve perspektifsel olana ait her şeyi; karşıt değerler bağlamındaki bir parça aptallığı ve her yanalığa, her karşılığa değen tüm entelek-

tüel kayıpları da. Sen ki, her yana ve karşı'daki zorunlu adaletsizliği kavramayı öğrenmeliydin, yaşamın kopmaz bir parçası olan adaletsizliği, perspektifsel olanla ve kendi adaletsizliğiyle koşullanmış olarak yaşamı. Sen ki, her şeyden önce gözlerinle görmeliydin, adaletsizliğin nerede her zaman en büyük olduğunu: elbette yaşamın en küçük, en dar, en yetersiz, en ilksel geliştiği ve yine de kendini şeylerin amacı ve ölçütü olarak görmekten ve kendini sürdürmek için daha yüksek, daha büyük, daha zengin olanı gizliden gizliye ve darkafalılıkla ve aralıksız ufalamaktan ve kuşkulu bir duruma sokmaktan kendini alamadığı yerde — sıradüzeni sorununu ve perspektifin ve erkin ve hukukun kapsamlılığının birlikte boy attıklarını gözlerinle görmeliydin. Sen ki “— yeter, özgür tinli biliyor artık hangi “sen ki...”ye itaat ettiğini, ve şimdi neyi yapabileceğini, neyi ancak şimdi — yapmasına izin verildiğini...

7.

Özgür tinli o bağlarından kurtulma sırrı bağlamında böyle yanıtlar kendi kendini ve kendi örneğini genelleştirip, kendi yaşantısı hakkında karar vererek bitirir sözlerini. “Benim başıma ne geldiyse, der kendi kendine, bir görevin ta kendisi olmak ve “dünyaya gelmek” isteyen herkesin başına gelmeli. Bu görevin gizli gücü ve zorunluluğu, onun tek tek yazgıları arasında ve içinde, bilincinde olunmayan bir hamilelik gibi hüküm sürecektir — kendisi bu görevi göze almadan ve adını öğrenmeden çok önce. Yazgımız, biz onu henüz bilmesek de hüküm sürer üstümüzde; gelecektir bugünümüze kuralları koyan. Diyelim ki sıradüzeni sorunu olsun bizim sorunumuz olduğunu söyleyebildiğimiz, biz, özgür tinliler: şimdi, yaşamımızın öğleninde

anlıyoruz ancak, karşımıza çıkabilmeden önce ne gibi hazırlıklara, dolambaçlı yollara, sınamalara, baştan çıkarmalara, kılık değiştirmelere gerek duyduğunu bu sorunun ve “insan” denilen o iç dünyanın serüvencileri ve dünyaya yelken açanları olarak ve yine “insan” denilen o “daha yüksek”in “üst üste”nin ölçüsünü alanlar olarak bizim, ruhtaki ve bedendeki en katmerli ve en çelişkili sıkıntı ve mutluluk durumlarını nasıl ancak deneyimlemek zorunda olduğumuzu — dört bir yana koşturarak, adeta korkusuzca, hiçbir şeyi hor görmeden, hiçbir şeyi yitirmeden, her şeyin tadına bakarak, her şeyi rastlantısal olandan arındırarak ve adeta eleyerek — ta ki sonunda diyebilelim, biz özgür tinliler: “İşte — yeni bir sorun! İşte, basamaklarında bizzat oturduğumuz ve çıktığımız uzun bir merdiven, — bir zamanlar bizzat kendimizin oluşturduğu! İşte bir daha yüksek, bir daha derin, bir bizim-aramızda, muazzam uzun bir düzen, bir sıradüzeni, bu gördüğümüz: işte — bizim sorunuz!” — —

8.

Bu kitabın, yukarıda betimlenen gelişmenin hangi noktasına ait olduğu (ya da yerleştirildiği —) hiçbir psikoloğun ve imyorumcusunun gözünden bir an bile kaçmayacaktır. Ama günümüzde nerede psikologlar var ki? Fransa’da elbette; belki Rusya’da; kesinlikle Almanya’da değil. Günümüz Almanlarının bu durumu bir şeref vesilesi olarak bile görebilmelerinin gerekçeleri de eksik değil: yeterince kötü bir şey, bu konuda Alman olmayan bir biçimde yetişmiş ve oluşmuş birisi için! Okurlarını geniş bir ülkeler ve halklar çevresinde bulabilmiş olan — yaklaşık on yıldır yollarda — ve ham yabancı kulaklarının da dinlemeye

kandırılacakları herhangi bir müzik ve flüt sanatından anlaması gereken bu Alman kitabı, — bu kitap tam da Almanya’da en ihmalkar bir biçimde okunmuş, en kötü bir biçimde işitilmiş tir: nedir bunun nedeni? — “Çok şey istiyor, yanıt verildi bana, kaba ödevlerin zahmeti olmadan yöneliyor insanlara, ince ve nazenin duyular istiyor, fazlalığı gerektiriyor, zaman fazlalığını, gökyüzünün ve gönlün aydınlığını, en cüretkar anlamıyla huzuru: iyi şeyler bunlar — biz günümüz Almanları sahip değiliz bunlara ve bu yüzden de veremeyiz bunları.” — Böyle bir yanıt karşısında felsefem susmamı salık veriyor bana ve başka soru sormamamı; ne de olsa, bazı durumlarda, özdeyişte de belirtildiği gibi, kişinin filozof kalması için yapması gereken — susmaktır.²

Nizza, 1886 İlk baharı

Birinci Ana Bölüm

İlk ve Son Şeyler Üzerine

1.

Kavramların ve duyguların kimyası. — Felsefi sorunlar, tıpkı iki bin yıl önceki gibi, şimdi yeniden hemen hemen her konuda aynı soru biçimini alıyorlar: bir şey kendi karşıtından nasıl doğabilir, örneğin akıllıca bir şey akılsızca bir şeyden, duyumsayan cansızdan, mantık mantıksızlıktan, kayıtsızca bakmak şehvetle istemekten, başkaları için yaşamak egoizmden, hakikat yanlışlardan? Metafizik felsefe bu zorluk karşısında şimdiye dek , birinin diğerinden doğuşunu yadsımakta ve daha yüksek değer biçilen şeylerin doğrudan doğruya “kendinde şey”in çekirdeğinde ve özünde, mucizevi bir başlangıcı olduğunu kabul etmekte buldu çareyi. Buna karşılık, artık doğa biliminden ayrı düşünülmemeycek olan, tüm felsefi yöntemlerin en yenisi, tarihsel felsefe, tekil vakalarda (ve tahminen tüm vakalarda bu sonuca varacaktır) popüler ya da metafizik kavrayışın bildik abartmasında dışında karşıtlıkların bulunmadığını ve bu karşı karşıya koymanın temelinde aklın bir yanlışlığının yattığını bildirdi: bu felsefenin açıklamasına göre, tam olarak söylendi-

ğinde, ne egoist olmayan bir eylem, ne de tamamen kayıtsızca bir bakış vardır, bunların ikisi de yüceltmedir sadece, temel unsurları adeta buharlaşmış gibidir ve var olduğunu sadece en dikkatli gözleme gösterir. — Gereksindiğimiz ve bize ancak tek tek bilimlerin bugünkü düzeyinde verilebilecek tek şey bir kimya dır: ahlaksal, dinsel, estetik tasarımların ve duyumların, bir de kültürün ve toplumun büyük ve küçük ilişkilerindeyken, hatta yalnızlık içindeyken kendimizde yaşantıladığımız tüm heyecanların bir kimyası: ya bu kimya, bu alanda da en harika renklerin en aşağı, hatta aşağılanası maddelerden oluştuğu sonucuna varırsa? Çoğu kimse, bu tür incelemeleri izlemekten hoşlanacak mıdır? İnsanlık köken ve başlangıçlar hakkındaki soruları aklından silip atmaya sever: karşıt eğilimi içinde hissetmek için adeta insanlıktan çıkmış olmak gerekmez mi?

2.

Filozofların baş yanılgısı: — Tüm filozofların ortak bir yanılgısı vardır, şimdiki zamanın insanını çıkış noktası alırlar ve hedefe de bu insanın analizi yoluyla varacaklarını düşünürler. “İnsan”ı ister istemez bir *aeterna veritas*,¹ tüm anaforlarda hep aynı kalan, şeylerin güvenilir bir ölçütü olarak canlandırırlar gözlerinde. Filozofun insan hakkında söylediği her şey, aslında, çok sınırlı bir zaman diliminin insanı hakkında bir tanıklıktan öteye gitmez. Tarihsel anlam, duyu eksikliği, tüm filozofların ırsi kusurudur. hatta bazı filozoflar insanın belirli dinlerin, belirli siyasal olayların etkisiyle oluşmuş olan en yeni biçimlenişini, çıkış noktası olarak alınması gereken sabit biçim olarak kabul ederler birdenbire. İnsanın bir oluşum ürünü olduğunu, bilme yetisinin de bir oluşum ürünü olduğunu öğ-

renmek istemezler; hatta içlerinden bazıları tüm dünyayı bu bilme yetisinden çıkararak kurarlar. — Oysa, insan gelişimindeki özel olan her şey kadim zamanlarda, bizim yaklaşık olarak bildiğimiz o dört bin yıldan çok önce, olup bitmiştir; bu yıllarda insan çok fazla değişmemiş olabilir. Ne ki, filozof, günümüz insanında “içgüdüler”i görür ve bunların insanın değişmez gerçeklerinden olduğunu ve bu bakımdan genel olarak dünyanın anlaşılması için bir anahtar oluşturabileceklerini kabul eder; tüm teleoloji son dört bin yılın insanı hakkında, dünyadaki tüm olayların doğal yönlerinin başlangıçtan itibaren ona doğru olduğu b e n g i bir insandan konuşur gibi konuşulması üzerine kurulmuştur. Her şey oluşum ürünüdür oysa; b e n g i gerçekler yoktur: tıpkı mutlak hakikatlerin olmayışı gibi. — Bu yüzden, şu andan itibaren t a r i h s e l f e l s e f e yapmak ve onunla birlikte, mütevazılaşma erdemi gereklidir.

3.

Göze çarpmayan hakikatlere değer biçilmesi. — Kesin bir yöntemle bulunan, göze çarpmayan küçük hakikatlere, metafizik ve sanatçı çağlardan ve kişilerden kaynaklanan mutluluk verici ve göz alıcı hatalardan daha büyük bir değer biçilmesi, yüksek bir kültürün belirtisidir. İlk, alaycı bir gülümsemeyle yaklaşmıştır birincilere; sanki burada asla eşit haklara sahip olanlar karşı karşıya duramazmış gibi: birileri ne denli alçakgönüllü, sade, yavan ve hatta görünüşte cesaret kırıcı duruyorlarsa, diğerleri de o denli güzel, gösterişli, esriklik verici ve hatta mutlandırıcı durmaktadırlar. Oysa ki güç bela elde edilen, belirli, kalıcı olan ve bu yüzden sonraki her bilgi için önemli sonuçlar doğuracak olandır yine de yüksek olan, ondan

yana olmak erkekçedir ve yüreklilik, sadelik, kanaatkarlık belirtisidir. Zamanla sadece birey değil sonundâ tüm insanlık da dayanıklı, kalıcı bilgilere daha yüksek değer biçilmesine alıştığında ve hakikatlerin esinlenmesine ve mucize gibi iletilmesine duyduğu inancı yitirdiğinde, bu erkeklige yükselecektir. Göze çarpmayan hakikatlere değer biçilmesi ve tin egemenlik kazanmaya başladığında, güzele ve yüzeye ilişkin ölçütleriyle biçimlere tapanların, alay etmek için önceleri iyi gerekçeleri olacaktır elbette: ne var ki ya sadece gözleri en sade biçimin çekiciliğine henüz açılmadığı için, ya da o zihinle eğitilmiş insanlar, onun tarafından daha uzun bir süredir bütünüyle ve içsel olarak nüfuz edilmedikleri için ve bu yüzden hâlâ düşüncesizce eski biçimleri taklit ettikleri (ve bunu da, bir konuya yeterince önem vermeyen herkesin yaptığı gibi, yeterince kötü yaptığı) için. Eskiden zihin sıkı bir düşünmeyle yorulmazdı, bu yüzden simgeleri ve biçimleri kurmasına dayanırdı ciddiyeti. Bu durum değişmiştir; simgesel olanın ciddiyeti, alçak kültürün belirleyici özelliği olmuştur; nasıl ki bizim sanatlarımız gitgide daha entelektüel, duyularımız daha tinsel oluyorsa, ve örneğin neyin duyulara hoş geldiğine ilişkin şimdi yüzyıl öncesindekinden tümüyle farklı yargılarda bulunuluyorsa; yaşamımızın biçimleri de gitgide daha tinsel, tüm zamanların gözüyle belki daha çirkin oluyor, ama sadece bu göz, içsel, tinsel güzelliğin dünyasının nasıl sürekli derinleştiğini ve genişlediğini ve zeki bakışın şimdi hepimiz için ne ölçüde en güzel beden yapısı ve en yüce yapı olarak geçerli olabileceğini göremediği için.

4.

Astroloji ve türdeşleri. — Dinsel, ahlaksal ve estetik duygunun nesnelerinin sadece şeylerin yüzeyine ait olmaları muhtemeldir, oysa insan burada en azından dünyanın yüreğine dokunduğuna inanmaktan hoşlanır; bu şeyler kendisini böylesine derinden mutlu ve böylesine derinden mutsuz kıldıkları için yanılmaktadır ve burada da astrolojideki gururun aynısını göstermektedir. Çünkü beriki samanyolunun insan yazgısının çevresinde döndüğünü öne sürmektedir; ahlaklı insan ise, gönlünde asıl yatanın, aynı zamanda şeylerin özü ve yüreği de olması gerektiğini varsayar.

5.

Rüyanın yanlış anlaşılması. — Ham başlangıçsal kültür çağlarında insan, rüyasında ikinci bir gerçek dünyayı tanıdığını sanıyordu; işte tüm metafiziğin kökeni budur. Rüyalar olmasaydı, dünyanın bölünmesi için bir neden bulunamazdı. Ruh ve bedenın ayrılması da rüyanın en eski kavranışıyla bağlantılıdır, ruh görünüşlü bir beden kabulü, yani tüm ruhlar inancının ve olasılıkla tanrı inancının da kökeni bununla bağlantılıdır. “Ölü yaşamasını sürdürür; çünkü yaşayanlara rüyada görünüyor”: böyle çıkarım yapıldı vaktiyle, binlerce yıl boyunca.

6.

Bilimin tını bütünüyle değil, kısmen güçlü. — Bilimin birbirinden ayrılmış, en küçük alanları, salt

nesnel olarak ele alınır: buna karşılık büyük genel bilimler, bir bütün olarak bakıldığında şu soruyu — tamamen nesnellik dışı bir sorudur elbette — ağızlarına alır: Ne için? Neyin yararına? Bu yarar gözetişleri yüzünden, bir bütün olarak, parçalarından daha az kişisellik dışı ele alınırlar. Tüm bilgi piramidinin tepesinde yer alan felsefede ise, genel olarak bilginin yararına ilişkin soru ister istemez ortaya atılır ve her felsefenin bilgiye en büyük yararı atfetme niyeti bilinçsizce vardır. Bu yüzden tüm felsefelerde bu denli yüksek perdeden metafizik vardır ve fiziğin önemsiz görünen çözümleri karşısında bu denli ürküntü vardır; çünkü bilginin yaşam için öneminin olabildiğince büyük görünmesi gerekir. Bilimin tekil alanları ile felsefe arasındaki uzlaşmazlık burada yatar. Sonuncusu, sanatın istediğini, yaşama ve eyleme olanca derinliği ve önemi vermeyi ister; birincisinde ise bilgi aranır, başka hiçbir şey değil, — bundan ne sonuç çıkarsa çıksın. Şimdiye kadar, felsefenin bir bilgi savunusuna dönüşmediği tek bir filozof bile çıkmamıştır; hiç olmazsa bu noktada felsefeye en büyük yararlılık atfedilmesi gerektiği için, her biri iyimserdir. Hepsi de mantığın zulmü altındadır: ve mantık da özü gereği iyimserliktir.

7

Bilimdeki oyunbozan. — Felsefe şu soruyu sorunca ayrıldı bilimden: İnsanı en mutlu yaşatan dünya ve yaşam bilgisi hangisi? Sokratesçi okullarda gerçekleşti bu: mutluluk görüşü açısıyla bağlandı bilimsel araştırmanın atardamarları — ve bugün hâlâ yapılıyor bu.

8.

Doğanın pnömatrik¹ açıklanışı. — Metafizik, doğanın yazısını adeta pnömatrik bir biçimde açıklar, tıpkı eskiden kilisenin ve bilginlerinin Kitab-ı Mukaddes'i açıklayışları gibi. Aynı kesin açıklama sanatı tarzını doğanın üzerinde uygulamak için çok fazla anlama yetisi gereklidir, şimdi filologların tüm kitaplara ilişkin olarak başardıkları gibi: yazının ne söylemek istediğini sadece anlamak, ama ikinci bir anlamı aramak, hatta varsaymamak niyetiyle. Ama nasıl ki kitaplar söz konusu olduğunda bile kötü açıklama sanatı asla tamamen aşılmış değilse ve en iyi eğitimli toplumda bile alegorik ve mistik ifadenin kalıntılarına hâlâ sürekli olarak rastlanılıyorsa: doğa söz konusu olduğunda da durum böyledir — hatta daha da kötüdür.

9.

Metafizik dünya. — Doğrudur, metafizik bir dünya var olabilir; bunun mutlak olasılığıyla başa çıkılamaz. Tüm şeyleri insan kafasıyla görüyoruz ve kesip atamayız bu kafayı; oysa ki bu kafa kesip atılabilseydi, dünyada geriye ne kalacağı sorusu gene de kalırdı geride. Bu, katıksız bilimsel bir sorundur ve insanların sorun etmesine çok uygun değildir; ama şimdiye dek metafizik kabulleri insanlara değerli, dehşetli, zevkli kılan, bu kabülleri üreten her ne varsa tutku, yanılgı ve kendini aldatmadır; bilginin en iyi yöntemleri değil, en kötülerini buna inanmayı öğretirler. Bu yöntemler açığa çıkartıldıklarında, mevcut tüm dinlerin ve metafiziklerin temeli olarak çürütölmüşlerdir. O zaman hâlâ söz konusu olasılık kalır geride; ancak hiçbir şey yapılamaz onunla, meğerki mutluluk, esenlik ve yaşamın

böyle bir olasılığın örümcek ipine asılmasına izin verilsin. — Çünkü metafizik dünya hakkında, bir öteki oluş, ulaşamaz, kavranamaz bir öteki oluş dışında hiçbir şey söylenemezdi; olumsuz niteliklere sahip bir şey olurdu bu dünya. — Böyle bir dünyanın varlığı çok iyi kanıtlanmış olsaydı bile, tüm bilgilerin en önemsizinin tam da bu dünyanın bilgisi olduğu kesinleşirdi: fırtına tehlikesiyle karşı karşıya kalmış bir denizciye, suyun kimyasal analizi bilgisinin görünmesi gerektiğinden daha da önemsiz.

10.

Metafizikğin gelecekteki zararsızlığı. — Din, sanat ve ahlak, ortaya çıkışlarında, başlangıçta ve aldıkları yol boyunca metafizik müdahalelerden medet umulmadan tanımlandıkları anda, salt kuramsal olan “kendinde şey” ve “görünüş” sorununa yönelik en güçlü ilgi sona erer. Çünkü burada da yazıldığı gibi: din, sanat ve ahlakla “kendinde dünyanın özüne” dokunuyor olmayız, tasarımın alanındaıyızdır onlarda, hiçbir “önsezi” bizi daha ileriye götürmez. Dünya imgemizin, dünyanın açığa çıkarılmış özünden ne denli güçlü bir biçimde farklı olabileceği sorusu, büyük bir huzur içinde fizyolojiye ve organizmaların ve kavramların gelişim tarihine devredilecektir.

11.

Sözümona bilim olarak dil. — Dilin, kültürün gelişimi açısından önemi, insanın dilde varolanın yanında kendine ait bir dünya, var olan dünyayı temelden değiştirebileceği ve kendini onun efendisi kılabileceği kadar sağlam gördüğü bir

yer kurmasında yatmaktadır. İnsan şeylerin kavramlarına ve adlarına uzun zaman dilimleri boyunca *aeternae veritates*¹ olarak inandığı sürece, kendini hayvanın üstüne koyduğu o gururu edinmiştir kendine: dilde gerçekten dünyanın bilgisine sahip olduğunu sanmıştır. Dili oluşturan, şeylere sadece birer tanım verdiğine inanacak kadar alçakgönüllü değildi, şeyler üzerine en yüksek bilgiyi sözcüklerle dile getirdiğini sanıyordu. Burada da, hakikatin bulunduğu inancından akmıştır en güçlü enerji pınarları. İnsan, çok sonraları — ancak şimdilerde — yavaş yavaş anlamaktadır ki, dile duyduğu inançla büyük bir yanılgıyı yaygınlaştırmıştır. Ne mutlu ki, aklın o inanca dayanan gelişmesini insanların yeniden eski haline getirebilmesi için çok geçtir. Mantık da gerçek dünyada hiçbir şeyin karşılık düşmediği varsayımlara — örneğin, şeylerin eşitliği, aynı şeyin zamanın değişik noktalarında özdeş kaldığı varsayımına — dayanır: oysa söz konusu bilim buna karşıt (gerçek dünyada böyle şeylerin bulunduğuyla ilişkin) inanç sayesinde ortaya çıkmıştır. Matematikte de durum aynıdır, doğada tam bir doğru çizgi, gerçek bir daire, mutlak bir büyüklük ölçüsü bulunmadığı daha en başından biliniyor olsaydı, elbette matematik diye bir şey ortaya çıkmazdı.

12.

Rüya ve kültür. — Beynin uykuda en çok yavaşlayan işlevi bellektir: tamamen durmaz, — ama insanlığın kadim zamanlarında herkesin güpegündüz ve uyanık durumdayken içinde bulunmuş olması gereken — bir yetersizlik durumuna getirilir. Keyfi ve darmadağın bir halde, şeyleri sürekli en geçici benzerlikler temelinde birbiriyle karıştırır: ama halklar da mito-

lojilerini aynı keyfilikle ve darmadağınlıkla uydurmuşlardı, ve şimdi bile seyyahlar, yabanıl insanın unutkanlığa ne çok eğilimi olduğunu, belleğin kısa bir uyum sağlamasından sonra zihninin ileri geri sendelemeye başladığını ve sırf zayıf düştüğü için yalanlar ve saçmalıklar ürettiğini gözlemliyorlar. Ama rüya görürken hepimiz bu yabanıl insan gibiyizdir; rüyada içine düştüğümüz kötü sanının nedeni, kötü anımsama ve yanlış benzetmedir: öyle ki, bir rüyayı açıkça yeniden gözümüzün önüne getirdiğimizde, içimizde bu kadar çok delilik barındırdığımız için ürkeriz kendimizden. — Tüm rüya tasarımlarının, onların gerçekliğine mutlak inancı öngerektiren kusursuz netliği, insanlığın erken dönemindeki halüsinasyonun olağanüstü sık olduğu ve bazen tüm cemaatleri, tüm halkları aynı zamanda ele geçirdiği durumları anımsatıyor bize. Demek ki: uykuda ve rüyada eski insanlığın ödevini bir kez daha yeni baştan yapıyoruz.

13.

Rüyanın mantığı. — Uyku sırasında sinir sistemimiz çok çeşitli iç olaylar tarafından sürekli uyarılır, hemen hemen tüm iç organlar ifrazatta bulunurlar ve faaliyettedirler; kan atıl-gan dolaşımını sürdürür, uyuyan kişinin konumu bazı uzuvlarını sıkıştırır, mide hazmeder ve devinimleriyle öteki organları rahatsız eder, barsaklar kıvranırlar, kafanın duruşu kasları olağandışı konumlara getirir, ayakkabısız ve tabanları yere basmayan ayaklar olağandışılık duygusuna neden olurlar, bedenin değişik giysiler içinde oluşu da öyle, — tüm bunlar her günkü değişimleri ve düzeylerine göre, olağandışılıklarıyla tüm sistemi beynin işlevlerine varıncaya dek uyarırlar: böylece tinin, şaşırmak ve bu uyarılmanın nedenlerini aramak için yüzlerce gerekçesi

vardır: rüya ise bu uyarılmış duyumlar için nedenlerin, yani var-sayılan nedenlerin aranması ve tasarlanmasıdır. Örneğin ayaklarını iki iple bağlayan biri, rüyasında iki yılanın ayaklarına dolandığını görür elbette; bu ilkönce bir hipotezdir, sonra inanç olur, görsel bir tasarım ve uydurmaca da eşlik eder buna: “Benim, uyuyan kişinin sahip olduğu duyumun sebebi bu yılanlar olmalı”, — böyle yargıda bulunur, uyuyan kişinin tini. Böyle açıklanan yakın geçmiş uyarılmış hayal gücü aracılığıyla, uyuyan kişinin şimdiki zamanı haline gelir. Rüya gören birinin, kendine gelen güçlü bir sesi, örneğin çan sesini, rüyasında top atışlarıyla karıştırdığını, yani önce o sese neden olan koşulları, sonra sesin kendisini yaşantıladığını s a n a r a k, sesi b u n d a n s o n r a açıkladığını, herkes kendi deneyiminden bilir. — Peki, nasıl oluyor da, rüya gören kişinin uyanıkken böyle soğukkanlı, özenli ve hipotezler konusunda böyle kuşkucu olabilen tini, rüyada hep böyle yanılgıya düşebiliyor? Öyle ki, bir duygunun açıklanması için, doğruluğuna derhal inanmak için, akla gelen en iyi ilk hipotez yeterli olabiliyor? (Çünkü rüyamızda, rüyanın gerçeklik olduğuna inanırız, yani hipotezimizi tamamen kanıtlanmış kabul ederiz). — Demem şu ki: insan rüyasında şimdi hâlâ nasıl sonuç çıkarıyorsa, insanlık uyanık h a l d e y k e n d e binlerce yıl boyunca öyle sonuç çıkardı: tin, açıklama gerektiren bir şeyi açıklamak için düşündüğü ilk sebebi yeterli buldu ve hakikat olarak kabul etti. (Seyyahların anlattıklarına göre, yabancı insanlar bugün bile böyle davranıyorlar). İnsanlığın bu kadim parçası, rüya gördüğümüzde içimizde devam etmektedir, çünkü daha yüksek aklın üzerinde geliştiği ve her insanda hâlâ geliştiği temel budur: Rüya bizi insan kültürünün en eski durumlarına geri götürür ve onları daha iyi anlamak için bir araç sunar. Rüya düşünmesi şimdi bize böyle kolay gelmektedir,

çünkü biz insanlığın muazzam gelişme yollarında, tam da akla gelen herhangi ilk fikirden yola çıkan bu fantastik ve ucuz açıklama biçiminde, çok iyi alıştırma yapmışızdır. Bu bakımdan rüya, gündüzün daha yüksek kültürün yönelttiği ağır düşünme taleplerini karşılaması gereken beyin için bir dinlenmedir. — Rüyanın adeta kapısı ve avlusu olarak benzer bir süreci, uyanık zihinde bile gözlemleyebiliriz. Gözlerimizi yumduğumuzda beyin bir dolu ışık izlenimi ve renk üretir, olasılıkla bunlar beyine gün boyunca gelen tüm ışık etkilerinin bir sonucu ve yankısıdır. Ama şimdi anlama yetisi (hayal gücüyle ittifak halinde) kendinde biçimsiz bu renk oyunlarını hemen belirli figürler, biçimler, manzaralar, hareketli gruplar halinde işler. Buradaki asıl süreç yine bir tür etkiden nedene doğru çıkarım yapmaktır; tin: bu ışık izlenimleri ve renkler nereden geliyor, diye sorduğunda bu figürleri ve biçimleri neden olarak farz eder: bunlar tane o renklerin ve ışıkların nedenleri olarak görünür, çünkü tin gündüzün, açık gözlerle her renge, her ışık izlenimine yol açan bir neden bulmaya alışkındır. Burada da hayal gücü kendi üretiminde günün yüzdeki izlenimlerine dayanarak, tinin önüne sürekli imgeler sunmaktadır; rüyadaki hayal gücü de aynen böyle yapmaktadır: — yani varsayılan neden, etkiden çıkartılmakta ve etkiden sonra olduğu düşünülmektedir: tüm bunlar olağanüstü bir hızla gerçekleşmekte ve gözbağcının oyunundaki gibi, bir kafa karışıklığı ortaya çıkmakta, bir sırayla gerçekleşen olaylar aynı anda, hatta ters bir sırayla gerçekleşiyor görünebilmektedir. — Bu süreçlerden, akıl ve anlama yetisi işlevlerimizin şimdi bile farkında olmadan o ilkel açıklama biçimlerine başvuruyorsa, daha keskin mantıksal düşüncenin, neden ve etkide titizlenilmesinin ne kadar geç geliştirildiğini çıkarabiliriz. — Şair ve sanatçı da kendi ruh hallerine ve durumlarına, kesinlikle doğ-

ru olmayan nedenler a t f e d e r ; bu bakımdan, eski insanlığı andırır ve onun anlaşılması için bize yardımcı olabilir.

14.

Birlikte çınlamak: — Tüm daha güçlü ruh halleri, akraba duyumların ve ruh hallerinin birlikte çınlamasını getirirler beraberlerinde; adeta belleği altüst ederler. Bellek bu ruh hallerinde, içimizdeki bir şeyi anımsar ve benzer durumların ve kökenlerinin bilincine varır. Böylelikle duyguların ve düşüncelerin alışıldık hızlı bağlantıları oluşur, bunlar sonunda, birbirlerini yıldırım hızıyla izliyorlarsa, artık birer karışım olarak değil, bütünlükler olarak duyumsanırlar. Bu anlamda sanki bunlar birer bütünlermiş gibi ahlaki duygulardan, dinsel duygulardan söz edilir: hakikatte ise yüzlerce kaynağı ve yan kolu olan ırmaklardır bunlar. Burada da, çok sık olduğu gibi, sözcüğün tek oluşu, nesnenin birliğini garantilemez.

15.

Dünyada iç ve dış yok. — Nasıl ki Demokritos, yukarı ve aşağı kavramlarını, hiçbir anlam taşımadıkları sonsuz uzaya aktardıysa, filozoflar da genel olarak “iç” ve “dış” kavramını dünyanın özüne ve görünüşüne aktarırlar, derin duygularla içerisinde derinliklerine inildiğini, doğanın yüreğine yaklaşıldığını öne sürerler. Oysa bu duygular ancak onlarla, bizim derin dediğimiz belirli karmaşık düşünce yapıları, hiç farkında olunmadan düzenli olarak uyanıldıkları ölçüde derindirler; bir duygu, biz ona eşlik eden düşünceleri derin saydığımız için derindir. Oysa ki derin düşünce hakikatten yine de çok uzak olabilir,

örneğin her metafizik düşünce gibi, derin duygulardan, araya karıştırılan düşünce unsurları çıkartılırsa, güçlü duygu kalır geriye, ve bu da bilgi için kendisinden başka bir şeyin garantisini vermez, tıpkı güçlü inancın, inanılan şeyin gerçekliğini değil sadece kendi güçlülüğünü kanıtıyor oluşu gibi.

16.

Görünüş ve kendinde şey. Filozoflar yaşam ve deneyim karşısında görünüş dünyası dedikleri şey karşısında hiç kaldırılmamak üzere asılmış ve değişmez bir sabitlikte hep aynı olayı gösteren bir resmin karşındaymış gibi dururlar: bu resmi yapan varlık hakkında, yani: her zaman görünüşler dünyasının yeterli nedeni olarak görülen kendinde şey hakkında bir çıkarımda bulunabilmek için, bu olayı doğru yorumlamak gerektiğini söylerler. Buna karşılık, daha katı mantıkçılar, metafizik olan kavramını keskin bir biçimde koşulsuz olanın ve dolayısıyla koşullamayanın da kavramı olarak saptadıktan sonra, mutlak olan (metafizik dünya) ile bizim bildiğimiz dünya arasındaki her türlü bağıntıyı reddetmişlerdir: öyle ki, görünüşte görünen kesinlikle kendinde şey değildir, ve görünüşten kendinde şeye yapılan her türlü çıkarımın yadsınması gerekecektir. Ne var ki iki taraf da şimdi biz insanlar için yaşam ve deneyim demek olan o resmin yavaş yavaş oluşmuş olduğunu, daha hâlâ tamamen oluşum halinde olduğunu ve bu yüzden sabit bir büyüklük olarak kabul edilmemesi gerektiğini, kendisinden yola çıkılarak, eser sahibi (yeterli neden) hakkında bir çıkarımın yapılamayacağı ya da yadsınamayacağı olasılığını görmezden gelir. Binlerce yıldan beri ahlaki, estetik dinsel iddialarla, kör bir eğilimle, tutku ya da korkuyla dünyaya baktığımızdan ve mantıkdışı düşün-

cenin kötü alışkanlıklarında kendimizi tam anlamıyla sefahate kaptırdığımızdan ötürü, bu dünya yavaş yavaş öyle tuhaf bir biçimde rengarenk, korkunç derin anlamlı, ruh dolu olmuştur, renk kazanmıştır, ama bizler koloristler¹ olmuşuzdur: insan anlağı², görünüşün görünmesini sağlamış ve yanlışa dayalı kendi temel kavrayışlarını şeylerin içine aktarmıştır. Geç, çok geç anımsar ve şimdi deneyim dünyası ve kendinde şey ona birbirinden öyle olağanüstü farklı ve ayrı görünürler ki, birinden diğerine çıkarımda bulunulmasını yadsır ya da tüyler ürpertici bir gizemlilikle, anlağıımızdan kişisel istencimizden vazgeçmeye davet eder: böylelikle özsel olana varmak için, özsel olmak için. Yine başkaları da bizim görünüşler dünyamızın tüm karakteristik özelliklerini yani anlaksal yanılgılarla uydurulan ve bize miras bırakılan dünya tasarımını bir araya topladılar ve anlağı suçlu ilan etmek yerine, son derece tekinsiz bu gerçek dünya karakterinin nedeni olarak şeylerin özünü suçladılar ve varlıktan kurtuluşu vaaz ettiler. — En son bir düşüncenin ortaya çıkış tarihinde en büyük zaferini kutlayacak olan, sürekli ve meşakkatli bilim süreci, tüm bu kavrayışlarla nihai bir biçimde başa çıkacaktır, vardığı sonuç da belki şu cümleyle bitecektir: Şimdi bizim dünya dediğimiz şey, organik varlıkların tüm gelişimi içinde yavaş yavaş ortaya çıkmış, bir iç içelik oluşturmuş <bulunan> ve şimdi tüm geçmişin biriktirilmiş hazinesi olarak bize miras bırakılan — hazine olarak; çünkü bizim insanlığımızın değeri buna dayanır — bir sürü yanılgının ve hayal ürününün sonucudur. Kesin bilim kadim duyumsama alışkanlıklarımızın gücünü esas olarak kıramayacağından, bizi bu tasarım dünyasından gerçekte çok az kurtarabilir — pek de istenmez zaten bunu —: ama o dünyanın tasarım olarak ortaya çıkışının tarihini yavaş yavaş ve adım adım

aydınlatılabilir — ve bizi hiç olmazsa birkaç saniyeliğine tüm sürecin dışına çıkarabilir. Belki o zaman, kendinde şeyin Homerosgil bir kahkahaya değer olduğunu: ancak bu kadar olduğunu, görünüş ve aslında boş, yani anlamdan yoksun olduğunu görürüz.

17.

Metafizik açıklamalar. — Genç insan metafizik açıklamalara değer verir, çünkü nahoş ya da aşağılık bulduğu şeylerin içinde, son derece önemli bir şeyi gösterirler ona: ve o, kendinden hoşnut değilse, kendinde çok fazla kınadığı şeyde dünyanın en iç gizemini ya da dünyanın sefaletini görünce, bu duygu onu rahatlatır. Kendini sorumsuz hissetmek ve şeyleri birdenbire daha ilginç bulmak — metafiziğe borçlu olduğu çifte iyilik olarak kabul eder bunu. Gerçi daha sonra, tüm metafizik açıklama tarzından kuşkulandırmaya başlar, belki o zaman tüm o etkinin başka bir yoldan yine iyi ve bilimsel olarak elde edilebildiğini görür: en azından fiziksel ve tarihsel açıklamalar, bir o denli sorumsuzluk duygusu doğurabilirler, ve belki böylece yaşama ve kendi sorunlarına duyduğu ilgi daha bir alevlenir.

18.

Metafiziğin temel sorunları. — Bir gün gelip de, düşünmenin ortaya çıkışının tarihi yazıldığında, mükemmel bir mantıkçının şu ilkesi de yeni bir ışık altında aydınlanmış olacaktır: “Bilen öznenin başlangıçtaki genel yasası; kendinde her nesneyi kendi özünde, kendi kendisiyle özdeş, yani kendi kendine var olan ve temelde aynı kalan ve değişmez olarak, kısaca bir töz

olarak görme içsel zorunluluğuna dayanır.” Burada “başlangıçsal” denilen bu yasa da bir oluşum ürünüdür: bu eğilimin aşağı organizmalarda nasıl yavaş yavaş oluştuğu, bu organizmaların aptal köstebek gözlerinin ilkin hep aynı şeyden başka bir şey görmediği, sonra değişik zevk ve acı uyarılmaları daha belirginleştğinde, yavaş yavaş değişik tözlerin, ama her biri tek bir nitelikle, yani böyle bir organizmayla tek bir ilişki içinde ayrımsandığı bir gün gösterilecektir. — Mantıksal olanın ilk aşaması yargıdır; özü ise, en iyi mantıkçıların saptamasına göre, inanca dayanır. Her türlü inancın temelinde, duyumsayan özne bağlamında hoş ya da acı verici olanın duyumsanması yatar. Bu iki tekil duyumun sonucu olarak üçüncü bir duyum, en düşük biçimiyle yargıdır. — Biz organik varlıkları başlangıçta her nesnede onunla bizim aramızdaki haz ve acı ilişkisinden başka bir şey ilgilendirmez. Bu ilişkinin bilincine vardığımız anlar arasında, duyumsama durumları arasında dinginlik, duyumsamama anları yer alır: o zaman dünya ve o şey bizim ilğimiz dışındadır, onda bir değişiklik fark etmeyiz (şimdi bile, yoğun ilgi duyan bir kimsenin, önünden birinin geçtiğini fark etmeyişi gibi). Bitki için, tüm şeyler genellikle dingindir, bengidir, her şey kendine eşittir. Aşağı organizmalar döneminden insana kadar, hep aynı şeylerin var olduğu inancı miras kalmıştır (ancak en yüksek bilim sayesinde oluşturulan deneyim çelişir bu ilkeyle). Hatta belki de başlangıçtan itibaren, organik olan her şeyin ilk inancı geri kalan tüm dünyanın bir ve devinimsiz olduğuydu. — Mantıksal düşüncenin o ilk aşamasına en uzak düşen şey de nedensellik düşüncesidir: evet, şimdi bile aslında tüm duyumların ve eylemlerin özgür istencin edimleri olduğunu düşünürüz; duyumsayan birey kendi kendini incelediğinde her duyumu, her değişikliği yalıtılmış, yani koşulsuz, bağlamsız

bir şey olarak kabul eder: öncekiyle ya da sonrakiyle bir bağlantısı olmadan, bizden çıkmaktadır ortaya. Acıkınız ama, başlangıçta, organizmanın sürdürülmeyi istediğini düşünmeyiz, bu duygu kendisini n e d e n s i z v e a m a ç s ı z kabul ettirmek istiyor gibidir, kendini yalıtmakta ve kendini k e y f i saymaktadır. Demek ki: istenç özgürlüğü inancı, tüm organik olanların başlangıçsal bir yanılgısıdır, öyle eskidir ki, mantıksal olanın uyarımları vardır içinde; koşulsuz tözlere ve özdeş şeylere duyulan inanç da başlangıçsal bir inançtır, tüm organik olanların eski bir yanılgısıdır. Ama tüm metafizik, özellikle tözden ve istenç özgürlüğünden vazgeçerse, bilim olarak tanımlanabilir. İnsanın temel yanılgılarını, temel hakikatlermiş gibi ele alan bir bilim olarak.

19.

S a y ı . — Sayıların yasalarının bulunuşu, daha başlangıçta birden fazla aynı şey bulunduğuna (gerçekte aynı şey yoktur), en azından şeylerin bulunduğuna (ama “şey” yoktur) ilişkin egemen olan yanılgı temelinde gerçekleşmiştir. Çokluğun varsayılması, her zaman, defalarca görünen bir şeyin var olmasını gerektirir: ama daha burada egemendir yanılgı, daha burada var olmayan özler, birimler uydururuz. — Uzam ve zaman duyumlarımız yanlıştır, çünkü, tutarlı bir biçimde sınıdıklarında, mantıksal çelişkilere vardırırlar. Tüm bilimsel saptamalarda, her zaman kaçınılmaz olarak bazı yanlış büyüklüklerle hesap yaparız: ama bu büyüklükler örneğin zaman ve uzam duyumu gibi, en azından s a b i t oldukları için, bilimin sonuçları yine de birbirleriyle bağıntıları içinde tam bir kesinlik ve güvenilirlik kazanırlar; onların üzerinde başka şeyler inşa edilebilir — ta ki, ya-

nılgıya dayanan o temel kabulün, o sabit hataların, örneğin atom öğretisinde sonuçlarla çeliştikleri nihai sona kadar. Orada hâlâ devindirilen bir “şeyin” ya da maddesel bir “töz”ün varlığını kabul etmek zorunluluğu duyarız, tüm bir bilim süreci de şeysel (maddesel) olan her şeyi devinimi içinde çözme görev edinmiştir: burada da duyumumuzla hâlâ devinimi ve devindirileni birbirlerinden ayırırız ve bu çemberin dışına çıkamayız, çünkü şeylere duyulan inanç bizim varlığımızla çok eskiden beri iç içedir. — Kant’ın “anlama yetisi yasalarını doğadan türetmez, bunları kendisi koyar” sözü, onunla bağlanmak zorunda olduğumuz dünya (doğa = tasarım olarak, yani yanlış olarak, dünya) ama anlağın bir dolu yanlışlığının bir toplamı olan, doğa kavramı açısından tamamen doğrudur. — Sayıların yasaları, bizim tasarımı olma ya da bir dünyaya asla uygulanamaz; bu yasalar sadece insanların dünyasında geçerlidir.

20.

Birkaç basamak geriye. — İnsan batıl inançtan ve dinden kaynaklanan kavramların ve korkuların dışına çıktığında ve örneğin artık sevgili küçük meleğe ya da ilk günaha inanmadığında, ruhların kurtuluşundan söz etmeyi de unuttuğunda, kesinlikle çok yüksek bir kültür aşamasına ulaşılmış olacaktır: bu özgürleşme aşamasına vardığında, büyük bir temkinlilikle metafiziği de aşması gerekir. Ama bundan sonra geriye doğru bir devinim gereklidir: bu tür tasarımlardaki tarihsel yetkiyi ve de psikolojik yetkiyi kavramalı, insanlığın en büyük desteğinin oradan doğru nasıl geldiğini ve böyle geriye doğru bir devinim yapılmazsa, şimdiye kadarki insanlığın en iyi kazanımlarından yoksun kalınacağını görmelidir. — Felsefi me-

tafizik söz konusu olduğunda, şimdi olumsuz hedefe (çünkü her olumlu metafizik bir yanılgıdır) ulaşmış bulunan birçoklarını görüyorum, ama birkaç basamak geriye inen çok az kişi var: kişi merdivenin son basamağından elbette öteye bakmalıdır, ama onun üstünde durmak istememelidir. En aydınlanmış olanlar, işi, sadece metafizikten özgürleşmeye ve üstünlükle ona geri bakmaya kadar vardırabiliyorlar: oysa, hipodromda olduğu gibi burada da, yolun sonundan geriye dönme zorunluluğu vardır.

21.

Kuşkunun tahmini zaferi. — Bir an için, kuşkucu çıkış noktasını kabul edelim: diyelim ki başka, metafizik bir dünya yok ve bildiğimiz biricik dünya hakkındaki metafizikten alınmış tüm açıklamalar bizim için kullanışsızdır; o zaman insanları ve şeyleri hangi bakışla göreceğiz? Bunun üzerinde düşünülebilir; ‘metafizik bir şey Kant ve Schopenhauer tarafından bilimsel olarak kanıtlanmış mıdır’ sorusu reddedilmiş olsa bile, yararı vardır bu düşünmenin. Çünkü, tarihsel olasılığa göre insanların bütünle ve genelle bu ilişkide bir zamanlar kuşkucu olmuş olmaları pekala olanaklıdır; şu soru çıkar şimdi de ortaya: o zaman, insan toplumu, böyle bir düşünüşün etkisi altında nasıl biçimlenecek? Belki de, metafizik bir dünyanın bilimsel kanıtı, insanlık ona karşı güvensizlik duymaktan artık kurtulamayacağı için bile çok zordur. Ve metafiziğe karşı güvensizlik duyulduğunda, genel olarak, doğrudan doğruya çürütüldüğü ve artık ona inanılamayacağı zaman doğabilecek sonuçların aynıları doğar. Bu tarihsel soru, insanlığın metafizik olmayan bir düşünüşü açısından, her iki durumda da aynı kalır.

22.

“Monumentum aere perennius”^{a1} inançsızlık. — Metafizik görüşlere son vermenin başlıca zararı, bireyin kısa ömrünü çok fazla dikkate alması ve kalıcı, yüzyıllara uzanan kurumlar inşa etmek için güçlü dürtülere sahip olmamasıdır; diktiği ağacın meyvesini de kendisi toplamak ister ve bu yüzden de yüzyıllar boyunca hep aynı bakımı gerektirecek ve uzun kuşaklar boyunca gölge verecek olan ağaçları dikmek istemeyecektir. Çünkü metafizik görüşler, bundan sonra insanlığın tüm geleceğinin üzerine yerleştirilmek ve inşa edilmek zorunda olduğu en son kesin temeli içerdikleri inancını doğururlar; kişi, örneğin bir kilise, bir manastır vakfettiğinde, kendi kurtuluşunu kolaylaştırır, bunun ruhun bengi yaşamında hesaplanacağını ve karşılığının verileceğini düşünür, ruhun bengi kurtuluşu için bir çalışmadır bu. — Bilim de sonuçlarıyla böyle bir inanç doğurabilir mi? Aslında en sadık müttefiki olarak kuşkuya ve güvensizliğe gereksinir: yine de, dokunulamaz, yani kuşkunun tüm saldırılarına, tüm çürütmelere dayanan hakikatlerin toplamı, zamanla öyle büyüyebilir ki (örneğin sağlık alanında: diyetetikte), bunun üzerine “bengi” yapıtlar kurmaya karar verilebilir. Şimdilik bizim heyecanlı gündelik-varoluşumuzun metafizik çağın uzun soluklu dinginliğiyle oluşturduğu k o n t r a s t ın etkisi henüz güçlüdür, çünkü iki dönem henüz birbirlerine çok yakındır; tekil insan şimdi sadece kendi ömründe bile kalıcı ve nihai olarak yerleşemeyeceği kadar çok içsel ve dışsal gelişmelerden geçiyor. Tümöyle modern bir insan, örneğin bir ev inşa etmek istediğinde, kendini diri diri bir mozoleye gömmek istiyormuş gibi bir duyguya kapılıyor.

Karşılaştırma çağı. — İnsanlar geleneğe ne denli az bağlıysalar, güdülerin içsel devinimi o denli büyük olacaktır; buna uygun olarak, insanların dışsal huzursuzluğu, hercümerci, çabaların çok sesliliği de bir o denli büyük olacaktır. Şimdi kim hâlâ kendini ve soyunu bir yere bağlamak için kesin bir zorunluluk duyuyor ki? Kimin için hâlâ kesin bağlayıcı bir şey var ki? Sanatların tüm biçimleri nasıl yan yana üretiliyorlarsa, ahlaklılığın, törelerin, kültürlerin tüm aşamaları ve türleri de öyle. — Böyle bir çağ, değişik dünya görüşlerinin, törelerin, kültürlerin karşılaştırılabilmelerinden ve yan yana yaşanabilmelerinden alıyor önemini; eskiden, her kültürün daima yerel olan egemenliğinde olanaksızdı böyle bir durum, buna karşılık düşecek biçimde tüm sanatsal biçim türleri de yere ve zamana bağlıydı. Şimdi estetik duygunun artışı, kendini karşılaştırmaya sunan bu denli çok biçim arasında nihai bir karar verecek: çoğunu — yani, onun tarafından reddedilenlerin tümünü — yok olmaya terk edecek. Şimdi yüksek ahlakın biçim ve alışkanlıklarında da bir seçme gerçekleşiyor, bunun da düşük ahlaklılıkların yok olmasından başka bir hedefi olamaz. Karşılaştırma çağı bu! Çağın gururudur bu — haklı olarak, acısıdır da. Bu acıdan korkmuyoruz! Daha çok, çağın bize verdiği görevi, elimizden geldiğince büyük tasavvur etmek istiyoruz: bizden sonraki dünya böyle kutsayacaktır bizi — bir dünya ki, kendini tamamlanmış orijinal halk-kültürlerinin de, karşılaştırma kültürünün de üzerinde görecektir, ama her iki kültür türüne de, saygıdeğer eski çağlar olarak şükranla bakacak.

24.

İlerlemenin olanaklılığı. — Eski kültürün bir aydını, artık ilerlemeye inanan insanlarla görüşmemeye yemin ederse, hakkı vardır. Çünkü eski kültür büyüklüğünü ve iyiliğini geride bıraktı ve tarih eğitimi, bu kültürün artık bir daha canlılık kazanamayacağını itiraf etmeye zorluyor insanı; bunu yadsımak için dayanılmaz bir ahmaklık ya da bir o kadar katlanılmaz bağınazlık gereklidir. Ama insanlar, kendilerini yeni bir kültüre geliştirmeye bilinçli olarak karar verebilirler, daha önce kendilerini bilinçsizce ve rastlantıyla geliştirmişlerdi: şimdi insanların doğumu, beslenmeleri, eğitimleri, öğretimleri için daha iyi koşullar yaratabilirler, bütün olarak dünyayı ekonomik bir biçimde yönetebilirler, genel olarak insanların güçlerini birbirlerine karşı dengeleyebilir ve kullanabilirler. Bu yeni bilinçli kültür, eski kültürü, bir bütün olarak bakılırsa bilinçsiz bir hayvan ve bitki yaşamını sürdürmüş olan kültürü öldürüyor; ilerlemeye duyulan güvensizliği de öldürüyor, — ilerleme olanaklıdır. Demem şu ki, ilerlemenin zorunlu olarak gerçekleşmesi gerektiğine inanmak, aceleciliktir ve adeta anlamsızdır; ama olanaklı olduğu nasıl yadsınabilir ki? Buna karşılık, eski kültürün anlamında ve onun yolunda bir ilerleme düşünülemez bile. Romantik hayal gücü her ne kadar “ilerleme” sözcüğünü de, kendi hedefleri, (örneğin tamamlanmış orijinal halk-kültürleri) için kullanıyorsa da: bunun imgesini yine de geçmişten almaktadır; bu alandaki düşüncesinin ve tasarımının hiçbir orijinalligi yoktur.

25.

Kişisel ahlak ve dünya ahlakı. — Bir tanrının, dünyanın yazgılarını tümüyle yönlendirdiğine ve insanlığın yolunda, görünüşteki tüm dönemeçlere karşın, ona mükemmel bir biçimde kılavuzluk ettiğine duyulan inancın sona ermesinden beri, insanların kendilerine ökümenik¹, tüm yeryüzünü kaplayan hedefler koymaları gerekiyor. Eski ahlak, yani Kant'ın ahlakı bireylerden, tüm insanlardan bekledikleri eylemleri yapmalarını istiyor: bu güzel, naif bir konuydu; sanki her birey, hangi davranış tarzının insanlığın tümüne esenlik vereceğini, yani genel olarak hangi eylemlerin arzulanır olduklarını bilebilirmiş gibi; bu da, serbest ticaret kuramı gibi, genel uyumun, doğuştan gelen daha iyi olma yasalarına göre, kendiliğinden oluşması gerektiğini varsayan bir kuramdır. Belki de gelecekte insanların gereksinimlerine toplu bir bakış, tüm insanların aynı davranmalarının hiç de arzulanır olmadığını gösterecektir, belki de ökümenik hedefler uğruna, insanlığın tüm yollarında özel, hatta belki de koşullara göre kötü görevler verilmesi gerekebilecektir. — Her durumda, insanlık böyle bilinçli bir toptan yönetim yoluyla kendini yok etmeyecekse, daha önce, ökümenik hedeflerin bilimsel ölçütü olarak, kültürün koşullarının şimdiye kadarki tüm düzeyleri aşan bir bilgisinin bulunması gerekecektir. Gelecek yüzyılın büyük kafalarının önündeki muazzam görev budur.

26.

İlerleme olarak gericilik. — Bazen insanlığın geçmiş bir evresini bir kez daha çağıran haşın, şiddetçi ve yırtıcı

ama yine de geri kalmış tinler görünüyor: aleyhine çalıştıkları yeni akımların henüz yeterince güçlü olmadığını, onlarda bir-şeylerin eksik olduğunu kanıtlamaya yarıyor bu tinler: yoksa o yeni akımlar bu ruh çağırıcılara karşı daha iyi direnç gösterebilirlerdi. Örneğin Luther'in Reformasyonu, onun yüzyılında tinin tüm özgürlük kıpırdanmalarının henüz belirsiz, narin, toy olduklarını kanıtıyor; bilim henüz başını kaldıramamıştı. Tüm bir Rönesans, çok geçmeden üstüne yeniden kar yağacak erken bir ilkbahar gibi görünüyor. Ama bizim yüzyılımızda da, Schopenhauer'in metafiziği, bilimsel tinin şimdi de henüz yeterince güçlü olmadığını kanıtladı: bu yüzden tüm bir Ortaçağ Hristiyan dünya görüşü ve insan-duyumunu, tüm Hristiyan dogmalarının yok edilmesi çoktan başarıldığı halde, Schopenhauer'in öğretisinde bir kez daha bir diriliş yaşayabildi. Schopenhauer'in öğretisine çok fazla bilim giriyor, ama bu öğretiye egemen olan bilim değil, eski, pek bildik "metafizik gereksinim"dir. Elbette, Schopenhauer'in en büyük ve en paha biçilmez yararlarından birisi, duyumumuzu, insanı ve dünyayı incelemenin daha eski, daha güçlü türlerine zorla geri götürmesidir ki, başka hiçbir patika bizi böyle kolaylıkla oralara götürmezdi. Tarih ve adalet açısından kazanç çok büyüktür: sanırım, şimdi hiç kimse Schopenhauer'in yardımı olmadan Hristiyanlığa ve Asyalı akrabalarına yeniden adalet sağlamayı kolay kolay başaramayacaktır: hâlâ mevcut olan Hristiyanlığın zemininden bunu yapmak elbette olanaksızdır. Ancak adaletin bu büyük başarısından sonra, ancak Aydınlanma döneminin beraberinde getirdiği tarihsel bakış türünü, böyle önemli bir noktada tashih etmemizden sonra, Aydınlanma'nın bayrağını — üzerinde üç isim yazılı bayrağı: Petrarca, Erasmus, Voltaire — yeniden daha ileriye taşıyabiliriz. Gericiliği bir ilerlemeye dönüştürdük.

27.

Dinin ikamesi. — Bir felsefe, halka dinin ikamesi olarak sunulduğunda, hakkında güzel konuşmak gerektiğine inanılıyor. Gerçekte tinsel ekonomide zaman zaman başka konuya geçen düşünce çevrimlerine gerek vardır; bu yüzden dinden bilimsel bakışa geçiş, şiddetli, tehlikeli bir sıçramadır, yapılmaması tavsiye edilen bir şeydir. Bu bakımdan böyle bir tavsiye yerindedir. Ne var ki, dinin tatmin ettiği ve şimdi de felsefenin tatmin etmesi beklenen gereksinimlerin değişmez olmadıklarını da nihayet öğrenmek gerekir; bunlar da zayıflatılabilir ya da kökleri kurutulabilir. Örneğin Hristiyan ruh sıkıntısı, manevi düşkünlük hakkındaki iç çekiş, ruhsal kurtuluş tasası düşünölsün, — tüm bunlar sadece aklın yanılgılarından kaynaklanan ve tatmin edilmek bir yana, düpedüz yok edilmeyi hak eden tasarımlardır. Bir felsefe bu gereksinimleri tatmin ederek, ya da onları bertaraf ederek de yararlı olabilir; çünkü bunlar öğretilmiş, zamanla sınırlı gereksinimlerdir, bilimle çelişen varsayımlara dayanırlar. Burada, bir geçiş yapmak için, duygularla aşırı yüklü maneviyatı hafifletmek amacıyla, sanattan daha çok yararlanılabilir; çünkü sanat aracılığıyla söz konusu tasarımlar, metafizik bir felsefeyle olduğundan daha az sürdürölürler. Sonra, sanattan gerçekten özgürleştiren felsefi bir bilime daha kolay geçilebilir.

28.

Adı çıkmış sözcükler. — Bıktırıcaya dek kullanılan iyimserlik ve kötümserlik sözcüklerine son! Çünkü onların kullanım nedenleri günden güne yok oluyor: artık sadece geve-

zeler hâlâ böyle kaçınılmaz bir biçimde gereksiniyor onları. Çünkü tüm dünyada, herhangi birisi, dünyaların en iyisini yaratmış olması gereken bir tanrıyı savunmak zorunda değilse, kendisi iyi ve mükemmel ise, neden iyimser olmak istesin? — hangi düşünen kişi bir tanrı hipotezine gerek duyuyor ki hâlâ? Ancak, tanrının avukatlarını, teologları ya da teolojiyle uğraşan filozofları kızdırmaya ve karşı iddiayı güçlü bir biçimde ortaya koymaya ilgi duyulmuyorsa, kötümserliğine inandığını belirtmek için de bir neden bulunmamaktadır: kötünün hüküm sürdüğünü, acının hazdan daha büyük olduğunu, dünyanın baştan savma bir ürün, kötü bir yaşama istencinin bir görünüşü olduğu iddiasını. Ama şimdi teologlar kimin umurunda — teologlardan başka? — Tüm bir teoloji ve ona karşı verilen mücadele bir yana, dünyanın bırakın en iyi ya da en kötü dünya olmasını, iyi ve kötü olmadığı ve bu “iyi” ve “kötü” kavramlarının sadece insanlarla bağıntılı olarak bir anlam kazandıkları, hatta belki burada, alışlageldik kullanılış biçimlerinde bile yetkili olmadıkları ortadadır: küfreden ve yücelten dünya görüşünden her halükarda vazgeçmeliyiz.

29.

Çiçeklerin kokusuyla esrimiş. — Deniliyor ki, insanlık gemisi, yüklendikçe daha güçlü bir su çekimine sahiptir; insanın ne denli derin düşünürse o denli narin duyumsayacağına, kendini ne denli yüksek görürse, öteki hayvanlardan o denli uzak olacağına — hayvanlar arasında bir o denli deha olarak görüneceğine — inanılır, dünyanın gerçek özüne ve bu özün bilgisine bir o denli yakınlaşacaktır: bilim aracılığıyla gerçekten de yapar bunu, ama bunu daha çok dinleri ve sanatları aracılı-

ğıyla yaptığını düşünür. Gerçi bunlar dünyanın birer çiçeğidirler, ama kesinlikle dünyanın köküne daha yakın değildirler gövdeden; hemen hemen herkesin buna inanmasına karşın, şeylerin özü onlardan yola çıkarak hiç de daha iyi anlaşılamaz. Bu yanılgı insanı, dinler ve sanatlar gibi bir çiçeğin ardına düşecek kadar derin, hassas ve icatçı yapmıştır. Salt bilgi bunu yapamazdı. Dünyanın özünü gözlerimizin önüne seren, hepimizde en nahoş hayal kırıklığını yaratır. Kendinde şey olarak dünya değil, tasarım (yanılgı) olarak dünyadır böyle anlam yüklü, derin, harika olan, mutluluğu ve mutsuzluğu bağrında taşıyan. Bu sonuç dünyanın mantıksal olarak olumsuzlanması felsefesine vardırır: bu felsefe ise dünyanın pratik bir olumlanması ile olduğu kadar, bunun tam tersi ile de bağdaştırılabilir.

30.

Çıkarım yapmakta kötü alışkanlıklar. — İnsanların en yaygın yanlış çıkarımları şunlardır: bir nesne vardır, öyleyse bir hakkı vardır. Burada yaşama yetkinliğinden amaca uygunluk, amaca uygunluktan da haklılık sonucu çıkarılmaktadır. Sonra: bir görüş mutluluk verir, o halde doğru görüştür, etkisi iyidir, o halde kendisi de iyi ve doğrudur. Burada mutluluk verici, iyi sıfatı yararlıdır anlamında yüklenmektedir etkiye, ve dolayısıyla neden de aynı iyi sıfatıyla ama burada mantıksal-olarak-geçerlidir anlamında donatılmaktadır. Cümleleri tersine çevirdiğimizde: bir şey kendini kabul ettiremez, kendini sürdüremez, o halde haksızdır; bir görüş rahatsızlık verir, tedirgin eder, o halde yanlıştır. Bu tarzda çıkarımda bulunmanın hatalı yönüyle çok sık karşılaşan ve onun sonuçlarından muzdarip olan bir

özgür tinli, genel olarak elbette bir o denli yanlış çıkarımlar olan, tam karşıt çıkarımlarda bulunmanın baştan çıkarıcılığına kapılır: bir nesne kendini kabul ettiremez, o halde iyidir; bir görüş sıkıntı verir, huzursuz kılar, o halde doğrudur.

31.

Mantıkdışı zorunlu. — Bir düşünürü umutsuzluğa düşürebilen olaylardan biri de, mantıkdışı olanın insanlar için zorunlu olduğu ve mantıkdışı olandan birçok iyinin doğduğu bilgisidir. Mantıkdışı olan, tutkulara, dilde, sanatta, dinde ve genel olarak yaşama değer kazandıran her şeyde öyle sağlam bir biçimde yerleşiktir ki, bu güzel şeylere iflah olmaz bir biçimde zarar vermeden onlardan çekip almak mümkün değildir onu. İnsanın doğasının salt mantıksal bir doğaya dönüştürülebileceğine inanabilenler, pek naif insanlardır yalnızca; ama bu hedefe yaklaşmanın dereceleri olsaydı, bu yolda neler neler yitirilmeyecekti ki! En akıllı insan bile zaman zaman yeniden doğaya, yani tüm şeyler karşısındaki mantıkdışı temel tutumuna gereksinir.

32.

Haksız olmak zorunlu. — Yaşamın değeri hakkındaki tüm yargılar mantıkdışı olarak geliştirilmişlerdir ve bu yüzden haksızdırlar. Yargının yetkinsizliği ilkin malzemenin elde bulunuş tarzından, yani yetersiz oluşundan, ikinci olarak bu malzemedен toplamın oluşturuluş tarzından ve üçüncü olarak da konunun her bir parçasının da yine yetkinsiz bilginin bir sonucu oluşundan ve bunun tam bir zorunluluk oluşundan kay-

naklanmaktadır. Örneğin bir insan hakkındaki hiçbir deneyim, insan bize ne kadar yakın durursa dursun, onu tümüyle değerlendirmemizde mantıklı olarak haklı olacağımız kadar yeterli değildir; tüm değerlendirmeler acelecidirler ve öyle olmak zorundadırlar. Sonuçta, kullandığımız ölçüt değiştirilemez bir büyüklük değil, kendi özümüzdür; bizim ruh hallerimiz ve yalpalamalarımız vardır, yine de herhangi bir şeyin bizimle ilişkisini adil bir biçimde değerlendirmek için kendimizi sabit bir ölçüt olarak tanımak zorundayızdır. Belki de tüm bunlardan, hiçbir yargıda bulunulmaması sonucu çıkacaktır; ah keşke değer biçmeden, antipati ve sempati duymadan yaşanabilseydi! — Çünkü her türlü antipati duyma hali, bir değer biçmeyle bağlantılıdır, her türlü sempati duyma hali de öyle. Gerekli olanı isteme, zararlı olandan kaçınma duygusu olmadan, bir şeye doğru yönelme ya da bir şeyden uzaklaşma dürtüsü, hedefin değeri hakkında bilgili bir değer biçmenin eşlik etmediği bir dürtü bulunmamaktadır insanda. Biz daha en başından mantıkdışı ve bu yüzden adaletsiz varlıklarız ve bunu bilebiliriz: en büyük ve en çözülemez uyumsuzluklarından birisidir bu varoluşun.

33.

Yaşam hakkındaki yanlış, yaşam için zorunlu. — Yaşamın değeri ve kıymeti hakkındaki her inanç, yetkinsiz bir düşünmeye dayanır; bu inanç ancak, insanlığın genel yaşamına ve çektiği acılara yönelik duygudaşlığın, bireyde çok az gelişmiş olmasıyla mümkündür. Kendilerinden ötesini de düşünen ender insanlar bile, bu genel yaşamı değil, onun sınırlandırılmış bölümlerini dikkate alırlar. Kişi dikkatini özellikle istisnalara, yani yüksek yeteneklere ve anı ruhlara yöneltmeyi bil-

diğinde, bunların ortaya çıkışını dünyanın tüm gelişmesinin hedefi olarak kabul eder ve etkinliklerinden sevinç duyar, böylece yaşamın değerine inanılabilir, çünkü öteki insanlar açıkça görmezden gelinmekte: yani yetkinsiz düşünülmektedir. Bunun gibi, tüm insanlar dikkate alınır ama onların yalnızca bir dürtü türü, daha az egoistçe olanı, kabul edilir ve öteki dürtüler dolayısıyla mazur görülürse: yine bir bütün olarak insanlıktan birşeyler umulabilir ve bu bakımdan, yaşamın değerine inanılabilir: yani bu durumda da düşüncenin yetkinsizliği sayesinde. Kişi hangi biçimde davranırsa davranırsın, insanlar arasında bir istisnadır bu davranışıyla. Oysa insanların büyük bir çoğunluğu, yaşama fazla mızızlanmadan katlanıyor ve böylelikle varoluşun değerine inanıyorlar, ama tam da herkes kendi başına olmak ve kendini kanıtlamak isteyerek inanıyor buna, o istisna kişiler gibi çıkmıyorlar kendilerinden dışarıya: kişisel olmayan hiçbir şeyi dikkate almıyorlar bile ya da en fazla zayıf bir gölge kadar çekiyor dikkatlerini. Sadece bundan ibarettir sıradan, sokaktaki insanın gözünde dünyanın değeri, dünyadan daha önemli gördüğü için kendisini. Muzdarip olduğu büyük hayal gücü eksikliği, başka varlıklarla empati kuramamasına ve bu yüzden onların yazgısını ve acılarını olabildiğince az paylaşmasına neden olur. Bunları gerçekten paylaşmak isteyen kimse, yaşamın değerinden kuşku duymalıdır; insanlığın tüm bilincini kendi içinde kavrayıp hissetmeyi başarırsa, varoluşa lanet okuyarak çökecektir — çünkü bir bütün olarak insanlığın hedefleri yoktur, bunun sonucu olarak, insan tüm akışa baktığında, bir avuntu ve tutamak değil, kendi umutsuzluğudur orada bulabildiği. Yaptığı her şeyde insanların nihai hedefsizliğini görür, kendi etkinliği gözünde bir israf niteliğine bürünür böylece. Ne var ki kendini insanlık olarak (ve yalnızca birey olarak değil) tıpkı

doğada israf edildiğini gördüğümüz tek tek çiçekler gibi israf edilmiş hissetmek, tüm duyguların üstünde bir duygudur. — Ama kimin yetisi vardır ki buna? Elbette sadece bir şairin: ve şairler her zaman bilirler kendilerini avutmayı.

34.

Sakinleşmek için. — Ama böylelikle felsefemiz trajedi olmayacak mı? Hakikat yaşama, daha iyiye düşman olmayacak mı? Bir soru dilimizin ucuna kadar gelmiştir de sanki dışarı çıkmak istemiyordur: bilinçli olarak hakikat dışında kalınabilir mi? Yoksa, bunu yapmak gerekiyorsa, ölümü seçmek daha iyi değil midir? Çünkü bir gereklilik yoktur artık; ahlak bir gereklilik olduğu sürece, tıpkı din gibi, bizim inceleme tarzımızca yok edilmiştir. Bilgi güdü olarak sadece hazzın ve acının, yararın ve zararın kalmasına izin verebilir: peki ama bu güdüler hakikat duygusuyla nasıl açıklanacaklardır? Çünkü onlar da yanılgılarla temas halindedirler (söylediğimiz gibi, sempati ve antipati ve onların çok adaletsiz ölümleri bizim hazzımızı ve acımızı esas olarak belirledikleri sürece). Tüm insan yaşamı hakikat dışılığın derinliklerine batmıştır; birey kendi geçmişine derinden kederlenmeden, şimdiki güdülerini, onur güdüsü gibi saçma sapan bulmadan ve kendisini geleceğe ve bir mutluluğa doğru sürükleyen tutkularına alayla ve aşağılamayla yaklaşmadan, onu bu kuyudan dışarıya çıkaramaz. Doğru mudur, varılan kişisel sonuç olarak umutsuzluğu, varılan kuramsal sonuç olarak bir yıkım felsefesini beraberinde getiren tek bir düşünüş biçimi mi kalır geriye? — Sanırım, bilginin etkisi hakkındaki karar bir insanın mizacı aracılığıyla verilecektir: betimlenen ve tekil karakterlerde mümkün olan etki gibi, onun sayesinde şimdikinden

çok daha basit, coşkulanımlarından daha arınmış bir yaşamın doğacağı bir başka etki de düşünebilirdim: öyle ki, şiddetli arzuların eski güdüler, miras alınmış eski alışkanlıktan ötürü önceleri hâlâ bir güce sahip olacaklardır, ama arındırıcı bilginin etkisiyle yavaş yavaş zayıflayacaklardır. Sonunda insanlar arasında ve kendisiyle başbaşaayken doğadaki gibi yaşayacaktır kişi, övgü, suçlama, kıskançlık olmadan, şimdiye dek sadece korkulan birçok şeyden, bir tiyatro oyunundan zevk alır gibi zevk alarak yaşayacaktır. Vurgu'dan kurtulunacak ve sadece doğa olunmadığı, ya da doğadan daha fazlası olunduğu düşüncesinin dürtüklemesi artık hissedilmeyecektir. Elbette, dediğimiz gibi, bunun için iyi bir mizaç, sağlam, yumuşak ve esasen neşeli bir ruh, kendini kötülüklerden ve ani patlamalardan sakınması gerekmeyen ve dışavurumlarında hırıltılı seslerden ve bağınazlıktan eser bulunmayan bir ruh hali de gereklidir — uzun süre zincire bağlı kalmış yaşlı köpeklerin ve insanların o bilinen can sıkıcı özellikleri. Yaşamın olağan zincirlerinden, artık sadece hep daha iyi bilmek için yaşayacak kadar kurtulmuş olan bir insan, öteki insanların gözünde bir değere sahip şeylerin birçoğundan, hatta hemen hemen hepsinden, hiçbir kıskançlık ve sıkıntı duymadan vazgeçebilmelidir; arzu edilir bir durum olarak insanlar, töreler, yasalar ve şeylerin geleneksel değerlendirilmeleri üzerinde özgürce, korkusuzca süzölmek ona yetmelidir. Bu durumdan duyduğu sevinci seve seve paylaşır ve belki de yoktur paylaşacak başka şeyi — yani bir yoksunluk, bir vazgeçme daha içeren bir şeyi. Yine de ondan daha fazlası istenirse, kafasını anlayışla sallayarak, kardeşine, özgür eylem insanına işaret edecek ve belki biraz da alay etmekten geri kalmayacaktır: çünkü onun “özgürlüğü”nün kendine özgü bir niteliği vardır.

İkinci Ana Bölüm

Ahlaki Duyguların Tarihi

Üzerine

35.

Psikolojik gözlemin avantajları. — İnsanca, pek insanca üzerine düşünmenin — ya da daha bilgince bir anlatımla: psikolojik gözlemin — yaşamın yükünün hafifletilebileceği araçlardan biri olduğu, bu sanatı icra etmenin zor durumlarda zihin açıklığı ve can sıkıcı bir ortamda oyalanma sağlayacağı, insanın kendi yaşamının en dikenli ve en üzücü yollarından özdeyişler toplayabileceği ve böylelikle kendini biraz daha iyi hissedebileceği: inanılan, bilinen buydu — önceki yüzyıllarda. Psikolojik gözlem yoksulluğunun, en azından Almanya’da, hatta Avrupa’da, birçok işaretle kendini belli ettiği bu yüzyıl neden unuttu bunu? Tam da romanda, öyküde ve felsefi incelemede değil — bunlar istisna insanların işidir; daha çok da kamusal olayların ve kişiliklerin değerlendirilmesinde: ama psikolojik parçalarına ayırma ve toplama sanatı her şeyden önce insanlar hakkında çok şeyin, insan hakkında ise hiçbir şeyin ko-

nuşulmadığı zümrelerin cemaatinde eksiktir. Peki bu en zengin ve en masum sohbet konusundan neden kaçılıyor? Psikolojik özdeyişin büyük ustaları bile neden okunmuyor artık? — çünkü, hiç abartmasız konuşacak olursak: Avrupa'da La Rochefoucauld'yu¹ ve onun tinsel ve sanatsal akrabalarını okumuş bir aydın ender bulunur; onları tanıyan ve aşağılamayan birisi ise daha da enderdir. Olasılıkla bu sıradışı okur da, söz konusu sanatçıların biçiminin kendisine vermesi gerekenden daha az zevk alacaktır onlardan; çünkü en incelmış kafa bile özdeyiş-bileyiciliği sanatına eğitilmemiş, o sanatta yarışmamışsa, bu sanatın değerini yeterince anlayacak durumda değildir. Böyle pratik bir eğitim görülmediğinde, bu yaratma ve biçimlendirme olduğundan daha hafife alınır, başarılmış ve çekiciliği olan yeterli keskinlikte hissedilemez. Bu yüzden, özdeyişlerin şimdiki okurları, onlardan nispeten önemsiz bir haz, hatta dişlerinin kovuğunu bile doldurmayan bir tat alırlar, renkli kabartma taşlara² bakan sıradan insanlar gibidirler: sevemedikleri için överler ve hayranlık duymaya hemen hazırdırlar, ama daha da çabuk hazırdırlar çekip gitmeye.

36.

İtiraz. — Yoksa, psikolojik gözlemin, varoluşun uyarıcı, iyileştirici ve rahatlatıcı araçlarından olduğu ilkesinin bir sağlamasının mı yapılması gerekiyor? Şimdi yetişenin bakışını ondan kasıtlı olarak uzaklaştırmak için, bu sanatın nahoş sonuçları hakkında yeterince ikna olunması mı gerekiyor? Aslında, bir insanın genel mutluluğu açısından, insan doğasının iyiliğine kör bir inanç, insani eylemlerin çözümlenmesine karşı öğretilmiş bir isteksizlik, ruhun çıplaklığı karşısında bir tür utangaçlık gerçek-

ten de tek tek vakalarda yararlı olan psikolojik ileri görüşlülük özelliğinden daha arzulanır şeyler olabilir; ve belki de iyiye, erdemli insanlara ve eylemlere, dünyada kişisel olmayan bir iyiniyetin bolluğuna duyulan inanç insanları daha az güvensiz kıldığı ölçüde daha iyi kılmıştır. Plutharkos'un kahramanları coşkuyula taklit edildiğinde, ve eylemlerinin güdüsünün izini kuşkuyla sürmekten nefret edildiğinde, hakikate değil ama insan toplumunun esenliğine katkıda bulunulmuş olunur: psikolojik yanılğı ve genel olarak bu alandaki atalet, insanlığın ileri gitmesine yardımcı oluyor; öte yandan hakikatin bilgisi belki de bir hipotezin teşvik edici gücüyle, La Rochéfoucauld'nun "Sentences et maximes morales"inin ilk baskısında en başa koyduğundan daha fazlasını kazanıyor: "Ce que le monde nomme vertu n'est d'ordinaire qu'un fantôme formé par nos passions, à qui on donne un nom honnête pour faire impunément ce qu'on veut."¹ La Rochefoucauld ve ruh incelemesinin diğer Fransız ustaları (ki yakın zamanlarda bir Alman, "Psikolojik Gözlemler"ın yazarı da katıldı aralarına) her defasında hep on ikiden vuran keskin nişancılara benziyorlar, — ama insan doğasının on ikisinden. Becerileri şaşkınlık uyandırıyor, ama nihayet, bilimin değil insan dostluğunun ruhunun kılavuzluk ettiği bir izleyici, küçültme ve kuşkulanma bilincini insan ruhlarına ekmiş görünen bir sanatı lanetliyor.

37.

Yine de. — Şimdi hesap ve sağlaması nasıl olursa olsun: belirli bir bilimin şimdiki durumunda, ahlaki gözlemin diriltilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir, ve psikolojik teşrih masasının, neşterlerinin ve penslerinin korkunç görüntüsü insanlık-

tan esirgenemez. Çünkü burada, sözümona ahlaki duyguların kökenini ve tarihini sorgulayan ve ileri aşamalarında karmaşık sosyolojik sorunları ortaya koyup çözmesi gereken bir bilim hükmü sürmektedir: — eski felsefenin bu sonunculardan haberi bile yoktur ve ahlaki duyguların kökeninin ve tarihinin araştırılmasına, her zaman yetersiz bahanelerle yan çizmiştir. Bunun sonuçları nelerdir: en büyük filozofların yanılgılarının çıkış noktalarının, genellikle belirli insani eylemlerin ve duyguların yanlış bir açıklanışı olduğu; yanlış bir analiz, örneğin sözümona egoist eylemlerin analizi temelinde yanlış bir etiğin yükseldiği ve sonra yine bu etiğin yüzü suyu hürmetine dinden ve mitolojik canavarlardan yararlanıldığı, ve sonunda bu karanlık ruhların gölgesinin fiziğe ve dünya görüşünün tümüne de düştüğü birçok örnekle kanıtlandıktan sonra, şimdi bu sonuçlar çok net olarak görülebilmektedir. Psikolojik gözlemin yüzeyselliğinin, insanların yargılarına ve çıkarımlarına en tehlikeli tuzakları kurduğu ve sürekli olarak hep yeniden kurduğu kesinse, şimdi taş üstüne taş, çakıl üstüne çakıl koymaktan yorulmayan o çalışma sabrını, böyle alçakgönüllü bir çalışmadan utanmamak ve her türlü hor görmeye karşı aynı inatçılığı göstermek için aynı yetingen yüreklilik gereklidir. Doğrudur: insanca ve pek insanca hakkında sayısız tekil değinme, bilimsel bilgiye değil zekice cilveye her türlü kurbanı sunmaya alışkın olan toplum çevrelerinde henüz keşfedilmiş ve dile getirilmiştir; ve ahlaki özdeyişin o eski vatanının kokusu — çok baştan çıkarıcı bir koku — bu türün tamamının üzerine adeta çıkmayacak bir biçimde sinmiştir: öyle ki bu yüzden, bilimsel insan, bu türe ve onun ciddiyetine karşı belli bir güvensizliği ister istemez hissettirmektedir. Ama sonuçlara işaret etmek yeterlidir: çünkü psikolojik gözlem toprağında en ciddisinden hangi ürünlerin yetiştiği, daha şimdiden görülmeye baş-

lamaktadır. Peki, en güzöpek ve en soğukkanlı düşünürlerden birisinin, “Ahlaki Duyguların Kökeni Üzerine” kitabının yazarının, insan eylemleri üzerindeki etkili ve etkileyici analizleri sayesinde vardığı ilke nedir? “Ahlaklı insan,” diyor kendisi, “düşünölür (metafizik) dünyaya, fiziksel insandan daha yakın değildir.” Tarihsel bilginin çekiç darbeleri altında sertleşen ve keskinleşen bu ilke, belki bir gün herhangi bir gelecekte, insanların “metafizik gereksinimi”nin köklerine vurulacak balta işlevi görebilir — genel esenliğe iyilikten çok, felaket mi getireceğini kim söyleyebilir? — ama her halükarda en üstün sonuçların bir ilkesi olacaktır, aynı anda hem verimli hem korkunç olacaktır ve tüm büyük bilgilerin sahip oldukları o ikili yüzle bakacaktır dünyada.

38.

Ne bakımından yararlı. — Demek ki: Psikolojik gözlemin insanlara daha çok yarar mı sağladığı, yoksa zarar mı verdiği sorusu yine de yanıtız kalmaktadır; ama psikolojik gözlemin, bilim onsuz yapamayacağı için gerekli olduğu da kesindir. Ne ki, bilim kesin amaçları gözetmeyi bilmez, tıpkı doğanın da bilmeyişi gibi; doğanın zaman zaman son derece amaca uygun şeyleri, istemeden ortaya koyması gibi, doğanın kavramlarında taklit edilmesi olarak gerçek bilim de insanların yararını ve esenliğini zaman zaman ve hatta sık sık destekleyecek ve amaca uygun olana ulaşacaktır — ama yine istemeden yapacaktır bunu. Böyle bir inceleme tarzını solumaktan üşür gibi olanın ise, belki de pek ateş yoktur içinde: iyisi mi şöyle bir baksın etrafına, buz kompreslerinin zorunlu olduğu hastalıkları ve hiçbir havayı kendisi için yeterince soğuk ve dondurucu bulmaya-

cak kadar ateşten ve ruhtan yoğrulmuş insanları görecektir. Ayrıca: pek ciddi bireylerin ve halkların, düşüncesizliklere gereksinim duymaları, pek atılgan ve devingen başka birey ve halkların da, sağlıkları için zaman zaman ağır ve ezici yüklere gereksinim duymaları gibi: bizler, gözle görülür bir biçimde giderek daha çok yanıp tutuşan bir çağın daha tinsel insanları olarak bizlerde, en azından hâlâ olduğumuz gibi, böyle sağlam, masum ve ılımlı kalmak için, ve belki de bu çağa bir ayna tutmak ve kendi üzerinde düşünmeyi sağlamakta işe yaramak için, mevcut tüm söndürücü ve soğutucu araçlara el atmak zorunda değil miyiz? —

39.

Düşünülür özgürlük masalı. — Herhangi bir kimseyi sorumlu kılmamızı sağlayan duyguların, yani ahlaki denilen duyguların tarihi şu üç ana evreden geçiyor. İlk tek tek eylemler, güdülerini hiç dikkate alınmayıp, sadece yararlı ya da zararlı sonuçları yüzünden iyi ya da kötü olarak tanımlanıyorlar. Ne var ki bu tanımlamaların kökeni çok geçmeden unutuluyor ve eylemlerin kendilerinde, sonuçları dikkate alınmadan, “iyi” ya da “kötü” özelliklerinin bulunduğu sanısına kapılıyor: dilin taşın kendisini sert, ağacın kendisini yeşil olarak tanımlamasına yol açan yanılgının aynısıyla — ama, etki olanı neden gibi kavrayarak. Böylece iyi ya da kötü olmak güdüye atfediliyor ve eylemlere kendinde çift anlamlı gözüyle bakılıyor. Daha da ileri gidilip, iyi ya da kötü sıfatları artık tek tek güdülere değil, bir güdünün bir bitkinin topraktan filizlenmesi gibi büyüdüğü yere, insanın tüm özüne veriliyor. Böylece bir insan sırayla önce etkileri, sonra eylemleri, sonra güdülerini ve en sonunda özü açısın-

dan sorumlu kılınıyor. Şimdi sonunda, bütünyle zorunlu bir sonuç olması ve geçmişteki ve bugündeki olayların unsurlarıyla ve etkileriyle somutlaşması bakımından, bu özün de sorumlu olamayacağı: yani insanın hiçbir şey için, ne özü, ne güdüler, ne eylemleri, ne de etkileri için sorumlu tutulamayacağı keşfediliyor. Böylelikle ahlaki duyguların tarihinin, bir yanılgının, sorumluluk yanılgısının tarihi olduğu bilgisine varılmıştır: bu yanılgı da istenç özgürlüğü yanılgısına dayanmaktadır. — Schopenhauer buna karşı şöyle bir çıkarımda bulundu: belirli eylemler iç sıkıntısını (“suçluluk bilincini”) beraberlerinde getirdikleri için, bir sorumluluk var olmalıdır: çünkü eğer insanın tüm eylemleri — gerçekte olduğu ve bu filozofun da benimsediği gibi — bir zorunluluk sonucu gerçekleşiyor değil de, — Schopenhauer’in yadsıdığı gibi — insanın kendisi aynı zorunlulukla tüm özüne ulaşıyor olsaydı, bu iç sıkıntısını duyması için bir neden olmazdı. Schopenhauer bu iç sıkıntısı olgusundan yola çıkarak, insanın gerçi eylemleri bağlamında değil ama, özü bağlamında bir biçimde sahip olmuş olması gereken bir özgürlüğü kanıtlayabileceğine inanıyor: yani şöyle ya da böyle eyleme değil de şöyle ya da böyle olma özgürlüğü. Schopenhauer’e göre, esse¹den, özgürlük ve sorumluluk alanından, operari² yani kesin nedensellik, zorunluluk ve sorumsuzluk alanı doğuyor. Gerçi söz konusu iç sıkıntısı görünürde operari’yle ilişkilidir — bu bakımdan yanılgılıdır —, ama aslında, özgür bir istencin ediminin, bir bireyin varoluşunun temel nedeni olduğu, esse’yle ilişkilidir; insan ne olmak isterse onu olacaktır, olmayı istemesi, varoluşundan öncedir. — Burada yanlış bir sonuç çıkarılmakta, iç sıkıntısı olgusundan, bu iç sıkıntısının haklılığı, akla uygunluğu sonucuna varılmaktadır; ve Schopenhauer, bu yanlış sonuçtan sözümona düşünülür özgürlüğe ilişkin fantastik

mantıksal sonuca varmaktadır. Oysa, edimden sonraki iç sıkıntısının hiç de akılcı olması gerekmez: elbette akılcı değildir, çünkü edimin zorunlu olarak gerçekleşmesi gerekmediğinedir yanlış varsayıma dayanır. Demek: insan özgür olduğu için değil, ama kendisini özgür sandığı için pişmanlık ve vicdan azabı duyar. — Ayrıca bu iç sıkıntısı unutulabilecek bir şeydir, onu duyumsadığı eylemler bağlamında başka birçok insanda da yoktur. Çok değişken, törenin ve kültürün gelişimine bağlı bir konudur ve belki de dünya tarihinin nispeten kısa bir süresince vardır. — Hiç kimse kendi edimlerinden sorumlu değildir, hiç kimse kendi özünden sorumlu değildir; yargıda bulunmak da bir tür adaletsizliktir. Bu durum, bireyin kendi kendisi hakkında yargıda bulunması için de geçerlidir. Bu ilke güneş ışığı kadar aydınlıktır ve yine de burada herkes gölgeye ve hakikat dışına geri çekilmeyi tercih ediyor: sonucundan korktuğu için.

40.

Üst-hayvan. — İçimizdeki canavar kandırılmak ister; ahlak beyaz bir yalandır, o bizi parçalamasın diye. Ahlakın kabullerinde yatan yanlışlar olmasaydı, insan hayvan kalırdı. Böyle yapmakla ama, insan kendini daha yüksek bir şey olarak kabul etti ve kendine daha katı yasalar koydu. Bu yüzden hayvanlığa daha yakın kalmış aşamalara karşı bir nefret duyuyor: kölelerin eskiden bir insan-olmayan olarak, bir eşya olarak hor görülmeleri bununla açıklanabilir.

41.

Değişmez karakter. — Karakterin değişmez olduğu,

kesin anlamda doğru değildir; bu yaygın ilke burada daha çok, bir insanın kısa ömründe etkili olan güdülerin genellikle binlerce yılın belirgin el yazılarını bozacak kadar derinde iz bırakmadıkları anlamına gelir. Seksen bin yaşında bir insan düşünülseydi onda mutlak değişken bir karakter bulunurdu, öyle ki ondan art arda sayısız değişik birey geliştirdi. İnsan yaşamının kısalığı, insanın özellikleri hakkında bazı yanılığlı iddialarda bulunulmasına yol açıyor.

42.

Iyilerin düzeni ve ahlak. — Ahlaklı olmayı ya da ahlaka aykırı olmayı şimdi küçük, büyük, en büyük bir egoizmin, birini ya da bir diğerini isteyişine göre, bir kez varsayılan iyilerin sıradüzeni belirliyor. Küçük bir iyiyi (örneğin duyusal hazzı) daha yüksek değer biçilen bir iyiye (örneğin sağlığa) tercih etmek ahlaka aykırı kabul ediliyor; esenliği özgürlüğe tercih etmek de öyle. Oysa ki iyilerin sıradüzeni tüm zamanlarda sabit ve aynı kalmış değildir; bir kimse intikamı adalete tercih ediyorsa, daha eski bir kültürün ölçütüne göre ahlaklıdır, şimdikininki ölçütüne göre ise ahlaka aykırıdır. Demek ki “ahlaka aykırı”, bir kimsenin, her bir yeni kültürün getirdiği daha yüksek, daha incelmış, daha zekice güdülerini, henüz yeterince güçlü bir biçimde duyumsamadığını gösteriyor: bir geride kalışı imliyor ama her zaman sadece derece farkına göre. — Iyilerin sıradüzeni ise ahlaksal görüş açılarına göre kurulup, değiştirilmiyor; elbette bir eylemin ahlaklı mı yoksa ahlaka aykırı mı olduğuna, bu sıradüzenin her defaki saptanışına göre karar verilecektir.

43.

Geri kalmışlar olarak zalim insanlar. — Şimdi zalim olan insanları, eski kültürlerin bugüne kalmış aşamaları olarak kabul etmeliyiz: insanlık coğrafyasının genellikle gizli kalan, daha derinlerdeki formasyonları açığa vurur onlarda. Geri kalmış insanlardır onlar, beyinleri kalıtım sürecindeki tüm olası rastlantılar sayesinde o kadar hassas ve çok yönlü değişmiş değildir. Hepimizin bir zamanlar olduğumuz şeyi gösterirler bize ve dehşete sokarlar bizi: ama onların bu işteki sorumluluğu, bir parça granitin granit olma hakkındaki sorumluluğu kadardır. Tek tek insan organlarının biçimlerinde balıklık durumunun anılarının bulunması gerektiği gibi, bizim beynimizde de o zihniyete karşılık düşen kıvrımlar ve oluklar bulunmalıdır. Ama artık duygularımızın ırmağının aktığı yatak bu kıvrımlar ve oluklar değildir.

44.

Şükran duygusu ve intikam. — Güçlü olanın şükran duymasının nedeni şudur. Ona iyilik yapan, yaptığı iyilikle, güçlünün alanına adeta tecavüz etmiş ve oraya zorla girmiştir: şimdi de güçlü kişi, şükran duyma edimiyle, iyiliği yapanın alanına misilleme amacıyla tecavüz etmektedir. Yumuşak bir intikam biçimidir bu. Güçlü olan, şükran duygusunun hoşnutluğu içinde olmazsa, kendini güçsüz göstermiş olacak ve bundan böyle güçsüz sayılacaktır. Bu yüzden her iyiler toplumu, yani başlangıçta güçlüler toplumu şükran duygusunu ilk yükümlülükler arasına koyar. — Swift, insanların intikam duygusu besledikleri oranda şükran duygusu içinde oldukları ilkesini ortaya attı.

İyi ve kötünün ikili ön tarihi. — İyi ve kötü kavramının ikili bir ön tarihi vardır: bunlardan birisi egemen soyların ve kastların ruhundakidir. İyiye iyiyle, kötüye kötüyle karşılık verme gücüne sahip olan ve gerçekten de misillemeye bulunan, yani şükran ve intikam duyguları içinde olan birine, iyi birisi denilir; güçsüz olan ve misillemeye bulunamayanın kötü biri olduğu kabul edilir. İyi birisi olarak “iyilere”, yani tüm bireyleri misilleme duygusuyla birbirlerine kenetlendikleri için ortaklık duygusuna sahip bir cemaate ait olunur. Kötü birisi olarak ise “kötülere”, yani ortaklık duygusu olmayan, boyun eğdirilmiş, güçsüz insanlar yığınına dahil olunur. İyiler bir kast oluştururlar, kötüler ise toz gibi bir kütledirler. İyi ve kötü bir süredir seçkin ve bayağı, efendi ve kötü gibidir. Buna karşılık düşmana kötü gözüyle bakılmaz: misillemeye bulunabilir o. Homeros’ta Troyalılar da Helenler de iyidir. Bize zarar verenin değil, hor görülenin kötü olduğu kabul edilir. İyilerin cemaatinde iyi kalıtsaldır; böyle iyi bir toprakta, bir kötünün yetişmesi olanaksızdır. İyilerden biri yine de iyilere yakışmayan bir şey yaparsa bahanelere sığınılır; örneğin suç bir tanrının üstüne atılır ve iyinin gözünü bağladığı ve onu çıldırttığı söylenir. — Birisi de ezilenlerin, güçsüzlerin ruhundakidir. Burada her bir diğer insan, ister seçkin olsun ister bayağı, düşman, acımasız, sömürücü, zalim, hilebaz kabul edilir. Bir insanı, hatta varsayılan her canlı varlığı, örneğin bir tanrıyı da karakterize eden bir sözcüktür kötü; insani olan, tanrısal olan, şeytani, kötü olandır. İyiliğin yardımseverlik, acıma gibi belirtileri, hile, korkunç bir sonun başlangıcı, uyuşturma ve kandırmaca olarak, kısacası incelmış bir kötülük olarak algılanırlar korkuyla. Böyle bir anlayışa sahip

bireylerden, bir cemaat değil, olsa olsa bir cemaatin en ham biçimini ortaya çıkar: öyle ki, bu iyi ve kötü kavrayışının egemen olduğu her yerde, bireylerin, soylarının ve ırklarının çöküşü yaktır. — Bizim şimdiki törelliğimiz egemen soyların ve kastların zemininde yeşermiştir.

46.

Acımak acı çekmekten güçlü. — Acımanın, asıl acıyı çekmekten daha güçlü olduğu durumlar vardır. Örneğin, dostlarımızdan birisi utanç verici bir duruma düşmüşse, bu durum bize kendimizin aynı duruma düşmesinden daha çok acı verir. Yani, bir kere onun karakterinin temizliğine kendisinden daha çok inanırız; sonra ona duyduğumuz sevgi, herhalde bu inanışımız yüzünden, onun kendisine duyduğu sevgiden daha güçlüdür. Onun egoizmi burada davranışının kötü sonuçlarına onun daha fazla katlanması gerektiği açısından, gerçekten bizim egoizmimizden daha çok acı çekse de, bizim içimizdeki egoist olmayan — bu sözcüğü asla kesin anlamıyla değil, anlatımın hafifletilmesi olarak anlamak gerekir — yine de onun işlediği suçtan, onun içindeki egoist olmayanın etkilenmesinden daha çok etkilenir.

47.

Hastalık hastalığı. — Başka bir kişi için duydukları empati ve kaygı yüzünden hastalık hastası olan insanlar vardır; bu sırada ortaya çıkan acıma türü, bir hastalıktan başka bir şey değildir. Bunun gibi, İsa Mesih'in çektiği acıları ve ölümünü sürekli gözlerinin önüne getiren yalnız ve dini duyguları canlı in-

sanların kapıldığı bir tür Hristiyan hastalık hastalığı da vardır.

48.

İyiliğin ekonomisi. — İnsan ilişkilerindeki en şifalı bitkiler ve enerjiler olarak iyilik ve sevgi, öyle değerli hazinelerdir ki, bu melhem gibi araçları kullanırken olabildiğince ekonomik davranılmasını arzular gönül: ne var ki olanaksızdır bu. İyiliğin ekonomisi, en gözüpek ütopyacıların rüyasıdır.

49.

İyiniyet. — Bilimin, dikkatini ender rastlanan büyük olgulara yönelttiğinden daha çok yöneltmesi gereken, küçük ama son derece sık rastlanan ve bu yüzden çok etkili olan olguların arasında iyiniyeti de saymak gerekir; ilişkideki o dostane zihniyet anlatımlarını, gözün içinin gülümseyişini, o el sıkışmaları, genellikle hemen hemen her insani edimi adeta sarmalayan o hoşnutluğu kastediyorum. Her öğretmen, her memur, kendisi için bir görev olanın üstüne bu çeşniyi de katar; insanlığın sürekli gerçekleştirilmesidir bu, içinde her şeyin yetiştiği ışığının dalgalarıdır adeta; hele ki en yakın çevrede, ailenin içinde yaşam bu iyiniyet sayesinde yeşerir ve çiçeklenir. İyi yüreklilik, sevecenlik, yürekten nezaket, egoist olmayan dürtünün hiç tükenmeyen pınarlarıdır ve aynı dürtünün acıma, şefkat ve fedakarlık denilen çok daha ünlü anlatımlarından çok daha güçlü yapılar kurmuşlardır kültürde. Ama onların değeri küçümsenir ve aslında: bunda pek de egoizm dışı bir şey yoktur. Bu küçük dozların toplamı ise yine de muazzamdır, toplam enerjileri, en güçlü enerjilerden birisidir. — Bunun gibi, dünyada bulanık gözlerin gör-

düğünden çok daha fazla mutluluk bulunur: yeter ki doğru hesaplınsın ve her gün her şeyde, en zor durumdaki insan yaşamında bile bol bulunan tüm hoşnutluk anları unutulmasın.

50.

Acıma uyandırmak istemek. — La Rochefoucauld, otobiyografisinin (ilk basımı 1658) en dikkate değer yerinde akıl sahibi olan herkesi acıma duygusuna karşı uyarırken, bu duyguyu acı çekenlere yardım edecek ve bir mutsuzluğa güçlü bir biçimde müdahale edecek noktaya getirilmeleri için (akılla belirlenemediklerinden) tutkuya gereksinim duyan halktan kişilere bırakmayı tavsiye ederken, doğru bir noktaya değiniyor; bu arada acıma, Rochefoucauld'un ve (Platon'un) yargısına göre, ruhu zayıf düşürüyor. Gerçi acıma gösterilmelidir, ama ona sahip olmaktan kaçınılmalıdır: çünkü mutsuzlar öylesine aptaldırlar ki, onların nezdinde acıma göstermek, dünyanın en büyük iyiliğidir. — Belki de mutsuzların bu gereksinimi aptallık ve zihinsel bir eksiklik olarak, felaketi beraberinde getiren bir tür akıl hastalığı olarak (ve Rochefoucauld da böyle kavramış görünüyor) değil de tümüyle başka ve daha düşündürücü bir şey olarak anlaşıldığında, bu acıma duygusuna sahip olmak istemeye karşı daha güçlü bir uyarıda bulunulmalıdır. Daha çok, kendilerine acınılsın diye ağlayıp bağırان ve bu yüzden, durumlarının dikkati çekebileceği ânı kollayan çocukları gözlemlemek yerinde olur; hastalarla ve ruhsal rahatsızlığı olanlarla ilişki içinde yaşadığında, bu yakınmaların ve inlemelerin, mutsuzluğun sergilenmesinin, aslında orada bulunanlara acı çektiirmek amacını güdüp gümediğini sorar insan kendisine: sonra da berikilerin dile getirdiği acıma, zayıflar ve acı çekenler için bir teselli-

dir, görürler ki tüm zayıflıklarına karşın en azından hâlâ bir güçleri vardır: acı çektirme gücü. Mutsuz kişi, acıma gösterisinin onun bilincine çıkarttığı bu üstünlük duygusundan bir tür haz elde eder; kendini beğenmişliği kabırır, hâlâ dünyaya acı çektirecek kadar önemli biridir. Dolayısıyla, acınma özlemi kendinden haz alma özlemidir; üstelik yakınlarına zarar verme pahasına; kendi özgün benliğini, olanca saygısızlığıyla gösterir insanlara; hiç de Rochefoucauld'un dediği gibi "aptallığıyla" değil. — Toplumdaki tüm ikili konuşmalarda sorulan tüm sorulara verilen tüm yanıtların dörtte üçü, karşısındakine birazcık acı çektirmek içindir; birçok insan bu yüzden toplum içine girme gereksinimi duyar: toplum onlara güçlü oldukları duygusunu verir. Kötülük, kendini kabul ettirdiği böyle sayısız ama çok küçük dozlarda, güçlü bir yaşam uyarıcısıdır: tıpkı iyi-niyetin aynı biçimde insanların dünyasında yaygınlaşması, her zaman hazır bir ilaç olması gibi. — Peki, acı çektirmenin hoşlarına gittiğini, başkalarını hiç olmazsa düşüncelerinde inciterek ve küçük kötülüğün tohumlarını onlara saçarak sık sık eğlendiklerini — ve iyi eğlendiklerini — itiraf edecek çok sayıda dürüst kişi çıkacak mıdır? Çoğunluk dürüst değildir ve birkaç insan da böyle ayıp bir şeyden haberdar olmayacak kadar iyidir; bunlar böylelikle Prosper Mérimée'nin haklı olarak söylediğini zaten yadsıyabilirler: "Sachez aussi qu'il n'y a rien de plus commun que de faire le mal pour le plaisir de la faire."¹

51.

Görünüş nasıl varlık olur. — Bir tiyatro oyuncusu sonunda en büyük acısında, örneğin evladının cenazesinde bile, rolünün bıraktığı izlenimi ve genel sahnesel etkiyi düşün-

mekten vazgeçmez; kendi acısına ve bu acının dışavurumlarına, kendi kendisinin izleyicisi olarak ağlar. Hep bir ve aynı rolü oynayan ikiyeüzlü biri sonunda ikiyeüzlü olmaktan çıkar; örneğin gençliklerinde genellikle bilinçli ya da bilinçsizce ikiyeüzlü olan rahipler sonunda doğallık kazanırlar ve sonra gerçekten, hiçbir yapmacığa gerek duymadan düpedüz rahip olurlar; ya da babanın başaramadığını belki oğul, babasının ön sıçramasından yararlanıp, onun alışkanlığını miras alarak başarır. Birisi, uzun bir süre ve inatla bir şey gibi görünen mek isterse, sonunda bundan başka bir şey olmak zor gelecektir ona. Her insanın mesleği, hatta sanatçılarınkı bile ikiyeüzlülükle, dışarıdan bir taklitle, etkili olandan kopya çekilmesiyle başlar. Her zaman bir sevecenlik maskesi takınan biri, sonunda onlar olmadan sevecenlik ifadesinin elde edilemeyeceği gülyeryüzlü ruh halleri üzerinde bir güç kazanır — ve sonunda bu ruh halleri de onun üzerinde güç kazanır, kendisi gülyeryüzlü olur.

•

52.

Aldatmada dürüstlük noktası. — Bütün büyük aldatıcılarda, güçlerini borçlu oldukları kayda değer bir durum vardır. Tüm hazırlıkların içindeki asıl dolandırma ediminde, sesin titremesinin, anlatımın, jestlerin içinde, etkili sahnelemenin ortasında kendi kendilerine inanırlar: çevrelerindeki kılere mucizevi ve ezici biçimde hitap eden de budur. Din kurucuları, dolandırıcılardan ayıran, bu kendi kendini aldatma durumundan kurtulamamalarıdır: ya da kuşkunun baskın çıktığı o aydınlık anları çok ender yaşarlar; genellikle bu aydınlık anları kötü muhaliflere mâl ederek avuturlar kendilerini. Dolandırıcıların da, din kurucuların da olağanüstü izlenimi bırak-

maları için, kendini aldatma işbaşında olmalıdır. Çünkü insanlar, çok güçlü bir biçimde inanıldığı açıkça görülen şeyin doğruluğuna inanırlar.

53.

Hakikatin sözde düzeyleri. — Çok yaygın yanlış çıkarımlardan biri de şudur: bir kimse bize karşı doğru ve içten olduğuna göre, hakikati söylüyordur. Böylece bir çocuk anne babasının yargılarına, bir Hristiyan da kilisenin kurucusunun iddialarına inanır. Yine aynı nedenle, eski yüzyıllarda insanların mutluluklarından ve yaşamlarından fedakarlık ederek savundukları her şeyin yanlışlıklardan ibaret olduğunu kabul etmek istenilmez: belki de bunların hakikatin düzeyleri olduğu söylenir. Ama aslında bir kimse bir şeye içtenlikle inanmış ve inancı uğruna savaşmış ve ölmüşse, onu harekete geçirenin aslında sadece bir yanlış oluşunun, büyük bir haksızlık olduğunu düşünürler. Böyle bir süreç, bengi adalete aykırı görünür; bu yüzden duyarlı insanların yüreği her zaman kafalarına karşı şu ilkeyi belirler: ahlaksal eylemlerle entelektüel görüşler arasında kesinlikle zorunlu bir bağ bulunmalıdır. Ne yazık ki durum farklıdır; çünkü bengi adalet yoktur.

54.

Yalan. — İnsanlar gündelik yaşamlarında niçin genellikle hakikati söylerler? — Bir tanrı yalan söylemeyi yasakladığı için değil elbette. Tersine, ilkin: daha rahat olduğu için; çünkü yalan: buluş, rol yapma ve bellek gerektirir. (Bu yüzden Swift der ki: bir yalan söyleyen, üstlendiği ağır yükü nadiren fark eder; çün-

kü bir yalanı sürdürebilmek için, başka yirmi yalan daha bulmak zorundadır.) Sonra: basit ilişkilerde: doğrudan doğruya ben şunu istiyorum, ben şunu yaptım vb. demek daha avantajlıdır; o halde, otoritenin ve zorlamanın yolu, aldatmanın yolundan daha güvenlidir. — Ama bir çocuk karmakarışık ev içi ilişkilerde yetiştirildiyse, yalanı da aynı doğallıkla kullanır ve ister istemez her zaman çıkarına uygun düşeni söyler; bir hakikat duygusu, yalana karşı bir antipati ona tamamen yabancıdır ve uzaktır, böylece tüm masumluğuyla yalan söyler.

55.

İnanç yüzünden ahlaka kuşku düşürmek. — Sadece ikiyüzlüler tarafından temsil edilen hiçbir iktidar savunulamaz; Katolik Kilisesi ne kadar çok “dünyevi” unsur barındırırsa da, gücü kendileri için yaşamı zor ve anlamlı kılan ve bakışları ve erimiş bedenleri gece nöbetlerini, açlığı, coşkulu ibadetleri, hatta belki de kırbaç darbelerini anlatan, şimdi bile bolca bulunan o ruhani doğalarına dayanmaktadır; bunlar insanları etkiler ve korkuturlar: ya böyle yaşamak zorunlu olsaydı? — Budur onları görünce dilin ucuna gelen ürpertici soru. Bu kuşkuyu yayarak, güçlerinin temelini tekrar tekrar sağlamlaştırmış olurlar; özgür düşünceliler bile kendilerinden böylesine vazgeçenlere karşı, katı bir hakikat duygusuyla karşı koymaya ve “seni aldatılmış, aldatma!” demeye cesaret edemezler — Onları ayıran kavrayışların farklılığıdır sadece, kesinlikle bir iyilik ya da kötülük farkı değil: ama seilmeyene haksız davranmakta âdet-tendir. Örneğin Cizvitlerin kurnazlığından ve rezil sanatlarından söz edilir, ama her bir Cizvit’in kendisine nasıl bir kendini yenmeyi dayattığı ve Cizvit ders kitaplarının vaaz ettiği, kolaylaştı-

rılmış yaşam pratiğinin kesinlikle onların değil, sıradan insanların işine yaradığı görmezden gelinir. Elbette, biz aydınlanmışların da, tamamen aynı taktik ve örgütlenmeyle böyle iyi birer araç, kendini yenme, yorulmazlık, fedakarlık sayesinde aynı ölçüde takdire değer olup olmayacağımız sorulabilir.

56.

Bilginin radikal kötü üzerindeki zaferi. — Bir süreliğine, son derece kötü ve yoz insanlar hakkında bir tasarıma sahip olmuş olmak, bilge olmak isteyen kişiye büyük bir kazanç sağlar: bu tasarım da, tam karşıtı gibi yanlıştır; ama uzun zaman dilimleri boyunca egemen olmuştur ve kökleri bize ve bizim dünyamıza kadar uzanmıştır. Kendimizi kavramak için onları kavramamız gerekir; ama sonra daha yükseğe çıkmak için, onların üstüne basarak çıkmamız gerekir. Sonra görürüz ki, metafizik anlamda günahlar yoktur; ama aynı anlamda, erdemler de yoktur; tüm bu törel tasarımlar alanı sürekli dalgalanma halindedir; iyiye ve kötüye, ahlaklıya ve ahlakdışına ilişkin daha yüksek ve daha alçak kavramlar vardır. Şeylerden, onların bilgisinden fazlasını istemeyenin ruhu kolaylıkla huzur bulur ve hırs yüzünden değil, olsa olsa cahillik yüzünden yanlış yapar (ya da dünyanın dediği gibi, günah işler). Artık arzularını karalamak ve köklerini kurutmak istemeyecektir; ama ona tamamen egemen olan biricik hedefi, — her zaman olabildiğince iyi bilmek — onu soğukkanlı yapacak ve içindeki tüm yabanıllığı yatıştırıcaktır. Ayrıca, ona eziyet eden bir sürü tasarımdan kurtulmuştur: artık cehennem azabı, günahkarlık, iyiye yatkın olmama sözcükleri onun için bir şey ifade etmez: bunlarda sadece yanlış dünya ve yaşam görüşlerinin uçuşan hayaletlerini görür.

57.

İnsanın kendini bölmesi olarak ahlak. — Kendi konusuna gerçekten gönül vermiş bir yazar, herhangi birisinin çıkıp da aynı konuyu daha anlaşılır bir biçimde serimleyerek ve bu konudaki sorunları hiç açık bırakmadan yanıtlayarak kendisini ortadan silmesini arzular. Seven bir kız, sevgisinin fedakar sadakatini, sevdiğinin sadakatsizliğinde kanıtlayabilmeyi arzular. Bir asker, zafer kazanan vatani için savaş meydanında şehit düşmeyi arzular. Çünkü vatanın zaferiyle birlikte onun en büyük arzusu da zafer kazanmıştır. Bir ana çocuğuna, kendisine esirgediği şeyi, uykuyu, en iyi yemeği, yerine göre sağlığını, servetini verir. — Peki tüm bunlar egoizm dışı durumlar mıdır? Bu ahlaklılık eylemleri Schopenhauer'in deyişiyle “olanaksız ama yine de gerçek” oldukları için birer mucize midirler? Tüm bu örneklerde insanın kendisine ait bir şeyi, bir düşünceyi, bir isteği, bir ürünü, kendisine ait başka bir şeyden daha çok sevdiği, yani kendi varlığını iki parçaya böldüğü ve bir parçayı diğerine feda ettiği açık değil midir? Eğer dikkafalının birisinin: “Şu insanın karşısında geri çekilmektense, kurşuna dizileyim daha iyi” demesi, özünde farklı bir şey midir? Anılan her örnekte bir şeye duyulan eğilim (arzu, dürtü, istek) mevcuttur; bu eğilime ayak uydurmak ise “egoizm dışı” değildir. — Ahlakta insan birey olarak değil, bölünmüş olarak davranır.¹

58.

Neyin sözü verilebilir. — İnsan eylemlerin sözünü verebilir, duyguların değil; çünkü duygular istem dışıdır. Bi-

risine onu her zaman sevmeye ya da ondan nefret etmeye ya da ona sadık olma sözü veren kimse, gücünün dışındaki bir şeyin sözünü veriyordur; elbette, gerçi genellikle sevginin, nefretin ve sadakatin ürünü olan ama başka güdülerden de doğabilen eylemlerin sözünü verebilir: çünkü bir eyleme götüren birden fazla yol ve güdü vardır. O halde, birini her zaman sevmeye sözü şu anlamı gelir: seni sevdiğim sürece sana sevgi eylemlerini göstereceğim, seni artık sevmezsem, başka güdülerle de olsa aynı eylemleri görmeye devam edeceksin benden: böylece tanıdıklarımızın zihninde sevginin hiç değişmediği ve hâlâ aynı olduğu görüntüsü kalacak. — Demek ki, insan kendini kandırmadan birisine ebedi sevgi vaadinde bulunduğunda, sevgi görüntüsünün süreceğine söz vermektedir.

59.

Anlak ve ahlak. — Verilen sözleri tutabilmek için, iyi bir belleğe sahip olmalı kişi. Acıma duyabilmek için, kuvvetli bir hayal gücüne sahip olmalı. Bu kadar sıkı sıkıya bağlıdır ahlak, anlağın iyiliğine.

60.

Intikam almayı istemek ve intikam almak. — Bir intikam düşüncesine sahip olmak ve bunu uygulamak, şiddetli ama geçici bir ateş nöbetine tutulmak demektir: ama onu uygulayacak gücü ve cesareti olmadan, bir intikam düşüncesine sahip olmak demek, kronik bir ızdırabı, beden ve ruhun zehirlenmesini içten içe yaşamak demektir. Sadece niyetleri gören bir ahlak, her iki duruma da eşit değer biçer; genellikle

ilk duruma daha kötü olduğu değeri biçilir (intikam eyleminin belki beraberinde getirdiği kötü sonuçlar yüzünden). Her iki değerlendirme de basiretsizdir.

61.

Bekleye-bilmek. — Bekleye-bilmek o denli zordur ki, en büyük şairler, bekleyememeyi şiirlerinin konusu yapmaktan yüksünmemişlerdir. Örneğin Shakespeare Othello'da, Sofokles Aias'ta¹: Aias duygularını bir gün daha soğutabilseydi, kehanetin bildirdiği gibi, intihar etmeyi gerekli görmeyecekti; herhalde incinmiş kibrinin korkunç kıskırtmalarını elinin tersiyle itecek ve kendi kendine şöyle diyecekti: benim durumumda kim bir koyunu bir kahraman zannetmezdi ki? Bu kadar korkunç bir şey mi bu? Tam tersine, sıradan insani bir şey: Aias kendini böyle avutabilirdi. Tutku beklemmez; büyük adamların yaşamındaki trajik yön, genellikle onların dönemleriyle ve çevrelerindeki insanların düzeysizliğiyle çatışmaları değil, yapıtlarını bir yıl, iki yıl öteleyememeleridir; bekleyemezler. — Tüm düellolarda, danişılan kişilerin saptaması gereken tek şey, tarafların daha bekleyebilip bekleyemeyeceğidir: eğer bekleyemeyeceklerse, her iki taraf da “ya ben yaşarım, o zaman öbürü anında ölmelidir, ya da tam tersi” dediği sürece bir düello mantıklıdır. Böyle bir durumda beklemek demek, incinmiş onurun korkunç işkencesine, onu inciten yüzünden daha uzun bir süre katlanmak demektir; ve bu acı yaşam uğruna katlanılmaya değer olan acıdan daha büyük bir acı olabilir.

62.

İntikamın tadını çıkarma. — Hakarete uğradıklarını hisseden ham insanlar, uğradıkları hakaretin derecesini olabildiğince yükseltirler ve bunun nedenini aşırı abartılmış sözcüklerle anlatırlar; sırf, bir kez uyanmış bulunan nefret ve intikam duygusunun tadını çıkarmak için.

63.

Küçümsemenin değeri. — Kendilerine duydukları saygıyı ve eylemlerindeki belirli bir becerikliliği koruyabilmek için, tanıdıkları tüm insanları hayallerinde küçük düşürme ve küçümseme gereği duyan insanların sayısı hiç de az değildir, belki de büyük bir çoğunluğu oluşturur bunlar. Ama küçük insanlar çoğunlukta olduğundan ve söz konusu becerikliliğe sahip olmaları ya da onu yitirmeleri büyük bir önem taşıdığından, işte —

64.

Çabuk öfkelenen. — Bize çabucak öfkelenen birine karşı, karşımızda, bir zamanlar canımıza kastetmiş biri varmış gibi dikkatli olmalıyız: çünkü hâlâ yaşıyor oluşumuzun nedeni, onun öldürme gücünün eksikliğidir; bakışlar yetseydi buna, çoktan gelirdi ölüm başımıza. Birisini, fiziksel vahşiliği görünür kılarak, korku uyandırarak susturmak ham kültürün bir parçasıdır. — Seçkinlerin hizmetlilerine yönelttikleri o soğuk bakış da, insanla insan arasındaki o kast sınırlamalarının bir kalıntısı, ham antikçağdan bir parçadır; eskinin koruyucuları olan kadınlar bu yadigarı da, daha bir sadakatle korumuşlardır.

65.

Dürüstlük nereye götürür. — Birisinin, kendisini eyleme geçiren ve tüm insanların güdülerini kadar iyi ve kötü olan güdüler hakkında, zaman zaman çok dürüstçe konuşmak gibi kötü bir alışkanlığı vardı. Önce kızgınlık doğurdu, sonra kuşku, zamanla adeta dışlandı ve toplumdan aforoz edildi, sonunda yargı başka zaman hiç dikkate almadığı ya da göz yumduğu vesilelerle anımsadı böyle rezil bir varlığı. Genel sır hakkında susmasını bilemeyişi ve hiç kimsenin görmek istemediğini — kendi kendisini — görme yolundaki sorumsuzca eğilimi onu hapse ve erken bir ölüme götürdü.

66.

Cezayı gerektirir, hiç cezalandırılmadı. — Suçlulara karşı işlediğimiz suç, onlara alçak muamelesi yapmamızdır.

67.

Erdemin kutsal basitliği. — Her erdemin ayrıcalıkları vardır: örneğin yakılmaya mahkum edilmiş birinin yakılacağı odun yığınına, kendi bir kucak odununu götürmek gibi.

68.

Ahlaklılık ve başarı. — Bir eylemin ahlaklı ya da ahlaksız yönlerini, özellikle onun başarısından sonra değerlendirenler, izleyiciler değildir sadece; hayır, eylemcinin kendisi yapar

bunu. Çünkü güdüler ve niyetler nadiren yeterince net ve basittirler, ve bu arada bellek de eylemin başarısıyla bulanıklaşır, öyle ki insan bizzat kendi eylemine yanlış güdüler atfeder ya da önemsiz güdülerini önemliymişler gibi ele alır. Başarı çoğunlukla bir eyleme vicdanın tamamen dürüst pırlıltısını kazandırır; bir başarısızlık ise en hor görülesi eylemin üzerine vicdan azabının gölgesini düşürür. “Bana sadece başarıyı verin: onunla tüm dürüst ruhları da kendi yanıma çektim — ve kendimi de kendime karşı dürüst kıldım” diye düşünen politikacının ünlü pratiği de bundan kaynaklanır. — Benzer bir biçimde, başarı, daha doğru gerekçelendirmenin yerine geçecektir. Şimdi bile birçok aydın, Hristiyanlığın Yunan Felsefesi üzerindeki zaferinin, Hristiyanların daha büyük bir hakikate sahip oluşlarının bir kanıt olduğunu düşünüyor — bu örnekte sadece daha kaba ve daha zalim olanın, daha zihinsel ve daha narin olan üzerinde zafer kazanmış olmasına karşın. Daha büyük hakikatin ne olduğu ise, uyanan bilimlerin harfi harfine Epikür’ün felsefesine dayanmalarından, Hristiyanlığı ise harfi harfine reddetmiş olmalarından anlaşılabilir.

69.

Sevgi ve adalet. — Neden sevgiye, adaletin aleyhine daha büyük bir değer verilir ve sanki ondan çok daha yüce bir varlıkmiş gibi, en güzel şeyler sevgi hakkında söylenir? Oysa sevgi adaletten açıkça daha aptal değil midir? — Elbette, işte tam da bu yüzden herkes için çok daha rahat tır: aptaldır ve zengin bir bereket sepeti vardır; bu sepetten dağıtır tüm armağanlarını — herkese, bunu hak etmeyene, hatta bir teşekkür olsun etmeyene bile. Tarafsızdır, İncil’den ve deneyimden bildiğimiz gibi, sadece haksızları değil, duruma bağlı olarak haklıları da ilik-

lerine dek ıslatan yağmur kadar.

70.

İ d a m . — Nasıl oluyor da idam bizi bir cinayetten daha çok incitiyor. Yargıçların soğukluğu, utanç verici ön hazırlıklar, burada bir insanın başkalarının gözünü korkutmak amacıyla araç olarak kullanıldığı kavrayışdır bunun nedeni. Çünkü bir suç varsa bile cezalandırılıyor değildir: eğitimcilerde, anne babalarda, çevrelerde, bizdedir o suç, katilde değil — neden olan koşulları kastediyorum.

71.

U m u t . — Pandora kötülük dolu kabı getirip açtı. Tanrıların insanlara bir hediyesiydi bu; dıştan bakıldığında güzel, baştan çıkarıcı bir hediye idi ve “Mutluluk Kabı” denmişti ona. Sonra tüm kötülükler, canlı, kanatlı varlıklar uçtular dışarıya: o gün bugündür uçuşup dururlar ortalıkta ve gece gündüz zarar verirler insanlara. Tek bir kötülük henüz çıkamamıştı kaptan dışarıya: o sırada Pandora, Zeus’un isteğiyle kapatınca kapağı, kalmıştı o kötülük kabın içinde. Şimdi mutluluk kabını her zaman evinde tutar insan ve bir hazinenin bulunduğunu zanneder bu kabın içinde; onun emrindedir hazine, uzatır elini canı istedikçe; çünkü bilemez Pandora’nın getirdiği kabın kötülük kabı olduğunu da, geride kalan kötülüğü mutluluk verici en büyük şey zanneder, — umuttur o şey. — Zeus, öteki kötülüklerden de fazlasıyla eziyet çeken insanın, yaşamı kestirip atmamasını, hep yeni eziyetler çekmeye devam etmesini istemişti. Bunun için insanlara umudu verdi: aslında kötülüklerin en kötüsüdür umut,

çünkü insanın çektiği eziyeti uzatır.

72.

Ahlaksal coşabilirliğin derecesi bilinmiyor. — Kişinin belirli sarsıcı görüntüleri ve izlenimleri alıp almadığı — örneğin haksız yere idam edilmiş, öldürülmüş ya da işkence edilmiş bir baba, sadakatsiz bir kadın, zalim bir düşman saldırısı gibi — tutkularımızın akkor haline gelip gelmediğine ve tüm yaşamı yönlendirip yönlendirmediklerine bağlıdır. Hiç kimse, koşulların, acımanın, öfkelenmenin kendini nereye götürebileceğini bilmez, coşabilirliğinin sınırlarını bilmez. Acınası küçük ilişkiler, acınası kırlarlar; genellikle yaşantıların niteliğine değil niceliğine bağlıdır alçak ve yüksek insan, iyisiyle kötüsüyle.

73.

İsteği dışında şehit. — Bir partide, arkadaşlarına karşı çıkamayacak denli korkak ve ödlele bir insan vardı: onu her işe koşarlardı, ondan her şeyi isterlerdi, çünkü dostlarının kendisi hakkında kötü düşünmeleri, ölümden daha çok korkuturdu onu; zavallı, zayıf bir ruhtu o. Bunu anladılar ve anılan özelliklerinin temelinde onu bir kahraman ve hatta bir şehit yaptılar. Ödlele insan, içinden her zaman hayır dediği halde, hep evet sözü çıktı dudaklarından, partisinin görüşleri için öldüğü idam sehpasında bile: o sırada eski yoldaşlarından biri vardı yanında, sözleri ve bakışlarıyla öyle bir baskı yapmıştı ki ona, gerçekten ciddi bir biçimde karşılamıştı ölümü ve o zamandan beri de bir şehit ve büyük bir kişilik olarak övülür durur.

74.

Gündelik ölçüt. — Eylemlerin aşırıları kibre, ılımlıları alışkanlığa ve aptalcaları korkuya yorulursa nadiren yanılığa düşülür.

75.

Erdem hakkındaki yanlış anlama. — Erdemsizliği, hazla bağlantısı içinde tanımış biri, tıpkı ardında haz düşkününü bir gençlik bırakmış biri gibi, erdemle acıyla bağlantılı olması gerektiğini zanneder. Buna karşılık, tutkularından ve gühnahlarından çok çekmiş birisi, erdemde huzuru ve ruhun mutluluğunu özler. Bu yüzden, erdemli iki kişinin birbirini hiç anlamaması mümkündür.

76.

Münzevi. — Münzevi, erdemi bir zorluğa dönüştürür.

77.

Kişinin saygınlığını davaya aktarmak. — Genel olarak sevgi ve başkasının yararına kendini feda etme eylemlerine, nerede görülürlerse görülsünler saygı duyulur. Böylelikle, bu tarzda sevilen ya da insanın kendini feda ettiği şeylerin değeri artırılmış olur: belki de kendi başlarına çok değerli olmasalar bile. Yürekli bir ordu, uğrunda savaştığı davaya ikna eder.

78.

Hırs, ahlaksal duygunun bir ikamesi. — Hırslı olmayan kişilerde, ahlaksal duygu eksik olmamalıdır. Hırslı kişiler, bu duygu olmadan da başlarının çaresine bakabilirler, hemen hemen aynı başarıyla. — Bu yüzden, mütevazı, hırs nedir bilmeyen ailelerin oğulları, ahlaksal duygularını bir kez yitirdiklerinde, genellikle hızla yükselerek, tam bir namussuz olurlar.

79.

Kibir zenginleştirir. — İnsan tını, kibirsiz ne de yoksul olurdu! Ama bu haliyle, her türden müşteriye cezbeden, iyi doldurulmuş ve hep yeniden dolan bir mağazaya benzer: her şeyi bulabilirsiniz orada, her şeyi alabilirsiniz, yeter ki geçerli parayı (hayranlık) getirin yanınızda.

80.

Yaşlı ve ölüm. — Dinin yönelttiği talepler bir yana, elbette şöyle sorulabilir: güçlerinin azaldığını hisseden yaşlı bir adamın, tamamen akli başındayken kendine bir hedef koymak yerine yavaş yavaş tükenişini ve çözülüşünü beklemesi neden daha övgüye değer olsun ki? Bu durumda intihar son derece doğal ve akla yatkın bir eylemdir: aklın bir zaferi olarak haklılıkla bir saygı uyandıracaktır: ve eski zamanlarda Yunan Felsefesi'nin önde gelenleri ve en yiğit Roma vatanseverleri intihar ederek ölmeyi seçtiklerinde, uyandırmıştır da. Buna karşılık, hekimlerden endişeli tavsiyeler alarak ve en zavallı tarzda yaşayarak, yaşamın asıl hedefine daha da yakınlaşma gücüne sahip olmadan,

günbegün ömrünü uzatmak çok daha az saygıdeğerdir. — Dinler, intihar talebine yönelik lanetlerle doludur: böylelikle yaşama âşık olanlarda, kendi kendilerine dalkavukluk ederler.

81.

Acı çekenin ve failin yanılgıları. — Zengin, yoksulun sahip olduğu bir şeyi (örneğin bir prens, köylünün sevgilisini) elinden alırsa, yoksulda bir yanılgı oluşur: sahip olduğu az şeyi elinden alması için, zenginin tamamen alçak olması gerektiğini düşünür. Oysa zengin tek bir mülkün değerini pek de derinden duyumsamaz, çünkü çok şeye sahip olmaya alışkındır o: bu yüzden kendini yoksulun ruhunun yerine koyamaz, ve yoksulun zannettiği kadar da haksızlık etmemektedir. İkisi de birbirleri hakkında yanlış tasarımlara sahiptirler. Tarih-te en çok can sıkan, güçlünün haksızlığı, görüldüğü kadar büyük değildir. Büyük iddiaları bulunan, yüksek bir varlık olmaya yönelik kalıtsal duygu bile oldukça soğukkanlı kılar ve vicdanı rahatlatır: hatta hepimiz kendimizle bir başka varlık arasındaki fark çok büyükse, artık hiçbir haksızlık duyumsamayız ve örneğin bir sivrisineği, hiçbir vicdan azabı duymadan öldürürüz. Örneğin (tüm eski Yunanlıların olağanüstü asil olarak tanımladıkları) Kserkses'in¹, bir babanın oğlunu elinden alarak, ordunun bir seferine duyduğu korkak, uğursuz bir güvensizliği dile getirdiği için parçalattırmasında, hiçbir kötülük belirtisi yoktur: bu olayda birey, can sıkıcı bir böcek gibi bertaraf edilir, bir dünya hakiminde eziyet verici duygular uyandıramayacak kadar düşük biridir o. Her zalim, kötü davrandığının zannettiği ölçüde zalim değildir; acının tasarımı, acı çekmenin kendisiyle aynı şey değildir. Küçük samimiyetsizliklerle kamuoyunu yanıltan gaze-

tecinin, adaletsiz yargıcın durumu da aynıdır. Tüm bu örneklerde neden ve etki tamamen farklı duygu ve düşünce gruplarıyla çevrilidir; oysa ister istemez, failin ve acı çekenin aynı şeyi düşündükleri ve duyumsadıkları varsayılır ve bu varsayım uyarınca birinin suçu, diğerinin çektiği acıyla ölçülür.

82.

Ruhun derisi. — Nasıl ki kemikler, et parçaları, iç organlar ve damarlar, görüntüyü insan için katlanılabilir kılan bir deriyle örtülüyseler, ruhun heyecanları ve tutkuları da kibirle örtülüdür: kibir ruhun derisidir.

83.

Erdemin uykusu. — Erdem uyuyunca daha dinç uyanacaktır.

84.

Utancın incelmışliği. — İnsanlar pis bir şeyi düşünmekten utanmazlar ama, bu pis düşüncelerin kendilerine yakışırılacağını tasarladıklarında utanırlar.

85.

Kötülük enderdir. — İnsanların çoğu, kötü olamayacak kadar çok meşguldürler kendileriyle.

86.

Terazinin dili. — İnsan över ya da kınar, yargı gücümüzü ışıklandırmaya hangisinin daha çok olanak verdiği göre.

87.

Luka İncili, 18, 14'ün düzeltilmiş. — Kendini alçaltan, yükseltmek ister.¹

88.

İntiharın engellenişi. — İnsanın yaşamını elinden almak için bir yasa vardır, ama onun ölümünü elinden almamız için hiçbir yasa yoktur: sadece zulümdür bu.

89.

Kibirli k. — İnsanların iyi kanaati, bizim için önemlidir, çünkü bir kere bize yararı vardır, sonra onları sevindirmek isteriz (çocuklar anne babalarını, öğrenciler öğretmenleri ve genel olarak iyiniyetli insanlar tüm öteki insanları). Sadece, bir kimse için insanların iyi kanaatinin yarar ya da sevindirme isteği dışında da önem taşıdığı yerde, kibirden söz ediyoruz. Bu durumda insan kendisini sevindirmek istemektedir, ama bunu çevresindeki insanların sırtından ya da onları kendisi hakkında yanlış bir kanaat sahibi olmaya kandırarak ya da tüm bu ötekilere (kıskaçlık uyandırarak) sıkıntı verecek bir “iyi kanaat” derecesini görmezden gelerek yapmaktadır. Kişi genellikle başkalarının kanaati sayesinde kendisi hakkında sahip olduğu kanaati onaylat-

mak ve kendi kendisine doğrulamak istemektedir: ne var ki güçlü otorite alışkanlığı — insan kadar eski bir alışkanlık — birçoklarını, kendine duyduğu inancı da bir otoriteye dayamaya, yani ötekilerden almaya yöneltir; başkalarının yargı gücüne, kendilerinininkinden daha çok güvenirler. — Kendi kendine duyulan ilgi, kendini eğlendirme arzusu, kibirli kişide öyle yüksektir ki, başkalarını kendisi hakkında yanlış, çok yüksek bir değer biçmeye kandırır ve sonra da başkalarının otoritesine dayanır: yani yanılgıyı doğurur ve sonra da bu yanılgıya inanır. — Söylemek gerekir ki kibirli insanlar kendilerinin kadar başkalarının da hoşuna gitmek istiyor değildirler ve bunu yaparken kendi yararlarını ihmal edecek kadar ileri giderler; çünkü salt kendi kendilerini sevindirmek, kendilerinden haz duymak için sık sık çevrelerindeki insanları kendilerine karşı elverişsiz, düşmanca, kıskanç, yani zararlı bir ruh hali içine sokmakla ilgilenirler.

90.

İnsan sevgisinin sınırı. — Ötekinin bir aptal, kötü bir herif olduğunu ilan eden her kişi, sonunda o kişi böyle birisi olmadığını gösterdiğinde, öfkelenir.

91.

Moralité larmoyante.¹ — Ne büyük bir zevk verir ahlaklılık! Soylu, yüce gönüllü eylemlerin salt anlatılışında bile ne büyük bir sevinç gözyaşı seli aktığını anımsayalım yeter! — Tamamen sorumsuz oluştan duyulan inanç yaygınlık kazandığında, yaşamın bu büyüğü ortadan kalkacaktır.

92.

Adaletin kökeni. — Adaletin (hakseverliğin) kökeni, Thukydides'in (Atina ve Mel elçilerinin korkunç konuşmalarında) doğru bir biçimde kavradığı gibi, yaklaşık olarak eşit güçce sahip olanlar arasındadır; açıkça görülebilir bir güç üstünlüğünün bulunmadığı ve başarısız bir savaşın, karşılıklı zararlar vereceği yerde, anlaşma ve karşılıklı talepleri pazarlık etme düşüncesi doğar: adaletin başlangıçsal karakteri, t a k a s karakteridir. Her iki taraf, kendilerinin ötekinden daha fazla değer verdiği şeyi alarak, ötekini memnun eder. Karşı tarafa bundan böyle kendisine ait olmasını istediği şey verilir ve buna karşılık, istenilen alınır. Demek ki adalet yaklaşık olarak eşit güç konumlarında bir misilleme ve takastır: böylece, intikam kökensel olarak adalet alanına aittir, bir tür takastır. Şükran duyma da öyle. — Elbette, adalet anlaşılır bir kendini koruma görüşü açısına dayanmaktadır, yani şu düşüncedeki bencillige: “Niye kendime boş yere zarar vereyim ve belki bu yüzden hedefime de ulaşamayayım ki?” — Adaletin kökeni hakkında bu kadar. İnsanlar zihinsel alışkanlıkları uyarınca, sözümona adil, haksever eylemlerin başlangıçtaki amacını unuttukları için ve özellikle binlerce yıl boyunca çocuklar bu tür eylemlere hayranlık duymayı ve onları taklit etmeyi öğrendikleri için, adil bir eylemin egoizm içermeyen bir eylem olduğu görüntüsü doğmuştur zamanla: ne var ki, adalete biçilen yüksek değer bu görüntüye dayanmaktadır, ve ayrıca tüm değer biçmeler gibi hâlâ sürekli olarak artmaktadır: çünkü büyük değer verilen bir şey fedakarlık yoluyla elde edilmeye çalışılır, taklit edilir, çoğaltılır ve bireylerin gösterdikleri çaba ve gayretin değerinin de eklenmesiyle, artar değeri. — Unutkanlık olmasaydı dünya ne kadar az ahlaklı

görünürdü! Bir şair, tanrının unutkanlığı insan onurunun mabedinin eşiğine bekçi olarak yerleştirdiğini söyleyebilirdi.

93.

Zayıf olanın hakları üzerine. — Herhangi birisi, örneğin kuşatma altındaki bir kent, koşullar gereği daha güçlü birine boyun eğerse, bunun karşı koşulu, kişinin kendini yok edebilmesi, kentin yakılabilmesi ve böylece güçlüye büyük bir zarar verilebilmesidir. Bu yüzden, hakların saptanmasına zemin oluşturabilecek bir tür eşitlik doğmaktadır. Düşmanın çıkarı, korumadan yanadır. — Bu bakımdan köleler ve efendiler arasında da haklar vardır, yani tam da köleye sahip olmanın efendi açısından yararlı ve önemli olması ölçüsünde. Hak başlangıçta, birinin diğerine değerli, önemli, vazgeçilmez, yenilmez vesaire göründüğü kadardır. Bu açıdan, daha zayıf olanın da hakları vardır, ama daha azdır bunlar. Bu yüzden söylenmiştir ünlü unusquisque tantum juris habet, quantum potentia valet¹ (ya da daha doğrusu: quantum potentia valere creditur²) sözü.

94.

Şimdiye kadarki ahlaklılığın üç evresi. — Hayvanın insan olduğunun ilk belirtisi, eylemlerinin artık anlık esenlikle değil kalıcı olanla ilişkili olması, yani insanın yararlı, amaca uygun olmasıdır: o zaman önce aklın özgür iktidarı çıkar ortaya. Daha üst bir düzeye ulaşılmıştır, insan onur ilkesine göre eylediğinde: bu ilke sayesinde bir yere yerleştirir kendini, boyun eğerek ortak duygulara ve bu da sadece kişisel olarak anlaşılan yararlılığın kendisini yönlendirdiği evrenin üzerine

çıkartır onu: saygı duyar ve saygı duyulmak ister, yani yararı, kendisinin başkaları hakkında, başkalarının da kendisi hakkındaki düşündüklerine bağlı olarak kavrar. Sonunda, şimdiye kadar ki ahlaklılığın en üst düzeyinde şeyler ve insanlar hakkındaki kendi ölçütlerine göre eyler, kendi belirler kendisi ve başkaları için neyin onurlu ve yararlı olduğunu; hep daha çok geliştirilen yararlı ve onurlu kavramı uyarınca, görüşlerin yasa koyucusu olmuştur. Bilgisi onu en yararlı, yani genel olarak kalıcı yararı kişisel yararın önüne, genel kalıcı geçerliliğin saygıyla kabul edilmesini, anlık geçerliliğin önüne koyma yetisini verir ona; bir kolektif-birey olarak yaşar ve eyler.

95.

Olgun bireyin ahlakı. — Şimdiye kadar, ahlaklı eylemin asıl karakteristiğinin, kişisel olmayan yönü olduğu kabul edilmiştir; ve başlangıçta kişisel olmayan tüm eylemlerin övülmesinin ve ödüllendirilmesinin nedeni, genel yararı gözetmeleiydi. Şimdi tam da kişisel gözetmede genel olan için de en büyük yararın bulunduğu, her geçen gün daha iyi anlaşıldığına göre, bu görüşlerde bir değişikliğin sırası değil midir: tam da kesinlikle kişisel bir eylemin, (bir genel yararlılık olarak) ahlak kavramına karşılık düştüğü bir zamanda? Kendinden tam bir kişi yapmak ve tüm edimlerinde bu kişinin en büyük esenliğini dikkate almak — böylesi, ötekilerin yararına acımacı heycanlardan ve eylemlerden daha ileriye götürür. Elbette hepimiz, hâlâ kendimizdeki kişisel olanı çok az dikkate almaktan muzdaribiz, kötü yetişmiştir o, — itiraf edelim bunu: daha çok, bilincimiz bu kişisel olandan zorla uzaklaştırıldı ve devlete, bilime, yardıma muhtaçlara kurban edildi, sanki kötü olan, kurban edil-

mesi gereken oymuş gibi. Şimdi de çevremizdeki insanlar için çalışmak istiyoruz, ama sadece bu çalışmada kendimiz için en büyük yararı bulduğumuz ölçüde, ne fazla, ne eksik. Tüm sorun kişinin kendi yararından ne anladığında: tam da olgunlaşmamış, gelişmemiş, ham birey en ham biçimde anlayacaktır onu.

96.

Töre ve törel. — Ahlaklı, törel, etik olmak demek çok eski bir yasaya ya da geleneğe itaat etmek demektir. Bu itaatin zorla mı yoksa isteklilikle mi gerçekleşiyor oluşunun hiçbir önemi yoktur, yeter ki gerçekleşsin. Duruma göre törel olan neyse, onu adeta doğuştan gibi, uzun bir kalıttan sonra yani kolaylıkla ve seve seve yapana (örneğin intikam almak, eski Yunanlılardaki gibi iyi töreye giriyorsa, intikam alana) “iyi” denir. Ona iyi denir, çünkü kendisi “bir amaç için” iyidir; ama iyiniyet, acıma ve benzeri şeyler, töreler değiştiği halde hep “bir amaç için iyi” yani yararlı olarak duyumsandıklarından, şimdi özellikle iyiniyetlilere, yardımseverlere “iyi” denmektedir. Kötü demek “törel olmayan” (töredışı) olmak, töreye aykırı davranmak, ne denli akla uygun ya da aptalca olursa olsun, geleneğe karşı çıkmak demektir; ama komşusuna zarar vermek değişik zamanların törellik yasalarında özellikle zararlı olarak görülmüştür, bu yüzden şimdi özellikle “kötü” sözcüğünden komşusuna¹ bilerek ve isteyerek zarar vereni anlıyoruz. İnsanları törel ve töredışı, iyi ve kötü ayırımını yapmaya yöneltmiş olan temel karşıtlık “egoist olmak” ve “egoist olmamak” değil, bir geleneğe, bir yasaya bağlı olmak ve bundan kopmuş olmaktır. Gelenegin nasıl doğduğunun bu açıdan hiçbir önemi yoktur, her halükarda iyi ya da

kötü ya da herhangi bir içkin kategorik buyruk dikkate alınmadan, her şeyden önce bir cemaatin, bir halkın korunması amacıyla doğmuştur; yanlış yorumlanmış bir rastlantı temelinde doğmuş bulunan batıl inanca dayalı her görenek, ona uyulmasının törellik olduğu bir geleneği dayatır; bu gelenekten kopmak tehlikelidir, cemaat için, birey için olduğundan daha fazla zararlıdır. (Çünkü tanrılık, küfrün ve ayrıcalıkları çiğnemenin cezasını cemaate verir, bireyi de ancak böylelikle cezalandırır). İmdi her gelenek, kökeni ne kadar geride kalmışsa, ne denli unutulmuşsa, sürekli daha da saygınlık kazanır; bu geleneğe gösterilen saygı, kuşaktan kuşağa artar, gelenek sonunda kutsallaşır ve bir huşu uyandırır; her halükarda dindarlık ahlakı, egoist olmayan eylemler gerektiren ahlaktan çok daha eski bir ahlaktır.

97.

Töredeki haz. — Hazzın önemli bir türü ve böylelikle ahlaklılık kaynağı, alışkanlıktan doğar. Alışkın olunan şey daha kolay, daha iyi, yani daha severek yapılır, bu sırada bir haz alınır ve alışkın olunan şeyin kendini kanıtladığı, yani yararlı olduğu deneyim sonucu bilinir; birlikte yaşanabilen bir töre yeni, henüz kanıtlanmamış tüm denemelerin tersine, iyileştirici, yararlı olduğunu göstermiştir. Buna göre töre hoş ve yararlı olanın birleşimidir, bunun ötesinde üzerinde düşünülmesini gerektirmez. İnsan zor kullanabildiği sürece, bunu törelerini uygulamak ve yaygınlaştırmak için kullanır, çünkü töreleri onun gözünde kanıtlanmış yaşam bilgeliğidir. Aynı biçimde, bireylerden oluşan bir cemaat, her bir üyeye aynı töreyi dayatır. Yanlış çıkarım şudur: kişi kendini bir töreyle iyi hissettiği, ya da en azından o töre sayesinde varoluşunu kabul ettirdiği için, bu töre gereklidir,

çünkü kişinin kendisini iyi hissetmesinin biricik o l a n a ğ ı olarak kabul edilir; yaşamdaki esenlik duygusu sadece bu töreden kaynaklanıyor görünmektedir. Alışılmış olanın böyle, varoluşun bir koşulu olarak kavranışı, törenin en ince ayrıntısına dek uygulanır: geri kalmış halklarda ve kültürlerde gerçek nedensellik kavrayışı çok az olduğu için, her şeyin aynı biçimde işlemesi, batıl inanca dayalı bir korkuyla izlenir; töre zor, katı, zahmetliyse bile, görünüşteki en büyük yararlılığı yüzünden korunur. Aynı derecedeki esenlik duygusunun, başka törelerde de var olabileceği, hatta daha yüksek derecelere ulaşılabilmesi bilinmez. Elbette, tüm törelerin, en katıların bile, zamanla gevşedikleri ve yumuşadıkları, ve en katı yaşam biçiminin bile zamanla bir alışkanlığa ve böylelikle bir hazza dönüşebileceği görülmektedir.

98.

Haz ve sosyal içgüdü. — İnsan, kendinden aldığı haz duyumlarının yanı sıra, öteki insanlarla ilişkilerinden yeni tür bir haz da elde eder; böylelikle haz duyumları alanını hatırı sayılır ölçüde genişletir. Belki de bu alandaki bazı şeyleri, birbirleriyle özellikle anneleri yavrularıyla oynadıklarında gözle görülür bir haz duyan, hayvanlardan devralmıştır. Sonra, her dişinin hemen hemen her erkeğe ve her erkeğin hemen hemen her dişiye haz açısından ilginç görünebildiği cinsel ilişkileri düşünelim. İnsani ilişkiler temelindeki haz duyumu genel olarak insanları daha iyi yapar; hazzı birlikte tatmanın ortak sevinci hazzı artırır, bireye güven verir, onu daha iyi huylu yapar, güvensizliği, kıskançlığı ortadan kaldırır: çünkü kişi kendisini iyi hisseder ve ötekinin de aynı biçimde iyi hissettiğini görür. Hazz ın aynı türden dışavurumları ortak his fantezisini, aynı şey ol-

ma duygusunu doğururlar: ortak acılar, ortak fırtınalar, tehlikeler, düşmanlar da aynı sonucu doğurur. Bunun üzerine kurulur, kuşkusuz en eski ittifak: Bir acı tehlikesinin, her bireyin yararına ortaklaşa ortadan kaldırılması ve ona karşı ortaklaşa savunmadır bu ittifakın anlamı. Ve sosyal içgüdü, hazdan böyle doğar.

99.

Sözüm ona kötü eylemlerdeki masum yön. — Tüm “kötü” eylemler kendini sürdürme dürtüsüyle, ya da daha doğrusu, bireyin haz alma ve acıdan kaçınma niyetiyle güdülenmişlerdir; bu biçimde güdülenmişlerdir ama, kötü değildir. “kendinde acı vermek” de “kendinde haz vermek” de (Schopenhauer’deki anlamıyla, acıma) filozofların beyinlerinin dışında yoktur. Devlet öncesi durumda, tam da aç olduğumuz ve ağaca doğru yürüdüğümüz bir sırada, ağacın bir meyvesini bizden önce almak isteyen varlıkları, ister maymun olsun ister insan, öldürüyorduk: şimdi de, çorak bölgelere yaptığımız gezilerde, hayvanları öldürdüğümüz gibi. — Bizi şimdi en çok öfkelenliren kötü eylemler, bunu bize yapan ötekinin özgür bir istenç sahibi olduğu, yani bu kötülüğü yapıp yapmamanın kendi keyfine kaldığı yanlışlığına dayanır. Bu keyfilik inancı nefret, intikam duygusu, kin uyandırır içimizde, tüm hayal gücümüzü kötüleştirir; oysa bir hayvanı sorumluluk sahibi olarak görmediğimiz için, ona daha az öfkeleniriz. Koruma dürtüsüyle değil de, misilleme olsun diye acı çekertmek — yanlış bir yargının sonucudur ve bu yüzden aynı biçimde masumdur. Birey, devlet öncesi durumda, öteki varlıkları korkutmak için katı ve zalimce davranabilir: böyle korkutucu güç gösterileriyle varlığını sürdürmektir amacı. Zayıflara boyun eğdiren, güçlü, şiddet uygula-

yan, başlangıçtaki devlet kurucusu böyle davranır. Şimdi devletin hâlâ sahip olduğu hakka da sahiptir o; dahası: bunu engelleyebilecek başka bir hak yoktur. Ancak daha büyük bir birey, ya da kolektif bir birey, örneğin toplum, devlet bireylere boyun eğdirdiğinde, yani onları yalnızlıklarından çıkarıp, bir birliğin içine koyduğunda her türlü ahlaklılığın zemini hazırlanmış olur. Baskı ahlaklılıktan önce gelir, ahlaklılığın kendisi de acıdan kaçınmak için boyun eğilen bir baskı olarak kalır uzun süre. Sonra bir töre olur, daha sonra gönüllü itaate dönüşür ve sonunda adeta bir içgüdü haline gelir: sonunda uzun süre alışkın olunan ve doğal olan her şey gibi hazla ilişkilendirir — ve şimdi e r d e m denilir ona.

100.

U t a n ç . — Utanç, bir “gizem”in olduğu her yerde vardır; ama utanç, insan kültürünün daha eski zamanlarında büyük bir kapsamı olan, dinsel bir kavramdı. Her yerde sınırlandırılmış alanlar vardı; tanrısal hukuk, belirli koşullar dışında buralara ayak basmayı yasaklıyordu ilk önceleri: haricilerin belirli yerlere ayak basmaması ve bu yerlerin yakınında ürperti ve korku hissetmeleri açısından, tamamen mekansal bir yasaktı bu; bu duygu çoğu kez başka ilişkilere, örneğin cinsel ilişkilere aktarıldı: bu ilişkilerin olgun yaşların bir önceliği ve edinimi olarak, gençlerin bakışlarından, onların yararına uzak tutulması gerekiyordu: bu ilişkilerin korunması ve kutsal kabul edilmesi için birçok tanrının iş başında olduğu ve evlilerin yatak odasında bekçi olarak görevlendirildikleri düşünülüyordu. (Bu yüzden Türkçede bu odaya ‘Harem’ “kutsal yer” adı verilir ve camilerin dış avluları için kullanılan aynı sözcükle imlenir.)¹ Bu yüzden krallık, güç

ve görkem saçan, teba için gizlilik ve utanç dolu bir merkezdir: bunun sayısız etkileri, aslında hiç de utangaç olmayan halklarda hissedilebilir. Tüm içsel durumlar dünyası, sözümona “ruh” da, sonsuz zamanlar boyunca tanrısal kökenli olduğuna, tanrısal ilişkilere layık olduğuna inanıldıktan sonra, filozof-olmayan herkes için bir gizemdir hâlâ: buna göre bir tabudur ve utanç doğurur.

101.

Yargılamayın. — Daha önceki dönemleri incelerken, haksız yere küfür etmekten kaçınılmalıdır. Kölelikteki adaletsizlik, kişilere ve halklara boyun eğdirilmesindeki zalimlik, bizim ölçütlerimizle değerlendirilemez. Çünkü o zamanlar adalet içgüdü-sü henüz bu denli gelişmemişti. Cenevreli Calvin’i hekim Serveto’nun yakılması yüzünden kim suçlayabilir? Bu, onun inanış-ları sonucunda tutarlı olarak ortaya çıkan bir eylemdi ve engizis-yonun da doğal bir hakkı vardı, egemen görüşler yanlıştı sadece ve yol açtıkları sonuç bize katı görünüyor, çünkü o görüşler bi-ze yabancı kaldılar. Ayrıca, hemen hemen herkes için sonsuz bir cehennem cezasının yanında, tek bir kişinin yakılmasının lafı mı olur? Oysa bu tasarım, o zamanlar çok daha büyük dehşetliliği-yle, bir tanrı tasarımına büyük zararlar da vermeden, tüm dünya-ya egemen olmuştu. Bizde de siyasal mezheplere katı ve zalim davranılıyor, ama devletin zorunluluğuna inanmak öğrenildiği için, buradaki zalimlik, o görüşleri suçladığımız yerdeki kadar fazla hissedilmiyor. Çocukların ve İtalyanların hayvanlara karşı zalimliği anlayışsızlıktan kaynaklanıyor; hayvan özellikle kilise öğretisinin çıkarları yüzünden, insanın çok gerisine atılmıştır. — Tarihteki inanılması güç birçok dehşetli ve insanlık dışı olay

da, emri verenin ve uygulayanın başka başka kişiler olduğu düşünülünce yumuşar gözümüzde; emri veren olayı görmez ve bu yüzden hayal gücündeki güçlü etkisini duyamaz, uygulayan ise üstüne itaat etmektedir ve kendisini sorumsuz hissetmektedir. Birçok hükümdar ve askeri şef, öyle olmadıkları halde, hayal gücü eksikliğinden ötürü, kolaylıkla zalim ve katı görünürler. — Egoizm kötü değildir, çünkü “komşu” tasarımı — bu sözcük Hristiyanlıktan gelmektedir ve hakikate karşılık düşmez — içimizde çok zayıftır; ve biz kendimizi onun karşısında adeta bir bitki ya da bir taş karşındaymışız gibi, özgür ve sorumsuz hissederiz. Ötekinin acı çektiğinin, öğrenilmesi gerekir: ve asla tamamen öğrenilemez.

102.

“İnsan her zaman iyi eyler.” — Doğa bize bir fırsata gönderdiğinde ve bizi ıslatığında, onu ahlaksızlıkla suçlamıyoruz: peki zarar veren insanlara neden ahlaksız diyoruz? Çünkü onların keyfi davranan, özgür bir istenci olduğunu, doğada ise bir zorunluluk bulunduğunu kabul ediyoruz. Oysa bu ayırım bir yanılgıdır. Sonra: kasten zarar vermeyi bile her koşulda ahlaksızlık olarak tanımlamıyoruz; örneğin bir sivrisineği, sırf vızıltısı hoşumuza gitmediği için, hiç tereddüt etmeden, kasten öldürüyoruz; kendimizi ve toplumu korumak için bir suçlu kasten cezalandırılıyor ve ona acı çektiriliyor. Birinci örnekte kendini korumak ya da kendi keyfini kaçırmamak için kasıtlı olarak acı çektiren, bireydir; ikinci örnekte ise devlettir. Her ahlak, meşru müdafaa durumunda kasten zarar vermeyi kabul eder: yani kendini koruma söz konusu olduğunda! Ama bu iki görüş açısı, insanların insanlara yaptıkları tüm kötü ey-

lemleri açıklamak için yeterlidir: insan haz almak ya da acıyı savuşturmak ister; herhangi bir anlamda, daima kendini korumak amacıyla eylemektedir. Sokrates ve Platon haklılar: insan ne yaparsa yapsın, her zaman iyidir yaptığı, yani: kendine iyi (yararlı) görüneni yapar, anlağının derecesine, akıllılığının her defasındaki ölçüsüne göre.

103.

Kötülükteki masum yan. — Kötülüğün, örneğin intikam duygusu ya da daha güçlü bir sinirsel heyecan olarak hedefi, ötekine acı çekertmek değil, kendimize haz sağlamaktır. Her türlü alay etme bile, gücümüzü başkalarının üstünde uygulamanın ve bununla zevk verici üstünlük duygusuna ulaşmanın ne denli eğlendirici olduğunu göstermektedir. Peki, başkalarının acısı üzerinden haz duymakta ahlaksız bir yan var mıdır? Başkalarının zarar görmesinden zevk alma, Schopenhauer'in dediği gibi, şeytanca mıdır? Oysa doğada, dağları koparmaktan, taşları yerinden sökmekten, yabani hayvanlarla savaşmaktan, hem de gücümüzün farkına varmak için zevk alıyoruz. Bir başkasının bizim gücümüzden acı çektiği bilgisi, başka durumda kendimizi sorumsuz hissettiğimiz aynı konuyu ahlaksız mı kılmalıdır? Eğer bu durum bilinmeseydi, kişinin kendi üstünlüğünden duyduğu haz da olmayacaktı ortada, bu haz ancak başkalarının çektiği acıda belli eder kendini, örneğin alay etmekte. Kendi başına hiçbir haz iyi ya da kötü değildir; kendine haz sağlamak için, başkalarında acı uyandırmama belirlemesi de nereden geliyor? Sadece yarar görüşü açısından, yani sonuçları dikkate almaktan, zarar verilen kişiden ya da onu temsil eden devletten misilleme ya da intikam bekle-

nilmesi durumundaki olası acıdan: başlangıçta, böylesi eylemleri kendine yasaklamanın nedenini ancak bu sağlamış olabilir. — Nasıl ki, söylendiği gibi, kötülüğün kendinde hedefi başkalarına acı vermek değilse, acımanın kendinde hedefi de başkalarına haz vermek değildir. Çünkü kişisel hazzın en az iki (belki daha çok) unsurunu barındırır içinde ve böylelikle kendi kendinden alınan bir hazdır bu: bir kere trajedideki acıma türünden, coşkudan alınan bir hazdır ve sonra, eyleme yöneltildiğinde, güç uygulandığındaki doyumdan alınan hazdır. Ayrıca, yakınımızda acı çeken bir kişi varsa, acıma yüklü eylemlerle, acıyı kendimizden uzaklaştırırız. — Bazı filozoflar dışında, insanlar acımayı, ahlaksal duygular sıralamasında her zaman çok aşağıya yerleştirmişlerdir: haklı olarak.

104.

Meşru müdafı. — Eğer genel olarak meşru müdafanın ahlaklı olduğu kabul ediliyorsa, sözümona ahlakdışı egoizmin tüm dışavurumlarının da öyle olduğunu kabul etmek gerekir: kişi kendini korumak ya da savunmak, başına gelecek bir kötülüğü önlemek için acı çektirir, gasp eder ya da öldürür; kendini korumak için hilenin ve aldatmanın gerekli olduğu yerde, yalan söyler. Kendi varoluşumuz ya da güvenliğimiz (esenlik duygumuzun korunması) söz konusuysa, kasten zarar vermenin ahlaklı olduğu kabul edilir; devlet de, cezalandırdığında bu görüş açısıyla zarar verir. İstmeden zarar vermekte elbette ahlakdışı bir yön bulunamaz, orada raslantı hüküm sürer. Bizim varoluşumuzun, bizim esenlik duygumuzun korunmasının söz konusu olmadığı tek bir kasıtlı zarar verme türü var mıdır? Sırf kötülük olsun diye, örneğin zalimlikte, bir zarar verme

var mıdır? Bir eylemin ne kadar acı verdiği bilinmiyorsa, bu eylem bir kötülük eylemi değildir; bu yüzden çocuk, hayvanlara karşı kötücül, kötü değildir: hayvanı kendi oyuncağıymış gibi incelemekte ve ona zarar vermektedir. Peki bir eylemin bir başkasına ne denli acı verdiği tamamen bilinir mi? Sinir sistemimizin yettiği ölçüde, kendimizi acıdan sakınıyoruz: daha uzağa, yani çevremizdeki insanlara kadar yetseydi, hiç kimseye acı çekirtmezdik (kendi kendimize de aynı şeyi yaptığımız, yani iyileşmek uğruna bir tarafımızı kestiğimiz, sağlık uğruna kendimizi yorup, zorladığımız durumlar dışında). Bir şeyin, bir kimseye acı çekirttiği sonucuna, benzetme yoluyla ulaşıyoruz ve anımsama ve hayal gücünün kuvveti sayesinde bu sırada kendimizi de kötü hissedebiliriz. Peki diş ağrısı ile, diş ağrısına tanık olmanın doğurduğu acı (acıma) arasında ne gibi bir fark vardır? Şöyle ki: sözümona kötülük nedeniyle verilen zararda yaratılan acının derecesini her halükarda biz bilmeyiz; ama eylemde bir haz bulunduğu sürece (kendi güçlülüğünün, kendi güçlü heyecanının duygusu) eylem bireyin esenlik duygusunu korumak için gerçekleşir ve böylelikle, meşru müdafa ve zorunlu yalanla aynı görüş açısına girer. Haz yoksa yaşam da yoktur; haz mücadelesi, yaşam mücadelesidir. Bireyin bu mücadeleyi, insanların kendisine iyi ya da kötü diyecekleri biçimde mi veriyor olduğunu, anlağının ölçüsü ve yapısı belirler.

105.

Ödüllendiren adalet. — Tamamen sorumsuz olma öğretisini tam olarak kavramış birisinin, sözümona cezalandıran ve ödüllendiren adaleti, adalet kavramıyla ilişkilendirmesi artık olanaksızdır: adalet, herkese hak ettiğini vermeye dayanıyorsa.

Çünkü, cezalandırılan cezayı hak etmemiştir: bundan sonra belirli eylemlerin yapılmaması için bir gözdağı aracı olarak kullanılır sadece; ödüllendirilen de bu ödülü hak etmemiştir: eylediğinden başka türlü eyleyemezdi zaten. Bu yüzden ödül daha sonraki eylemlerine bir güdü vermek amacıyla, onu ve başkalarını yüreklendirme anlamını taşır sadece: pistte koşan atlete övgüyle seslenilir, finişe varmış olana değil. Ne ceza ne de ödül, birisinin hak ettiği şeyler değildir; haklılıkla talep etmesi üzerine değil, yararlılık nedeniyle verilirler ona. “Bilge kötü eylemde bulunulduğu için değil, kötü eylemde bulunulmasın diye cezalandırır” denildiği gibi “bilge, iyi eylemde bulunulduğu için ödüllendirmez” de denilmelidir. Ceza ve ödül ortadan kalkarsa, belirli eylemleri uzaklaştıran, belirli eylemlere yönelten en güçlü güdüler de ortadan kalkar; insanların yararı, süreklilik kazanmaya çalışır, ceza ve ödül, kınama ve övgü, en duyarlı etkiyi birbirlilik üzerinde yarattıkları sürece, aynı yarar kibrin de sürekliliğini sağlamaya çalışır.

106.

Şelalede. — Bir şelaleye bakarken, dalgaların sayısız бүкүлүшүндө, kıvrılışında ve kırılışında istencin ve keyfililiğin özgülüğünü gördüğümüzü düşünürüz; oysa hepsi zorunludur, her devinim matematiksel olarak hesaplanabilir. İnsan eylemlerinde de durum böyledir; her şeyi bilen birisi olsaydık, her eylemi önceden hesaplayabilecektik: bilginin ilerlemesini, her yanılgıyı, her kötülüğü de. Eyleyen kişi, keyfilik yanılsaması içindedir elbette; bir an için dünyanın tekerleği dursa ve her şeyi bilen, hesaplayan bir anlama yetisi bu moladan yararlanmak için orada bulunsaydı, her varlığın geleceğini en uzak zamanlara dek

anlatabilir ve söz konusu tekerleğin bırakacağı her izi işaretleyebilirdi. Eyleyen kişinin kendisi hakkındaki yanlışlığı, özgür istenç kabulü de, bu hesaplanabilir mekanizmaya dahildir.

107.

Sorumsuzluk ve masumiyet. — İnsanın kendi eylemleri ve varlığı karşısında tamamen sorumsuz oluşu, insanlığının asalet beratında sorumluluğu ve yükümlülüğü görmeye alışmış bir bilen kişinin yutması gereken en acı damladır. Böylelikle tüm değer vermeleri, ödüllendirmeleri, antipatileri değersizleşmiş ve yanlış çıkmış olur: bir çilekeşe, bir kahramana duyduğu en derin duygu, bir yanlış sayılmıştır; artık övemez, kınayamaz, çünkü doğayı ve zorunluluğu övmek ve kınamak abestir. Nasıl ki iyi bir sanat eserini seviyor, ama kendi başına hiçbir şey yapamayacağı için övmüyorsa, insanların ve kendi kendisinin eylemleri karşısında da bir bitkinin karşısında nasıl duruyorsa, öyle durmalıdır. Onlardaki enerjiye, güzelliğe, berekete hayranlık duyabilir, ama bunda bir yararlılık bulamaz: kimyasal süreç ve elementlerin çatışması da, iyileşmeyi özleyen hastanın ızdırabı da, yararlılık değillerdir; tıpkı kişinin değişik güdüler arasında gidip geldiği ve sonunda kararını en güçlü güdünden yana verdiği — öyle denir (ama hakikatte, en güçlü güdünün kararını bizden yana verdiği) — ruhsal mücadeleler ve sıkıntılı durumların da birer yararlılık olmayışı gibi. Oysa tüm bu güdüler, onlara böyle yüce adlar versek de, kötü zehirler içerdiğine inandığımız köklerden yetişmişlerdir; iyi ve kötü eylemler arasında tür değil, derece ayrımı vardır, olsa olsa. İyi eylemler yüceltilmiş kötü eylemlerdir; kötü eylemler kabalaştırılmış, ahmaklaştırılmış iyi eylemlerdir. Bireyin, kendi kendinden haz duyma yolun-

daki biricik isteği (ve bundan yoksun kalma korkusu) kendini her koşulda doyurur, insan nasıl yapabiliyorsa, yani nasıl yapması gerekiyorsa öyle eyleyebilir: ister kibir, intikam, haz, yararlılık, kötülük hile eylemleriyle, isterse de fedakarlık, acıma, bilgi eylemleriyle. Bir kişinin bu istekle nereye dek uzanabileceğini; yargı gücünün dereceleri belirler; her toplumun, her bireyin eylemlerini belirlediği ve başkalarının eylemlerini yargıladığı bir iyiler sıradüzeni her zaman vardır. Ancak bu ölçüt sürekli değişir, birçok eyleme kötü denilir ve sadece onlara karar veren zekanın derecesi çok düşük olduğu için aptalcadırlar. Evet, belli bir anlamda şimdi bile tüm eylemler aptalcadır, çünkü insan zekasının şimdi ulaşılabilir olan en yüksek derecesi de elbette aşılabacaktır: sonra, geriye bakıldığında, bizim eylemlerimizin ve yargılarımızın tümü kısıtlı ve düşüncesizce yapılmış görüneceklerdir, şimdi bizim geri kalmış yabanıl halkların eylemlerini kısıtlı ve düşüncesizce bulmamız gibi. — Tüm bunları görmek, derin acılar doğurabilir, ama vardır bunun da bir avantajı: bu tür acılar, doğum sancılarıdır. Kelebek, kozasından çıkmak ister, onu çekiştirir, parçalar: o zaman yabancı ışık, özgürlük alanı kamaştırır gözünü ve şaşırtır onu. İnsanlığın ahlaksal bir insanlıktan bilge bir insanlığa dönüşüp dönüşmeyeceğine ilişkin ilk deneme, bu hüzüne yetisi olan insanlarda — ne kadar az olacaklar! — yapılacaktır. Yeni bir İncilin¹ güneşi, her bireyin ruhundaki en yüksek zirveye gönderir ilk ışınını: sonra sisler her zamankinden daha yoğun çökerler, ve en parlak ışıkla en koyu alacakaranlık yan yana durur. Her şey zorunluluktur, — böyle söyler yeni bilgi; bu bilginin kendisi de zorunluluktur. Her şey masumdur: ve bilgi de bu masumluğu kavrayış yoludur. Eğer haz, egoizm, kibir ahlaksal fenomenlerin ve onların en parlak ürününün, bilginin doğruluğu ve adilliği bi-

lincinin üretilmesi için zorunluysa; yanlış ve hayal gücünün şaşırması, insanlığın yavaş yavaş bu kendini aydınlatma ve kendini kurtarma derecesine onlar sayesinde yükselebileceği biricik araçlarsa — kimin hakkı vardır ki bu araçları küçümsemeye? Kimin hakkı vardır, bu yolların nereye çıktığının farkına vardığında, üzülmeye? Ahlak alanındaki her şey bir oluşum ürünüdür, değişebilir, sallantıdadır, her şey akar, doğrudur: — Ama her şey ırmağın içindedir de: bir hedefe doğru. İsterse kalıtım yoluyla aldığımız, yanlışlı değerlendirme, sevmeye, nefret etme alışkanlığı egemenliğini sürdürsün üzerimizde, artan bilginin etkisiyle giderek zayıflayacaktır: aynı zeminde yeni bir alışkanlık, kavrama sevmeye, nefret etmeye, her yönüyle görme alışkanlığı büyür yavaş yavaş içimizdeki aynı zeminde, ve binlerce yıl sonra insanlığa, şimdi bilge olmayan, insafsız, suçun bilincinde olan insanı — diğerinin karşıtı değil, zorunlu ön basamağıdır bu — ortaya koyuşu gibi, bilge, masum (masumluluğun-bilincinde) olan insanı da düzenli olarak ortaya koyacak gücü verecektir belki.

Üçüncü Ana Bölüm

Dinsel Yaşam

108.

Kötülüğe karşı çifte savaşım. — Başımıza bir kötülük geldiğinde, ya nedenini ortadan kaldırarak başa çıkarız onunla, ya da duygularımız üstündeki etkisini değiştirerek: yani, yararı belki daha sonra anlaşılacak bir iyilik olarak yeniden yorumlarız kötülüğü. Din ve sanat (ve de metafizik felsefe) kısmen yaşantılar hakkındaki yargımızı (örneğin “Tanrı sevdiğini döver” ilkesinin yardımıyla) değiştirerek, kısmen de acıdan, genel olarak duygudan bir haz almayı sağlayarak, (trajik sanat buradan alır çıkış noktasını) bu duygunun değişmesini sağlamaya çalışırlar. Kişi yeniden yorumlamaya ve bahane bulmaya ne denli eğilimli olursa, kötülüğün nedenlerini o denli az kavrayacak ve ortadan kaldıracaktır: örneğin diş hekiminden bildiğimiz geçici dindirme ve uyuşturma, kendisine daha ciddi acılarda da yeterli olur. Dinlerin ve tüm sanatın egemenliğinin narkoz etkisi ne denli azalırsa, insanlar kötülüğün gerçek kaldırılışını o denli daha kesin bir biçimde kavrarlar, elbette trajedi yazarları için daha kötüdür bu durum — çünkü trajedi için giderek daha

az malzeme bulunur, çünkü acımasız, aldedilemez yazgının alanı giderek daralmaktadır —, ama rahipler için daha da kötüdür: çünkü onlar şimdiye kadar, insani kötülüklerin narkozla uyuşturulmasından sağlıyorlardı yaşamlarını.

109.

Keder bilgidir. — Rahiplerin yanlış iddialarını, bizden iyiyi isteyen, her eylemin, her ânın, her düşüncenin bekçisi ve tanığı olan, bizi seven, her türlü felakette iyiliğimizi isteyen bir tanrının varlığını — bunları o yanlışlar gibi iyileştirici, sakinleştirici ve esenlik verici hakikatlerle nasıl da seve seve değiştirmek isteriz! Ne ki, yoktur böylesi hakikatler; felsefe bu yanlışların karşısına olsa olsa yine metafizik görünüştelikler (temelde yine gerçekdışlıklar) koyabilir. Trajedi şurada ki, kişinin yüreğinde ve kafasında hakikatin kesin yöntemi varsa, öte yandan insanlığın gelişmesi sayesinde en yüksek türden şifa ve avunma araçlarına gerek duyacak denli narın, aşırı duyarlı, dertli olmuştusa, dinin ve metafiziğin bu dogmalarına inanamaz; bu yüzden insanın gördüğü hakikat yüzünden eriyip gitmesi tehlikesi doğar. Byron, ölümsüz dizelerde şöyle dile getiriyor bu durumu:

Sorrow is knowledge: they who know the most
must mourn the deepest o'er the fatal truth,
the tree of knowledge is not that of life.¹

Bu tür kaygılara karşı, Horatius'un vakur aldırışsızlığını, en azından ruhun en kötü saatleri ve günbatımları için, çağırma-tan ve onunla birlikte kendine şöyle hitap etmekten daha iyi bir çare yoktur:

quid aeternis minorem
 consiliis animum fatigas?
 cur non sub alta vel platano vel hac
 pinu jacentes —²

Elbette her düzeydeki kayıtsızlık ya da içsıkıntısı, romantik bir geri dönüş ve firardan, Hristiyanlığın herhangi bir biçimine yakınlaşmaktan daha iyidir: çünkü Hristiyanlıkla, bilginin günümüzde ulaştığı düzeye göre, kesinlikle entelektüel vicdanının iflah olmaz bir biçimde kirletmeden ve kendine ve başkalarına teslim etmeden ilgilenemez. Söz konusu acılar yeterince üzücü olabilirler: ama acı çekmeden de insanlığın bir önderi ve eğitici olunamaz: ve bunu denemek isteyip de artık o temiz vicdana sahip olmayanın vay haline!

110.

Dindeki hakikat. — Aydınlanma döneminde dinin önemi yeterince anlaşılamamıştı, buna hiç kuşku yok: ama Aydınlanmayı izleyen karşıtı da, dine sevgiyle hatta aşkla yaklaşıldığında ve ona örneğin dünyanın daha derin, hatta en derinden anlaşılması atfedildiğinde, adaletten yine hatırı sayılır ölçüde uzaklaşıldığı kesindir: dünyanın bu anlaşılmasının, “hakikate” mitsel olmayan biçimde sahip olmak için, bilimin dogmatik örtüsünü kaldırması gerekiyordu. Demek ki dinlerin — tüm Aydınlanma karşıtlarının iddiasıydı bu — *sensus allegorico*,¹ kitlenin anlamasına dikkat ederek, yeniçağın tüm hakiki biliminin ondan uzaklaştırmak yerine daima ona götürmüş olması bakımından kendinde bilgelik olan o kadim bilgeliği dile getirmeleri gerekiyor: öyle ki insanlığın en eski bilgeleri ile daha sonraki

tüm bilgeleri arasında uyum, kavrayışların eşitliği hüküm sürsün ve — bir ilerlemeden söz edilmek isteniyorsa — bilgelerin bir ilerlemesi onların özüne değil, iletilmesine ilişkin olsun. Tüm bu din ve bilim kavrayışı baştan aşağıya yanılıgıdır; ve Schopenhauer'in belagati — bu yüksek sesli ama yine de ancak bir insan ömrü geçtikten sonra dinleyicilerine ulaşan belagat — onu koruma altına almış olmasaydı, hiç kimse şimdi bu kavrayışa inanmaya kalkmayacaktı. Schopenhauer'in dinsel-ahlaksal insan ve dünya yorumundan Hristiyanlığın ve öteki dinlerin anlaşılması için çok şey kazanılabileceği ne denli kesinse, onun, dinin bilgi açısından değeri hakkında yanılığa düştüğü de o denli kesindir. Kendisi bu konuda, hepsi de Romantizmin yandaşı olan ve Aydınlanma ruhunun yeminli inkarcıları olan döneminin bilimsel öğretmenlerinin itaatkar bir öğrencisiydi sadece; günümüzde doğmuş olsaydı, dinin sensus allegoricus'undan söz edebilmesi mümkün olmayacaktı; daha çok, saygı duyacaktı hakikate, âdeti olduğu üzere, şu sözcüklerle: şimdiye dek hiçbir din, ne dolaylı yoldan ne de doğrudan doğruya, ne dogma ne de mesel olarak, hir hakikat içermiş değildir. Çünkü her din korkudan ve gereksinimlerden doğmuştur, aklın dolambaçlı yollarında usulca girmiştir varoluşa; belki bir defasında bilim yüzünden tehlikede olduğu bir durumda, herhangi bir felsefi öğretiyi yalancıktan almıştır sisteminin içine, daha sonra içinde bulsunlar diye: ama teologların bir elçabukluğudur bu, bir dinin kendi kendinden kuşkulandırmaya çoktan başladığı bir dönemden kalmadır. Felsefeyle dolup taşan, bilge bir çağın dini olarak Hristiyanlıkta çok erkenden uygulanmış bulunan teolojinin bu elçabuklukları, o sensus allegoricus'un boş inancına götürmüşlerdir, ama daha çok da filozofların (aslında yarım varlıkların, şair

filozofların ve felsefe yapan sanatçıların), k e n d i içlerinde buldukları tüm duyguları, insanın temel özleri olarak ele alma ve böylelikle kendi dinsel duygularının da sistemlerin düşünce yapısı üzerinde önemli bir etkide bulunmasına izin verme alışkanlıkları yol açmıştır buna. Filozoflar çoğu kez dinsel alışkanlıkların geleneğiyle ya da en azından o “metafizik gereksinim”in çok eskiden miras kalan gücüyle felsefe yaptıkları için, aslında Yahudi ya da Hristiyan ya da Hint dinsel görüşlerine çok benzeyen öğretilere ulaşmışlardır — tıpkı çocukların anneye benzemesi gibi benzeyen, ama bu örnekte babalar çocukların annesinin kim olduğundan, alışlageldiği üzere emin olamamışlar, — tersine şaşkınlıklarının masumluğuyla, tüm dinlerin ve bilimin aileden gelen benzerliği masalını uydurmuşlardı. Gerçekte ise din ile gerçek bilim arasında ne akrabalık, ne dostluk ne de düşmanlık vardır: onlar başka başka yıldızlarda yaşarlar. Son umutların karanlığının ötesinde dinsel bir kuyrukluyıldızın ışıldamasına izin veren her felsefe, kendisinde bilim olarak sunduğu her şeyin üzerine kuşku düşürür: tüm bu her şey de tahminen yine dindir, bilim kılığında olsa bile. — Ayrıca: tüm halklar belirli dinsel şeyler — örneğin bir tanrının varlığı — hakkında görüş birliğinde olsalardı bile, (laf aramızda bu noktada böyle bir şey söz konusu değildir) bu görüş birliği sadece iddia edilen şeylere, örneğin bir tanrının varlığına karşı bir k a r ş ı a r g ü m a n olurdu: hakçası, consensus gentium² ve genel olarak consensus hominum³ sadece bir delilik olabilir. Buna karşılık, hiçbir konuya ilişkin olarak bir consensus omnium sapientum⁴ yoktur asla, Goethe’nin şiirinde sözü edilen tek bir istisnayla:

Tüm zamanların tüm bilgeleri

Gülümserler ve göz kırparlar ve görüş birliği ederler ki:

Budalacadır, budalaları iyileştirmekte ısrarcı olmak!
 Akıllılığın çocukları, delileri de
 Deli kabul edin, olması gerektiği gibi!

Dizesiz ve uyaksız söyleyecek ve örneğimize uygulayacak olursak: consensus sapientum⁵, consensus gentium'un bir delilik olduğu yolundadır.

111.

Dinsel tapınının kökeni. — Dinsel yaşamın en parlak günlerini yaşadığı zamanlara geri gidersek, artık paylaşmadığımız ve dinsel yaşamın kapılarının onun yüzünden sonsuza dek bize kapalı olduğunu gördüğümüz bir temel kanıyla karşılaşırız: doğa ve dünyayla ilişki hakkındadır bu kanı. O zamanlarda henüz doğa yasalarına ilişkin hiçbir şey bilinmemektedir; ne yeryüzü ne de gökyüzü için bir zorunluluk vardır; bir mevsim, güneş ışığı, yağmur gelebilir de gelmeyebilir de. Doğal nedenselliğe ilişkin hiçbir kavram bulunmamaktadır. Kürek çekildiğinde, kürek çekmek değildir gemiyi devindiren, kürek çekmek bir cinin gemiyi devindirmeye zorlandığı büyüsel bir seremonidir sadece. Tüm hastalıklar, bizzat ölüm de, büyüsel etkilerin sonucudur. Hastalanmak ve ölmek asla doğal olarak gerçekleşmez; “doğal gidiş”e ilişkin tüm bir tasarım eksiktir, — bu tasarım ancak eski Yunanlılarda, yani insanlığın çok ileri bir evresinde, tanrıların üstünde yer alan bir Moira¹ kavramında belir-meye başlar. Birisi ok attığında, hâlâ akıldışı bir el ve kuvvet vardır işin içinde; kaynaklar kurduğunda ilk önce yeraltı cinleri ve onların kötülükleri gelir akla; bir insanı görünmez etkisiyle apansız yere seren, bir tanrının attığı ok olsa gerektir. Hindis-

tan'da (Lubbock'a göre) bir marangoz çekicine, keserine ve öteki aletlerine kurbanlar sunar; bir Brahman yazı yazdığı kamaşa, bir asker savaş meydanında kullandığı silahlara, bir duvarcı malasına, bir ırgat sabanına aynı tarzda davranır. Tüm doğa, dindar insanın tasarımında bilinçli ve istemli varlıkların eylemlerinin bir toplamı, devasa bir keyfilikler bütünüdür. Bizim dışımızdaki her şeye ilişkin olarak herhangi bir şeyin şöyle ve şöyle olacağına, şöyle olması gerektiğine ilişkin bir çıkarıma izin yoktur; yaklaşık olarak kesin, hesaplanabilir olanlar bizlerizdir: insan kuraldır, doğa kuralsızlıktır, — bu ilkeyi içerir dinsel açıdan üretken, ilk ham kültürle egemen olan temel kanı. Biz, bugünün insanları adeta tam tersini duyumsuyoruz: insan kendini iç dünyasında ne denli zengin hissederse, öznesi ne denli çoksesliyse, doğanın dengesi de o denli büyük bir etkide bulunur onun üzerinde; hepimiz, Goethe'den bu yana, doğayı modern ruhun büyük yatıştırıcısı olarak görüyoruz, dinginliğe, kendini evinde hissetmeye ve sakinleşmeye duyduğumuz özlemle kulak kesiliyoruz en büyük saatin sarkaç vuruşuna, sanki bu dengeyi içimize alabilir ve kendi kendimizin tadına ancak böyle varabilirmişizcesine. Eskiden tam tersi olurdu: halkların kaba, ilk durumlarını düşündüğümüzde ya da günümüzün yabanıllarına yakından baktığımızda, yasayla, gelenekle en güçlü bir biçimde belirlendiklerini görürüz: birey adeta otomatik bir biçimde aynı şeye bağlanmış ve bir sarkacın tekdüzeliğiyle devinir. Doğa — kavranamayan, dehşetli, gizemli doğa — keyfilik, daha üstün gücün, özgürlüğün ülkesi olarak görünmek zorundadır onun gözüne, adeta varoluşun insanüstü bir aşaması olarak, tanrı olarak. Ama şimdi böylesi dönemlerin ve durumların her bir bireyi, varoluşunun, kendisinin, ailesinin ve devletinin mutluluğunun, tüm girişimlerin

başarısının doğanın keyfiliklerine nasıl bağlı olduğunu hisseder: bazı doğa olaylarının tam zamanında olması, bazılarının da tam zamanında olmaması gerekir. Bu korkunç bilinmeyen üzerinde nasıl etkiye bulunulabilir, özgürlük ülkesi nasıl bağlanabilir? Diye sorar kendine ve korka korka başlar araştırmaya: bu güçleri de kendi düzenliliği gibi, bir gelenek ve yasa yoluyla düzenli kılmanın bir yolu yordamı var mıdır? — Büyüye ve mucizeye inanan insanların düşüncesünün ardında, doğaya bir yasa koyma isteği yatar —: ve kısacası, dinsel tapını bu düşüncesün bir ürünüdür. Bu insanların üstünde durdukları sorun, şu sorunla çok yakından akrabadır: d a h a z a y ı f bir kabile, d a h a g ü ç l ü olana nasıl yasalar dayatabilir, onu nasıl belirleyebilir, onun (zayıf kabileye karşı) eylemlerini nasıl yönlendirebilir. İlk önce, en masum baskı türü, birisinin s e m p a t i s i kazanıldığı zaman uygulanan o baskı, gelecektir akla. Doğanın güçleri üstünde, onların eğilimi üzerine çekildiği sürece, yalvararak ve dua ederek, boyun eğerek, düzenli sunular ve hediyeler verme yükümlülüğü üstlenilerek, gönül okşayıcı yüceltmelerle baskı uygulanabilir: sevgi bağlar ve bağlanır. Sonra karşılıklı belirli davranış yükümlülüklerinin üstlenildiği, teminatların verildiği ve yeminlerin edildiği s ö z l e ş m e l e r yapılabilir. Ama büyü ve büyücülük yoluyla uygulanan, şiddet içeren bir baskı türü daha önemlidir. Nasıl ki insan büyücünün yardımıyla güçlü bir düşmanına zarar vermeyi ve onun kendisinden korkmasını sağlamayı biliyorsa, nasıl ki aşk büyüğü uzaktan etkili oluyorsa, zayıf insan da doğanın güçlü tinlerini belirleyebileceğine inanır. Tüm büyücülüğün başlıca yolu, herhangi birisine ait bir şeyi, saçları, tırnakları, sofrasındaki yemeğin bir parçasını, hatta onun resmini, ismini ele geçirmektir. Sonra bu araçlarla büyü yapılabilir; çünkü temel varsayım şudur: her tinsel olanın bedensel bir yanı

da vardır; bu bedensel yanın yardımıyla tin bağlanabilir, ona zarar verilebilir, yok edilebilir; bedensel yan, tinin yakalanabileceği tutamak noktasıdır. İmdi, insan insanları nasıl belirliyorsa, herhangi bir doğa tinini de öyle belirler; çünkü bu tinin de, tutulabileceği bir bedensel yanı vardır. Ağaç ve onu oluşturan çekirdek, kıyaslandığında — bu gizemli biraradalık her iki biçimde de bir ve aynı tinin cisimlendiğini kanıtlar gibidir, birinde küçüktür, diğerinde büyük. Ansızın yuvarlanan bir kaya parçası, içinde bir tinin etkidği bir bedendir; ıssız bir çayırdaki bir kaya bloğu duruyorsa, onun buraya insan gücüyle getirildiğini düşünmek olanaksız görünür, bu yüzden kayanın kendi kendine devinmiş olması gerekir, yani: içinde bir tin barındırıyor olsa gerektir. Bir bedene sahip olan her şeye büyü yapılabilir, demek ki doğa tinlerine de. Bir tanrı, açıkça kendi resmine bağlıysa, onun üstünde (onu kurbanlarla beslemekten vazgeçerek, kırbaçlayarak, zincire vurarak ve benzeri edimlerle) doğrudan doğruya bir baskı da uygulanabilir. Çin’de yoksul insanlar, tanrılarının kendilerinden esirgediği lütfu zorla elde etmek için onun resmini ipe bağlarlar, yırtarlar, sokaklardan, çamur ve gübre yığınlarının üzerinden geçirirler: “Seni, bir cinin köpeği seni,” derler, “görkemli bir tapınakta oturttuk seni, altınlarla güzelleştirdik seni, iyi besledik, sana kurbanlar getirdik, ama sen yine de nankörlük ediyorsun böyle.” Azizlerin ve Meryem’in tasvirlerine, örneğin salgın hastalıklarda ya da kuraklıklarda görevlerini yerine getir-medikleri zaman uygulanan benzer yaptırımlara, Katolik ülkelerde bu yüzyılda bile hâlâ rastlanmaktadır. — Doğayla tüm bu büyüsel ilişkiler sayesinde sayısız seremoni doğmuştur: ve sonunda bu seremoniler keşmekeşi büyük boyutlara ulaştığında, onları sınıflandırmaya, sistematikleştirmeye çalışılmıştır, böylelikle doğanın genel akışının, yani büyük mevsimler çevriminin

elverişli bir biçimde işleminin, bir işlemler sisteminin uygun akışı sayesinde güvencelendiği düşünülmüştür. Dinsel tapınının anlamı doğayı insanın yararına olacak biçimde belirlemek ve büyülemektir, yani doğaya, başlangıçta sahip olmadığı bir yasalara uygunluğu dayatmaktır; günümüzde ise ona uymak için doğanın yasaları bilinmeye çalışılıyor. Kısacası, dinsel tapını insan ile insan arasındaki büyücülük tasarımlarına dayanır; ve büyücü rahipten daha eskidir. Ama büyücü de, başka ve daha soylu tasarımlara dayanır; insanlar arasındaki sempati ilişkisinin, iyiniyetin, minnetin, ricacının ricasının yerine getirilmesinin, düşmanlar arasındaki sözleşmelerin varlığını, teminatlar verilmesini, mülkiyetin korunması hakkını öneriktirir. İnsan kültürün çok geri aşamalarında bile, doğanın karşısında güçsüz bir köle gibi durmamaktadır, doğanın zorunlu olarak, iradesiz bir hizmetçisi değildir: dinin eski Yunan aşamasında, özellikle Olimpos tanrılarıyla ilişkide biri daha seçkin, daha güçlü ve biri daha az seçkin olmak üzere iki kastın birlikte yaşaması düşünülebilir; ama her iki kast da, kökenleri gereği, bir biçimde birliktedirler ve aynı türdendirler, birbirlerinden utanmaları gerekmez. Eski Yunan dinselliğindeki seçkin yön budur.

112.

Bazı antik kurban aletlerine bakarken. — Bazı duyguların bizde nasıl yitip gittiği, örneğin burlesk, hatta müstehcen olanın, dinsel duyguyla birleşmesinde görülebilir: böyle bir karışımın olanaklılığı duygusu yitip gitmektedir, biz bu karışımın var olduğunu ancak tarihsel olarak, Demeter ve Dionysos şölenlerinden, Hıristiyan Paskalya oyunlarından ve gizemlerin-

den anlıyoruz: ama yüce olanın burleskle ve benzerleriyle birliğini, dokunaklı olanın gülünç olanla iç içeceliğini hâlâ biliyoruz: belki de, daha ilerki bir çağ artık bunu da algılamayacak.

113.

Antikçağ olarak Hıristiyanlık. — Bir Pazar sabahı yaşlı çanların çaldığını duyduğumuzda, sorarız kendimize: mümkün mü bu? Bu çanlar iki bin yıl önce çarmıha gerilmiş, Tanrı'nın oğlu olduğunu söylemiş bir Yahudi için çalıyor. Böyle bir iddianın kanıtı yok. — Elbette bizim çağlarımızda Hıristiyan dini çok eski zamanlardan bugüne uzanan bir antikçağdır ve söz konusu iddiaya herkesin inanıyor oluşu — aksi halde, iddiaların sınanmasında çok katı davranılıyor — belki de bu mirasın en eski parçasıdır. Ölümlü bir kadından çocuklar peydahlayan bir tanrı; artık çalışmamaya, artık yargılamamaya, eli kulağındaki kıyamet gününün alametlerine dikkat etmeye çağıran bir bilge; bu masumu temsilci kurban olarak kabul eden bir adalet; havarilerinden kendi kanını içmelerini isteyen biri; dualar ve mucizeler; bir tanrıya karşı işlenen, bir tanrı tarafından bağışlanan günahlar; ölüm kapısından geçilerek varılacak bir öteki dünyadan duyulan korku; çarmıhın amacını ve aşağılamasını artık bilmeyen bir çağda simge olarak çarmıh biçimi, — nasıl da korkunç, nasıl da kadim geçmişin mezarından çıkmış gibi geliyor tüm bunlar bize! Böyle bir şeye hâlâ inanıldığına, inanmalı mı?

114.

Hıristiyanlığın Yunanlı olmayan yanı. — Yunanlılar, Homeros'un tanrılarını kendi üzerlerindeki efendiler

ve kendilerini de onların altındaki köleler olarak görmüyorlardı Yahudiler gibi. Adeta kendi kastlarının en başarılı örneklerinin yansımaları, yani bir ideali görüyorlardı, kendi varlıklarının bir karşısını değil. Akraba olduğu hissedilir, karşılıklı bir ilgi, bir tür güçbirliği¹ vardır. İnsan, kendine böyle tanrılar verdiğinde, seçkin olduğunu düşünür, ve küçük ve daha yüksek aristokrasi arasındakine benzer bir ilişki içine koyar kendisini; İtalya halkları ise gerçek bir köylü dinine sahiplerdi, kötü ve kaprisli güç sahiplerine ve eziyet verici ruhlara karşı sürekli bir korkaklık içindeydiler o sırada. Olimpos tanrıları geri çekildiğinde, Yunan yaşamı da karanlıklaştı ve korkaklaştı. — Buna karşılık Hristiyanlık insanı tamamen ezdi ve parçaladı, onu adeta derin bir bataklığa gömdü; sonra insan, tamamen aşağılanmışlık duygusu içindeyken, ansızın tanrısal bir merhametin görkemini ısladığını sağladı, böylece şaşırarak, inayitle sersemleşen bir coşku çılgılığı attı ve bir anda tüm cenneti içinde taşıdığına inandı. Bu hastalıklı duygu taşkınlığı üzerinden, bunun için gerekli olan derin kafa ve yürek yozlaşması üzerinden etkili olur, Hristiyanlığın tüm psikolojik buluşları: yok etmek, parçalamak, sersemletmek, esrik etmek ister, sadece tek bir şeyi istemez: öl ç ü y ü , ve bu yüzden en derin anlamıyla barbardır, Asyalıdır, seçkin olmayandır, Yunanlı olmayandır.

115.

Ayrıcalıklarla dindar olmak. — Soğukkanlı ve işinin ehli öyle insanlar vardır ki, din, yüksek insanlığın bir kenar danteli gibi işlenmiştir onlara: çok iyi başarırlar dindar kalmayı, güzelleştirir onları. — Herhangi bir silah yapım zanaatından — ağız ve kalem ucu da silah sayılmak üzere — anlamayan tüm in-

sanlar sürüngenleşirler:¹ böyleleri için Hristiyan dini çok yararlıdır, çünkü sürüngenlik burada Hristiyanca bir erdem görünümünü alır ve şaşırtıcı bir biçimde güzelleştirilir. — Gündelik yaşamlarını çok boş ve tekdüze bulan kişiler, kolaylıkla dindarlaşırlar: kavranabilir ve bağışlanabilir bu, ancak, gündelik yaşamları boş ve tekdüze geçmeyen insanlardan dindarlık beklemeye hakları yoktur.

116.

Gündelik-Hristiyan. — Eğer Hristiyanlık, intikamcı tanrıya, genel günahkarlığa, inayet seçimine ve sonsuz bir cehennem azabı tehlikesine ilişkin cümlelerinde haklı olsaydı, rahip, havari ya da keşiş olmamak ve korku ve titremeyle sadece kendi kurtuluşu için çalışmamak bir eblehlik ve karaktersizlik belirtisi olurdu; bengi yararı zamansal rahatlığa karşı böyle gözden çıkarmak anlamsız olurdu. Genel olarak inanılması koşuluyla, gündelik-Hristiyan zavallı bir figürdür, gerçekten üçe kadar sayamayan bir insandır ve ayrıca tam da zihinsel açıdan cezai ehliyetine sahip olmayışı yüzünden, Hristiyanlığın ona müjdelediği gibi, katı bir biçimde cezalandırılmayı da hak etmemiştir.

117.

Hristiyanlığın kurnazlığı üzerine. — İnsanın tamamen rezil¹, günahkar ve aşağılık olduğu, başka insanları aşağılamayı olanaksız kılacak ölçüde yüksek sesle öğretmesi, Hristiyanlığın bir hilesidir. “İsteddiği gibi günah işleyebilir, özünde benden farklı değil ki: benim, her düzeyde rezil ve aşağılık

olan", böyle der kendine Hristiyan. Ama bu duygu da en sivri dikenini yitirmiştir, çünkü Hristiyan birey olarak kendisinin aşağılık olduğuna inanmaz: o zaten insan olduğu için kötüdür ve şu cümlede biraz teselli bulur: hepimiz aynı türdeniz.

118.

Kişilerin değişmesi. — Bir din egemen olmaya başladığında, ilk havarilerinin tümünü düşmanları olarak bulur karşısında.

119.

Hristiyanlığın yazgısı. — Hristiyanlık yüreği hafifletmek için ortaya çıktı; ama şimdi, önce ağırlaştırması gerekti yüreği, daha sonra hafifletebilmek için. Bunun sonunda yok olacak.

120.

Hazzın kanıtı. — Hoşa giden düşünce doğru kabul edilir: bu, tüm dinlerin ondan böylesine gurur duydukları, oysa utanmaları gereken hazzın kanıtıdır (ya da kilisenin dediği gibi, gücün kanıtıdır). İnanç mutlu kılmıyaydı, inanılmazdı ki ona: ne kadar az olurdu değeri!

121.

Tehlikeli oyun. — Şimdi yeniden dinsel duygulara içinde yer veren kişi, sonra onların büyümesine de izin vermek

zorundadır, başka türlü yapamaz. Bunun üzerine yavaş yavaş özü değişir, dinsel unsura bağlı olanı, komşu olanı tercih eder, tüm yargıda bulunma ve duyumsama ortamı bulutlanır, dindar gölgelerle örtülür. Duygu dingin duramaz: bu yüzden temkinli olmalı.

122.

Kör öğrenciler. — Bir kimse kendi öğretisinin, kendi sanat tarzının, kendi dininin güçlülüğünü ve zayıflığını çok iyi bildiği sürece, henüz azdır kuvveti. Öğretinin, dinin vesairenin zayıflığını henüz göremeyen öğrenci ve havari, ustasının itibarıyla ve kendisinin ona saygısıyla gözleri kamaşmış bir halde olduğu için, genellikle ustasından daha fazla güce sahiptir. Bir adamın ve yapının etkisi, kör öğrencileri olmadan büyük olmuştur hiçbir zaman. Bir bilgiyi, zafer kazanması için desteklemek, genellikle sadece aptallığın ağırlığı bilginin zaferini de zorla elde etsin diye, onu aptallıkla kardeş yapmak demektir.

123.

Kiliselerin çöküşü. — Dinleri yok etmeye yetecek kadar bile din yok dünyada.

124.

İnsanın günahsızlığı. — “Günahın dünyaya nasıl geldiği”, yani insanların birbirlerini, hatta tek bir insanın kendi kendisini, gerçekte olduğundan daha kara ve daha kötü gördüğü akıl yanılgıları sayesinde geldiği kavrandığında, bütün bir

duygu çok rahatlayacak ve insan ve dünya böylelikle bir masumiyet zaferi içinde görünecekler ve bu da kişiye temelden iyi gelecek. İnsan doğanın ortasında her zaman kendinde çocuktur. Bu çocuk elbette bir kez çok korkunç bir rüya görür, ama gözlerini açtığında, hâlâ cennette olduğunu görür.

125.

Sanatçıların dindar olmayışları. — Homeros, tanrıların arasında evinde hisseder kendini ve bir şair olarak öyle rahat davranır ki onlara karşı, her halükarda dindarlıktan son derece uzak durmuş olması gerekir; halk inancının onun karşısına çıkardığı şeyi, — noksan, kaba, kısmen tüyler ürpertici bir batıl inancı — tıpkı bir yontucunun çamuruna davrandığı gibi, özgürce ele almıştır, yani Aiskhylos'un ve Aristofanes'in sahip oldukları ve daha yakın çağda Rönesans'ın büyük sanatçılarına ve de Shakespeare ve Goethe'ye özgü bir önyargısızlıkla.

126.

Yanlış yorumun sanatı ve gücü. — Ermişin tüm görüşleri,¹ korkuları, gevşemeleri, büyülenmeleri, bilinen hastalık durumlarıdır ama onun tarafından, derinlere kök salmış dinsel ve psikolojik yanılgılar temelinde, tümüyle başka türlü yorumlanırlar, yani hastalık olarak değil. — Belki Sokrates'in Daimonion'u² da kendindeki egonun ahlaksal düşünüş tarzı uyarınca, günümüzdekinden başka türlü yorumladığı bir kulak rahatsızlığıdır. Peygamberlerin ve kehanet rahiplerinin delilikleri ve sabuklamalarında da durum farklı değildir; tüm bunları bu kadar yapan her zaman yorumcuların kafa-

sındaki ve yüreğindeki bilgi, hayal gücü, çabalama, ahlaklılık düzeyidir. Dâhiler ve ermiş diye anılan insanların en büyük etkilerinden birisi de, onları insanlığın kurtuluşları olarak yanlış anlayan yorumcuları zorla kazanmalarıdır.

127.

Deliliğe saygı gösterilmesi. — Bir coşkunun zihni daha açık kıldığı ve iyi fikirler esinlediği fark edildiği için, en büyük coşkularla en iyi fikirlerin ve esinlerin geleceği zannedildi: böylece, delilere bilge ve kehanette bulunan kişiler olarak saygı gösterildi. Yanlış bir çıkarım var bunun temelinde.

128.

Bilimin vaatleri. — Modern bilimin hedefi: olabildiğince az acı, olabildiğince uzun yaşam, — yani bir tür sonsuz mutluluk, dinlerin vaatlerinin yanında çok mütevazı kalıyor elbette.

129.

Yasaklanmış eliaçıklık. — Birazını da hayal ürünü varlıklara sunabilecek kadar sevgi ve iyilik yok ki dünyada.

130.

Dinsel tapının maneviyatta yaşamayı sürdürmesi. — Katolik Kilisesi ve ondan önce de tüm antik tapını, insanın olağandışı ruh halleri içine sokulduğu ve soğuk ya-

rar hesaplarından ya da salt akılcı düşünceden sıyrıldığı araçların tüm alanına egemendi. Pes seslerle kendinden geçen bir kilise, gerilimlerini ister istemez cemaate aktaran ve cemaatin adeta bir mucize geliyormuş gibi korkuyla kulak kesilmesini sağlayan bir ruhban sürüsünün boğuk, düzenli, sakin seslenişleri, bir tanrılığın evi olarak belirsizliğe doğru uzanan ve tüm karanlık mekanlarda heyecanlanan cemaati korkutan mimarının soluğu, — gerekli varsayımlara artık inanılmıyorsa, insanları bu tür olayların içine kim yeniden sokmak ister? Ne var ki tüm bunların sonuçları yine de yitip gitmiş değildir: yüce, duygulanmış, önsezili, derin pişmanlık yüklü, umut dolu ruh hallerinin manevi dünyası, tapını sayesinde doğuştan verilidir insanda; şimdi bundan ruhta varlığını sürdüren ise, o zamanlar tohum halindeyken, filizlenmiş ve çiçeklenmiş, yetiştirilip büyütülmüştür.

131.

Dindarlığın sonradan çıkan acıları. — Din alışkanlığından kurtulduğuna ne denli inanılsa da, kavramsal içerik taşımayan dinsel duygular ve ruh halleriyle, örneğin müzikte karşılaşıldığında sevinilmeyecek derecede gerçekleşmiş değildir bu; ve bir felsefe bize metafizik umutların haklılığını, oradan ulaşılabilecek derin ruhsal huzuru gösterdiğinde ve örneğin “Rafael’in Madonna’sına bakıldığında görülen tam kesin İncil”den söz ettiğinde bu tür sözleri ve açıklamaları özellikle canı gönülden karşılarız: filozofun burada, vermek istediği şeyle, almaya hazır bir yüreğe karşılık düştüğünü kanıtlaması daha kolaydır. Buradan da anlıyoruz ki, daha az temkinli özgür tınılılar aslında sadece dogmalardan rahatsız olmakta, ama dinsel duygunun büyüsünü de çok iyi bilmektedirler; ikincisini, birincisi

uğruna feda etmek ağırlarına gitmektedir. — Bilimsel felsefe bu gereksinim — bir oluşum ürünü olan ve bu yüzden geçici de olan bir gereksinim — temelinde araya gizlice yanılgıları da sokmamaya çok dikkat etmelidir: mantıkçılar bile ahlak ve sanattaki hakikat “sezgilerinden” (örneğin “şeylerin özünün bir olduğu” sezgisinden) söz ediyorlar: aslında onlara yasaklanmış olmalıydı bu. Özenle çıkarsanmış hakikatler ve böylesi “sezilmiş” şeyler arasında birincilerin anlağa ve ikincilerin de sezgiye borçlu oldukları, aşılabilir bir uçurum vardır. Açlık, kendisini doyurmak için bir yemeğin var olduğunu kanıtlamaz, ama yemeği arzular. “Sezmek”, bir şeyin var olduğunu herhangi bir derecede bilmek değil, o şeyi arzulandığı ya da kendisinden korkulduğu sürece olanaklı kabul etmek anlamına gelir; “sezgi” kesinlik top-
rağında bir adım ileriye götürmez. — Bir felsefenin dinsel renkli kesitlerinin, ötekilerden daha iyi kanıtlanmış olduklarına istemedişi bir biçimde inanılır: ama aslında tam tersidir durum, bunun böyle olabileceğine — yani mutluluk verenin hakiki de olduğuna — ilişkin içsel bir arzu vardır sadece. Bu arzu, yanlış nedenleri, doğru nedenlermiş gibi görme yanılgısına düşürür bizi.

132.

Hristiyan kurtuluş gereksinimi üzerine. — Dikkatlice düşünüldüğünde, bir Hristiyan’ın ruhundaki, kurtuluş gereksinimi denilen olayın mitolojiden bağımsız, yani salt psikolojik bir açıklamasına ulaşmak olanaklı olmalıdır. Gerçi şimdiye dek dinsel durumların ve süreçlerin psikolojik açıklamaları, kendisine özgür diyen bir teolojinin bu alanda yararsız tavrını sergilemesi yüzünden, bazı kötü ünler edinmişlerdir:

çünkü bu teoloji de daha en baştan, kurucusunun, Schleiermacher'in¹ tininden de tahmin edilebileceği gibi, Hristiyan dininin varlığının sürdürülmesi ve dinsel "olguların" psikolojik analizinde demir atacak yeni bir zemin ve her şeyden önce yeni bir uğraşı bulacak Hristiyan teologlarının var olmaya devam etmesi gözetilmiştir. Bu gibi öncülerin yolumuzu şaşırtmasına fırsat vermeden, sözü edilen fenomeni şöyle yorumlamaya cesaret ediyoruz: İnsan, eylemlerin kullanışlı bir sıradüzeninde alt sıralarda yer alan belirli eylemlerin bilincindedir, hatta, kendisine adeta tüm özü gibi değişmez görünen bu gibi eylemelere karşı bir eğilim keşfeder içinde. Kendini, genel değerlendirmede en üst ve en yüce olarak kabul edilen öteki eylem türlerinde sınamayı ne çok ister, bencilce olmayan bir düşünüş biçimi izlemesi gereken, iyi bir bilinçle dolu olduğunu hissetmekten ne çok hoşlanır! Ama ne yazık ki sadece arzulamakla kalır: bu arzuyu yerine getirememenin hoşnutsuzluğu, genel olarak yaşamın yazgısının ya da kötü denilen o eylemlerin sonuçlarının kendisinde uyardığı tüm öteki hoşnutsuzluk türlerine eklenir; böylelikle derin bir keyifsizlik çıkar ortaya, bu keyifsizliği ve tüm nedenleri ortadan kaldıracabilecek bir hekim arayışına girilir — insan kendini öteki insanlarla önyargısızca kıyaslasaydı, bu durum bu kadar acı duyumsanmazdı: çünkü sonra kendisinden önemli ölçüde hoşnutsuz olması için bir neden kalmazdı, o da insani hoşnutsuzluk ve eksikliğin genel yükünden payına düşeni taşıyor olurdu. Oysa ki insan, sadece bencilce olmadıkları söylenen tüm eylemleri yapmaya yetkin olan ve bencilce olmayan bir düşünüş biçiminin sürekli bilinciyle yaşayan bir özle, tanrıyla kıyaslar kendisini; bu berrak aynaya baktığında, kendi özü bulanık, olağandışı bir biçimde çarpık görünür gözüne. Daha sonra, aynı özü düşünmek korkutur onu, çünkü cezalandırıcı bir adalet ola-

rak süzülür o öz, insanın hayal gücünde: küçük ve büyük tüm yaşantılarda onun öfkesini, onun tehditlerini gördüğüne, onun yargıçlığının ve cellatlığının uyarı kırbaçlarını önceden duyum-sadığına inanır. Sonsuz bir ceza süresi dikkate alındığında, ür-kütücülük açısından tasavvur edilebilen tüm öteki korkunç olayları aşan bu tehlikede kim yardım edecek insana?

133.

Bu durumun başka sonuçlarını ele almadan önce, insanın bu duruma “suçu” ve “günahı” yüzünden değil, aklın bir dizi yanlışlığı yüzünden düştüğünü, kendi özünü o derece karanlık ve nefret etmeye değer görmesinin, aynanın bir hatası olduğunu ve söz konusu aynanın da k e n d i ürünü, insanın hayal gücünün ve yargı gücünün yetersiz bir ürünü olduğunu kabul etmemiz gerekir. İlkın, sadece salt bencilce olmayan eylemlere yetkin bir öz, zümrüt-ü anka kuşundan daha da masalsıdır; açıkça tasavvur bile edilemez, tüm bir “bencilce olmayan eylem” kavramının, sıkı bir sorgulamada tuzla buz oluşu bile yeterli bir nedendir bunun için. Şimdiye dek bir insanın, hiçbir kişisel güdü olmadan ve sadece başkaları için birşeyler yaptığı görülmüş değildir; kendisiyle ilişkili olmayan, yani içsel bir zorunluluk (ki bunun nedeninin de kişisel bir gereksinim olması gerekirdi) içermeyen bir şeyi nasıl yapabilecekti ki? Ego, nasıl olur da egosuz davranabilirdi? — Buna karşılık, zaman zaman kabul edildiği gibi, t a m a m e n sevgi olan bir tanrı, bencilce olmayan bir eyleme bile yetkin olamazdı: burada Lichtenberg’in daha düşük düzeydeki bir alandan alınmış olan bir düşüncesi gelir akla: “Genellikle söylenildiği gibi, başkaları için hissetmemiz olanaksızdır; sadece kendimiz için hissederiz.” Cümle sert geli-

yor kulağa, ama doğru anlaşılırsa hiç de öyle değil. Kişi ne babasını, ne annesini, ne karısını, ne de çocuğunu sever, onların bizde uyandırdıkları hoş duygulardır sevdiği”, ya da La Rochefoucauld’un söylediği gibi: “si on croit aimer sa maîtresse pour l’amour d’elle, on est bien trompé.”¹ Sevgi eylemlerine diğerlerinden daha fazla değer verilmesinin nedeni, yani bunun özleri gereği değil de yararlılıkları yüzünden yapılıyor oluşu hakkında, daha önce sözü edilen “Ahlaksal Duyguların Kökeni Üzerine” incelemelere bakılabilir. Ama bir insan, tamamen o tanrı gibi, sevgi olmak, her şeyi kendisi için değil başkaları için yapmak istemeyi arzulayacak olursa, bu sonuncusu sırf başkalarına biraz sevgi verebilmek amacıyla, kendisi için çok fazla şey yapması gerektiğinden dolayı bile olanaksızdır. Ayrıca, bu durum, ötekinin kendisine sunulan her kurbanı, her yaşamı her defasında hep yeniden almak için yeterince egoist olmasını gerektirir: öyle ki sevgi ve fedakarlık insanların, sevgisiz ve fedakarlık yeteneği bulunmayan insanların varlıklarını sürdürmelerinden yana bir çıkarları olurdu, ve en yüce ahlakın varlığını sürdürebilmesi için, adeta ahlaksızlığın varoluşunu zorlaması gerekirdi (elbette böylelikle kendi kendisini ortadan kaldırırdı). — Dahası: bir tanrı tasarımı, inanıldığı sürece huzursuzluk verir ve maneviyatı bozar, ama bu tasarımın nasıl ortaya çıktığına ilişkin, karşılaştırmalı etnoloji biliminin bugünkü düzeyinde, artık hiçbir kuşku duyulamaz; bu ortaya çıkış kavrandığında her türlü inanç geçersizleşir. Kendi özünü tanrıyla kıyaslayan bir Hristiyanın durumu, kafası şövalye romanlarındaki kahramanların mucizeleriyle meşgul olduğu için, kendi cesaretini küçümseyen Don Kişot’un durumuna benzer; her iki örnekte de kullanılan ölçüt, masal alanına girer. Ama tanrı tasarımı gereksizleşirse, tanrısal talimatlara karşı işlenmiş bir suç ola-

rak, tanrı tarafından kutsanmış bir yaratıktaki bir leke olarak, “günah” duygusu da gereksizleşir. O zaman herhalde, dünyevi adaletin cezalarından ya da insanların aşağılamasından duyulan korkuyla çok iç içe ve akraba olan bir sıkıntı kalır sadece geriye; kişi gerçi eylemleriyle insani geleneği, insani kuralları ve düzenleri çiğnediğini, ama böyle yapmakla henüz “ruhun sonsuz kurtuluşu”na ve tanrılıkla olan ilişkisine zarar vermediğini kavırsa, vicdan rahatsızlığının verdiği sıkıntı, suç duygusundaki en sivri diken kırılır yine de. İnsan son olarak bir de tüm eylemlerinin mutlak zorunluluğuna ve tamamen sorumsuz olduklarına ilişkin felsefi inancı kazanmayı başarır ve bunu kanına ve canına işlerse, her türlü vicdan rahatsızlığının kalıntısı da ortadan yiter.

134.

İmdi, bir Hristiyan, bazı yanılgılar yüzünden, yani eylemlerinin ve duygularının yanlış ve bilimsellik dışı bir yorumu yüzünden, kendini hor görme hissine kapılmışsa; hor görme durumunun, vicdan rahatsızlığının, genel olarak keyifsizliğin kalıcı olmadığını, zaman zaman tüm bunların ruhundan uçup gittiği ve kendini yeniden özgür ve yürekli duyumsadığı saatlerin geldiğini büyük bir şaşkınlıkla fark etmesi gerekir. Hakikatte, kendinden duyulan haz, kendi gücünden alınan keyif, her türlü derin heyecanın zorunlu azalışıyla ittifak yaparak getirmiştir zafere; insan yeniden sevmektedir kendini, hissetmektedir bunu, — ama tam da bu sevgi, bu kendine yeni bir değer veriş, inanılmaz gelmektedir ona, bunda sadece, yukarıdan bir inayet pırıltısının tamamen hak etmediği bir biçimde aşağıya akışını görebilir. Nasıl ki daha önce tüm olaylarda uyarılar, tehditler, azarlar ve tanrısal öfkenin her türlü işaretini gördüğüne inanıyorduyse, şimdi

de tanrısal iyiye y o r m a k t a d ır deneyimlerini: bir olay sevgi dolu, bir başkası yardımcı bir işaret etme gibi, bir başkası ve aslında kendisindeki tüm sevinçli ruh hali de, tanrının lütüfkar olduğunun bir kanıtı gibi görünmektedir gözüne. Daha önce sıkıntı durumunda eylemlerini yanlış yorumlayışı gibi, şimdi de özellikle yaşantılarını yanlış yorumlamaktadır; avutulmuş ruh halini kendi dışında hüküm süren bir gözün etkisi olarak, aslında kendi kendisini sevdiği sevgiyi de, tanrısal sevgi olarak kavramaktadır; İnyet ve kurtuluşun başlangıcı dediği şey de, kendi kendini bağışlama ve kendi kendini kurtarmadır aslında.

135.

Demek ki: belirli bir yanlış psikoloji, güdülerin ve yaşantıların yorumlanışında belirli bir hayal gücü türü, bir kişinin Hristiyan olmasının ve kurtuluş gereksinimi duymasının zorunlu koşuludur. Akıl ve hayal gücünün bu yanılgısı kavranıldığında, Hristiyan olmaya son verilir.

136.

Hristiyan münzeviliği ve azizliği üzerine. — Tek tek düşünürler, ahlaklılığın münzevilik ve azizlik denilen ender görünüşlerinde, akılcı bir açıklamanın ışığını onun üzerine tutmanın handiyse küstahlık ve kutsallığa küfür olacağı, olağandışı bir şey bulunduğunu göstermek için ne denli çabalamışlarsa da: yine de bu küstahlığı yapmak için o denli güçlü bir baştan çıkarma vardır. D o ğ a n ı n güçlü bir itkisi, tüm zamanlarda genel olarak söz konusu görünüşleri protesto etmeye yol açmıştır; bilim, daha önce söylediğimiz gibi, doğanın bir taklidi

olduğu sürece, en azından öne sürülen açıklanamazlık ve hatta yanma yaklaşılamazlık karşısında aynı itirazı yöneltme hakkını görür kendisinde. Elbette, şimdiye kadar başaramamıştır bunu: henüz açıklanmamıştır söz konusu görünüşler, ahlaksal-mucizevi olana saygı gösteren, sözü edilen kişilerin çok hoşuna gitmektedir bu durum. Çünkü, genel olarak konuşulduğunda: açıklanmamış olan büsbütün açıklanamaz, açıklanmamış olan büsbütün doğadışı, doğaüstü, mucizevi olmalıdır, — tüm din-darların ve metafizikçilerin (aynı zamanda düşünürseler, sanatçıların da) ruhlarındaki talep budur; bilimsel insan ise bu talepte “kötü ilkeyi” görür. — Münzevililiğin ve azizliğin incelenmesi sırasında ilk önce varılacak ilk genel olasılık, bunların k a r m a - ş ı k bir doğalarının bulunduğudır: sonra, hemen hemen her yerde, hem fiziksel hem de ahlaksal dünyada, sözde mucizevi olan, karmaşık olana ve çok katlı koşullu olana dayandırılmıştır başarıyla. Öyleyse, azizlerin ve münzevilerin ruhlarındaki tek tek itkileri birbirinden ayırma ve sonuç olarak bize iç içeymiş gibi göründüklerini düşünme cesaretini gösterelim.

137.

Kişinin kendi kendine karşı bir kafa tutuşu vardır ki, münzevililiğin bazı biçimleri bunun en yüceltilmiş dışavurumlarıdır. Bazı insanlar, şiddetlerini ve iktidar hırslarını uygulamaya yönelik öyle büyük bir gereksinim duyarlar ki, başka nesnelerin eksikliğinde, ya da, başka durumlarda hep başarısız kaldıklarından, sonunda kendi varlıklarının bazı bölümlerine, adeta kendi benliklerinin kesitlerine ya da basamaklarına zulmederler. Örneğin kimi düşünür kendi ününü artırmaya ya da iyileştirmeye yaramayacağı apaçık olan görüşlere inanır; ki-

misi de, adeta ötekilerin aşağılamasını çeker üstüne, oysa ki susarak saygınlığını koruması daha kolay olacaktır; başkaları da daha önceki görüşlerini inkar ederler ve bundan böyle tutarsız biri olarak anılmaktan korkmazlar: tam tersine, çaba gösterirler bunun için ve atlarını ancak iyice yabanileştğinde, terden sırlıklam olduğunda, hırçınlaştığında çok seven gözükara süvariler gibi davranırlar. Böylece insan kendi korkaklığıyla ve tir tir titreyen dizleriyle alay etmek için tehlikeli yollardan geçerek en yüksek dağlara çıkar; böylece filozof, pırıltılarında kendi görüntüsünün en kötü bir biçimde çirkinleşeceği münzevilik, mütevazılık ve azizlik görüşlerini savunur. Bu kendi kimliğini parçalayış, kendi doğasıyla bu alay ediş, dinlerin çok yararlandıkları bu spernere se sperni¹, aslında kibirliliğin çok yüksek bir derecesidir. Dağdaki Vaaz'ın² tüm ahlakı buna dahildir: insan gerçek bir şehvet duyar, abartılmış iddialarla kendi kendine tecavüz etmekten ve kendi ruhunda zalimce taleplerde bulunan bu şeyi daha sonra tanrılaştırmaktan. Her münzevilik ahlakında, insan kendisinin bir parçasına tanrı olarak tapar ve geri kalan parçasını da şeytanlaştırma gereği duyar. —

138.

Ahlaklılık açısından saati saatine uymaz insanın, bilinen bir şeydir bu: insan ahlaklılığını büyük fedakarca kararlar verme ve feragat yeteneğine (ki süreklilik kazanıp bir alışkanlık haline geldiğinde, azizliktir bu) göre değerlendirirse, d u y g u l a n ı m l a r ı n d a en çok ahlaklıdır; yüksek heyecanlar, her zamanki soğukkanlılığı ve duygusuzluğu içinde asla belki de yetkin bile olamayacağını sandığı yeni güdüler sunar ona. Nasıl olur bu? Herhalde büyük olan ve yüksek heyecanlar uyandırarak her şeyin

birbirine yakın oluşundan; insan bir kez olağandışı bir gerilim içine sokulduğunda, korkunç bir intikama da, intikam gereksiniminin korkunç bir kırılmasına da karar verebilir. Devasa coşkunun etkisiyle, her halükarda büyük, muazzam, olağanüstü olanı ister ve kendi benliğini feda etmesinin de ona başkalarını feda etmesi kadar, ya da daha çok hoşnutluk verdiğini tesadüfen fark ettiğinde, bunu seçer. Aslında tüm derdi coşkusu boşaltmaktır; bu yüzden, gerilimini hafifletmek için, düşmanının mızrağını alır ve onu kendi göğsüne saplar. Sadece intikamda değil, feragatte de büyük bir yan bulunduğunu ancak uzun bir alışkanlık sonucu öğrenmek zorunda kaldı insanlık; kendi kendini feda eden bir tanrılık bu büyüklük türünün en güçlü ve en etkili simgesiydi. Yenilmesi en zor olan düşmanın yenilmesi olarak, bir duygulanımla ansızın başa çıkmak olarak — böyle görünen bu feragat ve bu bakımdan da ahlaksal olanın doruğu kabul edilir. Hakikatte bir tasarımın bir başkasıyla değiştirilmesi söz konusu olan, bu sırada ruh hali yüksekliğini, taşkınlığını korur. Soğukkanlılığını kazanmış, duygulanımdan sakinleşmiş insanlar, artık bu gibi anların ahlaklılığını anlayamazlar, ama bu âni birlikte yaşamış bulunan herkesin hayranlığı, onları ayakta tutar; duygulanım ve edimlerinin anlaşılması değiştiğinde, gururdur avuntuları. Demek ki: aslında feragat eylemleri de tam anlamıyla başkalarını düşünerek yapılmadıkça, ahlaklı değildir; öteki kişi daha çok, yüksek gerilimli ruh haline, kendisini söz konusu feragat yoluyla hafifletmesi için bir vesile oluşturur sadece.

likle yabancı bir istence ya da kapsamlı bir yasa ve ritüele tamamen boyun eğme yoluna girerek; örneğin bir Brahman'ın hiçbir şeyi kendi keyfine bırakmayışı ve her dakikasını kutsal bir talimata uygun olarak belirleyişi gibi. Bu bağlılık durumu kendine egemen olmak için güçlü bir araçtır; kişi meşguldür, yani can sıkıntısı çekmez ve yine de başına buyruklu ve tutku tahriği yoktur; işini yaptıktan sonra sorumluluk duygusu ve böylelikle pişmanlığın verdiği eziyet de yoktur. Kendi istencinden sonsuza dek vazgeçmiştir ve bu sadece ara sıra vazgeçmekten daha kolaydır; tıpkı bir hırsı dizginlemektense, ondan tamamen vazgeçmenin daha kolay oluşu gibi. Günümüzde erkeğin devlet karşısındaki konumunu anımsayacak olursak, koşulsuz itaatin, koşullu itaatten daha rahat olduğunu görürüz orada da. Demek ki aziz, kişiliğinden tamamen vazgeçerek yaşamını kolaylaştırmaktadır ve bu fenomene, ahlaklılığın en yüce kahramanlık eylemi olarak hayranlık duyulduğunda, yanılığa düşülmektedir. Kişiliğinden, sözü edilen bir biçimde kopmak yerine, onu hiçbir kararsızlığa ve muğlaklığa düşmeden yaşamak, her durumda daha zordur; ayrıca bunu yapmak daha fazla akıl ve düşünme gerektirir.

140.

Açıklaması daha zor eylemlerin birçoğunda, insanın kendinde coşkudan aldığı hazzın anlatımlarını keşfettikten sonra, azizliğin ayırıcı özelliklerinden olan kendini aşağılamada ve (aç kalma ve kendini kırbaçlama yoluyla) kendine eziyet etme, kol ve bacakların çarpıtılması, delilik taklidi yapılması eylemlerinde de, bu yaratılıştaki kişilerin yaşama isteklerinin (sinirlerinin) genel olarak tükenmesine karşı savaştıkları bir yöntemi görmek istiyorum: büyük tinsel gevşekliklerinin ve betimle-

nen yabancı bir istence tabi olmanın onları sık sık düşürdüğü uyuşukluktan ve can sıkıntısından hiç olmazsa bir süreliğine çıkmak için, en acı verici uyarma yöntemlerinden ve zulümlerden yararlanıyorlar.

141.

Münzevinin ve azizin, yaşamı yine de katlanılabilir ve eğlenceli kılmak için uyguladığı en sıradan yöntem, zaman zaman savaşmak ve yenginin ve yenilginin yer değiştirmesidir. Bunun için de bir düşman gereklidir kendisine, ve “iç düşman” dediğinde bulur aradığını. Özellikle, kendini beğenmişliğe olan eğilimini, saygınlık ve iktidar düşkünlüğünü, sonra tensel hırslarını, yaşamını sürekli bir savaş ve kendini de iyi ve kötü ruhların birbirlerini karşılıklı yendikleri bir savaş alanı olarak görebilmek için kullanır. Bilindiği gibi tensel hayal gücü cinsel ilişkinin düzenliliğiyle dizginlenir, handiyse bastırılır. Çekiniklik ve ilişkinin düzenliliğiyle de, tam tersine dizginlerinden boşanır ve azar. Birçok Hristiyan azizinin hayal gücü olağanüstü derecede kirliydi; hırsların içlerinde cirit atan gerçek cinler¹ olduğu kuramı sayesinde, kendilerini hiç de bundan sorumlu hissetmiyorlardı; itiraflarındaki öğretici dürüstlüğü bu duyguya borçluyuz. Bu savaşın belirli bir düzeyde sürdürülmesi, onların çıkarınaydı, çünkü, dediğimiz gibi, bu savaş sayesinde, can sıkıcı, ıssız yaşamlarına renk geliyordu. Ancak, bu kavganın, sürekli katılmalar ve aziz olmayan kişilerde hayranlık uyandırmak üzere yeterince önemli görünebilmesi için, tenselliğin hep daha fazla karalanması ve damgalanması gerekiyordu, sonsuz lanet tehlikesi, bu konularla öylesine sıkı sıkıya bağlanmıştı ki, Hristiyanlar büyük olasılıkla çağlar boyunca vicdan rahatsızlığı içinde çocuk yap-

mişlardı; böylelikle insanlığa elbette büyük bir zarar verilmiştir. Oysa hakikat burada tamamen tersyüz edilmiştir: ki bu da hakikat açısından özellikle yakışıksızdır. Gerçi Hristiyanlık demişti ki: her insan günah içinde rahme düşmüş ve doğurulmuştur; Calderon'un karşı konulamaz, abartılı Hristiyanlığında bu düşünce bir kez daha kendi kendisiyle iç içe geçirilip dolanmıştı; öyle ki Calderon ünlü dizelerinde gelmiş geçmiş en tersine dönmüş paradoksu dile getirmeye cesaret edebilmişti:

İnsanın en büyük suçu
doğurulmuş olmasıdır.

Tüm kötümser dinlerde dölleme edimi, kendinde kötü olarak duyumsanır, ama bu, kesinlikle genel-insani bir duyumsama değildir; tüm kötümserlerin bu konudaki yargısı bile aynı değildir. Örneğin Empedokles, tüm erotik olaylarda utanç verici, şeytansı, günahkar bir şey görmez; daha çok, kötülüğün büyük çayırında kurtuluş ve umut dolu bir ve biricik görünüşü, Afrodit'i bulur; kavganın sonsuza dek sürmeyeceğinin, sonunda asanın daha ılımlı bir cine verileceğinin bir güvencesi olarak kabul eder Afrodit'i. Kötümserliği meslek edinen Hristiyanların çıkarları, dediğimiz gibi, bir başka görüşün iktidarda kalmasından yanaydı; yaşamlarının yalnızlığı ve tinsel ıssızlığına çare olarak her zaman yaşayan bir düşmana gereksiniyorlardı: ve kendisiyle savaşıp yenilmesi, onları aziz olmayanların gözünde hep yeni baştan kavranamaz, doğaüstü varlıklar olarak göstermeye yarayacak genel kabul görmüş bir düşman olmalıydı bu. Sonunda bu düşman, yaşam tarzlarının ve bozulmuş sağlıklarının bir sonucu olarak, sonsuza dek ellerinden kaçtığına, iç dünyalarının yeni şeytanlarla dolduğunu görmeyi derhal akıl ediyorlardı.

Kurumluluk ve alçakgönüllülük kefelerinin inip çıkışı da, hırsın ve ruhsal dinginliğin yer değiştirmesi de, dalgın kafalarını çok iyi oyalyordu. O zamanlar psikoloji, insanca olan her şeyi sadece kuşkulu kılmakla kalmayıp, karalamaya, kırbaçlamaya, çarımıha germeye yarıyordu, kişi kendini olabildiğince fena ve kötü bulmak istiyordu, ruhun kurtuluşundan kaygı duymak, kendi gücünden kuşkulanmak istiyordu. İnsanın kötü ve günah düşüncesini ilintilendirdiği doğal olan her şey (örneğin şimdi bile erotik olan açısından alışılmış olduğu gibi) rahatsız eder hayal gücünü, karartır, ürkek bir bakışa yol açar, insanın kendi kendisiyle cebelleşmesine neden olur ve kuşkucu, güvensiz kılar onu; düşlerine bile eziyet edilmiş vicdanın nahoş tadı siner. Oysa doğal olandan duyulan acı, şeylerin gerçekliğinde tamamen temelsizdir: sadece şeyler h a k k ı n d a k i görüşlerin bir ürünüdür. İnsanların kaçınılmaz—doğal olanı kötü olarak tanımlamakla ve daha sonra da hep böyle duyumsamakla nasıl daha kötü oldukları, kolaylıkla görülebilir. İnsanı doğası gereği kötü ve günahkar olarak görmek isteyen, doğayı onun gözünde kuşkulu kılıp, onun kendisini de kötü y a p a n dinin ve metafizikçilerin marifetidir bu: çünkü üstündeki doğa giysisini çıkaramadığı için, kendisini kötü olarak duyumsamayı öğrenir böylece. Yavaş yavaş, doğallığın içindeki uzun bir yaşamda, günahların bu yükü altında ezildiğini, bu yükü kaldırabilmek için doğaüstü güçlerin gerekli olduğunu hisseder; böylelikle, daha önce sözü edilen ve gerçek değil, sadece kurmaca bir günahkarlığa düşen kurtuluş gereksinimi sahneye çıkar. Hristiyanlığın ilk belgelerindeki tek tek ahlaksal düzenlemeler tarandığında, her yerde bu taleplerin, insan onları k a r ş ı l a y a m a s ı n diye aşırıya vardırıldıkları görülecektir; bununla amaçlanan, insanın daha ahlaklı olması değil, kendini olabildiğince günahkar his-

setmesidir. Bu duygu insana güzel gelmeseydi, — böyle bir düşünceyi niçin üretir ve ona bu kadar uzun süre bağlı kalırdı? Nasıl ki antikçağda yaşama sevincini şatafatlı tapınılarla artırmak için ölçüsüz zihinsel enerji ve buluş yeteneği harcanmışsa; Hıristiyanlık döneminde de başka bir çaba için yine sayısız tin feda edilmiştir: insanın kendini her biçimde günahkar hissetmesi ve genel olarak bununla heyecanlanması, canlanması, neşelenmesi gerekiyordu. Her ne pahasına olursa olsun heyecanlanmak, canlanmak, neşelenmek — gevşemiş, aşırı olgunlaşmış, aşırı kültürlenmiş bir dönemin sloganı değil mi bu? Tüm doğal duygular çemberi yüz kez dolanılmıştır, ruh yorgun düşmüştür kendisinden: bunun üzerine aziz ve münzevi yeni bir yaşam uyarıcısı türü buldular. Kendilerini herkesin gözünün önüne serdiler, çoğunluğun taklit etmesi için değil aslında, dünya ile dünyaüstü arasındaki sınırdaki sahnelenen, o zamanlar herkesin kah cennet ışıklarını, kah tekinsiz, derinliklerden gelen alev yalımlarını gördüğünü sandığı ürpertici ve yine de hayranlık verici bir oyun olarak. Aziz, dünyadaki kısa yaşamın her bakımından korkunç anlamına, sonsuz yeni yaşam doğrultuları hakkındaki son karara dikili gözleri, yarı yarıya yok edilmiş bir bedendeki bu aşağılayıcı göz, eski dünyanın insanlarını iliklerine kadar titretti; bakmak, ürpererek bakışını çevirmek, oyunun çekiciliğini duyumsamak yeniden, ona teslim olmak, kendini onda doyurmak, ruh akkor haline gelip, buz tutarak sarsılıncaya dek, — hayvan ve insan dövüşlerini seyretmeyi bile kanıksamış antik çağın bulduğu son eğlence buydu.

lundakinin yararlandığı o ruh hali, hepimizin çok iyi bildiği unsurlardan oluşur, ancak bu unsurlar, dinselikten farklı tasarımların etkisi altında, başka renklerde görünürler ve sonra dinle ve varoluşun kesin anlamlılığıyla süslendiklerinde mazhar oldukları — en azından çok eski dönemlerde mazhar olabildikleri — hayranlık ve hatta tapınma kadar, güçlü bir biçimde insanların kınamasına maruz kalırlar. Aziz kişi bazen, iktidar düşkünlüğünün yakın bir akrabası olan ve en yalnız kişiye bile erk duygusunu veren o inadi kendi kendisine uygular; kabarmış duygusu bazen tutkularını koyuverme isteğinden, onları gururlu bir ruhun güçlü baskısı altında, yaban gülleri gibi ezme isteğine sıçar; bazen rahatsız edici, eziyet verici, uyarıcı tüm duyumların sona ermesini, uyanık bir uykuyu, duygusuz hayvansal ve bitkisel bir gevşekliğin kucağında sürekli bir dinlenmeyi ister; bazen de kavga ister ve kendi içinde çıkartır onu, can sıkıntısı esneyen yüzüyle çıkmıştır karşısına çünkü: kendini tanımlaştırmasını, kendini aşağılayarak ve zulümle karşılar, hırslarının vahşice isyan edişine, günahın verdiği keskin acıya ve hatta, yitmişlik tasarımına sevinir, kendi duygulanımına, örneğin en aşırı iktidar düşkünlüğüne tuzak kurmayı bilir, böylece en aşırı aşağılanmaya geçer ve kıskırılmış ruhu bu karşıtlık sayesinde tamamen paramparça olur; ve son olarak: görümler, ölümlerle ya da tanrısal varlıklarla konuşmalar çektiğinde canı, aslında ender türde bir şehvettir canının çektiği, ama belki de tüm öteki türlerin bir düğümle birbirine bağlı oldukları şehvet türüdür bu. Deneyim ve içgüdü yoluyla azizliğe ulaşma sorunlarındaki otoritelerden birisi olan Novalis, bir defasında naif bir sevinçle dile getirmişti tüm bu gizemi: “Kısa süre önce, şehvetin, dinin ve zulmün birliğinin, insanların dikkatini, çok yakın akraba olduklarına ve ortak eğilimlere sahip olduklarına çekmiş olması yeterince mucizevidir.”

143.

Azizin ne olduğu değil, aziz-olmayanların gözünde ne anlam taşıdığıdır, ona dünya-tarihsel değerini kazandıran. Onun hakkında yanlışlaştıkları, onun ruhsal durumlarını yanlış yorumladıklarından ve onu kesinlikle kıyaslanamaz ve yabancı türden insanüstü bir şey olarak, kendilerinden olabildiğince güçlü bir biçimde ayırdıklarından dolayıdır ki: tüm halkların, tüm çağların hayal gücüne hükmedebildiği olağanüstü gücünü elde etmiştir aziz. O kendini tanımamıştır; kendi ruh hallerinin, eğilimlerinin eylemlerinin el yazısını, Kitab-ı Mukaddes'in pnömantik¹ yorumu kadar abartılı ve yapay olan bir yorum sanatına göre okumuştur. Doğasındaki eciş bücüş ve hastalıklı yan, tinsel yoksulluk, vicdan rahatsızlığı, mahvedilmiş sağlık, aşırı gergin sinirlerle bir arada kendisinin de, onu seyredenlerin de bakışlarından gizlenmiştir. Özellikle iyi bir insan değildi, özellikle bilge bir insan hiç değildi: ama insani ölçülerde iyiliğin ve bilgeliğin ötesine uzanan bir şeyi imliyordu. Ona inanmak, tanrısal ve mucizevi olana, tüm varoluşun dinsel bir anlamına, gelecekteki bir kıyamet gününe duyulan inancı destekliyordu. Hristiyan halkların üzerinde ışıldayan bir kıyamet-güneşinin akşam parıltısında, azizin gölgesi müthiş büyümüşü, öyle bir yüksekliğe ulaşmıştı ki bu gölge, artık tanrıya inanmayan çağımızda bile, azizlere inanan hâlâ yeterince düşünür bulunmaktadır.

144.

Tüm bir türün ortalamasına göre çizilmiş olan bu aziz resminin karşısına, daha hoş bir duygu doğurabilecek başka bir res-

min çıkarılabileceği doğaldır. Bu türün tek tek istisnaları, büyük bir yumuşaklık ve insanseverlikle, olağandışı eylem gücünün büyüyle öne çıkabilirler; kimileri de, belirli kuruntular onların tüm varlıkları üzerine ışık selleri akıttığı için son derece çekicidirler: örneğin doğuştan Tanrı'nın oğlu olduğunu kabul eden ve bu yüzden kendini masum hisseden Hıristiyanlığın ünlü kurucusunda rastlanır bu duruma; böylece bir kuruntu sayesinde — ki çok katı yargılamamak gerek bunu, tüm bir antikçağ tanrının oğulları kaynamaktadır ne de olsa — aynı hedefe ulaşmıştır: Şimdi bilim sayesinde herkesin elde edebileceği tamamen masum olma, tamamen sorumsuz olma duygusuna. — Aynı şekilde, Hıristiyan azizleri ile Yunan filozofları arasında bir ara basamakta yer alan ve bu bakımdan arı bir tip oluşturmayan Hint azizlerini de bir yana bıraktım: bilgi, bilim — var olduğunca — düşüncenin mantıksal terbiyesi ve eğitimi yoluyla öteki insanların üstüne çıkmak, Budacılar da bir azizlik belirtisi olarak teşvik edilmiştir; Hıristiyanlık dünyasında ise aynı özellikler uğursuzluk belirtisi olarak bir o kadar yadsınmış ve zındıklık ilan edilmiştir.

Dördüncü Ana Bölüm

Sanatçıların ve Yazarların Ruhundan

145.

Yetkin olanın oluşum ürünü olmaması gerekir. — Tüm yetkin şeylerde oluş sorusunu sormamayı âdet edinmişizdir: bunun yerine, gözümüzün önünde duran şey sanki bir sihirbaz hamlesiyle peydahlanmış gibi seviniriz. Büyük olasılıkla bu konuda kadim bir mitolojik duygunun etkisindeyizdir hâlâ. Bize a d e t a öyle gelir ki (örneğin Pästum'daki bir Yunan tapınağına girdiğimizde) sanki bir sabah, tanrının biri böyle büyük günahlardan, oynayarak yapmıştır kendi evini: bir başka defasında da ruhunu bir taşla dönüştürmüştür ansızın ve onun aracılığıyla konuşmak istemektedir şimdi de. Bir sanatçı, yapıtının ancak bir doğaçlama, mucizevi bir apansızlık sonucu ortaya çıktığı inancını uyandırabilirse, yetkin bir yapıt izlenimi vereceğini bilir; dolayısıyla bu yanılsamanın doğmasına yardımcı olur ve yaratımın başlangıcındaki coşkun huzursuzluk, işe körlemesine karşan düzensizlik, kulak kesilerek düşleme unsurlarını, izleyicinin ya da dinleyicinin ruhunu, yetkin olanın apansız ortaya çıktığına

inandırmak için, aldatma araçları olarak sanatın içine katar. — Sanat bilimi, kendiliğinden anlaşıldığı gibi, bu yanılsamayı en kesin bir biçimde reddetmek ve anlağın sanatçının ağına düşmesine neden olan yanlış çıkarımlarını ve gevşemelerini göstermek durumundadır.

146.

Sanatçının hakikat duyusu. — Hakikatlerin görülmesi açısından, sanatçının ahlaklılığı, düşünürünkinden daha zayıftır; yaşamın parıltılı, derin anlamlı yorumlarından kesinlikle alıkoyamaz kendini ve yavan, sade yöntemlerden ve sonuçlardan uzak durur. Görünüşte insanın daha yüksek bir onuru ve anlamı için savaşım vermektedir; hakikatte ise kendi sanatı için en etkili ön koşullardan, yani fantastik, mitsel, muğlak, aşırı olandan, simgesellik duyusundan, kişinin abartılmasından, dehada mucizevi bir yön bulunduğuna duyulan inançtan vazgeçmek istemez: bu yüzden, kendi yaratım tarzının sürmesini, ne kadar sade görünse de, her biçimdeki hakiki olana bilimsel bir adanmadan daha önemli bulur.

147.

Ruh çağırıcı olarak sanat. — Sanat, korumanın yanı sıra, sararmış solmuş düşünceleri yeniden biraz renklendirme görevini de yerine getirir; bu görevi yerine getirirken değişik çağlar arasında bir bağ kurar ve o çağların tinlerinin geri gelmesini sağlar. Gerçi, böylelikle ortaya çıkan, mezarların üstündeki gibi, ya da sevilen ölülerin düşlerle geri gelmesi gibi, görünüşte bir yaşamdır sadece ama hiç olmazsa o an için eski duygu yeni-

den canlanır ve unutulmuş bir ritimle çarpar yürek. İmdi, sanatın bu genel yararı yüzünden, sanatçının aydınlanmanın ve insanlığın erkekleştirilmesinin en ön saflarında yer alması hoş görülmelidir: yaşamı boyunca bir çocuk ya da bir yetme olarak kalmış ve kendi sanat dürtüsüne yenik düştüğü noktada takılıp kalmıştır; ne ki, yaşamın ilk basamaklarındaki duygular, kabul edildiği gibi, daha eski çağların duygularına yüzyılımızın duygularından daha yakındır. İnsanlığı çocuklaştırmak, sanatçının ister istemez görevi olacaktır; budur onun şanı ve sınırlılığı.

148.

Yaşamın kolaylaştırıcısı olarak şair. — Şairler de, insanların yaşamlarını kolaylaştırmak istediklerinde, ya bakışları meşakkatli şimdiki zamandan uzaklaştırırlar ya da şimdiki zamanın, geçmişten ışımasını sağladıkları bir ışıkla, yeni renklere bürünmesine yardımcı olurlar. Bunu yapabilmek için, kendilerinin de bazı açılardan yüzünü geriye dönmüş varlıklar olmaları gerekir: böylelikle çok uzak çağlara ve düşüncelere, ölmekte olan ya da ölmüş dinlere ve kültürlere uzanan birer köprü olarak yararlanılabilir diye onlardan. Aslında her zaman ve zorunlu olarak taklitçilerdir onlar. Elbette, yaşamı kolaylaştırma yöntemleri aleyhinde söylenecek şeyler de vardır: sadece geçici olarak yatıştırır ve iyileştirirler, sadece o an için; hatta tam bu doyumsuz olanın eyleme zorlayan tutkusunu ortadan kaldırıp, geçici olarak boşalttıkları için, insanları durumlarının gerçekten iyileşmesi için çalışmaktan alıkoyarlar.

149.

Güzelliğin yavaş oku. — En soylu güzellik türü, bir anda cezbeden, ateşli ve esrik edici saldırılar yapan değil (koylaylıkla tiksinti uyandırır böylesi), yavaş yavaş içe işleyen, insanın adeta hiç fark etmeden beraberinde taşıdığı ve rüyasında yeniden karşısına çıkan, ama sonunda uzun süre alçakgönüllülük içinde yüreğimizde yattıktan sonra bizi tamamen ele geçiren, gözlerimizi yaşlarla, yüreğimizi özlemle doldurandır. — Güzelliğe bakarken neyi özleriz? Güzel olmayı: büyük mutluluğun bununla bağıntılı olması gerektiğini sanırız. — Oysa bir yanılgıdır bu.

150.

Sanatın canlandırılması. — Sanat dinlerin ihmal ettiği yerde kaldırır başını. Din yoluyla yaratılan bir sürü duyguyu ve ruh halini üstlenir, onları yüreğine yerleştirir ve kendisi de daha derin, daha canlı olur, böylelikle daha önce yapamadığını yapabilir, başkaldırı ve coşku iletebilir. Dinsel duygunun ırmak olmuş zenginliği hep yeniden taşar ve yeni topraklar fethetmek ister: ama gelişen Aydınlanma, dinin dogmalarını sarstı ve köklü bir güvensizlik aşıladı: böylece, Aydınlanma'nın dinsel alandan kovduğu duygu, sanatta alıyor soluğu; tek tek durumlarda, siyasal yaşamda ve hatta doğrudan doğruya bilimde de. İnsani çabalarda hüznünlü renklerin daha koyu algılandığı her yerde, ortama tinlerin grisinin, tütsü kokusunun ve kilise gölgesinin sindiği tahmin edilebilir.

151.

Vezin nasıl güzelleştirir. — Vezin, gerçekliğin üzerine tül serer; konuşulanın biraz sanatsallaşmasını, düşüncenin bulanıklaşmasını sağlar; düşüncenin üzerine düşürdüğü gölgeyle, kah örter, kah vurgular onu. Nasıl ki, güzelleştirmek için gölge gerekliyse, netleştirmek için de buğu gereklidir. — Sanat, bulanık düşüncenin tülünü yaşamın üzerine gererek, yaşamın görüntüsünü katlanılır kılar.

152.

Çirkin ruhun sanatı. — Sanattan, onda sadece düzenli, törel açıdan dengede duran ruhun dile gelmesi istenirse, çok dar sınırlar içine çekilmiş olur sanat. Güzel sanatlarda olduğu gibi, müzikte ve şiirde de güzel ruhun sanatının yanı sıra, çirkin ruhun da sanatı vardır; sanatın en güçlü etkilerini, ruhları parçalamayı, taşları devindirmeyi ve hayvanları insanlaştırmayı belki de işte bu ikincisi başarmıştır en çok.

153.

Sanat düşünürün yüreğini ağırlaştırır. — Metafiziğe duyulan gereksinimin ne denli güçlü olduğu ve ondan ayrılmanın yaratılışa ne denli zor geldiği, özgür tinlide bile metafizik olan her şeyi öldürmesinden sonra, sanatın en yüce etkilerinin uzun süredir susturulmuş hatta kopmuş metafizik telini birazcık titretmelerinden anlaşılabilir; örneğin Beethoven'ın Dokuzuncu Senfonisi'nin bir yerinde, yeryüzünün üstünde, yıldızlı gökkubbede süzülürken duyumsar kendisini, yüreğinde

ölüm süzlük düşüyle: tüm yıldızlar etrafında parlıyor ve yeryüzü gitgide daha aşağıda kalıyor gibidir. — Bu durumun bilincine vardığında, derin bir sızı duyar yüreğinde ve yitirdiği sevgilisini — ister din desin adına ister metafizik — geri getirecek insanı sayıklar. Böyle anlarda sınanır onun entelektüel karakteri.

154.

Yaşamla oynamak. — Homeros'un hayal gücünün hafifliği ve tasasızlığı, Yunanlıların aşırı tutkulu maneviyatını ve aşırı keskin anlama yetisini yatıştırmak ve ara sıra devre dışı bırakmak için gerekliydi. Yunanlılarda anlama yetisi konuştuğunda: nasıl da acı ve zalim görünür yaşam! Kendilerini aldatmazlar, ama yaşama bilerek çalım atarlar, yalanlarla. Simonides¹ yurttaşlarına yaşamı bir oyun gibi görmelerini salık vermişti; ciddiyeti acı olarak çok iyi biliyorlardı (insanların sefaleti, tanrının şarkılarında dinlemekten çok hoşlandıkları bir konudur) ve sadece sanat aracılığıyla, sefaletin bile bir hazza dönüşebileceğini biliyorlardı. Bu kavrayışa ulaşmanın cezası olarak, uydurmanın zevkine öyle kapılmışlardı ki, gündelik yaşamlarında yalandan ve aldatmadan uzak durmaları zorlaşmıştı, tüm şair halklar gibi yalandan böyle bir zevk almanın yanı sıra, bir de masumluk vardır işin içinde. Komşu halklar elbette kuşkulanmışlardır bu durumdan.

155.

İlham¹ inancı. — İlham denilen ani esinlere² inanılmasında sanatçıların çıkarı vardır; sanki sanat yapıtının, şiirin fikri bir felsefenin ana düşüncesi, tanrının ışıklı bir lütfu³ gibi gökten inmiştir. Aslında sürekli iyi, ortalama ve kötü şeyler üretir, iyi

sanatçının hayal gücü; iyice bileylenmiş ve deneyimli y a r g ı g ü c ü ise beğenmez, seçme yapar, birleştirir; örneğin Beethoven'ın en harika melodileri yavaş yavaş bir araya getirdiği, birçok başlangıç noktasından adeta seçme yaptığı, şimdi not defterlerinden anlaşılmaktadır. Daha az katı bir ayırım yapan ve kendini taklitçi belleğe teslim etmekten hoşlanan biri, belki büyük bir doğaçlamacı olabilir; ama sanatsal doğaçlama, ciddiyetle ve zahmetle seçilmiş sanat düşüncesiyle derinden bağlantılıdır. Büyüklüklerin tümü de, büyük işçiydiler, sadece buluş yapmaktan değil, geri çevirmekten, elemekten, yeniden biçimlendirmekten ve düzenlemekten de yorulmuyorlardı.

156.

Bir kez daha ilham. — Üretim enerjisi bir süre birikmiş ve akması bir engel yoluyla önlenmişse, sonunda öyle apansız bir boşalma olur ki, sanki daha öncesinde içsel bir çalışma yapılmadan, dolaysız bir ilham, yani bir mucize gerçekleşmektedir. Bu durum, daha önce söylediğimiz gibi, sürmesinde tüm sanatçıların fazlasıyla çıkarı bulunan ünlü yanılsamayı oluşturur. Sermaye birikmiştir aslında, ansızın gökten inmiştir. Ayrıca başka yerlerde de böyle görünüşte bir ilham vardır, örneğin, iyilik, erdem, kötülük alanlarında.

157.

Dehanın çektiği acılar ve değerleri. — Sanatsal deha zevk vermek ister, ama çok yüksek bir düzeyde duruyorsa, onu tadacak olan kimse yoktur; ziyafet verir ama kimse yemek istemez. Bu durum ona gülünç–dokunaklı bir pathos¹

verir bazen; çünkü aslında insanları keyif almaya zorlama hakkı yoktur. Zurnası çalar, ama kimse kalkıp oynamak istemez: trajik olabilir mi bu? — Belki de. Sonunda bu yoksunluğu telafi etmek için, yaratırken öteki insanların başka tüm etkinlik türlerinde aldıklarından daha çok keyif alır. Yakınmalarının sesi daha yüksek, ağzı daha dürüst olduğu için, acıları abartılı bulunur; bu arada acıları gerçekten çok büyüktür, ama sadece hırsı, kıskançlığı büyük olduğu için. Kepler ve Spinoza gibi, bilen deha genellikle bu kadar hırslı değildir ve gerçekten daha büyük olan acılarını ve yoksunluklarını bu kadar önemsemez. Kendisinden sonraki kuşakları, büyük bir kesinlikle hesaba katabilir ve bugünü gözden çıkarabilir; böyle davranan bir sanatçı, yüreğine acı vermesi gereken umutsuz bir oyun oynamaktadır her zaman. Çok ender durumlarda, — yapabilme ve bilme dehasıyla ahlaksal deha aynı bireyde birleştğinde — sözü edilen acılara, dünyadaki en tuhaf istisnalar olarak kabul edilmesi gereken türden acılar eklenir bir de: kişiselliğin dışında ve üstünde olan, bir halka, insanlığa, tüm bir kültüre, acı çeken tüm varoluşa yönelik duygular: değerlerini özellikle zor ve uzak bilgilerle birleştirerek alanlar (kendi başına acımanın pek değeri yoktur). — Pekki hangi ölçütle, hangi sarraf terazisiyle ölçülür bunların sahiciliği? Adeta bir buyruk değil midir, bu türden duygularından söz eden herkese karşı güvensiz davranmak?

158.

Büyük klüğün karayazısı. — Her büyük olayı yozlaşma izler, hele ki sanat alanında. Büyük olanın örneği, onu yüzey-sel bir biçimde taklit etmeye ya da onu aşmaya kıskırtır kibirli yaratılışları; bu yüzden tüm büyük yetenekler daha zayıf birçok

gücü ve tohumu ezme ve etraflarındaki doğayı adeta çöle döndürme karayazısını barındırırlar içlerinde. Bir sanatın gelişimindeki en mutlu olay, birden fazla dehanın birbirlerini karşılıklı sınırlamalarıdır; bu kavgada genellikle daha zayıf ve daha narin yaratılışların da havadan ve ışıktan yararlanmasına izin verilir.

159.

Sanat sanatçılara tehlikeli. — Bir sanat, bir birey üzerinde enikonu etkili olduğunda, o bireyi sanatın en parlak dönemini yaşadığı çağlardaki görüşlere geri götürür, sonra da geriletici bir etkide bulunur. Sanatçı giderek daha fazla saygı duyar, apansız heyecanlara, tanrılara ve cinlere inanır, doğaya ruh ekler, bilimden nefret eder, ruh halleri değişkenleşir, tıpkı antik çağın insanları gibi, ve sanat için elverişli olmayan tüm ilişkilerin çökmesini ister, üstelik de bir çocuğun şiddeti ve insafsızlığıyla. Kendi başına sanatçı zaten geride kalan bir varlıktır, çünkü gençliğe ve çocukluğa ait olan oyunda takılıp kalır: dahası, yavaş yavaş başka zamanlara gerilemektedir. Böylece sonunda, kendisiyle, kendi dönemindeki yaşıtı insanlar arasında keskin bir uzlaşmaz çelişki ve hazin bir son çıkar ortaya; eskilerin anlatıklarına göre, Homeros'un ve Aishyklos'un, sonunda melankoli içinde yaşamaları ve ölmeleri gibi.

160.

Yaratılmış insanlar. — Tiyatro yazarının (ve genel olarak sanatçının) gerçekten karakterler yarattığı söylendiğinde, sanatın varlığı ve yaygınlaşmasıyla istenmedik, adeta gereksiz zaferlerinden birini kutladığı güzel bir aldatmaca ve abart-

madır bu. Aslında, gerçek ve canlı bir insanı pek anlamayız ve ona şu ya da bu karakteri atfettiğimizde çok yüzeysel bir genelleme yaparız: bizim insanlar hakkındaki bilgimiz yüzeysel olduğundan, yazar da insanlar hakkında aynı ölçüde yüzeysel tasarımlar yaparak (bu anlamda “yaratarak”) insanlara karşı bu çok yetersiz tutumumuza karşılık düşer. Sanatçıların bu yaratılmış karakterlerinde çok fazla göz boyama vardır; kesinlikle canlı canlı doğal ürün değillerdir, resimlerdeki insanlar gibi fazlasıyla incedirler, yakından bakılmaya gelmezler. Sıradan yaşayan bir insanın karakterinin kendi kendisiyle sık sık çeliştiği, tiyatro yazarının yarattığının ise doğanın tasarladığının ilk örneği olduğu söylene bile, tamamen yanlıştır bu. Gerçek bir insan kesinlikle ve kesinlikle zorunlu bir şeydir (sözümona çelişkilerinde bile), ama bu zorunluluğu her zaman göremeyiz. Kurgulanmış insan, hayal ürünü, zorunlu bir şeyi imlemek ister, ancak sadece gerçek bir insanı da kaba, doğallık dışı bir basitleştirme içinde anlayanlara: öyle ki bir dizi güçlü, sık sık yinelenen özellik, üzerine bol bol ışık ve etrafında bol bol gölge ve yarı karanlık tamamen karşılar onların isteklerini. Hayal ürününü kolaylıkla, gerçek zorunlu bir insan olarak ele almaya hazırdırlar, çünkü gerçek insanları bir hayal ürünü, bir silüet, bütünün keyfi bir kısaltması olarak görmeye alışmışlardır. — Ressamın ve yontucunun insan “ide”sini dile getiriyor oluşu, kibirli bir hayalperestlik ve gözbağcılıktır: böyle bir şeyden söz edildiğinde insanın gözüne zulmedilmiş olur: çünkü göz, sadece yüzeyi, deriyi görür insan bedeninde; oysa bedenin içi de dahildir ideye. Güzel sanatlar, karakterleri deride göstermek ister; sözlü sanatlar ise aynı amaçla konuşur, karakteri seslerde resmeder. Sanat, insanın kendi (bedende ve karakterdeki) iç dünyası hakkındaki doğal bilgisizliğinden yola çıkar: fizikçilere ve filozoflara göre değildir.

161.

Sanatçılara ve filozoflara inançta kendini abartma. — Hepimiz, bir sanat yapıtının, bir sanatçının iyiliğinin, bizi etkileyip sarsmasıyla kanıtlandığını düşünürüz. Oysa ilk önce yargı ve duyguda bizim kendi iyiliğimizin kanıtlanmış olması gerekir: ki bu durum söz konusu değildir. Güzel sanatlar alanında kim Bernini'den¹ daha etkileyici ve hayranlık verici olmuştur; kim Asya biçimini ortaya koyan ve iki yüz yıl boyunca egemen kalan Demosthenes—sonrası retorikçiden daha güçlü bir etkide bulunmuştur? Yüzyıllar süren bu egemenlik, bir biçimin iyiliğinin ve kalıcı geçerliliğinin kanıtı değildir; bu yüzden herhangi bir sanatçıya duyulan iyi inançtan pek emin olmamak gerekir: sadece duygumuzun sahiciliğine değil, yargımızın şaşmazlığına da duyulan bir inançtır çünkü bu, oysa yargı ya da duygu ya da her ikisi de çok kaba ya da çok ince, abartılmış ya da ham olabilirler. Bir felsefenin, bir dinin kutsamaları ve mutluluk vermeleri de onların hakikiliğinin kanıtı değildir: nasıl ki bir delinin, kendi sabit fikrinden aldığı mutluluk, bu fikrin akla uygunluğunun bir kanıtı değilse.

162.

Deha tapınısı kibirdendir. — Kendimiz hakkın-da iyi düşündüğümüz halde, Rafael'in bir tablosunun taslağını ya da bir Shakespeare oyunundaki gibi bir sahneyi yapabileceğimize ihtimal veremediğimiz için, böyle bir şeyi yapabilmenin son derece mucizevi olduğuna, çok ender bir rastlantı olduğuna, ya da daha dindar duygulara sahipsek, yukarıdan gelen bir lütuf olduğuna ikna ederiz kendimizi. Böylece kibrimiz, kendi-

ni beğenmişliğimiz dehaya tapınmayı teşvik eder: çünkü ancak deha bizden çok uzakta yer alan bir mucize olarak düşünüldüğünde, incitmez (kıskançlık nedir bilmeyen Goethe bile, Shakespeare'i en yüksekteki yıldızı olarak tanımlamıştı); bu noktada şu dize anımsanabilir: "Yıldızlar, özlenmez". Ne ki, kibrimizin gizli kıskırtmaları bir yana, dehanın etkinliği mekanik alanındaki bir mucitin, astronomi ya da tarih bilgininin, bir taktik ustasının etkinliğinden temelde farklı bir şey değildir kesinlikle. Düşünceleri tek bir doğrultuda çalışan, malzeme olarak her şeyden yararlanan, kendilerinin ve başkalarının iç yaşamlarına her zaman heyecanla bakan, her yerde örnekler, çekicilikler bulan, araçlarını birleştirmekten yorulmayan insanları gözümüzün önüne getirdiğimizde, tüm bu etkinlikler kendiliğinden açıklanır. Dehanın yaptığı da, önce taşları dizmeyi, sonra inşa etmeyi öğrenmekten, her zaman malzeme arayıp her zaman malzemesini yeniden biçimlendirmekten başka bir şey değildir. Sadece dehanın değil, insanların her etkinliği hayran olunacak denli karmaşıktır: ama hiçbirisi bir "mucize" değildir. — Peki, nerden geliyor bu dehaların sadece sanatçılar, hatipler ve filozoflar arasında bulunduğu, sadece onların "sezgi" sahibi oldukları inancı? (böylelikle onlara, doğrudan doğruya "varlık"ın içine baktıkları bir tür mucizevi gözlük atfediliyor!) İnsanlar açıkça, büyük zihnin etkilerini en hoş buldukları ve bunun karşısında kıskançlık duymak istemedikleri yerde dehadan söz ediyorlar sadece. Biri ni "tanrısal" ilan etmek "burada rekabet etmemize gerek yok" demektir. Sonra: bitmiş, tamamlanmış ne varsa, hayranlıkla bakılır ona, oluşum halindeki her şey küçümsenir. İmdi, hiç kimse bir sanatçının yapıtının nasıl oluştuğunu görmek istemez; onun yararınadır bu, çünkü oluşum süreci görülebildiğinde, biraz soğukluk girer araya. Tamamlanmış serimleme sanatı,

her türlü düşüncenin dikkatini oluşumdan uzaklaştırır; günümüze ait bir yetkinlik olarak tahakküm uygular. Bu yüzden özellikle serimleme sanatçıları dâhi kabul edilirler, bilim insanları değil. Hakikatte ise, birine değer verme de, diğerini küçümseme de, aklın bir çocukluğudur sadece.

163.

Zanaatın ciddiyeti. — Yetenekten,¹ doğuştan gelen kabiliyetlerden² söz edip durmayın! Pek yetenekli olmayan her türden büyük adam sayabiliriz! Ama onların farkında olan hiç kimsenin, eksikliklerinden söz etmekten hoşlanmadığı nitelikler sayesinde: büyük oldular, (denildiği gibi) “dâhi” oldular, bu adamların hepsinde de büyük bir bütün yapmaya girişmeden önce, parçaları mükemmel yapmayı öğrenen, mahir zanaatçı-ciddiyeti vardı: kendilerine zaman tanırırlardı bunun için, çünkü göz kamaştırıcı bir bütünün etkisinden çok, küçük, ikincil olanı iyi yapmaktan daha büyük bir zevk alırlardı. Örneğin, iyi bir öykücü olmanın reçetesi kolaylıkla verilebilir, ama bunu uygulamak “Bende yeterince kabiliyet yok” denildiğinde görmezden gelinen nitelikleri gerektirir. Öyküler için, hiçbir iki sayfadan uzun olmayan yüzden fazla taslak yazmalı, ama öyle kolay anlaşılmalı ki bunlar, içlerindeki hiçbir sözcük gereksiz olmamalı; en özlü, en etkili biçimini buluncaya kadar her gün anekdotlar yazmalı, insan tiplerini ve karakterlerini toplamaktan ve betimlemekten yorulmamalı, her şeyden önce, olabildiğince sık anlatmalı ve anlatılanları dinlemeli, öteki kişilerin üzerindeki etkiyi anlamak için dört açmalı gözünü ve kulağını, bir manzara ressamı ve kostüm tasarımcısı gibi gezmeli, tek tek bilimlerde, iyi serimlendiğinde sanatsal etkiler yapan ne varsa özetlemeli,

son olarak da insan eylemlerinin güdöleri hakkında düşünmeli, bu konuda öğretilen en küçük bilgiyi bile küçümsememeli, gece gündüz bu gibi şeylerin koleksiyoncusu olmalı. Bu çok yönlü alıştırmayla birkaç on yıl geçirmeli: ama sonra, atölyede yaratılan artık gün ışığına da çıkabilir. — Peki çoğu nasıl yapıyor bunu? Parçadan değil, bütünden başlıyorlar. Belki bir kez iyi bir hamle yapıyorlar, dikkat çekiyorlar ve ondan sonra hep daha kötü hamleler yapıyorlar, haklı, doğal nedenlerle. — Bu arada, böyle sanatsal bir yaşam planı tasarlamak için gereken akıl ve karakter yoksa, onların yerini yazgı ve zorunluluk alır ve geleceğin ustasını zanaatının tüm koşullarından adım adım geçirir.

164.

Deha tapınısının tehlikesi ve kazancı. — Büyük, üstün, verimli tinlere duyulan inanç, bu tinlerin insanüstü kökenleri olduğuna ve bilgilerini öteki insanlardan çok farklı yollardan edinmelerini sağlayan bazı mucizevi yeteneklere sahip olduklarına ilişkin, tamamen ya da yarı yarıya dinsel bir batıl inançla, zorunlu olmasa da sıklıkla bağlantılıdır. Onlara, dünyanın özüne adeta bir görünüş örtüsünün üstündeki delikten bakar gibi dolaysızca bakma özelliği atfedilir ve bu mucizevi kahin bakışı sayesinde, bilimin meşakkatini ve zahmetini çekmeden, insan ve dünya hakkında nihai ve kesin şeyler söyleyebildiklerine inanılır. Bilgi alanında hâlâ mucizeye inananlar bulunduğu sürece, inananların büyük tinlere mutlak bir biçimde tabi oluşlarıyla kendi tinlerine gelişme süresi içinde en iyi disiplini ve eğitimi sağlamaları bakımından, bunun inananlara da bir yararının dokunduğu belki kabul edilebilir. Buna karşılık, dehaya, onun ayrıcalıklarına ve özel yeteneklerine duyulan batıl inancın,

dehanın içinde kök saldıığında, onun için de yararlı olduğu, en azından kuşkuludur. Her halükarda, ister ünlü Sezar ürpertisi¹ olsun, isterse burada ele alınan deha-ürpertisi, insanın kendi kendisinden ürperti duyması, tehlikeli bir belirtidir; haklı olarak, sadece bir tanrı için yakılan kurban tütsüsü, beynine sızdığına, sendelemeye ve kendini insanüstü bir şey sanmaya başlar deha. Bu durumun yavaş yavaş ortaya çıkan sonuçları ise şöyledir: sorumsuzluk ve istisnai haklara sahip olma duygusu, orada oluşuyla bile lütüfta bulunuyor olma inancı, kendisini başkalarıyla kıyaslama ve hatta kendisine daha düşük bir değer biçilip, yapıtındaki eksik yanların gün ışığına çıkartılması çabası karşısında bile duyulan çılginca öfke. Deha, kendi kendisini eleştirmeye son verdiğinde, kanatlarındaki telekler birer birer dökülür sonunda: o batıl inanç, enerjisinin köküne kibrit suyu eker ve enerjisi tamamen tükendiğinde belki de bir ikiyüzlü yapar onu. Bu yüzden, büyük tinler açısından, kendi enerjileri ve bunun kökeni hakkında kavrayış sahibi olmaları, yani içlerinde hangi saf insani niteliklerin birleştiklerini, hangi şanslı koşulların da bunlara eklendiğini kavramaları, herhalde daha yararlıdır: demek ki önce kalıcı bir enerji, tek tek hedeflere kararlılıkla yönelme, büyük bir kişisel cesaret, sonra en iyi öğretmenleri, örnekleri, yöntemleri erkenden sunan bir eğitim şansı. Elbette, olabilecek en büyük etkiyi uyandırmayı hedeflediğinde, kendini pek tanımıyor oluşunun ve yarı deliliğinin de buna eklenmesinin her zaman büyük katkısı olmuştur bu duruma; çünkü tüm zamanlarda tam da insanları istençsiz kılmalarını ve doğaüstü önderlerin peşinden gitme çılghınlığına sürüklenmelerini sağlayan o enerji hayranlık uyandırmış ve kıskanılmıştır dâhilerde. Birisinin doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanmak, heyecandırır ve coşturur insanları: bu bakımdan, Platon'un dediği gi-

bi, delilik en büyük kutsamaları getirmiştir insanların üzerine. — Tek tek ender durumlarda bu bir parça delilik, dört bir yana doğru taşan bir doğanın bir arada tutulmasına yarayan bir araç da olmuş olabilir: bireylerin yaşamında da sanrılar, kendi başına birer zehir olan ilaçlar kadar değerlidirler sık sık; ancak, kendi tanrısallığına inanan “dâhi”de sonunda, “dâhi” yaşlandığı ölçüde belli eder kendini zehir: sözcğelimi Napolyon örneğini anımsayalım: elbette tam bu kendi kendisine ve talihine duyduğu inanç ve bu inançtan kaynaklanan insanları aşağılama yüzünden özünü muazzam bir bütün haline getirmiş ve onu tüm modern insanların arasından yükseltmiştir, ama sonunda yine bu inanç adeta çılgınca bir yazgıcılığa dönüşmüş, onun basiretini bağlamış ve çöküşünün nedeni olmuştur.

165.

Dâhi ve önemsiz. — Tam da sanatçıların arasındaki özgün, kendinden birşeyler yaratan kafalar bazen boş ve anlamsız birşeyler ortaya koyabilirler; ama daha bağımlı yaratılışlar, yetenek denilenler, anılarındaki olası tüm iyiye bağlı kalırlar ve zayıflık durumunda bile orta halli birşeyler üretirler. Özgün kişiler kendilerine ihanet ettiklerinde, bellek onlara yardımcı olmaz: boş kalırlar.

166.

İzleyici. — Halk, ağlayıp içini dökebilecek kadar etkilenmekten fazla bir şey istemez aslında tragedyadan; buna karşılık, yeni tragedyayı izleyen sanatçı ise zekice teknik buluşlardan ve sanat hilelerinden, konunun ele alınış ve işlenişinden eski konu-

lara, eski düşüncelere kazandırılan yeni boyutlardan zevk alır. Onun sanat yapıtına tavrı, estetik bir tavidir, yaratıcının tavidir; ilk betimlenen, sadece malzemeyi dikkate alan ise halkın tavidir. Bu arada insandan söz edilmiyor, ne halktır ne de sanatçıdır o, bilmez ne istediğini: bu yüzden aldığı zevk de muğlak ve azdır.

167.

İzleyicinin sanatsal eğitimi. — Aynı konu yüzlerce kez değişik ustalar tarafından ele alınmazsa, izleyici malzemeyle ilgilenmenin ötesine geçmeyi öğrenemez; ama sonunda kendisi de bu konunun ele alınışındaki nüansları, ince ve yeni buluşları kavrayacak ve haz alacaktır bunlardan, yani konuyu uzun süredir, çok çeşitli işlenişlerinden tanıyorsa ve bu sırada artık yeniliğin, gerilimin bir çekiciliğini duyumsamıyorsa.

168.

Sanatçı ve maiyeti uygun adım yürümeli. — Bir biçem düzeyinden bir diğerine ilerleme öyle yavaş olmalıdır ki sadece sanatçılar değil dinleyiciler ve izleyiciler de bu ilerlemeye ayak uydurmalı ve ne olup bittiğini çok iyi bilmelidirler. Yoksa, yapıtlarını ıssız bir dorukta yaratan sanatçı ile, artık o doruğa çıkamayan ve sonunda cesareti kırılıp yine çok daha aşağılara inen izleyici arasındaki o büyük uçurum doğar ansızın. Çünkü sanatçı kendi izleyicisini artık yükseltmiyorsa, hızla aşağıya düşer izleyici ve bir dâhi onu ne denli doruğa taşıdıysa, o denli aşağıya ve o denli tehlikeli bir biçimde düşer, tıpkı bir kartalın pençeleriyle bulutların arasına taşıdığı kaplumbağayı, felaketine düşürmesi gibi.

169.

Komik olanın kökeni. — İnsanın, yüzbinlerce yıl boyunca korkuya son derece açık bir hayvan olduğu ve apansız, beklenmedik olan her şeyin onun için kavgaya hazır olmak, belki de ölüme hazır olmak anlamına geldiği, hatta çok sonraları, toplumsal ilişkilerde bile tüm güvenliğin düşünce ve eylemde beklenilir olana, geleneğe dayandığı düşünülürse; her türlü beklenmedik, apansız söz ve eylem karşısında, eğer tehlikesizce ve zararsızca sükun ediyorsa, insanın neşelenmesine, korkunun tam karşısına geçiş yapmasına şaşmamak gerekir: korkudan titreyen, büzüşmüş varlık, ansızın yerinden sıçrar, kendini geniş geniş açar — güler insan. Anlık korkudan, kısa süren taşkınlığa bu geçişe komik olan denir. Buna karşılık, trajik olan fenomeninde insan büyük ve sürekli taşkınlıktan, hızla büyük bir korkuya geçiş yapar; ama ölümlüler arasında büyük ve sürekli taşkınlık, korku nedeninden çok daha ender olduğu için, dünyada trajik olandan daha çok komik olan vardır; insan sarsıldığından daha sıklıkla kahkaha atar.

170.

Sanatçı hırsı. — Yunan sanatçıları, örneğin tragedya yazarları yenmek için yazıyorlardı, yarışma dikkate alınmadan düşünülemez onların bütün sanatı: Hesiodos'un iyi Eris'i,¹ yani hırs, onların dehasını coşturdu. İmdi, bu hırs her şeyden önce kendi gözlerinde yani kendi mükemmellik anlayışlarına göre, egemen bir beğeniye ve bir sanat yapıtında mükemmelliğe ilişkin genel görüşü dikkate almadan, en büyük mükemmelliğe ulaşmak istedi; bu yüzden Aishyklos ve Euripides uzun süre ba-

şarısız kaldılar, ta ki sonunda yapıtlarını kendi koydukları ölçüt-
lere göre değerlendiren sanat yargıçlarını e ğ i t e n e kadar. Böy-
lelikle rakiplerini kendi değerlendirmeleriyle, kendi yargıç kür-
sülerinin karşısında yenmeye çalışırlar, gerçekten m ü k e m -
m e l olmak isterler, sonra dışarıdan bu kendi değerlendirmele-
rinin onaylanmasını, kendi yargılarının kabul edilmesini isterler.
Burada, saygınlığa ulaşmak demek “kendini üstün kılmak ve dı-
şarıdan da açıkça böyle görünmesini istemek” demektir. Bunlar-
dan birincisi eksikse ve yine de ikincisi arzulanıyorsa, o zaman
kibirlilikten söz edilir. İkincisi eksikse ve eksikliği duyul-
muyorsa, o zaman g u r u r dan söz edilir.

171.

Sanat yapıtında zorunlu olan. — Bir sanat yapı-
tında zorunlu olandan sıkça söz edenler, sanatçıysalar in majo-
rem artis gloriam,¹ sıradan kişilerse, bilgisizliklerinden ötürü,
abartıyorlardır. Bir sanat yapıtının düşüncelerini dile getiriş bi-
çimlerinde, yani onun konuşma tarzlarında, her dil türünde ol-
duğu gibi, her zaman ihmal edilebilir bir yön vardır. Yontucu
birçok küçük ayrıntıyı ekleyebilir ya da koymayabilir: ister bir
tiyatro oyuncusu isterse müzik alanında bir virtüöz ya da orkest-
ra şefi olsun, bir serimleyici de aynı şeyi yapar. Bu çok sayıdaki
küçük ayrıntı ve incelik bugün hoşuna gider de yarın gitmez, sa-
nattan çok sanatçının yüzü suyu hürmetine vardırırlar, çünkü sa-
natçı da, ana düşüncenin serimlenmesinin kendisinden istediği
sertlik ve kendini zorlama ortamında, mızızlanmamak için,
ara sıra kurabiyesine ya da oyuncaklarına gereksinir.

172.

Ustayı unutturmak. — Bir ustanın yapıtını seslendiren bir piyanist, o yapıtı en iyi ustayı unutturduğunda ve sanki kendi yaşam öyküsünü anlatıyor ya da o sırada birşeyler yapıyor izlenimi uyandırdığında icra etmiş olacaktır. Açıkçası: eğer önemli biri değil, bize yaşamından birşeyler anlatışındaki gezvelige lanet okuyacaktır herkes. Demek ki, dinleyenin hayal gücünü kazanmayı bilmelidir. “Virtüöz”lüğün tüm zayıflıklarını ve çılgınlıklarını da açıklar bu durum.

173.

Corriger la fortune.¹ — Büyük sanatçıların yaşamında öyle kötü rastlantılar vardır ki, örneğin bir ressamı, en önemli resmini sadece geçici bir düşünce olarak taslak halinde çizmeye zorlarlar, ya da örneğin Beethoven’i bazı büyük sonatlarda (büyük si bemol majör sonatındaki gibi) sadece bir senfoninin eksik piyano özetini arkada bırakmaya zorlamışlardır. Böyle durumlarda, daha sonra gelen sanatçının, büyük sanatçının yaşamını sonradan tashih etmeye çalışması gerekir: örneğin Beethoven, tüm orkestra etkilerinin bir ustası olarak, piyanoda ölmüş görünen o senfoniye yaşama döndürecek olsaydı nasıl yapardı?

174.

Küçültmek. — Bazı şeyler, olaylar ya da kişiler, küçük ölçeklerde ele alınmaya gelemmezler. Laokoon¹ grubu, bir Nippes figürü² olarak küçültülemez; büyüklük gereklidir ona. Ancak,

doğası gereği küçük olan bir şeyin büyütölmeye gelmesi de daha enderdir; bu yüzden bir biyografi yazarı büyük bir adamı küçük serimlemeyi, küçük birini büyük serimlemekten daha kolay başaracaktır.

175.

Günümüz sanatında duyusalılık. — Sanatçılar, şimdi sanat yapıtlarının duyusal bir etkide bulunması için çalıştıklarımda, sık sık yanılgıya düşüyorlar; çünkü izleyicileri ya da dinleyicileri artık tüm duyulardan yoksun ve sanatçının niyetine tamamen aykırı olarak, onun sanat yapıtı sayesinde bir duyum “kutsallığına” maruz kalıyorlar ki bu da can sıkıcılıkla çok akra-ba bir durum. — Belki de onların duyusalılığı tam da sanatçının duyusalılığının bittiği yerde başlıyor, yani en fazla bir noktada buluşuyorlar.

176.

Ahlakçı olarak Shakespeare. — Shakespeare tutkular üzerinde çok düşündü ve herhalde kendi mizacı sayesinde, birçok tutkuya çok yakından bakabildi (tiyatro yazarları genel olarak enikonu kötü insanlardır). Ama Shakespeare’in gücü, bu konuda Montaigne gibi konuşmaya yetmedi, tutkular hakkındaki gözlemlerini, tutkulu oyun kişilerinin ağzından aktardı: gerçi doğaya aykırı olan bu durum Shakespeare’in oyunlarını böyle düşünce dolu kılar; böylelikle öteki tüm oyunların boş görünmelerini ve onlara karşı kolaylıkla genel bir isteksizliğin uyanmasını sağlar onun oyunları. — Schiller’in özdeyişleri de (ki hemen hemen her zaman yanlış ya da önemsiz fikirler ya-

tar temellerinde) tiyatro özdeyişleridir ve çok güçlü etkileri vardır bu halleriyle: Shakespeare'in özdeyişleri ise, örnek aldığı Montaigne'e onur verirler ve son derece ciddi düşünceleri, inceltmiş biçimde içerirler, ama bu yüzden de tiyatro izleyicisinin gözleri için çok uzak ve çok ince, yani etkisizdirler.

177.

Kendini iyi sunmak. — İyi çalmasını bilmek yetmez, kendini iyi sunmak da gerekir. En iyi ustanın elindeki bir keman, mekan fazla büyükse sadece bir gıcırta sesi çıkarır. Bu durumda usta çaylakla karıştırılabilir.

178.

Etkili olan olarak tamamlanmamış olan. — Nasıl ki rölyefler, hayal gücü üstünde adeta duvardan dışarı çıkıvereceklermiş de ansızın herhangi bir biçimde engellenip kalamışlar gibi görünmeleri sayesinde çok güçlü bir etkide bulunuyorlarsa; böylelikle, bir düşüncenin, tüm bir felsefenin rölyef tarzında, tamamlanmamış serimlenmesi de, tamamlanmış haliyle ortaya konmasından daha etkilidir: izleyiciye daha çok iş bırakılır, böyle güçlü bir ışıktaki ve karanlıktaki karşısına çıkma devam ettirmeye, sonuna dek düşünmeye, onun tamamen dışarı çıkmasını şimdiye dek önlemiş olan engeli kendisi aşmaya kıskırtılır.

179.

Özgünlere karşı. — Üstüne en yıpranmış kumaşı giydiğinde anlaşılır en iyi, sanatın sanat olduğu.

180.

Ortak tın. — İyi bir yazarda sadece kendi tını değil, dostlarının tını de vardır.

181.

İki rür görememe. — Daha öngörülü ve daha berrak yazarların talihsizliği, onlara yüzeysel gözüyle bakılması ve bu yüzden onlar için çaba gösterilmemesidir: bulanık yazarların şansı da, okurun onlar için çaba göstermesi ve gösterdiği gayretten duyduğu sevinci onların iyilik hanesine yazmasıdır.

182.

Bilimle ilişki. — Bir bilime, ancak onda bizzat keşifler yaptıktan sonra sempati duymaya başlayanların hiçbirinin, o bilime karşı gerçek bir ilgisi yoktur.

183.

Anahtar. — Önemli bir insanın, önemsizlerin kahkahaları ve alaylarına karşın büyük değer verdiği bir düşünce, onun gözünde gizli hazine odalarını açan bir anahtardır, berikilerin gözünde ise bir parça paslı demirden başka bir şey değildir.

184.

Çevrilemez. — Bir kitabın çevrilemez yanı, ne en iyi ne de en kötü yanındır onun.

185.

Yazarın paradoksları. — Bir yazarın bir okuru kızdıran sözümona paradoksları, genellikle yazarın kitabında değil okurun kafasındadır.

186.

Es pri. — En esprili yazarlar en belli belirsiz gülümseyişe yol açarlar.

187.

Karşı sav. — Karşı sav, yanlışının, içinden geçerek hakikate gizlice yaklaşmayı en çok sevdiği dar kapıdır.

188.

Biçemciler olarak düşünürler. — Düşünürlerin çoğu kötü yazarlar, çünkü sadece düşüncelerini değil düşüncelerin düşünülüşünü de iletirler.

189.

Şiirdeki düşünceler. — Şair ritmin arabası üzerinde şenlikle götürür düşüncelerini: yürüyerek gidemeyişleridir genellikle bunun nedeni.

190.

Okurun tinine karşı işlenen günah. — Yazar salt kendini okurla eşit düzeye getirmek için kendi yeteneğini gizlerse, okurun asla bağışlamayacağı biricik büyük günahı işlemiş olur: okur bu durumun farkına varırsa tabii ki. Yoksa insana her türlü kötü şey söylenebilir: ama bunun söyleniş tarzında, onun gururunu okşamasını da bilmek gerekir.

191.

Dürüstlüğün sınırı. — En dürüst yazarın bile, bir gentümceyi¹ bitirmeyi amaçladığında fazladan bir sözcük takılır kalır dilinin ucuna.

192.

İyi yazar. — Yazar olmaya utanan, en iyi yazar olacaktır.

193.

Yazara karşı Drakon yasası.¹ — Bir yazara, sadece çok ender durumlarda aklanmayı ya da bağışlanmayı hak eden bir suçlu gözüyle bakılmalı: kitapların tehlikeli bir biçimde artmasına karşı bir yöntem olabilirdi bu.

194.

Modern kültürün soytarıları. — Ortaçağ sarayla-

rının soytanları, bizim kültür-sanat sayfası yazarlarımıza denk düşüyor: ikisi de aynı türden insanlar, yarı akıllı, esprili, abartılı, ebleh, bu arada tek varlık nedeni, ruh halinin tutkusunu akla geliveren fikirlerle, gevezelikle yumuşatmak ve büyük olayların son derece ağır, vakur çan seslerini çığlıklarla boğmak; eskiden prenslerin ve soyluların hizmetindeydi, şimdi partilerin hizmetinde (parti-anlayışında ve parti-disiplininde, halkın prensle ilişkisindeki eski itaatkarlığın büyük bir bölümünün şimdi hâlâ sürüyor olması gibi). Ne ki, modern edebiyatçılar¹ zümresinin tamamı, kültür-sanat sayfası yazarlarına çok yakındır, “modern kültürün soytanları”dır onlar, onların cezai ehliyetine pek de sahip olmadıkları kabul edilirse, hafif bir yargıda bulunmuş olunur. Yazarlığı bir yaşam mesleği olarak görmek, bir tür çılgınlık kabul edilmelidir, haklı olarak.

195.

Yunanlılara göre. — Tüm sözcükler, duygunun yüzlerce yıl abartılması yüzünden bulanıklaşıp, kabardıkları için, şimdilerde çok engel duruyor bilginin önünde. Kültürün, bilginin egemenliği altına giren (bu arada tiranlığın egemenliğine de boyun eğmiyorsa) daha üst bir aşaması, büyük bir duygu sönümüne ve tüm sözcüklerin güçlü bir yoğunlaşmasına gerek duyar: Demosthenes¹ zamanında Yunanlılar bizden önce yapmışlardı bunu. Abartılı olan, tüm modern yazıların karakteristik özelliğidir; basit yazılmış olsalar bile bu yazılar, içerdikleri sözcükler çok eksantrik duyumsanırlar. Katı düşünüş, sıkışıklık, soğukluk, sadelik kasten sınıra kadar vardırılır, genel olarak duygunun kendine tutunması ve suskunluk, — ancak bunlar kurtarabilir. Ayrıca bu soğuk yazış ve duyumsayış tarzı, çe-

lişki olarak, çok çekicidir şimdi: ve elbette yeni bir tehlike vardır bunda. Çünkü keskin soğuk da iyi bir uyarıcıdır, yüksek bir sıcaklık kadar.

196.

İyi öykücü kötü açıklayıcı. — İyi öykücülerde, övgüye değer bir psikolojik kesinlik ve tutarlılık, öykü kişilerinin eylemlerinde ortaya çıkabildiği sürece, öykücünün psikolojik düşüncesiyle adeta gülünç bir çelişki oluşturur: öyle ki, kültürleri bir an için olağanüstü yükseklikte, bir sonraki anda ise acınası düşüklükte görünür. Kendi kahramanlarını ve bunların eylemlerini düpedüz yanlış açıkladıklarına da sık sık rastlanır, — ne kadar olanaksız görünse de, bunda kuşku duyulacak bir şey yok. Belki de en büyük piyanist her bir parmağın teknik koşulları, özel erdemi, erdemsizliği, yararı ve eğitilebilirliği (parmak etiği) üzerinde çok az düşünmüştür ve bu konularda konuşmaya başladığında büyük hatalar yapar.

197.

Tanıdıkların yazıları ve onların okurları. — Tanıdığımız kişilerin (dostların ve düşmanların) yazılarını ikili bir okumadan geçiririz; bu sırada bilgimiz sürekli şöyle fısıldar kulağımıza: “bu onun, iç varlığının, yaşantılarının, kabiliyetinin bir belirtisi” ve yine başka tür bir bilgi de, o yapının kendi başına başarımının ne olduğunu, yazarı dikkati alınmazsa, hangi değerlendirmeyi hak edeceğini, bilgimizi ne kadar zenginleştireceğini saptamaya çalışır bu arada. Bu iki okuma türü de, kendiliğinden anlaşılacağı gibi, karşılıklı zarar verirler birbirleri-

ne. Bir arkadaşla yapılan sohbet de, ancak iki taraf da sonunda sadece konuyu düşünüp, arkadaş olduklarını unuttukları zaman verecektir bilginin iyi meyvelerini.

198.

Ritimsel kurban. — İyi yazarlar, bazı gentümcelerinin ritmini, sırf sıradan okurların, gentümcenin ilk yazılışındaki ritmi kavrama yeteneğine sahip olmadıklarını düşündükleri için değiştirirler: bu yüzden daha bilinen ritimlere öncelik vererek, okurlar için kolaylaştırırlar gentümceyi. — Günümüz okurlarının ritimsel yeteneksizliğini bu dikkate alıp, şimdiden bazı oflamlara yol açmıştır, çünkü şimdiden çok şey feda edilmiştir ona. — Acaba iyi müzisyenler de aynısını yapmıyorlar mı?

199.

Sanatsal çekicilik olarak tamamlanmış olmayan. — Tamamlanmamış olan, genellikle tamamlanmışlıktan daha etkilidir, özellikle övgü konuşmasında: övgü konuşmasının amacına ulaşması için, dinleyicinin hayal gücüne bir deniz gösteren ve karşıda duran kıyıyı yani övülen konunun sınırlılığını bir sis gibi örten usdışı bir unsur olarak, çekici bir tamamlanmamışlığa gerek duyulur. Bir insanın bilinen hizmetlerinden ayrıntıyla ve geniş geniş söz edildiğinde bunların biricik hizmetler olduğu kuşkusu doğar her zaman. Tam olarak öven kişi, övülenin üstünde bir yere koyar kendini, ona kuşbakışı bakıyormuş izlenimi doğurur. Bu yüzden, tamamlanmış olmanın hafifletici bir etkisi vardır.

200.

Yazarken ve öğretirken gösterilen özen. — Artık yazmış olan ve yazma tutkusunu içinde duyumsayan birisi, yaptığı ve yaşadığı hemen her şeyden, sadece yazarak iletebilecek olanları öğrenir. Artık kendini değil, yazarı ve okurunu düşünür; kavrayışa ulaşmak ister, ama kendi yararı için değil. Bir öğretmen de kendine ait bir şeyi artık kendi iyiliği için yapamaz, her zaman öğrencilerini düşünür ve her bilgi, ancak bu bilgiyi öğretebildiği sürece sevindirir onu. Kendini sadece bir bilgi geçidi ve genel olarak düpedüz bir araç gibi görür ve bu yüzden kendisine yönelik ciddiyetini yitirir.

201.

Kötü yazarlar gerekli. — Her zaman kötü yazarlara gerek duyulacak, çünkü gelişmemiş, olgunlaşmamış yaş gruplarının beğenisine hitap ediyor onlar, bu yaş gruplarının da olgunlar kadar kendi gereksinimleri vardır. İnsan ömrü daha uzun sürseydi, olgunlaşmış bireylerin sayısı, olgunlaşmamışların sayısını geçecek ya da en azından ona eşit olacaktı; ama çoğunluk genellikle genç ölüyor, yani her zaman kötü beğeniye sahip gelişmemiş zihinlerin sayısı fazla oluyor. Üstelik bunlar, gençliğin ateşli kıskançlığıyla, gereksinimlerini doyumayı arzuluyorlar ve kötü yazarları arayıp buluyorlar kendilerine.

202.

Çok yakın ve çok uzak. — Okurun ve yazarın birbirlerini sık sık anlamayışlarının nedeni, yazarın konusunu çok

iyi bilmesi ve handiyse can sıkıcı bulması, bu yüzden de yüzlercesini bildiği örneklerin sayısını azaltmasıdır; oysa ki okur konuya yabancıdır ve örnekler kendisinden esirgendiğinde, konunun iyi temellendirilmediğini düşünür kolaylıkla.

203.

Sanat için ortadan yitmiş bir hazırlık. — Gymnasium'un¹ yaptığı işler içinde en değerlisi, Latince biçem eğitimiydi: diğer tüm uğraşların hedefi sadece bilgi iken, işte bu bir sanat eğitimiydi. Almanca kompozisyona öncelik vermek barbarlıktır çünkü örnek alınacak, halka yönelik hitabette gelişmiş bir Alman biçemimiz yoktur bizim; ama Alman kompozisyonu ile düşünce eğitimi teşvik edilmek isteniyorsa, bir süre biçemde bunu genel olarak görmezden gelmek, yani düşünce eğitimi ile serimleme eğitimi arasında bir ayrım yapmak kesinlikle daha iyidir. Serimleme eğitimi verili bir içeriğin çok çeşitli biçimlerde anlatılmasına ilişkin olmalıdır, yani bir içeriği kendi başına bulmaya değil. Verili içeriğin sadece serimlenmesi Latince biçemin göreviydi, eski öğretmenler artık çoktan yitip gitmiş bir kulak hassaslığına sahiptiler bu biçem için. Eskiden modern bir dilde iyi yazı yazmayı öğrenen, söz konusu eğitime borçluydu bunu (şimdi zorunlu olarak, yaşlı Fransızlardan ders almak gerekiyor), ama dahası: biçimin yüceliği ve zorluğu kavranıyordu ve genel olarak sanata biricik doğru yolda hazırlanıyordu: pratik yoluyla.

204.

Koyu ve çok açık yan yana. — Genel olarak dü-

şüncelerine açıklık kazandırmasını bilmeyen yazarlar, ayrıntılarda en güçlü, en abartılı tanımlamaları ve üstünlük sıfatlarını seçeceklerdir: böylelikle, izbe orman yollarını meşalelerle aydınlatmaya benzer bir ışık etkisi ortaya çıkar.

205.

Yazarın ressamlığı. — Önemli bir konu, resimde kullanılacak renkleri bir kimyager gibi konunun kendisinden alarak ve bir sanatçı gibi kullanarak serimlenir en iyi: böylelikle resim, renkler arasındaki sınırlardan ve geçişlerden geliştirilir. Böylece resim, nesnenin kendisini de önemli kılan heyecan verici doğal unsuru da içerir biraz.

206.

Dans etmeyi öğreten kitaplar. — Öyle yazarlar vardır ki, olanaksız olanaklıymış gibi serimledikleri ve törel ve dâhiyane olandan, ikisi de sadece bir keyfilik ve bir gelişigüzellikmiş gibi söz ettikleri için, insanın parmak uçları üzerinde durupta içten gelen bir zevkle mutlaka dans etmek istemesi gibi, taşkın bir özgürlük duygusu doğururlar.

207.

Bitmemiş düşünceler. — Nasıl ki sadece erkeklik çağının değil, gençliğin ve çocukluğun da kendi başına birer değeri varsa ve bu çağlar sadece geçişler ve köprüler olarak değerlendirilmiyorlarsa, bitmemiş düşüncelerin de kendi değerleri vardır. Bu yüzden bir şaire kılı kırk yaran yorumlarla eziyet

etmemeli ve daha birçok düşüncenin yolu henüz açıkmiş gibi ufkunun belirsiz oluşuyla eğlenilmemelidir. Eşikte duruluyordur; bir definenin çıkarılmasını bekler gibi bekleniliyordur: sanki bir derin fikrin bulunması çok yakındır. Şair, düşünürün bir ana düşünceyi buluşundaki zevki önceler ve böylelikle heveslendirir bizi, yakalamaya çalışırız bu düşünceyi, ama bu düşünce bir kelebek gibi sağa sola uçuşur zihnimizde, en güzel kanatları gösterir — ama yine de kaçıverir önümüzden.

208.

Kitap adeta insan oldu. — Kitabın, ondan kopar kopmaz, kendi başına bir yaşam sürmesi hep yeniden şaşırtır yazarı, sanki bir böceğin bir parçası ayrılmış da şimdi kendi yoluna gidiyormuş gibi gelir yazara. Belki neredeyse tamamen unuttur kitabı, belki karşı çıkar o kitapta yazılı görüşlere, belki de artık anlamıyordur onu ve yitirmiştir artık o zamanlar o kitabı düşünürken uçtuğu kanatları: bu sırada kitap kendi okurlarını arar, yaşam verir, mutlu kılar, korkutur, yeni yapıtlar üretir, niyetlerin ve eylemlerin ruhu olur — kısacası: akıl ve ruhla donatılmış bir varlık gibi yaşar ama bir insan değildir yine de. — En şanslı yazar, yaşlandığında, kendisindeki yaşam veren, güçlendiren, isyan eden, aydınlatan düşüncelerin ve duyguların tümünün de yazılarında devam ettiğini, kendisinin sadece gri bir kül olduğunu, ateşinin her yere taşınıp kurtarıldığını söyleyebilenidir. — Şimdi sadece bir kitap değil, insanın her bir eyleminin herhangi bir biçimde başka eylemlere, kararlara, düşüncelere vesile olduğu, olup biten her şeyin, olup biten her şeyle çözülemez bir biçimde sıkı sıkıya bağlı olduğu düşünülürse, var olan gerçek ö l ü m s ü z l ü k tanınmış olur böylece, yani devinin

ölümsüzlüğü: bir kez devinmiş bulunan, tüm var olanların genel birliğinde bir kehribarın içindeki bir böcek gibi mühürlenmiş ve sonsuzlaşmıştır.

209.

Yaşlılıkta neşe. — En iyi benliği yapıtlara geçmiş olan düşünür ve sanatçı, bedeninin ve tininin zamanın etkisiyle yavaş yavaş tükenip yıprandığını gördüğünde, para kasasının önünde uğraşan bir hırsız bir köşeden izleyip de, kasanın boş olduğunu ve tüm hazinelerin kurtarıldığını bilen biri gibi sevinir sinsice.

210.

Dingin verimlilik. — Doğuştan tin aristokratları fazla hararetili değildir; onların yaratımları, dingin bir sonbahar akşamında görünür ve düşerler ağaçtan, yeni bir şeyle geri itilmenin telaşı içinde arzulanmış ve hızlandırılmış olarak değil. Durmaksızın yaratma isteği bayağıdır ve kıskançlık, haset ve hırs belirtisidir. Kişi zaten bir şey ise, aslında hiçbir şey yapmaya gerek duymaz — ama yine de çok şey yapar. “Üretken” insanların üzerinde, daha yüksek bir tür vardır.

211.

Akhilleus ve Homeros. — Her zaman, Akhilleus ve Homeros arasındaki gibidir durum: birinin yaşantıları, duyguları vardır, diğeri de betimler onları. Gerçek bir yazar, başkalarının duygulanımlarını ve deneyimlerini sözcüklere döker sadece, duyumsadığı az şeyden, çok şey çıkarmak için sanatçıdır

o. Sanatçılar kesinlikle büyük tutku insanı değildirler. Ama genellikle, kendi yaşamları bu alandaki deneyimlerinden yana olduğunda, vurgulanmış tutkularına daha çok güvenildiğine ilişkin bilinçli duygularıyla, böyleymiş gibi gösterirler kendilerini sık sık. Tek yapmaları gereken kendini koyuvermek, kendini dizginlememek, öfkesini, hırslarını başboş bırakmaktır; işte bunun üzerine cümle alem başlar bağarmaya: ne kadar da tutku dolu bir adam! Ama derinlere işleyen, bireyi kemiren ve çoğu kez de yiyip bitiren tutkunun bir ağırlığı vardır: böyle bir tutkuyu yaşayan kişi, elbette tiyatro oyunları, notalarla ya da romanlarla betimlemez onu. Sanatçılar çoğunlukla dizginsiz bireylerdir, sanatçı olmadıkları sürece: ama bu başka bir şeydir.

212.

Sanatın etkisi hakkındaki eski kuşku. — Gerçekten de acıma ve korku, Aristoteles'in istediği gibi, izleyiciler evlerine daha duygusuz ve daha sakin dönsünler diye, tragedya aracılığıyla boşaltulmalı mıdır? Hayalet öyküleri daha az korkak ve daha az batıl inançlı kılmalı mıdır? Bazı fiziksel olaylarda, örneğin aşktan alınan hazda, bir gereksinimin doyurulmasıyla, dürtünün hafifletilmesinin ve geçici bir süre yatıştırılmasının gerçekleştiği doğrudur. Ama korku ve acıma bu anlamda, rahatlatılmak istenen belirli organların gereksinimleri değildirler. Ve zamanla her dürtü, düzenli hafifletmelere karşın, doyuruldukça güçlendirilir. Acımanın ve korkunun, her bir tekil olayda tragedya aracılığıyla yumuşatılıp boşaltılması olanaklı olabilirdi: ama yine de genel olarak, trajik etki sayesinde daha büyüyebilirlerdi ve Platon tragedya sayesinde toplam olarak daha korkak ve daha aşırı duygulu olunacağını söylerken haklıdır.

O zaman bizzat trajik şair de, zorunlu olarak daha kederli, daha korku dolu bir dünya görüşüne ve yumuşak, aşırı duyarlı, sulu-göz bir ruha sahip olacaktır; bunun gibi trajik şairlerin ve özellikle onlarla oyalanan tüm kent topluluklarının, gitgide daha çok ölçüsüzlüğe ve dizginsizliğe doğru yozlaşmaları, Platon'un görüşüne uygun olacaktır. — Ama çağımızın, Platon'un sanatın ahlaksal etkisi hakkındaki sorusuna bir yanıt vermeye ne hakkı var? Hadi, sanatımız var diyelim — sanatın etkisi, herhangi bir etkisi nerede?

213.

Saçmadan neşe duymak. — İnsan saçmadan nasıl neşe duyabilir? Dünyada güldüğü sürece budur gerçekleşen; hatta, mutluluğun olduğu hemen her yerde, saçmadan neşe duyulduğu söylenebilir. Deneyimin tam tersine, amaçlı olanın amaçsızla, zorunlu olanın gelişigüzel olana, çevrilmesi¹ ancak bu sürecin kimseye zarar vermeyecek biçimde ve sadece bir defaya özgü bir muziplik olarak düşünülmesi koşuluyla, eğlendiricidir, çünkü genellikle acımasız efendilerimiz olarak gördüğümüz zorunlu, amaçlı ve deneyime uygun olanların baskısından bir anlığına kurtarır bizi; beklenilenin (olağan durumda endişe ve gerginlik doğuranın) hiçbir zarar vermeden boşaldığını gördüğümüzde oynar ve güleriz. Kölelerin Satürn Şenlikleri'ndeki² neşesidir bu.

214.

Gerçekliğin inceltilmesi. — İnsanlar, afrodizyak dürtülerde bir tanrıçayı gördükleri ve bu dürtünün içlerinde et-

kin olduğunu, taparcasına bir şükran duygusuyla hissettikleri içindir ki zamanla bu duygulanıma daha yüksek düşünme dizileri karıştırılmış ve böylelikle gerçekten de çok inceltiştir. Böylece, bazı halklar, bu idealize etme sanatı sayesinde, hastalıkları kültürün büyük yardımcı güçlerine dönüştürmüşlerdir: örneğin eski yüzyıllarda büyük sinir hastalığı salgınlarından (sara ve rakis hastalığı türünde) acı çeken Yunanlılar, bundan harika bir Baküs rahibesi tipi yaratmışlardır. — Yunanlıların en az sahip oldukları şey, dört başı mamur bir sağlıktı, — sırları ise, eğer güçlüyse, hastalığa bile tanrı diye tapmaktı.

215.

Müzik. — Müzik iç dünyamız açısından kendi başına ve kendisi için o denli önemli değildir; dolaysız bir duygu dili olarak kabul edilebilecek denli derinden heyecan verici değildir; müziğin şiir sanatıyla kadim bağlantısı ritmik devinime, sesin şiddetine ve zayıflığına o denli simgesellik katmıştır ki şimdi müziğin doğrudan iç dünyamıza hitap ettiğini ve iç dünyamızdan geldiğini sanıyoruz. Ancak, ses sanatının şarkılar, operalar ve sesle betimlemenin¹ yüzlerce çeşit denemesi sayesinde devasa bir simgesel araçlar alanını fethetmesinden sonradır ki, dramatik müzik olanaklı olabilmıştır. “Saltık müzik” ya kendinde biçimdir, müziğin, sesin zaman ölçüsüyle değişik şiddetlerde tınlayışının kendi başına zevk verdiği ham halidir, ya da uzun bir gelişme sürecinde her iki sanatın birbiriyle bağlanmasından sonra ve sonunda müziksel biçimin tamamen kavram ve duygu ağlarıyla örülmüş olmasından sonra şiirsellik içermeyen zaten anlamaya hitap eden biçimler simgeselliğidir. Müzik gelişiminde geride kalmış insanlar, bir müzik parçasını salt biçimci olarak

duyumsarlarken, geride kalmış insanlar aynı parçayı tamamen simgesel olarak anlayabilirler. Hiçbir müzik kendinde derin ve anlamlı değildir, “istenç”ten, “kendinde şey”den söz etmez; ancak iç dünyanın tüm kapsamını müziksel simgesellik için fethetmiş bir çağda böyle bir sanıya kapılabilmektedir. Bu anlamlılığı tınının içine anlağın kendisi yerleştirmiştir, tıpkı mimarlıktaki çizgilerin ve ölçülerin orantılarına, mekanik yasalara kendi başına tamamen yabancı olan bir anlamlılık yüklediği gibi.

216.

Jest ve* dil. — Jestlerin taklit edilmesi dilden daha eskidir, istemdişi olarak kendiliğinden gerçekleşir ve şimdi, jest dilinin genel olarak bastırıldığı ve kaslara bilinçli bir biçimde egemen olduğu günümüzde bile öyle güçlüdür ki gergin bir yüze, kendi yüzümüz de sinirsel olarak uyarılmadan bakamayız (esniyormuş gibi yapan birini gören bir kişinin, gerçekten esnemeye başladığı gözlemlenebilir). Taklit edilen jest, taklit eden kişiyi, taklit ettiği kişinin yüzünde ya da bedeninde anlatılan duyguya yönlendirmiştir. Böylece birbirini anlamak öğrenilmiştir: çocuklar annelerini anlamayı hâlâ böyle öğreniyorlar. Genel olarak acı veren duyular, kendileri de acı veren jestlerle dile getirilmiş olabilirler (örneğin saçlarını yolmak, göğsüne vurmak, yüz kaslarının şiddetle çarpıtılması ve gerilmesi). Tersine: haz anlatan jestler de haz veriyorlardı ve böylelikle anlaşmanın sağlanmasına uygun düşünüyorlardı (haz veren gıdıklanma anlatımı olarak gülme, yine başka haz verici duyuların anlatımına yarıyordu). — Anlaşma jestlerle gerçekleştirildiği sürece yine bir jestler simgeselliği ortaya çıkabilmiştir: yani, bir sesli işa-

retler dili üzerinden anlaşılabilmiş, öyle ki ilkin ses ve (sesin simgelediği) jestler, daha sonra ise sadece ses ortaya konmuştur. — Şimdi, müziğin, yani dramatik müziğin gelişmesi sırasında bizim gözlerimizin ve kulaklarımızın önünde gerçekleşen durumun aynısı, eski zamanlarda defalarca gerçekleşmiş görünüyor: müzik ilkin açıklayıcı dans ve m i m u s (jest dili) olmadan boş bir gürültü iken, müzik ve devinimin yan yanılığına uzun süre alışıldıktan sonra, kulak ses figürlerini hemen yorumlayacak biçimde eğitilmiş ve sonunda gözle görülür devinime hiç gerek duyulmadığı ve bestecinin bu devinim olmadan anlaşıldığı hızlı bir anlama düzeyine ulaşılmıştır. Sonra da saltık müzikten, yani her şeyin başka hiçbir destek alınmadan hemen simgesel olarak anlaşıldığı müzikten söz edilmektedir.

217.

Yüksek kültürün duyarsızlaştırılması. — Kulaklarımız, anlağın yeni müzikteki sanatsal gelişim yoluyla olağanüstü eğitilmesi sayesinde, gitgide daha da entelektüel oldu. Bu yüzden şimdi çok daha yüksek ses şiddetlerine, çok daha fazla “gürültü”ye katlanıyoruz, çünkü ondaki a k ı l ’a kulak vermeye atalarımızdan daha idmanlıyız. Gerçekten şimdi duyularımızın tümü, artık onun “ne olduğunu” değil de adeta ondaki aklı, yani “onun ne anlama geldiğini” sormakla biraz köreldiler, böyle bir körelme örneğinin seslerin sıcaklığının koşulsuz egemenliğinde ele veriyor kendini; çünkü daha ince ayrımları, örneğin do diyez ile re bemol arasındaki ayrımı, hâlâ yapabilen kulaklar şimdi birer istisna oluşturuyor. Bu bakımdan kulaklarımız hamlaştırıldı. Sonra dünyanın çirkin, duyularımız için başlangıçta düşman olan yanı müzik adına fethedildi, böylelikle

müziğin egemenlik alanı, özellikle yüce, korkunç, gizemli olanın anlatımı için şaşırtıcı ölçüde genişletildi; şimdi müziğimiz eskiden konuşamayan şeyleri dile getiriyor. Bazı ressamalar da benzer bir biçimde gözü daha entelektüel kıldılar ve eskiden renk ve biçim zevki olarak anılan şeyin çok ötesine geçtiler. Bu alanda da, dünyanın başlangıçta çirkin kabul edilen yanı, sanatçıların anlama yetileri tarafından fethedildi. — Tüm bunların mantıklı sonucu nedir? Göz ve kulak düşünme yetisine ne denli sahip olurlarsa, o denli yaklaşıyorlar duyarsızlaştıkları sınıra: zevk alma beyine kaydırılıyor, duyu organları köreliyor ve zayıflıyor, simgesel olan, var olanın yerini giderek daha fazla alıyor, — ve böylelikle, bu yoldan da, başka herhangi bir yoldan varır gibi kesinlikle varıyoruz barbarlığa. Şimdilik şöyle denilebilir hâlâ: dünya her zamankinden daha çirkindir, ama her zamankinden daha güzel bir dünya olduğunu imliyor. Ne ki, bu imlenin amber kokusu ne denli dağılıp uçuculaşırsa, onu hâlâ algılayanların sayısı da o denli azalıyor: geri kalanlar ise sonunda çirkin olanda diretiyorlar ve onun tadını dolaysızca çıkarmaya çalışıyorlar, elbette nafîle bir çaba bu. Bu yüzden Almanya’da müziğin gelişiminde iki akım var: bir yanda gitgide daha yüksek, daha incelmış talepleri olan ve gitgide daha fazla “neyi anlattığına” kulak veren on bin kişilik bir grup, diğer yanda anlamlı olanı duysal çirkinlik biçiminde bile anlamaktan her yıl gitgide daha da aciz olan ve bu yüzden de kendinde çirkin ve iğrenç olanı, yani duysal açıdan düzeysiz olanı, müzikte gitgide daha büyük bir keyifle kavramayı öğrenen muazzam çoğunluk.

yi anlamıyoruz artık, en azından müziği anladığımız biçimde anlamıyoruz çoktandır. Çizgilerin ve figürlerin simgeselliğinden dışarı çıktık, tıpkı retorığı ve ses etkilerini unuttuğumuz gibi ve eğitimin ana sütünün bu türünü, artık dünyaya gözümüzü açtığımız andan itibaren emmedik. Başlangıçta bir Yunan ya da Hıristiyan binasında her şeyin, üstelik şeylerin daha yüce bir düzeni açısından bir anlamı vardı: bu sonsuz anlamlılık havası, binaya adeta büyümlü bir örtü seriyordu. Güzellik sadece bir yan unsur olarak giriyordu sisteme, tekinsiz-yüce olanın, tanrısal yakınlık ve sihirle kutsanmış olanın temel duygusuna önemli bir zarar vermiyordu; güzellik, dehşeti olsa olsa hafifletiyordu — ama bu dehşet her yerde bir önkoşuldu. — Bir binanın güzelliği şimdi ne anlam ifade ediyor bize? Ruhsuz bir kadının güzel yüzü neyi ifade ediyorsa onu: maske gibi bir şeyi.

219.

Yeni müziğin dinsel kökeni. — Duygu dolu müzik, Toronto Konsülü'nden¹ sonra yeniden kurulan Katolikliğin içinde yeni uyanmış, içten, duyarlı tine yankı bulmasında yardımcı olan Palestrina² sayesinde ortaya çıktı; daha sonra Pietistler³ tarafından derinleştirildiği ve başlangıçtaki dogmatik temel karakterinden kurtarıldığı sürece, Bach'la birlikte Protestanlıkta da ortaya çıktı. Bu iki oluşumun da önkoşulu ve zorunlu ön aşaması müzikle, Rönesans ve Rönesans öncesi döneme özgü bir biçimde meşgul olunmasıydı, özellikle o bilgili ilgilenme, armoni ve kontrapunkt sanatlarından duyulan, aslında bilimsel olan o zevkti. Öte yandan operanın da önden gelmiş olması gerekiyordu: operada sıradan insan fazla bilginleşmiş soğuk bir müziğe karşı protestosunu dile getirmiş ve Polyhymnia'ya⁴ yeniden bir

ruh kazandırmak istemişti. — O son derece dindar ruh hali değişikliği olmadan, en-içteki-coşkun maneviyatın tınlaması olmasa müzik bilgince ya da operavari kalırdı; karşı devrimin tini, modern müziğin tinidir (çünkü Bach'ın müziğindeki pietizm, bir tür karşı reformasyondur da). Bu kadar derinden borçluyuz dinsel yaşama. Müzik, sanat alanındaki karşı rönesanstı, Murillo'nun³ geç dönem ressamlığı, belki Barok biçemi de dahildir buraya: her halükarda Rönesansın ya da antikçağın mimarisinden daha fazla. Şimdi bile sorulabilir: yeni müziğimiz taşları devindirebilseydi, Antik bir mimari biçiminde mi dizecekti onları? Çok kuşkuluyum bundan. Çünkü bu müzikte egemen olan ne varsa, duygulanım, yüksek ve gergin ruh hallerinden zevk alma, her ne pahasına olursa olsun canlı olma isteği, duygunun çabucak değişmesi, ışık ve gölgedeki güçlü rölyef etkisi, vecd halinin naif olanla yan yana konuluşu, — tüm bunlar zaten bir zamanlar güzel sanatlarda egemen olmuştu ve yeni biçem yasaları yaratmıştı: ama bu ne antikçağda ne de Rönesans dönemindeydi.

220.

Sanatta öteki dünya. — Tüm zamanların sanatçılarının, sanatlarının zirvesindeyken tam da, şimdi yanlış olduğunu gördüğümüz düşünceleri göklere çıkardıklarını, derin bir acı duymadan itiraf edemeyiz kendimize: bu sanatçılar insanlığın dinsel ve felsefi yanlışlarının yücelticileridirler ve bu yanlışların mutlak doğruluğuna inanmasalardı böyle olamazlardı. Genel olarak böyle bir hakikate duyulan inanç azaldığında, insan bilgisinin ve sanısının en uçlarındaki gökkuşağı renkleri solgunlaşır: böylece, İlahi Komedy gibi, Rafael'in resimleri gibi, Miche-

langelo'nun freskleri gibi, gotik katedraller gibi sanat nesnelerinin sadece kozmik değil aynı zamanda metafizik bir anlamını da gerektiren sanat türü bir daha asla gelişemez. Bir zamanlar böyle bir sanatın, büyük bir sanatçı inancının var olmuş olduğu, dokunaklı bir efsaneye dönüşür.

221.

Şiir sanatında devrim. — Fransız tiyatro yazarlarının zamanda, mekanda ve eylemde birlik açısından, biçim, dize ve cümle, sözcüklerin ve düşüncelerin seçimi açısından kendi kendilerine uyguladıkları katı baskı, modern müziğin gelişimindeki kontrapunkt ve fûğ kadar, ya da Yunan güzel konuşma sanatındaki Gorgian¹ figürler kadar önemli bir okuldu. Kendini böylesine bağlamak saçma görünebilir; yine de doğallaştırmadan kurtulmanın, ilkönce kendini en güçlü (ve belki de en istemli) bir biçimde sınırlandırmaktan başka yolu yoktur. Böylece yavaş yavaş baş döndürücü uçurumları aşan dev köprülerden bile zarafetle geçmek öğrenilir ve en yüksek devinim kıvraklığı av olarak götürülür eve: müzik tarihinin bugün yaşayan herkesin gözünün önünde kanıtladığı gibi. Burada, zincirlerin, sonunda tamamen atılmış görünebilinceye dek nasıl adım adım gevşediğini görüyoruz: bu görünüş sanattaki zorunlu bir gelişmenin en yüksek ürünüdür. Modern şiir sanatında kendi koyduğu zincirlerden yavaş yavaş kurtulmanın böyle mutlu bir örneği yoktur. Lessing, Fransız biçimini yani biricik modern sanat biçimini Almanya'da alay konusu yaptı ve Shakespeare'e işaret etti, böylece zincirlerden kurtuluştaki süreklilik yitirildi ve naturalizme doğru — yani sanatın başlangıçlarına, geriye doğru — bir sıçrama yapıldı. Goethe, kendini hep yeniden başka biçimlerde

bağlamasını bilerek kurtulmaya çalıştı oradan; ne ki, gelişmenin ipi bir kez kopmuşsa en yetenekli kişi bile ancak süregiden bir deney koyabilir ortaya. Schiller biçiminin yaklaşık kesinliğini, yadsıyor olsa bile istem dışı olarak saygı duyduğu Fransız tragedya örneğine borçludur ve (bilindiği gibi drama alanındaki denemelerini reddettiği) Lessing'ten oldukça bağımsız tutmuştur kendini. Tragedya'nın gelişimini zorunluluktan özgürlük görünüşüne doğru ilerleten büyük yetenekler Voltaire'den sonra, Fransızlarda bile ansızın ortalıkta görünmez oldular; daha sonra Fransızlar da Alman örneğine uyarak sanatın bir tür Rousseaugil doğal durumuna sıçradılar ve deneyler yaptılar. Gelenekteki bu kopmayla Avrupa kültüründe neyin bir daha geri gelmemek üzere gittiğini açıkça anlayabilmek için, ara sıra Voltaire'in Muhammet'ini okumak yeter. Voltaire, en büyük trajik fırtınalardan da geçmiş çok yönlü ruhunu, Yunan ölçütüyle dizginleyen son büyük drama yazarıydı, — henüz hiçbir Almanın yapamadığını yapmıştı, çünkü Fransız doğası, Yunan doğasına Alman doğasının yakın olduğundan daha yakındır; ve aynı zamanda düzyazı-konuşmanın işlenişinde Yunan kulağına, Yunan sanatçı vicdanlılığına, Yunan sadeliğine ve zarafetine sahip son büyük yazardı; üstelik, tinin en büyük özgürlüğünü ve düpedüz devrimci olmayan bir zihniyeti tutarsızlığa ve korkaklığa düşmeden içinde barındırabilen son insanlardan birisi olmuştu. O zamandan beri huzursuzluğuyla ve ölçü ve sınıra duyduğu nefretle modern tin, ilkönce devrimin ateşiyle dizginlerinden boşanarak ve daha sonra duyduğu korku ve dehşetle kendini yeniden — ama artık sanatçı ölçünün değil, mantığın dizginleriyle — dizginleyerek her alanda egemen olmuştur. Gerçi bu dizginlerinden boşanma sayesinde bir süredir, kuytu köşelerde yetişen ayrıksı, yabani, harika güzel, devasa-düzensiz olan, halk türküsünden

“büyük barbar” Shakespeare’e kadar ne varsa tadıyoruz tüm halkların şiir sanatlarını; şimdiye dek tüm sanatçı halklara yabancı kalmış olan yerel rengin ve dönemin kostümünün hazlarını tadıyoruz; Goethe’nin Faust’unun biçimsizliğine uygun bir ortam yaratabilmek için Schiller’e karşı yürürlüğe soktuğu, çağımızın “barbarca avantajlarından” bol bol yararlanıyoruz. Ama daha nereye kadar? Tüm halkların tüm biçemlerin şiir sanatlarının sel baskınının, üzerinde sessiz ve gizli bir gelişmenin hâlâ mümkün olabildiği yeryüzünü yavaş yavaş kaplaması gerekiyor; tüm şairler, güçleri baştan itibaren hâlâ büyük olsa bile deney yapan taklitçiler, gözüpek kopyacılar olmak zorundalar; sonunda serimleyici gücün dizginlenişinde, örgütlü bir biçimde tüm sanatsal yöntemlerin hakkından gelinmesinde gerçek sanatsal eylemi görmeyi unutmuş bulunan izlerçevre² de, güç için güce, renk için renge, düşünce için düşünceye ve esin için esine gitgide daha çok değer vermek zorundadır, buna uygun olarak sanat yapıtının unsurlarını ve koşullarını, izole edilmemişlerse hiç tadamayacaktır ve sonunda sanatçının bunları izole edilmiş biçimde kendisine de sunması gerektiği talebini yöneltecektir. Evet, Fransız-Yunan sanatının “mantıkdışı” zincirleri atıldı ama burada farkında olunmadan her türlü zinciri, tüm sınırlamaları mantıkdışı bulma alışkanlığı da edinildi; — ve böylece sanat çözülüşüne karşı direniyor ve bu sırada — elbette son derece öğreticidir bu — başlangıçlarının, çocukluğunun, tamamlanmamışlığının, bir zamanki gözüpekliğinin ve kepezeliklerinin tüm evrelerinde dolaşıyor: yok olmak üzereyken doğuşunu, oluşunu yorumluyor. İçgüdüüne güvenilebilecek büyüklerden biri ve kuramında otuz yıllık pratik fazlalığından başka bir eksik olmayan Lord Byron şöyle demişti bir defasında: “Genel olarak şiir sanatına gelince, üzerinde ne kadar

çok düşünürsem o kadar daha kesin inanıyorum ki hepimiz yanlış bir yoldayız, birimiz de, bir diğeri de. İçten yanlış bir devrimci sistemi izliyoruz, — bizim kuşağımız ya da bir sonraki kuşak bu kanıya varacaktır bir de.” Şunları söyleyen de aynı Byron’dur: “En olağanüstü şair olsa da, Shakespeare’i kötü bir örnek olarak görüyorum.” Ve Goethe’nin yaşamının ikinci yarısındaki olgunlaşmış sanatçı kavrayışı, aslında tam da aynı şeyi söylemiyor mu? — Goethe o kavrayış sayesinde bir dizi kuşağın önüne geçebilmişti ve genel olarak Goethe’nin henüz etkisini göstermediği, ve onun zamanının daha gelmediği söylenebilir. Tam da Goethe’nin doğası onu şiirsel devrimin yörüngesinden çıkarmadığı için, tam da Goethe geleneğin kopması yüzünden dolaylı olarak yeni buluşlarda, görüşlerde, yardımcı araçlarda keşfedilen ve adeta sanatın yıkıntıları altından çıkarılan ne varsa hepsinden özenle yararlandığı için, daha sonraki değişimi ve dönüşü büyük önem taşımaktadır: Goethe’nin sanatın geleneğini yeniden kazanmak ve tapınağın geride kalan yıkıntılarına ve sütunlarına bakarak, yıkmak için devasa güçlerin gerektiği böyle bir şeyi yeniden inşa etmeye kollarının gücü yetmeyecek görünüyorsa, hiç olmazsa gözünün hayal gücüyle eski ve tamamlanmış bütünlüğü yazmak için derinden bir istek duyduğu anlamına gelir. Böylece, hakiki sanatın anısında yaşayarak yaşadığı sanat: onun edebiyat yapısı, eski, çok eskilerde kalmış sanat dönemlerinin anımsanmasının, anlaşılmasının yardımcı aracı oldu. Gerçi Goethe’nin talepleri, yeni çağın gücü açısından karşılanamaz taleplerdi; fakat bunun acısı, bu taleplerin bir zamanlar karşılanmış olduklarının ve bizim de hâlâ bu karşılanmaya katılabileceğimizin sevinciyle yeterince dengelenmişti. Bireyler değil, az ya da çok ideal maskeler; gerçeklik değil, alegorik bir genellik; dönemin özellikleri, yerel renkler adeta görünmez hale

sokulmuş ve mitselleştirilmiş; şimdiki zamana ait duygu ve mevcut toplumun sorunları en basit biçimlere indirgenmiş, çekici, gerginleştirici, patolojik özelliklerinden arındırılmış, artistik anlamdan başka her bir anlamda etkisiz kılınmış, yeni konular ve karakterler yok, eski, çoktandır alışılmış olanlar ve sürekli geçerliliğini koruyan bir yeniden canlandırma ve yeniden biçimlendirmeye: işte budur sanat, Goethe'nin daha sonra anladığı gibi, Yunanlıların ve Fransızların da uyguladıkları gibi.

222.

Sanattan geriye kalan. — Doğrudur, bazı metafizik varsayımlarda, örneğin karakterin değişmez olduğu ve dünyanın özünün tüm karakterlerde ve eylemlerde sürekli dile geldiği inancı geçerli olduğunda, sanatın daha büyük bir değeri vardır: o zaman sanatçının yapıtı sonsuza dek duranın imgesi olur, sanatçı da bizim kavrayışımızda kendi imgesine ancak bir süreliğine geçerlilik kazandırabilir, çünkü insan bütünüyle bir oluşum ürünüdür ve değişebilir ve en eşi bulunmaz insan bile sabit ve kalıcı değildir. — Bir başka metafizik varsayımda da durum aynıdır: bizim görünür dünyamız, metafizikçilerin kabul ettiği gibi sadece bir görünüş olsaydı, o zaman sanat gerçek dünyaya oldukça yakın dururdu: çünkü görünüş dünyası ile sanatçının hayal dünyası arasında çok fazla benzerlik bulunurdu: ve geriye kalan fark da sanatın yorumlanmasının, doğanın yorumlanmasından daha da büyük olmasını sağlardı, çünkü sanat eş-biçimli olanı, doğanın tiplerini ve örneklerini serimliyor olurdu. — Ne ki söz konusu varsayımlar yanlıştır: bu bilgidен sonra sanatın konumu nedir? Her şeyden önce sanat binlerce yıl boyunca her biçimdeki yaşamı ilgiyle ve zevkle görmeyi ve duyguları-

mızı sonunda “nasıl olursa olsun, yaşam iyidir” diye bağırarak düzeye getirmeyi öğretmiştir. Sanatın bu öğretisi, varoluştan zevk duymak ve insan yaşamını bir parça doğa gibi, devinimine coşkuyla katılmadan, düzenli gelişmenin nesnesi olarak görmek — bu öğretiyi yerleşmiştir içimizde, şimdi en şiddetli bilgi gereksinimi olarak yeniden çıkmaktadır gün ışığına. Sanattan vazgeçilebilir, ama bunu yapmakla, sanattan öğrenilen yetenek yitil-meyecektir: tıpkı dinden vazgeçilmesi ama dinle edinilen mane-viyat yükseltmelerinden ve yüceltmelerinden vazgeçilmemesi gi-bi. Nasıl ki güzel sanatlar ve müzik din yoluyla edinilmiş ve faz-ladan kazanılmış duygu zenginliğinin ölçütü iseler, sanatın orta-dan kalkmasından sonra, onun yerleştirdiği yaşama zevki yo-ğunluğu ve çeşitliliği de hâlâ doyurulmak isteyecektir. Bilimsel insan, sanatsal insanın gelişimini sürdürmesidir.

223.

Sanatın akşam kıızıllığı. — İnsan yaşlılığında nasıl gençliğini anımsar da bellek şölenleri yaşarsa, çok geçmeden in-sanlık da gençlik zevklerinin dokunaklı anısını andırır bir ilişki içinde olacak sanatla. Belki sanat daha önce hiç, ölümün büyü-sünün ona çalım atar görüldüğü günümüzdeki kadar derinden ve canlı kavranmamıştı. Aşağı İtalya’da yılda bir gün hâlâ Yunan-lı bayramlarını, beraberinde getirdiği töreler üzerinde yabancı barbarlığın gitgide daha çok baskın gelmesine yakınıp gözyaşı dökerek kutlayan o Yunan kentini düşünelim; bu altın nektar hiçbir yerde, soyları tükenmeye yüz tutmuş bu Elenler arasında olduğu kadar büyük bir şehvetle yudumlanmamıştır. Çok geç-mededen sanatçıya harika bir kalıntı gözüyle bakılacak ve kendisi-ne, eski zamanların mutluluğunun onun gücüne ve güzelliğine

bağlı olduğu mucizevi bir yabancı gibi, bizim gibilere kolay kolay uygun görmediğimiz bir saygı gösterilecek. Belki de bizdeki en iyi şey eski zamanların artık dolaysız yollardan ulaşamayacağımız duygularından miras kalmıştır; güneş çoktan battı, ama onu artık göremesek de, yaşamımızın gökyüzü, hâlâ onun sayesinde kızarıyor ve ısıldıyor.

Beşinci Ana Bölüm

Yüksek ve Düşük Kültürün Belirtileri

224.

Yozlaşma sayesinde ıslah etme. — Tarih bize, bir halkın soyunun en iyi biçimde ancak yaşayanların çoğunluğunun alışılmış ve tartışılmaz ilkelerinin eşitliği sonucunda, yani ortak inançlarından doğan bir ortaklık duygusuna¹ sahip olduklarında sürebileceğini öğretir. Burada, iyi, değerli töre, burada bireyin tabii oluşu öğrenilir ve karaktere sağlamlık daha baştan bir hediye olarak verilir ve daha sonra bir de öğretilir. Bu güçlü, aynı türden, karakterli bireyler temelinde kurulmuş bu topluluğu² bekleyen tehlike, kalıtım yoluyla yavaş yavaş artan ve artık her türlü istikrarlılığı bir gölge gibi izleyen aptallaşmadır. Bu tür topluluklarda tinsel ilerleme daha bağımsız, çok daha güvenilmez ve ahlaki açıdan daha zayıf bireylere bağlıdır: yeni şeyleri ve genel olarak çeşitli şeyleri deneyenler onlardır. Bu türden sayısız kişi, zayıflıkları yüzünden çok belirgin bir etkide bulunmadan ölürler; ama genel olarak, hele ki soyları yürümüşse, gevşetici bir etkide bulunurlar bir ve topluluğun istikrarlı un-

surlarında zaman zaman bir yara açarlar. Yeni bir şey tam da bu yaralı ve zayıflamış noktadan topluluğun bütününe adeta aşılanır; ama bir bütün olarak topluluk, bu yeniyi kanına alacak ve onu özümleyecek kadar güçlü olmalıdır. Bir ilerlemenin gerçekleşmesi gereken her yerde sapkın yaratılışlar büyük önem taşırlar. Büyük çapta her ilerlemeden önce, kısmi zayıflama gerçekleşmelidir. En güçlü yaratılışlar, türü sabit tutarlar, daha zayıf olanlar ise, onun kendini geliştirmesine yardımcı olurlar. — Benzer bir durum tek tek insanlarda da görülür; bir yozlaşmanın, bir sakatlanmanın, hatta kötü bir alışkanlığın ve genel olarak bedensel ya da törel bir eksikliğin, diğer yanda bir yarar sağlamayışı enderdir. Örneğin daha hastalıklı bir insan, belki de savaşçı ve huzursuz bir kabilenin ortasında, kendi başına kalmak ve böylelikle daha sakin ve daha bilge olmak için daha çok fırsat bulacaktır; tek gözlü birinin o tek gözü çok daha güçlü olacaktır, kör biri iç dünyasının daha derinlerine bakabilecek ve her halükarda daha iyi işitebilecektir. Bu bakımdan, varoluş mücadelesi bir insanın, bir ırkın ilerlemesinin ya da güçlenmesinin açıklanabileceği biricik bakış açısıymış gibi görünmüyor bana. Daha çok iki şeyin bir araya gelmesi gerekiyor: bir yandan tinlerin inanca ve ortak duyguya bağlanması sayesinde istikrarlı gücün artırılması; bundan sonra da, yozlaştırıcı yaratılışların ve bunların sonucunda istikrarlı gücün kısmi zayıflamalarının ve yaralanmalarının var olmasıyla, daha yüksek hedeflere ulaşabilme olanağı; tam da daha zayıf yaratılış, daha narin ve daha özgür yaratılış olarak her türlü ilerlemeyi olanaklı kılar. Herhangi bir noktasında ufalanmış ve zayıflamış ama bütün olarak hâlâ güçlü ve sağlıklı olan bir halk, yeni olanın enfeksiyonunu alabilir ve bir avantaj olarak kendine katabilir. Eğitimin tek bir bireyde yerine getirmesi gereken görev: onu bir bütün olarak

artık yolundan saptırılamayacak kadar sağlam ve güvenli bir biçimde ayakta tutmaktır. Ama sonra eğitimcinin onda yaralar açması ya da yazgının onda açtığı yaralardan yararlanması gerekir ve böylece acı ve gereksinim oluştuğunda yaralanmış noktalara yeni ve soylu bir şey aşılabilir. Bireyin tüm doğası, aşılana içine alacak ve daha sonra verdiği meyvelerde belli edecektir ıslah olduğunu. Devlete gelince, Macchiavelli diyor ki “yarı eğitilmiş kişiler farklı düşünseler de yönetim biçimlerinin hiç önemi yoktur. Devlet sanatının büyük hedefi kalıcılık olmalıdır, özgürlük olarak çok daha değerli olduğundan geri kalan her şeye ağır basar bu.” Sürekli gelişme ve ıslah edici aşılama, sadece sağlam temellere dayandırılmış ve güvencelenmiş bir kalıcılıkta olanaklıdır. Elbette tüm kalıcılığın en tehlikeli yoldaşı olan otorite, buna karşı direnecektir.

225.

Özgür tinli görelî bir kavram. — Kendisinden, kökeni, çevresi, zümresi ve mevkisi temelinde ya da zamanın egemen görüşleri temelinde beklenilenden farklı düşünen kişiye özgür tinli denir. O bir istisnadır, bağılı tinliler kuraldır; bunlar özgür tinliye, özgür ilkelerinin ya dikkati çekme düşkünlüğünden kaynaklandığı ya da özgür eylemlere, yani bağılı ahlakla bağdaşmayan eylemlere dayandığı suçlamasını yöneltirler. Zaman zaman, şu ya da bu özgür ilkenin, zihnin tuhaflığından ya da kaçıklığından kaynaklandığı da söylenir; oysa burada konuşan kötülüktür sadece, kendisi de inanmaz söylediğine ama zarar vermek ister böylelikle: çünkü özgür tinlinin anlağının daha iyi ve daha keskin oluşunun belgesi yüzünde yazılıdır, öylesine okunaklıdır ki, bağılı tinler bunu yeterince iyi anlayabilirler. Ne ki,

özgür tinliliğin öteki iki türevinde de içtenlik vardır; aslında birçok özgür tinli de bu türlerden biri ya da diğeri biçiminde ortaya çıkar. Ama bu yüzden o yollardan vardıkları ilkeler, bağlı tinlilerinkinden daha hakiki ve daha güvenilir olabilir. Hakikatin bilgisinde önemli olan, ona sahip olmaktır, hangi dürtüyle arandığı, hangi yollardan bulunduğu değil. Özgür tinliler haklıysalar, o zaman bağlı tinliler haksızdır, birincilerin ahlaksızlık sayesinde hakikate varmalarının, diğerlerinin ise ahlaklılık sayesinde şimdiye kadar hakikat dışına bağlanıp kalmalarının hiçbir önemi yoktur. — Ayrıca, özgür tinlinin özü, daha doğru görüşlere sahip olması değil, kendini geleneksel olandan koparmasıdır. İster başarıya ulaşsın, isterse de bir başarısızlık yaşasın. Genellikle hakikat ya da en azından hakikati araştırmamanın ruhu özgür tinlinin yanında olacaktır: o nedenleri ister, diğerleri ise inancı.

226.

İnancın kökeni. — Bağlı tinli, nedenlerden değil, alışkanlıktan alır tavrını; örneğin Hristiyanıdır ama farklı dinleri kavrayıp da aralarından bir seçim yaptığı için değil; İngilizdir ama kararını İngiltere'den yana verdiği için değil, Hristiyanlığı ve İngilizliği hazır bulmuştur önünde ve bir şarap ülkesinde doğan bir kişinin şarap içen birisi olması gibi, nedensiz kabul etmiştir onları. Daha sonra, Hristiyan ve İngiliz olduğunda, belki birkaç gerekçe de bulmuştur alışkanlığından yana; bu gerekçeler çürütülebilir ama, böylelikle kendisi de tüm duruşuyla çürütülmüş olmaz. Örneğin bir bağlı tinli, çift eşliliğe karşı gerekçelerini ortaya koymaya zorlansın hele, o zaman tek eşliliğe yönelik kutsal coşkusunun gerekçelere mi yoksa alışkanlığa mı da-

yandığı görülecektir. Düşünsel ilkelere gerekçesiz alışmaya inanç deniliyor.

227.

Sonuçlardan nedene ve neden olmayana çıkarım yapıldı. — Tüm devletler ve toplum düzenleri: zümreler, evlilik, eğitim, hukuk, hepsi de yalnızca bağlı tinlilerin onlara duyduğu inançtan alırlar güçlerini ve kalıcılıklarını — yani nedenlerin yokluğundan, en azından nedenleri sormaya karşı koymaktan. Bağlı tinliler bunu itiraf etmekten hoşlanmıyorlar ve bunun bir ayıp olduğunu hissediyorlar. Entelektüel fikirlerinde son derece masum olan Hıristiyanlık, bu ayıbın farkına varmadı, inanç talep etti ve inançtan başka bir şey talep etmedi; nedenlerin istenmesini ise tutkuyla reddetti; inancın başarısına işaret etti: inancın yararını hissedeceksiniz, demeye getirdi, inanç sayesinde mutlu olacaksınız. Aslında devlet de böyle davranır ve her baba oğlunu aynı biçimde eğitir: bunu doğru kabul et sadece, der, bunun ne kadar iyi geldiğini hissedeceksin. Ama bu, bir görüşün getirdiği kişisel yara r a r d a n, o görüşün doğruluğunun kanıtlanacağı, bir öğretinin yararlılığının onun entelektüel kesinliğini ve temellendirilmişliğini güvenceleyeceği anlamına gelir. Bu durum, zanlının mahkeme karşısında şöyle konuşmasına benzer: avukatım tüm hakikati söylüyor, konuşmasından çıkan sonuca baksanıza: beraatimi talep ediyor. — Bağlı tinliler ilkelerine kendi yararlarından ötürü sahip çıktıkları için, özgür tinlinin de kendi görüşleriyle kendi yararını kolladığını ve sadece tam da kendisini ihya eden şeyi doğru bulduğunu tahmin ederler. Ancak, bir özgür tinliye, ülkesindekilere ya da zümresindekilere yararlı olanın tam tersi yararlı görüldüğü

için, bağlı tinliler onun ilkelerinin kendileri için tehlikeli olduğunu varsayarlar: 'onun konuşmaya hakkı yok çünkü o bizim için zararlıdır' derler, ya da öyle hissederler.

228.

Güçlü, iyi karakter. — Alışkanlık sonucu içgüdü haline gelmiş görüşlere bağlılık, karakter sağlamlığı denilen şeye yol açar. Bir kişi, az sayıdaki ama hep aynı güdülerle eylemde bulunuyorsa, eylemleri büyük bir enerjiye ulaşır; bu eylemler bağlı tinlilerin ilkeleriyle uyum içindeyseler, kabul edilirler ve bu arada, onları yapan kişide vicdan rahatlığı duygusunu doğururlar. Az sayıdaki güdü, enerjik eylem ve vicdan rahatlığı, karakter sağlamlığı denilen şeyi oluşturur. Sağlam karakterli kişilerde, çok sayıda eylem olanağının ve doğrultusunun bilgisi yoktur; anlağı özgür değildir, bağlıdır çünkü verili bir durum karşısında belki de sadece iki olasılık sunar ona; şimdi tüm yaratılışı uyarınca zorunlu olarak bu iki olasılık arasından bir seçim yapması gerekir, bu seçimi kolayca ve çabucak yapar, çünkü elli tane olasılık arasından bir seçim yapmak zorunda değildir. Eğitici çevre her insana her zaman en az sayıda olasılığı sunarak, bağımlı yapmak ister onu. Eğitimciler bireyi, gerçi yeni bir şeymiş gibi, ama bir y i n e l e m e olması gerekirmiş gibi ele alırlar. İnsan önceleri bilinmeyen, daha önce hiç karşılaşılma-mış¹ bir şey gibi görünüyorsa, bilinen, karşılaşılmış² bir şey yapılmalıdır. Bir çocukta, bağlılığın daha önce karşılaşılması sayesinde belirginleşmesine, iyi karakter denilir, çocuk bağlı tinlilerin tarafında yer aldığı anda, ilkönce uyanmakta olan ortaklık duygusunu bildirir; daha sonra devletine ya da zümresine bu ortaklık duygusunun temelinde yararlı olacaktır.

229.

Bağlı tinlilerde şeylerin ölçütü. — Bağlı tinliler, dört tür şeyin doğru olduğunu söylerler. Birincisi: kalıcılığı olan tüm şeyler doğrudur; ikincisi: bizi rahatsız etmeyen her şey doğrudur; üçüncüsü: bize yararı dokunan her şey doğrudur; dördüncüsü: uğruna kurban verdiğimiz her şey doğrudur. Bu sonuncu ilke, örneğin halkın isteği dışında başlanmış olan bir savaşın, ilk kurban verildiği andan itibaren coşkuyla sürdürülmesini açıklıyor. — Davalarını bağlı tinlilerin ortamında savunan özgür tinliler, önce özgür tinlilerin her zaman var olduğunu yani özgür tinliliğin bir kalıcılığının olduğunu, daha sonra rahatsızlık vermek istemediklerini ve sonunda da, bağlı tinlilere genel olarak yarar sağlamak istediklerini kanıtlamak zorundadırlar; ama bağlı tinlileri bu sonuncu noktada ikna edemeyecekleri için, birinci ve ikinci noktayı kanıtlamış olmalarının onlara bir yararı dokunmaz.

230.

Esprit fort.¹ — Özgür tinli, geleneği yanına alan ve eylemleri için bir neden göstermeye gerek duymayan birisiyle karşılaştırıldığında, her zaman zayıftır, hele ki eylemlerinde; çünkü çok sayıda güdü ve görüş açısı bilmektedir ve bu yüzden emin, idmanlı değildir. Peki, onu hiç olmazsa kendini gösterecek ve hiçbir etkide bulunmadan yok olmasın diye nispeten güçlü kılmak için hangi araçlar vardır? Güçlü tin (esprit fort) nasıl ortaya çıkar? Bu tek bir örnekte, dehanın üretilmesi sorunudur. Bireyin, geleneğe karşı, tamamen bireysel bir dünya bilgisini elde etmeye çalıştığı enerji, bükülmez güç, dayanıklılık nereden geliyor?

231.

Dehanın ortaya çıkışı. — Özgürleşmek için çareler arayan bir tutsağın zekası, en küçük bir avantajın bile en soğukkanlı ve uzun erimli bir biçimde kullanılması, doğanın, dehayı — bu sözcüğün tüm mitolojik ve dinsel renginden arındırılarak anlaşılmasını rica ediyorum — ortaya çıkartmak için hangi fırsatlardan yararlandığını öğretebilir: doğa önce bir zindana kapatır onu ve onun özgürleşme hırsını, olağanüstü bir biçimde uyandırır. — Ya da bir başka imge: Ormanda yolunu tamamen yitirmiş ama olağanüstü bir enerjiyle herhangi bir yönde dışarıya çıkmaya çalışan bir insan, bu arada hiç kimsenin bilmediği yeni bir yol keşfeder: özgünlükleri övülen dehalar böyle çıkarlar ortaya. — Bir sakatlığın, bir cıızlığın, önemli bir organın eksikliğinin, genellikle başka bir organın, kendi işlevinin yanı sıra bir başka işlevi daha yerine getirmesi gerektiği için kendisini alışılmadık ölçüde iyi geliştirmesine fırsat oluşturduğundan daha önce söz etmiştik. Bazı parlak yeteneklerin kökeni, buradan anlaşılabilir. — Dehanın ortaya çıkışı üzerine bu genel değiniler, özel duruma, mükemmel özgür tinlinin ortaya çıkışına uygulanmalı.

232.

Özgür tinliliğin kökeni hakkında tahmin. — Ekvator bölgelerinde güneş denizleri eskisinden daha büyük bir ateşle yakığında buzulların genişlemesi gibi, çok güçlü, etrafına yayılan bir özgür tinlilik de, duygunun ateşinin herhangi bir yerde olağandışı arttığına kanıt olabilir.

233.

Tarihin sesi. — Tarih genel olarak, dehanın üretilişi hakkında şu dersi verir gibidir: insanlara kötü davranın ve eziyet edin, — böylece, kıskançlık, nefret ve rekabet hırsı tutkularını çağırıyor —, onları aşırı kıskırtıyor, birini diğerine karşı, bir halkı bir başkasına karşı, üstelik yüzyıllar boyunca; belki o zaman, böylelikle yaratılan enerjinin bir köşeye sığmayan bir kıvılcımından doğar gibi yükselir dehanın ışığı, o zaman deha soylu bir atın, süvarisinin mahmuzuyla şahlanması gibi aniden çıkar ortaya ve sıçrar bir başka alana. — Dehanın üretilişinin bilincine varanın ve doğanın genel davranışını pratikte de uygulamak isteyen, doğa gibi kötü ve acımasız olması gerekecektir. — Ama belki de biz yanlış duyduk.

234.

Yolun ortasının değeri. — Belki de dehanın üretilişi insanlığın sadece sınırlı bir zaman dilimine özgüdür. Çünkü insanlığın geleceğinden, sadece herhangi bir geçmişin son derece belirli koşullarının ortaya koyabildikleri her şeyi birden bekleyemeyiz: örneğin dinsel duygunun şaşırtıcı etkilerini. Bu duygunun kendi zamanı vardı ve bir dolu çok iyi şey, yalnızca ondan doğabildikleri için, artık bir daha doğmayacaktır. Örneğin yaşamın ve kültürün dinsel olarak kuşatılmış bir ufku bir daha asla olmayacaktır. Belki aziz tipi bile, anlağın, artık tüm bir gelecek için söz konusu olamayacak belirli bir tutukluğunda olanaklıdır. Böylece, zekanın yüksekliği de belki insanlığın sadece tek bir çağıyla sınırlıydı: olağanüstü, uzun süredir biriktirilmiş bir istenç enerjisinin, kendisini kalıtım yoluyla istisnasız bir biçim-

de tinsel hedeflere aktarmasıyla ortaya çıktı — ve ortaya çıkıyor, çünkü hâlâ bu çağda yaşıyoruz —. Bu yabanılık ve bu enerji artık büyük yetiştirilmediğinde, bu yükseklik de geçmişte kalacak. Belki de insanlık yolunun ortasında, varoluşunun orta çağında, asıl hedeflerine daha yakın duruyor yolun sonundan. Örneğin sanatı belirleyen enerjiler, artık tükenmiş olabilirler; uydurmaktan, eksik olandan, simgesel olandan, esriklikten, cezebe halinden duyulan zevk, hor görülebilir. Yaşam yetkin bir devlet içinde örgütlendiğinde, şimdiki zamanda edebiyat yapacak bir konu kalmayacaktır ve sadece geri kalmış insanlar olacaktır edebi gerçekdışılığı talep edenler. Sonra bu insanlar her halükarda özlemle bakacaklardır geriye, yetkin olmayan devletin, yarı-barbar toplumların zamanlarına, bizim zamanlarımıza.

235.

Deha ve ideal devlet çelişir. — Sosyalistler alabildiğince çok sayıda insana, bir refah yaşamı kurmayı arzuyorlar. Bu refah yaşamının kalıcı vatanına, yetkin devlete gerçekten ulaşılmış olsaydı, bu refah yaşamı yüzünden, büyük anlağın ve genel olarak güçlü bireylerin yetiştiği toprak bozulmuş olurdu. büyük enerjiyi kastediyorum. Bu devlete ulaşıldığında insanlık hâlâ dâhi üretebilmek için fazla donuklaşmış olacaktı. Böyle olunca, yaşamın şiddetli karakterini korumasını ve hep yeni baştan yabanıl kuvvetlerin ve enerjilerin ortaya konulmasını istemek gerekmez miydi? İmdi, sıcak, empati sahibi yürek o şiddetli ve yabanıl karakterin tam da ortadan kaldırılmasını ister ve düşünülebilecek en sıcak yürek, en tutkulu bir biçimde isteyecektir bunu: oysa ki kendi tutkusu, ateşini, sıcaklığını ve hatta varoluşunu yaşayan o yabanıl ve şiddetli ka-

rakterinden almaktadır; demek ki en sıcak yürek kendi temelinin ortadan kaldırılmasını, kendi kendisinin yok edilmesini istemektedir, oysa ki bu: mantıkdışı bir şey istediği, zeki olmadığı anlamına gelir. En yüksek zeka ve en sıcak yürek bir kişide bir arada bulunamaz ve yaşam hakkında yargıda bulunan kişi, iyinin de üstünde konumlandırır kendini ve sadece yaşamın toplam hesabında birlikte değer biçilmesi gereken bir şey olarak görür iyiyi. Bilge kişi zeki olmayan iyilerin başıboş arzularına karşı koymalıdır, çünkü onun için kendi tipinin varlığını sürdürmesi ve en yüksek anlağın nihai bir biçimde ortaya çıkışı önemlidir; en azından “yetkin devletin” kuruluşunu bu devlette sadece donuklaşmış bireyler yer aldığı sürece istemeyecektir. Buna karşılık, bir kez en sıcak yürek olarak düşünmek istediğimiz İsa Mesih ise insanların aptallaştırılmasını istemişti, tinsel açıdan yoksulların yanında yer almıştı ve büyük anlağın üretilişini durdurmuştu: tutarlıydı bu yaptığı. Onun karşı örneğini oluşturan yetkin bilge ise — bunu elbette önceden söyleyebiliriz — aynı zorunlulukla, bir mesihin üretilmesini engellemek isteyecektir. — Devlet bireyleri birbirlerine karşı korumak için akıllıca bir kurumdur: devletin ıslah edilmesi¹ abartılırsa, sonunda birey devlet sayesinde zayıflatılmış, hatta ortadan kaldırılmış olacaktır, — yani devletin başlangıçtaki amacı, temelli boşa çıkacaktır.

236.

K ü l t ü r k u ş a k l a r ı . — Benzetme yoluyla, kültür çağlarının değişik iklim kuşaklarına karşılık düştüğü söylenebilir, sadece kültür çağları art arda gelirler ve geçmişteki kültür, görevimizin oraya geçmek olduğu ılımlı kültür kuşağıyla karşılaştırıldığında, bütünüyle tropik bir iklim izlenimi uyandırıyor.

Muazzam karşıtlıklar, gece ve gündüzün keskin bir biçimde yer değiştirmesi, akkor ve görkemli renkler, ansızın, gizemli, korkunç olan her şeye duyulan saygı, aniden kopan fırtınanın hızı, her yerde doğanın bereket sepetlerinin savurganca dolup taşması: buna karşılık, bizim kültürümüzde, açık ama aydınlatmayan gökyüzü, temiz, hemen hemen hiç değişmeyen hava, ara sıra sert, hatta soğuk: iki kuşak da böylesine farklıdır birbirinden. Orada en azgın tutkuların, metafizik tasarımlar aracılığıyla olağanüstü bir şiddetle ezildiğini ve kınıldığını gördüğümüzde, sanki tropik ormanlarda gözümüzün önünde vahşi kaplanlar, devasa yılanların kıvrımları altında eziliyormuş gibi gelir bize; bizim tinsel iklimimizde böylesi olaylar yoktur, bizim hayal gücümüz ılımlıdır, eski halkların uyanık halde gördükleri, rüyalarımızda bile çıkmaz bizim karşımıza. Sanatçıların tropik kültürün ortadan yitmesi yüzünden önemli ölçüde zarar gördüklerini ve biz sanatçı-olmayanları, biraz yavan bulduklarını kabul etsek bile, bu değişimden mutluluk duymamız gerekmez mi? Sanatçılar bu bakımdan “ilerlemeyi” yadsımakta elbette haklıdırlar, çünkü aslında: son üç bin yılın sanatlarda ileriye doğru bir süreci gösterdiği, en azından kuşkuludur. Schopenhauer gibi metafizik bir filozof da, son dört bin yıla metafizik felsefe ve din açısından baktığında, ilerlemeyi görmek için bir neden bulamayacaktır. — Ama biz ılımlı kültür kuşağının varlığını bile bir ilerleme olarak kabul ediyoruz.

237.

Rönesans ve reformasyon. — İtalyan Rönesansı modern kültürü borçlu olduğumuz tüm pozitif güçleri barındırıyordu içinde: düşüncenin özgürleştirilmesi, otoritelerin çiğ-

nenmesi, kültürün soyluluk kibri üzerindeki zaferi, bilimden ve insanların bilimsel geçmişinden duyulan coşku, bireyin zincirlerinden kurtarılması, görünüşe ve salt etkiye karşı bir hakikatlilik ve antipati ateşi (yapıtlarında kendilerinden yetkinliği ve en yüksek törel arılıkta yetkinlikten başka bir şeyi istemeyen çok sayıda sanatçı karakterin içinde yanıp tutuşmuştur o ateş), evet, Rönesans'ın bugüne kadarki modern kültürümüzde henüz bir daha öylesine güç kazanmayan pozitif güçleri vardı. Tüm lekelerine ve kötülüklerine karşın, bu bin yılın altın çağıydı Rönesans. Buna karşılık, Alman Reformasyonu, ortaçağın dünya görüşüne henüz hiç doymamış olan ve bu çağın sona erişinin işaretlerini, dinsel yaşamın olağanüstü lanetlenmesini ve elden çıkarılmasını, yakışık aldığı gibi sevinçle değil, derin bir hoşnutsuzlukla hisseden geri kalmış tinlerin enerjik bir protestosu olarak kaldırır başını. Kuzeyli güçleri ve dikkafalılıklarıyla, insanları yeniden geriye götürdüler, karşı reformasyonu yani bir meşru müdafa Katolik Hristiyanlığını, bir kuşatma halinin şiddetliliğiyle zorla başardılar; antik ve modern tinlerin kaynaşmasını belki de sonsuza dek olanaksızlaştırmakla, bilimlerin tam bir uyanışını ve egemenliğini de iki üç yüz yıl geciktirdiler. Rönesans'ın büyük görevi sona erdirilmedi, bu arada geri kalmış (ortaçağda kurtuluşuna Alpler üzerinden hep yeniden çıkmak için yeterince akıllı) Alman özünün protestosu engelledi bunu. O zamanlar Luther'in ayakta kalışı ve söz konusu protestosunun güç kazanması politikanın sıradışı bir takımlanışının rastlantısına dayanır: çünkü Kayzer,¹ onun yeniliğini Papa'ya karşı bir baskı aracı olarak kullanmak amacıyla korumuştur Luther'i, ve Papa da, zengin Protestan prensleri Kayzer'e karşı denge unsuru olarak yararlanmak amacıyla, sessizce kayırmıştı Luther'i. Niyetlerin bu ender örtüşmesi olmasaydı, Luther de Huss² gibi yakılır-

dı — ve Aydınlanma'nın tan kızılığı belki biraz daha erkenden, şimdi tahmin edebildiğimizden daha güzel bir parlaklıkla yükselebilirdi.

238.

Oluşum halindeki Tanrı'ya karşı adalet. — Tüm bir kültür tarihi kötü ve soylu, doğru ve yanlış düşüncelerinin karmaşıklığı gibi seriliyorsa bakışlarımıza ve bu dalga vuruşunu seyreden birisi adeta deniz tutmuş gibi oluyorsa, oluşum halindeki bir tanrı tasarımında nasıl bir avuntu bulunduğunu kavrayabiliriz: bu tanrı, insanlığın dönüşümlerinde ve yazgılarında gittikçe daha çok açığa vurur kendini, kuvvetlerin kör bir mekanizmasından, anlamsız ve amaçsız bir karmakarışıklığından ibaret değildir her şey. Oluşum tanrılaştırılması metafizik bir bakıştır — bir fenerden tarih denizine bakar gibi —, fazlasıyla tarihselleştiren bir bilginler kuşağı avuntu bulmuştur bu bakışta; tasarım ne denli yanlış olsa da kıyamayız buna. Sadece, Schopenhauer gibi, gelişmeyi yadsıyan biri, bu tarihsel dalga vuruşunun sefaletinden de hiçbir şey hissetmez ve bu yüzden, oluşum halindeki tanrı ve onun varlığını kabul etme gereksinimi hakkında hiçbir şey bilmediği, hiçbir şey hissetmediği için haklı olarak alay edebilir onunla.

239.

Mevsimine göre meyve. — İnsanlık için arzulanan her daha iyi gelecek, bazı açılardan da daha kötü bir gelecektir zorunlu olarak: çünkü insanlığın daha yüksek yeni bir aşamasının, kendinde daha önceki aşamaların tüm avantajlarını birleştire-

receğine ve örneğin sanatın en yüksek biçimlendirilişini üretmesi gerektiğine inanmak, hayalciliktir. Oysa ki, her mevsim kendi başına avantajlara ve çekiciliklere sahiptir ve diğer mevsimle-rinkileri dışlar. Dinle ve dinin komşuluğunda yetişmiş olan, din yok edildiğinde bir daha yetişemez artık; olsa olsa şaşkın, geç kalmış daldırma filizleri bu konuda bir yanılısamaya yol açabilirler, tıpkı eski sanatın zaman zaman ortaya çıkan anısı gibi: bu durum elbette yitirme ve yoksunluk duygusunu dile getirmektedir, ama kendisinden yeni bir sanatın doğabileceği bir gücün kanıtı değildir.

240.

Dünyanın artan ağırbaşlılığı. — Bir insanın kültürü ne denli artarsa, bir o denli çok alanda uzaklaşır şakadan, alaydan. Voltaire evlilik ve kilise icat edildi diye yürekten minnettardı gökyüzüne¹: böylelikle, eğlenmemiz için gerekeni çok iyi yaptı diye. Ama Voltaire ve dönemi, ve ondan önce de onaltıncı yüzyıl, bu konularla sonuna dek alay etmişti; bir kimsenin şimdi her alanda hâlâ yaptığı her türlü şaka geç kalmıştır ve her şeyden önce, alıcıda talep uyandıramayacak kadar kelepirdir. Şimdi nedenler soruluyor; artık ciddiyet çağındayız. Gerçeklik ile iddialı görünüş arasındaki, insanın ne olduğu ile ne tasarlamak istediği arasındaki farkları şakanın ışığında görmek kimin umurunda artık; bu karşıtlıkların duygusu, nedenlerin aranmaya başlanmasından itibaren tamamen başka türlü bir etkide bulunur. Bir kimse, yaşamı ne denli kapsamlı bir biçimde anlarsa o denli az alay edecektir, belki sonunda sadece “anlamasının kapsamlılığı” ile alay edebilecektir.

241.

Kültür dehası. — Bir kültür dehası tasavvur etmek istendiğinde, nasıl birisi olacaktır bu? Yalancı, şiddeti, en acımasız bencilliği, kendi aletleriymiş gibi öyle güvenle kullanan birisidir ki, yalnızca kötü, şeytansı bir varlık olarak anılabilir; ama ara sıra ışıldayan hedefleri büyük ve iyidir. Bir Kentauros'dur¹ o, yarı hayvan yarı insan, bir de melek kanatları vardır başında.

242.

Mucizevi eğitim. — Eğitime duyulan ilgi, ancak bir tanrıya ve onun şefkatine duyulan inançtan vazgeçildiğinde büyük bir güç kazanabilir: tıpkı tedavi sanatının, ancak mucizevi kürlere duyulan inanç sona erdiğinde gelişebilmesi gibi. Şimdiye kadar tüm dünya hâlâ mucizevi eğitime inanıyor: en büyük düzensizlikten, hedeflerin karışıklığından, koşulların elverişsizliğinden en verimli, en güçlü insanların yetiştiği görülmedi mi: her şey yolunda gitseydi nasıl gerçekleşebilirdi ki bu? — Şimdi, bizzat bu örnekler de, daha yakından bakılıyor, daha özenle sınanıyor: bunlarda bir mucize keşfedilmiyor. Aynı koşullarda çok sayıda insan sürekli yok oluyor, buna karşılık kurtulan tek bir birey daha güçlü oluyor, çünkü bu kötü koşullara doğuştan gelen tükenmeyen güç sayesinde katlanmış ve bu gücü eğitip artırmıştır: mucize böyle açıklanır. Artık mucizeye inanmayan bir eğitim, üç şeye dikkat edecektir: birincisi, ne kadar enerji kalıtımla alınmıştır? ikincisi, yeni enerji daha neyle yaratılabilir? üçüncüsü, birey kültürün son derece çeşitli taleplerine, bunların kendisini huzursuz kılmasına ve biricikliğini yok etmesine izin vermeden nasıl uyum sağlayabilir? — kısacası, birey kişisel ve

kamusal kültürün kontrapunktunda nasıl bir konuma yerleştirebilir, nasıl aynı zamanda hem melodiye öncülük edip, hem de melodiye eşlik edebilir?

243.

Hekimin geleceği. — Şimdi, hekimlik mesleği kadar büyük bir yükseltmeye izin veren başka bir meslek yok; hele ki ruhani hekimlerin, din adamı denilenlerin ruh çağırma sanatlarını artık kamuoyunun alkışları önünde icra edemedikleri ve bir bilginin onları görünce yolunu değiştirdiği şu sıralarda: Bir hekim, en iyi, en yeni yöntemleri bilmiyorsa ve onlarda deneyimli değilse ve etkilerden nedenlere doğru, teşhis koyanlara ün kazandıran o hızlı çıkarımları yapamıyorsa büyük tinsel eğitimine ulaşmış sayılmaz: ayrıca her bireye uyan ve yüreği bedenden çekip almasını sağlayan bir hitabete, görüntüsü bile korkaklığı (tüm hastaların içini kemiren kurt) ürküten bir erkekliğe, iyileşmeleri için sevince gereksinenlerle, sağlık nedenleriyle sevindirmesi gerekenler (ve bunu yapabilenler) arasındaki aracılıkta bir diplomat kıvraklığına, bir polis hafiyesinin ve bir avukatın bir ruhun sırlarını anlayıp da onları açığa vurmama inceliğine sahip olmalıdır: — kısacası iyi bir hekime şimdi öteki tüm meslek sınıflarının becerileri ve mesleki ayrıcalıkları gereklidir: böyle bir donanıma sahip olduğunda, iyi yapıtları, tinsel neşeyi ve verimliliği çoğaltarak, kötü düşüncelerden, niyetlerden (iğrenç kaynakları genellikle belden aşağısı olan) alçaklıklardan koruyarak, tinsel-bedensel bir aristokrasiyi (evlilik kuran ve evliliği engelleyen birisi olarak) kurarak, ruhsal eziyet ve vicdan rahatsızlığı denilen şeylerin tümünü iyiniyetle bıçak gibi keserek tüm topluma iyiliği dokunabilir: ancak böylelikle bir “tıp adamı”ndan bir me-

sihe dönüşür ve üstelik mucizeler göstermesi gerekmez, kendisini çarmıha gerdirmek zorunda da değildir.

244.

Deliliğin kıyısında. — Duyguların, bilgilerin, deneyimlerin toplamı yani kültürün tüm yükü öyle arttı ki, sinir ve düşünme güçlerinin aşırı uyarılması genel bir tehlikedir. Avrupa ülkelerinin kültürlü sınıfları, istisnasız nevrotiklerden oluşuyor ve en büyük ailelerin hemen hemen her birinin bir üyesi deliliğin eşiğinde duruyor. Gerçi şimdi sağlığa her biçimde özen gösteriliyor; ama asıl soruna gelince, o duygu geriliminin, o ezici kültür-yükünün hafifletilmesi gerekli kalıyor, büyük kayıplar pahasına elde edilecek olsa bile, yeni bir Rönesansa beslediğim büyük umuda yer açacak bir hafifletme bu. Coşkulu duyguların bolluğunu Hıristiyanlığa, filozoflara, edebiyatçılara, müzikçilere borçluyuz: bu duyguların bizi tamamen ele geçirmemesi için, genel olarak biraz daha soğukkanlı ve kuşkucu kılan ve özellikle inancın lav selini kesin nihai hakikatlerde soğutan bilimin ruhunu çağırmalıyız; bu sel özellikle Hıristiyanlık sayesinde böylesine azdı.

245.

Kültürün çanını dökmek. — Kültür bir çan gibi ortaya çıkmıştır, daha kaba, daha sıradan bir malzemeden bir kalıbın içinde: hakikat dışılık, şiddet kullanma, her bir Ben'in her bir halkın sınırsız yayılması oluşturunuyordu bu kalıbı. Şimdi onu kaldırmanın zamanı geldi mi? Akışkan olan donuklaştı mı, iyi, yararlı dürtüler, daha soylu maneviyatın alışkanlıkları, artık me-

tafiziğe ve dinlerin yanılığlarına hiçbir yaslanmaya, insan ile insan, halk ile halk arasında en güçlü tutkal olarak hiçbir sertliğe ve şiddete gerek duyulmayacak kadar kesinlik kazandılar ve genelleştiler mi? — Bu sorunun yanıtlanması için artık bize bir tanrının işaret etmesi yardımcı olamaz: bu konuda kendi kavrayışımızın belirleyici olması gerekir. İnsanların dünyadaki yönetimini, insanın kendi ellerine alması gerekir, insanın “ilmi ezeli”¹ sinin, kültürün bundan sonraki yazgısını keskin gözlerle denetlemesi gerekir.

246

Kültürün Kyklopları.¹ — Buzulların uzandığı buruşuk ovalara bakan birisi, aynı yerde günün birinde derelerin aktığı, çayırırlarla, ormanlarla kaplı bir vadinin uzanacağını aklından bile geçirmez. İnsanlığın tarihinde de durum böyledir; en yabani güçler, ilkin yıkarak çığır açarlar, ama yine de ileride daha yumuşak bir uygarlığın burada yuva kurması için gereklidir bu etkinlikleri. Dehşetli enerjiler — kötülük denilen şey — insanlığın tek gözlü mimarları ve yol yapımcılarıdır.

247.

İnsanlığın dolaşımı. — Belki de tüm insanlık belirli bir hayvan türünün, süresi sınırlı bir gelişme evresidir: öyle ki insan maymundan olmuştur ve yeniden maymun olacaktır, öte yandan bu komedinin şaşılması sonucuna herhangi bir ilgi gösterecek hiç kimse yoktur ortada. Nasıl ki Roma kültürünün çökmesiyle ve bunun en önemli nedeniyle, Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte, Roma İmparatorluğu içinde insanın genel bir

çirkinleşmesi yaygınlık kazandıysa, genel yeryüzü kültürünün bir zamanki çöküşü de, insanın kat be kat büyük bir çirkinleşmesiyle ve sonunda insanın, maymunluluğa varana dek hayvanlaşmasıyla sonuçlanabilir. — Tam da böyle bir perspektifi göz önünde bulundurabildiğimiz için, belki de gelecekte böyle bir sonucun doğmasını önleyebilecek durumdayız.

248.

Umutsuz bir ilerlemenin avuntu sözü. — Çağımız bir geçici—durum izlenimi uyandırıyor; eski dünya görüşleri, eski kültürler kısmen hâlâ mevcutlar, yenileri ise henüz kesinleşmediler ve alışkanlık haline gelmediler ve bu yüzden bütünlük ve tutarlılık kazanmadılar. Sanki her şey bir kaosa dönüşecekmiş, eski ortadan yitecek, yeni hiçbir işe yaramayacak ve zayıflayacakmış gibi görünüyor. Ama uygun adım yürümeyi öğrenen bir askerin başına gelen de budur; bir süre her zamankinden daha güvensiz ve çaresizdir, çünkü kasları bir eski sisteme, bir yeni sisteme göre devinirler ve henüz sistemlerden birisi kesin üstünlüğünü kuramaz. Yalpalarız, ama bu yüzden korkuya kapılmamamız ve kendimizi yeni öğrendiğimize vermemiz gerekir. Ayrıca eskiye geri dönmeyiz, gemileri yakmışızdır; cesur olmak kalır bir tek geriye, sonuç şu ya da bu olsa da. — Hele bir adım atalım, yerimizden bir ayrılalım: belki de bu davranışımız zamanla ilerleme gibi görünür; öyle değilse de, Büyük Frederik'in¹ sözü bizim için, hem de avuntu olsun diye söylenmiş olabilir. Ah, mon cher Salzer vous ne connaissez pas asset cette race maudite, à laquelle nous appartenons.²

249.

Kültürün geçmişinden acı çekmek. — Kültür sorununu anlayan birisi, haksız yollarla edinilmiş bir zenginliği miras alan birinin ya da atalarının şiddet eylemleri sayesinde hüküm süren bir hükümdarın duygularına benzer duygulardan acı çeker. Üzüntüyle düşünür kökenini ve çoğu zaman utanç duyar, çoğu zaman aşırı duyarlıdır. Mülküne yönelttiği tüm güç, yaşama istenci, neşe toplamı büyük bir yorgunlukla dengelenir çoğu kez: Kökenini unutamaz. Geleceğine de hüznle bakar, önceden biliyordur ki, kendi çocukları da geçmişten acı çekeceklerdir, kendisi gibi.

250.

Görgü. — Sarayın ve bütünlüklü bir aristokrasinin etkisi azaldığı ölçüde, görgülü davranışlar da ortadan kalkar: gözle görülür bir biçimde bayağılaşan kamusal olaylardan anlayan birisi, bu azalmayı on yıldan on yıla açıkça gözlemleyebilir. Artık hiç kimse saygı sunmanın ve tatlı dil dökmenin zekice nasıl yapılacağını bilmiyor; bunun sonucunda şu anda saygı sunulması gereken durumlarda (örneğin büyük bir devlet adamına, ya da bir sanatçıya) en derin duygunun, sadık, namuslu temiz yürekliliğin dilinin eğreti kullanılması gibi gülünçlükler çıkıyor ortaya — kafa karışıklığından ve zeka ve incelik eksikliğinden ötürü. Bu yüzden insanların kamusal alandaki törensi karşılaşmaları, gitgide daha sakar ama öyle olmadığı halde daha duygulu ve temiz yürekli görünüyor. — Peki görgülülük sürekli daha mı gereleyecek? Öyle görünüyor ki, görgülülük büyük bir inişe geçecek ve bizi en dip noktasına yaklaştıracak. Ancak toplum niyet-

lerinden ve ilkelerinden, bunların biçim oluşturucu etkide bulunacağı denli emin olduğuunda, (eski biçim oluşturucu durumların öğrenilmiş görgüsü şimdi daha zayıf bir biçimde miras alınıp, öğreniliyorken) ilişkilere, davranışlara ve anlatımlara ilişkin bu niyet ve ilkelerden daha zorunlu, sade ve doğal görünmesi gereken görgü kuralları olacaktır. Zamanın ve çalışmanın daha iyi bölüştürölmesi, her güzel boş zamana eşlik eder hale getirilmiş jimnastik idmanı, bedene bile akıllılık ve kıvraklık kazandıran, artırılmış ve keskinleştirilmiş düşünme tüm bunları beraberinde getirir. — Elbette burada, biraz da şakayla, bilginlerimizin yeni kültürün öncüleri olmak istedikleri halde, aslında daha görgülü davranışlarla mı öne çıktıkları düşünölebilir. Elbette durum bu değil, tinleri bunun için yeterince istekli olabilir, ama bedenleri zayıf. Geçmiş hâlâ güçlüdür kaslarında: hâlâ özgür olmayan bir konumdalar ve bir yarlarıyla dünyevi dinadamları iken, diğerleri yarları seçkin kişilerin ve zümrelerin bağımlı eğitcileridir ve üstelik bilimin kılı kırk yarıcılığıyla, eskimiş yavan yöntemlerle sakatlanmışlar ve ruhsuzlaştırılmışlardır. Bu yüzden, her halükarda bedenleri açasından ve çoğu zaman tinlerinin dörtte üçü açasından da hâlâ eski, kocamış bir kültürün saraylılarıdır ve böylelikle kendileri de kocamışlardır; zaman zaman bu eski binalarda güröltü yapan yeni tin, şimdilik sadece onları daha güvensiz ve daha korkak kılmaya yarıyor. Onların içinde hem geçmişin hem de geleceğin hayaletleri cirit atıyor: bu sırada en iyi yüz ifadesini takınmamaları, en hoş duruşa sahip olmalarını bir mucize mi?

çok, onun sonuçlarını öğrenene ise çok az keyif verir. Yavaş yavaş bilimin tüm önemli hakikatlerinin gündelikleşmeleri ve sıradanlaşmaları gerektiği için, bu az keyif de sona eriyor: son derece hayran olmaya değer iki kere ikiyi öğrendiğimizde sevinmeyi çoktan geride bıraktığımız gibi. Bilim kendisiyle giderek daha az sevinç, ve avutucu metafiziği, dini ve sanatı itham etmekle giderek daha çok sevinç verdiğinde: insanlığın hemen hemen tüm insanlığını borçlu olduğu o en büyük haz kaynağı yoksullaşır. Bu yüzden daha yüksek bir kültür insana çifte bir beyin, adeta iki beyin odacığı vermeli, biri bilimi, biri de bilim–olmayanı duyumsaması için: yanyana duran, karışıklığa yol açmayan, ayrılabilir, kilitlenebilir; bir sağlık talebidir bu. Bir alanda enerji kaynağı, diğer alanda regülatör vardır: yanılısamlarla, tek yanlılıklarla, tutkularla ısıtılması gerekir, bilen bilimin yardımıyla bir aşırı ısıtmanın kötücül ve tehlikeli sonuçlarının önlenmesi gerekir. — Yüksek kültürün bu talebi yerine getirilmediğinde, insani gelişmenin bundan sonraki seyri hemen hemen kesin olarak önceden görülebilir: doğruyla ilgilenme daha az zevk verdikçe sona erer; yanılısama, yanılğı, fantastik eskiden hüküm sürdükleri toprağı adım adım yeniden ele geçirirler: bir sonraki sonuç da bilimlerin harabeye dönüşmesi, barbarlığa geri dönüştür; insanlık birkez daha kumaşını dokumaya yeniden başlamak zorundadır, Penelope¹ gibi, geceleyin onu parçaladıktan sonra. Fakat bunu yapacak gücü hep yeniden bulacağının garantisini kim veriyor bize?

252.

Bilme zevki. — Bilimsel araştırmacının ve filozofun unsuru olan bilme, neden zevkle bağlantılıdır? İlkin ve her şeyden

önce kişinin bu sırada kendi gücünün farkına varmasından, yani jimnastik egzersizlerinin, izleyici karşısında yapılmasalar da zevk vermeleriyle aynı nedenden ötürü. İkincisi, bilgi süreci içinde eski düşünceler ve onların temsilcilerinin dışına çıktığı, galip gelindiği ya da en azından gelindiğine inanıldığı için. Üçüncüsü, henüz küçük bir bilgiyle bile diğer her kesten daha üstün olduğumuzu ve bu konuda doğruyu bilen biricik kişi olduğumuzu hissettiğimiz için. Bu üç zevk nedeni en önemlileridir, ama bilen kişinin yaratılışına göre, daha birçok tali neden vardır. Schopenhauer hakkındaki paraenetik¹ kitabım bu nedenlerin küçümsenmeyecek bir listesini, kimsenin orada aklından bile geçiremeyeceği bir yerde veriyor: kendini bilgiye adanmış deneyimli her kişi, o sayfalardaki ironik havadan rahatsız olsa bile hoşnut kalabilir bu listeden. Çünkü bilgi bir kişinin ortaya çıkması için, “Bir dizi çok insanca dürtü ve dürtücüğün bir kaba dökülmesi gerektiği” bilgin kişinin gerçi çok soylu ama saf halde bulunmayan bir metal olduğu ve “çok farklı türden itki ve uyarıların iç içe geçtiği bir dokudan” oluştuğu doğruysa: aynı şey sanatçıların, filozofların, ahlak dehalarının — ve söz konusu yazıda yüceltilen büyük isimlerin — özü ve ortaya çıkışı için de geçerlidir. İnsanca olan her şey, ortaya çıkışı açısından ironik bir incelemeyi hak eder: bu yüzden ironi bu kadar fazladır dünyada.

253.

İnandırıcılık kanıtı olarak sadakat. — Bir kuramın sahibi, kırk yılı aşkın bir süre ona karşı hiçbir kuşku duymuyorsa, o kuramın iyiliğinin mükemmel bir belirtisidir bu: ama iddia ediyorum ki, henüz gençliğinde bulduğu felsefe-

ye sonradan küçümseyerek — en azından kuşkuyla — bakmamış bir filozof çıkmamıştır daha. Belki bu düşünce değişikliğini açıkça dile getirmemiştir, ün hırsından ya da — soylu yaratılışlarda daha büyük bir olasılıkla — yandaşlarını korumak istediğinden ötürü.

254.

İlginç olanın artışı. — Yüksek kültür süreci içinde insana her şey ilginç gelir, bir konunun öğretici yönünü çabucak unutur ve bununla düşüncesindeki bir boşluğu nasıl doldurabileceğini ya da bir düşüncenin nasıl kanıtlanabileceğini bilir. Bu sırada can sıkıntısı da, maneviyatın olağanüstü çabuk coşabilirliği de ortadan kalkar. Sonunda bir doğa araştırmacısının bitkiler arasında dolaştığı gibi dolaşır insanların arasında ve kendi bilme dürtüsünü güçlü bir biçimde uyaran bir fenomen olarak algılar kendisini de.

255.

Eş zamanlılıktaki batıl inanç. — Eş zamanlı gerçekleşen bazı şeylerin birbirleriyle bağıntısı olduğu söylenir. Uzakta bir akrabamız ölür, aynı zamanda onu rüyamızda görürüz — işte! Oysa bir sürü akrabamız ölüyor da, onları görmüyoruz rüyamızda. Tıpkı, batan gemiden kurtulup da adak adayanlar gibi: daha sonra, adak kilisesinde, ölenlerin adak levhaları¹ görülmez. — Bir insan ölür, bir baykuş öter, bir saat durur, hepsi gecenin aynı saatinde olur: bunda bir bağıntı yok mudur? Doğayı, bu tahminde varsayıldığı gibi, böyle yakından tanıyor olmak, insanın gururunu okşar — Bu batıl inanç türü daha incel-

miş biçimiyle tarihçilerde ve kültür araştırmacılarında vardır, özellikle de bireylerin ve halkların yaşamında bol bol bulunan anlamsız yan yanlıklardan, adeta sudan korkar gibi korkarlar.

256.

Bilmek değil yapabilmektir bilimle alışılan. — Bir süre, kesin bir bilimle sıkı bir biçimde ilgilenmiş olmanın değeri, bu ilgilenmenin ürünlerinden kaynaklanmaz: çünkü bu ürünler, bilinmeye değer şeylerin deniziyle kıyaslandığında, küçücük birer damla olabilirler. Ama bu ilgileniş, enerjinin, karar verme yeteneğinin, dayanıklılık süresinin artışıyla sonuçlanır: bir amaca, amaca uygun yollardan ulaşmak öğrenilmiştir. Bu bakımdan, daha sonra yapılan her şey açısından, bir defa bilimle ilgili bir insan olmuş olmak çok değerlidir.

257.

Bilimin gençlik çekiciliği. — Hakikati araştırmanın hâlâ çekiciliği var ki, her yerde sıkıntılı ve can sıkıcılaşmış yanılgıya karşı yükseliyor hakikat; bu çekicilik giderek kayboluyor; gerçi şimdi henüz bilimin gençlik çağında yaşıyoruz ve güzel bir kızın peşinden koşar gibi koşuyoruz hakikatin peşinde: ama ya bir gün yaşlı, asık suratlı bir kadına dönüşürse? Hemen hemen tüm bilimlerdeki temel kavrayış ya en erken dönemde bulunmuştur ya da hâlâ aranmaktadır; belli başlı her şeyin bulunup da bilimsel araştırmacıya sadece dallardaki bir miktar son turfandanın kalması ne eşsiz bir çekiciliğe sahiptir (bazı tarihsel disiplinlerde tanışılabilir bu duyguyla).

258.

İnsanlığın boy heykeli. — Kültürün dehası, Cellini'nin Perseus'un boy heykelini dökerken çalıştığı gibi çalışır: sıvı kütle, yetişmeyecek gibiydi, ama yetişmesi gerekiyordu: bu yüzden tabak, çanak ne geçtiyse eline attı kalıbın içine. Bunun gibi, kültür dehası da yanılgıları, kötü huyları, umutları, sanrıları ve iyi ve soylu metalden ne varsa atar kalıbın içine, çünkü insanlığın boy heykelinin ortaya çıkması ve tamamlanması gerekir; ara sıra daha değersiz malzemenin kullanılmış olmasının ne önemi var?

259.

Bir erkekler kültürü. — Klasik dönemin Yunan kültürü bir erkekler kültürüdür. Kadınlara gelince, Perikles, mezar konuşmasındaki şu sözleriyle anlatıyor her şeyi: en iyi kadınlar, erkekler arasındaki konuşmalarda adları en az geçenlerdir. — Erkeklerin, oğlan çocuklarıyla erotik ilişkisi tüm erkek ilişkilerinin, bizim havsalamızın almayacağı ölçüde zorunlu, biricik koşuluydu (bizim kültürümüzde kadınların tüm yüksek eğitiminin uzun bir süre ancak sevgililik ve evlilik yoluyla gerçekleşmiş olması gibi), Yunan doğasının gücünün tüm idealizmi bu ilişkinin önünde diz çöküyordu ve büyük bir olasılıkla genç insanlara, bir daha hiçbir zaman altıncı ve beşinci yüzyıldaki gibi özenle, sevecenlikle, iyilikleri düşünülerek (virtus)¹ davranılmamıştır. — Hölderlin'in güzel sözü uyarınca “ölümlü kişi, severek verir elinden gelenin en iyisini”. Bu ilişki ne denli yüce görüldüyse, kadınlı ilişkinin değeri de o denli düştü: çocuk yapma ya da şehvet görüş açısıyla — başka bir açıdan bakılmadı bu ilişkiye;

tinsel bir ilişki, gerçek bir sevgililik bile yoktu. Ayrıca, kadınların her türlü müsabakadan ve gösteri oyunundan dışlandıkları düşünülürse, kadınların yüksek eğlencesi olarak bir tek dinsel tapınılar kalıyor geriye. Yine de tragedyada Elektra ve Antigone sergilendiyse, yaşamda hoşlanılmadığı halde, sanatta katlanı-lı y o r d u buna: tıpkı bizim şimdi patetik olan hiçbir şeye ya-ş a m d a hiç katlanamamamız ama sanatta görmekten hoşlanı-yor olmamız gibi. — Ayrıca kadınların, babanın karakterinin olabildiğince kesintisiz olarak devam ettiği güzel, güçlü bedenler doğurmaktan ve böylelikle bu denli gelişmiş bir kültürün yaygınlaşan sinirsel gerilimine karşı durmaktan başka görevleri yoktu. Bu olgu, Yunan kültürünü oldukça uzun bir süre genç tuttu; çünkü Yunan dehası Yunan annelerinde hep yeniden do-ğaya geri dönüyordu.

260.

Büyükten yana önyargı. — İnsanlar, büyük olan ve öne çıkan her şeye, açıkça fazla değer verirler. Bilinçli ya da bi-linçsiz bir kavrayışla, birisinin tüm gücünü bir alana aktarması-nı ve kendisini adeta devasa bir organ haline getirmesini çok ya-rarlı buldukları için yaparlar bunu. Elbette, kuvvetlerini eşit ölçüde eğitmesi daha yararlı ve mutluluk vericidir insan için; çünkü her yetenek, öteki kuvvetlerin kanını ve enerjisini emen bir vampirdir ve abartılı bir üretim en yetenekli insanı bile deli-liğin eşiğine getirebilir. Sanatlarda da uçlardaki yaratılışlar çok daha fazla dikkat çeker; ama onların boyunduruğuna girmek için de, çok daha az kültür gerekir. İnsanlar güç sahibi olmak is-teyen her şeye alışkanlıktan boyun eğiyorlar.

261.

Tin tiranları. — Yunanlıların yaşamı, ancak mitosun ışığının düştüğü yerde aydınlanıyor; yoksa karanlıkta kalıyor. Bu yüzden Yunanlı filozoflar mitosa da el koyuyorlar: kendilerini güneşin ışığından çekip gölgeye, karanlığa oturmak istermiş gibi olmuyorlar mı böylelikle? Ama hiçbir bitki kaçmaz ışıktan; aslında o filozoflar daha parlak bir güneş arıyorlardı sadece, onlar için mitos saf ve aydınlık değildi yeterince. Kendi bilgilerinde buldular bu ışığı, her biri kendi “hakikati” olarak adlandırdı onu. Ama o zamanlar henüz daha parlaktı bilgi; henüz gençti ve haberi yoktu yolundaki tüm zorluklardan ve tehlikelerden; o zamanlar, tek bir sıçrayışla tüm varlığın merkezine varmayı ve oradan dünyanın gizemini çözebilmeyi umabiliyordu henüz. Bu filozoflar güçlü bir inanç duyuyorlardı kendilerine ve “hakikatlerine” ve bu hakikatle komşularının ve kendilerinden önce gelenlerin tümünü altetmişlerdi; her biri kavgacı, zorba birer tirandı. Belki de hakikate sahip olma inancından duyulan mutluluk hiç daha büyük olmamıştı dünyada, ama büyük bir inancın sertliği, küstahlığı, tiranca yönü ve kötülüğü de hiç daha büyük olmamıştı. Birer tirandı onlar, yani her bir Yunanlının olmak istediği ve her birinin olabiliyorsa olduğu şeydi. Belki sadece Solon bir istisna oluşturur; şiirlerinde, kişisel tiranlığı nasıl aşağıladığını söyler. Ama, kendi yapıtını, koyduğu yasaları sevdiği için yapmıştır bunu; ve yasa koyucu olmak tiranlığın yüceltilmiş bir biçimidir. Parmenides de yasalar koymuştu, Pythagoras da, Empedokles de; Anaximendros bir kent kurmuştu. Platon, en yüce felsefi yasa koyucu ve devlet kurucusu olma arzusunun ete kemiğe bürünmüş haliydi; özünün gerçekleşmemiş olmasından müthiş acı çekmiş görünüyor, ve ruhu, yaşamının sonuna doğ-

ru, en kara öfkeyle¹ doluydu. Yunan filozofluğu ne denli güç kaybettiye, bu öfkelilikten ve aşağılama düşkünlüğünden de o denli muzdarip olmuştur iç dünyasında; ancak çeşitli tarikatlar² hakikatlerini sokaklarda savunmaya başladıklarında, tüm bu hakikat taliplilerinin ruhları kıskançlıktan ve öfkeden kuduruyordu, tiranlık unsuru şimdi bedenlerinde bir zehir olarak köpürüyordu. Bu sayısız küçük tiran, kendi kendilerini çiğ çiğ yiyebilirlerdi; artık bir sevgi kıvılcımı kalmamıştı onlarda ve kendi bilgilerinden duydukları sevinç de çok azalmıştı. — Tiranların genellikle cinayete kurban gitmeleri ve sonraki nesillerinin kısa sürmesi ilkesi, tin tiranları için de geçerlidir. Tarihleri kısadır, şiddet doludur, etkileri ansızın kesilir. Hemen hemen tüm büyük Helenler hakkında, geç gelmiş göründükleri söylenebilir, Aisylklos da öyledir, Pindaros da, Demosthenes de, Thukiydides de; kendilerinden sonra bir kuşak — sonra tamamen biterler. Yunan tarihinin coşkulu ve tekinsiz yanısıdır bu. Gerçi şimdi kaplumbağanın müjdesine³ hayranlık duyuluyor. Tarihsel düşünmek şimdi, sanki tüm zamanlarda “olabildiğince uzun zamanda olabildiğince az!” ilkesine göre tarih yapılmış olduğu anlamına geliyor: Ah, Yunan tarihi öyle hızlı akıyor ki! Bir daha böyle geçici, böyle ölçüsüz yaşanmış değildir. Yunanlıların tarihinin, onda böyle övülen d o ğ a l akışı sürdüğüne ikna edemem kendimi. O kadar çok yönlü yetenekleri vardı ki, kaplumbağanın Akhilleus’la yaptığı yarıştaki gibi adım adım a h e s t e b e s t e bir tavırda olamazdılar: ve doğal gelişme deniyor buna da. Yunanlılarda her şey hızla ilerler ama bir o denli hızla da geriye düşer; tüm makinenin devinimi öyle hızlandırılmıştır ki dişlileri arasına atılan tek bir taş paramparça eder onu. Örneğin Sokrates böyle bir taşı; felsefi bilimin o zamana dek böyle harika düzenlilikteki, ama elbette çok hızlı gelişimi, bir gecede bozulmuştu.

Sokrates'in büyüüne kapılmayan Platon'un bizim sonsuza dek yitirmiş olduğumuz daha üst bir felsefi insan tipini bulup bulmadığı, gereksiz bir soru değildir. Ondan önceki zamanlara, böylesi tiplerle dolu bir heykel atölyesine bakar gibi bakılır. Ne ki, altıncı ve beşinci yüzyıl, ortaya koyduğundan daha fazlasını ve daha yükseğini vaat eder görünüyor; ama bir vaat etme ve ilan etme olarak kalıyor bu. Yine de bir tipin, o zamana dek keşfedilmemiş yeni bir en yüksek felsefi yaşam olanağının yitirilmesinden daha ağır bir kayıp yoktur. En eski tiplerin çoğu bile, kötü aktarılmışlardır; Thales'ten Demokritos'a kadar tüm filozofları tanımak olağanüstü zor görünüyor bana; fakat bu figürleri yeniden yaratmayı başaran kimse, en güçlü ve en saf tipte ürünlerin arasında dolaşır. Elbette ender bulunan bir yetenektir bu, eski felsefe bilgisiyle ilgilenen daha sonraki Yunanlılarda bile yoktur; hele Aristoteles, işaret edilene boş gözlerle bakmış gibidir. Ve sanki bu filozoflar boşuna yaşamışlar ya da tek işlevleri sadece Sokratesçi okulların tartışmaktan ve konuşmaktan hoşlanan gruplarını hazırlamakmış gibidir. Burada, dediğimiz gibi, gelişmede bir boşluk, bir kopuş vardır; büyük bir felaket gerçekleşmiş olsa gerektir ve o büyük heykeltıraş alıştırmalarının anlamının ve amacının anlaşılabilirliği biricik heykel, parçalanmış ya da yapılamamıştır: aslında neyin olup bittiği, sonsuza dek atölyelerin bir sırrı olarak kalacaktır. — Yunanlılarda gerçekleşen — her büyük düşünürün, mutlak hakikatin sahibi olma inancıyla, bir tiran oluşu, tinin tarihinin de Yunanlılarda, siyasal tarihlerinin gösterdiği o şiddetli, aşırı kibirli ve tehlikeli karakteri alış — bu türden olaylar bununla sona ermiş değildir. Yavaş yavaş daha ender de olsa ve şimdi çok ender bir biçimde Yunan filozoflarının naif bilinciyle de olsa yakın zamana kadar benzer birçok şey gerçekleşmiştir. Çünkü genel olarak karşı öğretisi ve kuşku

daha güçlü, daha yüksek sesle konuşuyor şimdi. Tin tiranlarının çağı geçti. Yüksek kültürün etki alanlarında yine de her zaman bir egemenliğin olması gerekecek, — ama bu egemenlik bundan böyle tin oligarklarının elinde bulunuyor. Mekansal ve zamansal tüm uzaklığa karşı, üyeleri birbirini tanıyan ve kabul eden, birbirine bağlı bir toplum oluşturuyorlar, kamuoyu da, kitle üzerinde etkili olan gazete ve dergi yazarlarının yargıları da, beğenme ya da beğenmeme değerlendirmelerini dolayışına sokabiliyor. Eskiden ayıran ve düşman kılan tinsel üstünlük, şimdi birleştiriyor: bireyler, kendileri gibi olanların orada ve burada yaşadığını görmeselerdi ve yarım tinin ve yarım kültürün avam egemenliği karakterine olduğu kadar, zaman zaman kitlesel etkinin yardımıyla bir tiranlık kurma çabalarına karşı da onlarla el ele tutuşmasalardı, kendilerini nasıl kanıtlatabilir ve tüm akıntılara karşı, yaşamın içinde kendi rotalarında nasıl yol alabilirlerdi? Oligarklar birbirlerine gereklidirler, birbirlerinin en iyi dostudurlar, birbirlerinin nişanelerini anlarlar — ama yine de her biri özgürdür, kendi yerinde savaşır ve kazanır ve boyun eğmektense ölmeyi tercih eder.

262.

H o m e r o s . — Yunan kültürlerindeki en büyük olgu, Homeros'un çok erkenden panhelenik oluşudur. Yunanlıların ulaştığı tüm tinsel ve insani özgürlük, bu olguya dayanır. Ama aynı zamanda Yunan kültürünün asıl felaketini de getirmiştir bu olgu, çünkü Homeros, merkezileştirerek, yüzeyselleştirmiştir ve daha ciddi bağımsızlık içgüdülerini ortadan kaldırmıştır. Zaman zaman, Helenik olanın en derinlerinden, Homeros'a itiraz yükselmiştir; ama o hep galip gelmiştir. Tüm büyük tinsel güçler,

özgürleştiren etkilerinin yanı sıra ezen bir etkiye de bulunurlar; ama elbette, insanları ezenin Homeros, Kitab-ı Mukaddes ya da bilim olmasında bir fark vardır.

263.

Yetenek. — Şimdiki gibi çok gelişmiş bir insanlıkta, herkes doğuştan birçok yeteneğe sahip oluyor. Herkesin doğuştan yeteneği var, ama çok az insanda, onun gerçekten bir yetenek olacağı, yani neyse o olacağı, bu demektir ki: onu yapıtlarında ve eylemlerinde boşaltacağı derecede sağlamlık, dayanıklılık ve enerji, doğuştan edinilmiş ve eğitilmiştir.

264.

Zekice olan ya abartılıyor ya da küçümse-
niyor. — Bilimsel olmayan ama yetenekli insanlar doğru ya da yanlış bir yolda olsa da, her türlü tin belirtisine değer verir-
ler; her şeyden önce, kendileriyle ilişki içindeki insanın, tiniyle onları iyi eğlendirmesini, onları özendirmesini, ateşlemesini, ciddiyete ve şakaya sürüklemesini ve her halükarda can sıkıntısına karşı en güçlü bir muska gibi korumasını isterler. Buna karşılık bilimsel doğalar, çeşitli fikirlere sahip olma yeteneğinin, bilimin tiniyle en katı bir biçimde dizginlenmesi gerektiğini bilir-
ler; parıldayan, görünen, heyecanlandıran değil, genellikle görünmeyen hakikattir bilgi ağacından sallayarak düşürmek istediği meyve. Aristoteles gibi, “can sıkıcılar” ile “zekiler” arasında bir ayrım yapamaz, cini onu her yerde sadece gerçek olandan, kalıcı olandan, sahici olandan zevk alsın diye çölde de, tropik ormanlarda da dolaştırır. — Böylece, daha önemsiz bilginlerde,

zekilere karşı horgörü ve kuşku doğuyor, zeki insanlar da genellikle bilimden hoşlanmıyorlar: örneğin, sanatçıların hemen hemen tümü.

265.

Okulda akıl. — Okulun en önemli görevi, kesin düşünmeyi, özenle yargıya varmayı, tutarlı çıkarımlarda bulunmayı öğretmektir: bu yüzden, bu işlem için elverişli olmayan hiçbir şeyi, örneğin dini hesaba katmaması gerekir. İnsani belirsizliğin, alışkanlığın ve gereksinimin, daha sonra çok gergin düşünme yayını yeniden gevşeteceğini dikkate alabilir. Ama etkisi elverdiğince insandaki asıl ve belirleyici olan — en azından Goethe'nin yargısıyla — “İnsanın en yüce gücü olan akıl ve bilimi” — elde etmelidir. Büyük doğa araştırmacısı von Baer¹ tüm Avrupalıların Asyalılar karşısındaki üstünlüğünün, inandıkları şeyler için gerekçeler gösterebilme eğitilmiş yeteneği olduğunu, Asyalıların ise buna tamamen yeteneksiz olduklarını düşünüyor. Avrupa tutarlı ve eleştirel düşünme okulunda okumuştur, Asya ise hakikat ile uydurma arasında bir ayrım yapmayı hâlâ bilmemektedir ve inanışlarının kendi gözlemlerinden ve düzenli düşünmesinden mi, yoksa fantezilerinden mi kaynaklandığının farkında değildir. — Okuldaki akıl, Avrupa'yı Avrupa yapmıştır: Ortaçağ'da Avrupa yeniden Asya'nın bir parçası ve eklentisi olmaya — yani Yunanlılara borçlu olduğu bilimsel bilinci yitirmeye — yüz tutmuştu.

266.

Gymnasium'daki eğitimin küçümsenen etkisi. — Gymnasium'un değeri genellikle, gerçekten orada öğ-

renilen ve unutulmayacak bir biçimde eve getirilen şeylerde değil, orada öğretilen ama öğrencinin sadece isteksizce ilk fırsatta üstünden atmak üzere benimsediği şeylerde aranıyor. Klasikleri okumak — her aydın kabul eder bunu — her yerde uygulandığı gibi, böyle canavarca bir işlemdir; bunun için henüz hiçbir bakımdan olgunlaşmamış olan genç insanların karşısında, her bir sözcükleriyle, çoğu kez sadece görünüşleriyle bile, iyi bir yazarın üstüne bir toz yığını seren öğretmenler tarafından uygulanan bir işlem. Genellikle görmezden gelinen değer de buradadır işte — bu öğretmenler yüksek kültürün soyut dilini konuşurlar, bu kültür gibi hantal ve zor anlaşılırdırlar, ama yüksek bir zihin jimnastiğidir bu eğitim; gençlerin aileleriyle ve sokakta yaptığı konuşmalarda hemen hiç duymadıkları kavramlar, sanat deyimleri, yöntemler, göndermeler sık sık geçer burada. Öğrenciler, sadece dinleseler bile, zihinleri bilimsel bir bakış tarzına ister istemez önceden hazırlanmış olacaktır. Bu eğitimden, hiç soyutlama eli değmemiş, saf doğal çocuk olarak çıkmak olanaksızdır.

267.

Çok sayıda dil öğrenmek. — Çok sayıda dil öğrenmek, belleği olgular ve düşünceler yerine sözcüklerle doldurur, oysa her insanda sadece sınırlı ölçüde içeriği alabilen bir haznedir bellek. Sonra, çok sayıda dil öğrenmek, beceri sahibi olma inancını doğurması ve gerçekten de insan ilişkilerinde belirli bir baştan çıkarıcı saygınlık kazandırması açısından, zararlıdır: sonra, temel bilgilerin edinilmesini ve insanların saygısını dürüst bir biçimde kazanma niyetini engellediği için de, dolaylı yoldan zarar verir. Sonunda bu, anadili içindeki ince dil duygusunun

köklerine vurulan bir baltadır: bu duygu iflah olmaz bir biçimde zarar görür ve yok edilir. En büyük biçemcileri doğuran iki halk, Yunanlılar ve Fransızlar, yabancı dil öğrenmiyorlardı. — Ama, insanların ilişkileri giderek daha kozmopolitleşmek zorunda olduğu için, ve örneğin Londra’da iyi bir tüccarın şimdi sekiz dili yazılı ve sözlü anlayacak kadar iyi öğrenmesi gerektiği için, çok-sayıda-dil-öğrenmek artık zorunlu bir kötülüktür; ama sonunda aşırıya varıp, insanlığı bir çare bulmaya zorlayacaktır: ve uzak bir gelecekte yeni bir dil önce ticaret dili, sonra genel tinsel ilişki dili olarak herkes için var olacaktır, hava yolculuğunun var olması kadar kesindir bu. Dilbiliminin bir yüzyıl boyunca dilin yasalarını araştırmasının ve her bir dildeki zorunlu olanı, değerli olanı, başarılı olanı aramasının nedeni neydi ki?

268.

Bireyin savaş tarihi üzerine. — Birçok kültürden geçen tek bir insan yaşamında, başka zamanlarda iki kuşak, baba ve oğul arasındaki savaşımın, sıkıştığını görüyoruz: akrabalığın yakın oluşu bu savaşımı keskinleştirir, çünkü iki taraf da, karşı tarafın çok iyi bildiği iç dünyasını acımasızca işin içine çeker; ve böylelikle bu savaşım tek bir bireyde en acımasızca gerçekleşecektir; burada her yeni evre, eskisinin üzerinden, gaddarca bir adaletsizlikte ve onun araçlarını ve hedeflerini görmezden gelerek geçer.

269.

On beş dakika önce. — Ara sıra, görüşleriyle zamanının üzerinde olan birisi bulunur, ama ancak bir sonraki on yı-

İm kaba görüşlerini önceleyecek kadar üzerindedir. Kamunun düşüncesine, kamuya mâl olmadan önce sahiptir o, yani: diğerlerinden on beş dakika önce düşmüştür sıradanlaşmayı hak eden bir görüşün eline. Ama gerçekten büyük ve üstün olanların ününden çok daha patırtılı bir ünü vardır.

270.

Okuma sanatı. — Her güçlü doğrultu tek yanlıdır; doğru çizginin doğrultusuna yaklaşır ve onun gibi dışlayıcıdır, yani zayıf partilerin ve yaratılışların, dalgaları andıran git-gellerinde yaptıkları gibi çok sayıda başka doğrultuya teğet geçmez: demek ki, filologların da tek yanlı olup olmadıklarına bakılmalıdır. Metinlerin oluşturulması ve arındırılması, açıklanışlarının yanı sıra, yüzlerce yıl bir loncada sürdürüldükten sonra şimdi doğru yöntemleri bulmuştur; tüm bir ortaçağ kesin bir filolojik açıklama için, yani yazarın söylediğini basitçe anlamak istemek için son derece yeteneksizdi, — bu yöntemleri bulmak gibi bir şeydi, ki bu da küçümsenmesin! Tüm bilimler ancak doğru okuma sanatının, yani filolojinin doruk noktasına çıkması sayesinde süreklilik ve kesintisizlik kazanmışlardır.

271.

Çıkarımda bulunma sanatı. — İnsanların gerçekleştirdiği en büyük ilerleme, doğru çıkarımda bulunmayı öğrenmiş olmalarıdır. Bu hiç de Schopenhauer'in "herkes çıkarımda bulunabilir, yargıda bulunabilenlerin sayısı azdır" derken varsaydığı gibi, doğal bir yetenek değildir, geç öğrenilmiştir ve şimdi bile egemen olmuş değildir. Yanlış sonuç çıkar-

mak, eski zamanlarda kuraldı: ve tüm halkların mitolojileri, büyüleri ve batıl inançları, dinsel tapınları, hukukları bu ilke için tükenmez kanıt defineleridir.

272.

Bireysel kültürün yaş halkaları. — Tinsel üretkenliğin gücü ve zayıflığı, pek de o kadar kalıtsal yeteneğe değil, onunla birlikte gelen gerilim erkesinin niceliğine bağlıdır. Otuzlu yaşlardaki genç eğitimlilerin çoğu, yaşamlarının bu erken gündönümüne geri dönüyorlar ve ondan itibaren yeni tinsel dönüşlere isteksiz oluyorlar. Bu yüzden durmadan büyüyen bir kültürün yeniden iyileşmesi için, onu daha öteye götürmeyecek yeni bir kuşak gereklidir: çünkü oğul, babasının kültürüne yetişmek için, babanın yaşamının, oğlunun dölünü verdiği aşamasındaki kalıtsal enerjiyi adeta tamamen tüketmesi gerekir; küçük bir fazlalıkla devam eder yoluna (burada yol ikinci kez alındığı için, biraz daha hızlı ilerlenmektedir; oğul, babanın bildiğini öğrenmek için o kadar çok enerji tüketmez). Bol verimliliğe sahip erkekler, örneğin Goethe, dört kuşağın art arda ancak alabildiği kadar yol alırlar; ama bu yüzden de çok hızlı varırlar, öyle ki öteki insanlar onlara ancak sonraki yüzyıllarda yetişebilirler, belki tamamen yetişemezler bile, çünkü sık sık gerçekleşen kopuşlar yüzünden kültürün tamamlanmışlığı, gelişmenin tutarlılığı zayıflamıştır. — İnsanlar, tinsel kültürün tarihin akışı içinde ulaşılmış bulunan bildik evrelerini, gitgide daha hızlı yakalıyorlar. Günümüzde kültüre, dinsel coşkulu çocuklar olarak adım atıyor ve belki de on yaşındayken bu duyguların en üst canlılığını ortaya koyuyorlar, sonra daha gevşetilmiş biçimlere (panteizm) geçiyorlar, bu sırada bilime yakınlaşıyor-

lar; tanrı, ölümsüzlük ve benzeri şeylerden tamamen uzaklaşıyorlar, ama metafizik bir felsefenin büyüüne kapılıyorlar. Sonunda bu da inandırıcılığını yitiriyor onların gözünde; buna karşılık sanata, giderek daha çok şeye olanak verir görünüyor, böylece metafizik, bir süre daha sanata dönüşmüş olarak ya da sanatsal bakımdan güzelleştirici bir ruh hali olarak kalıyor ve devam ediyor. Ama bilimsel bilinç giderek daha buyurganlaşıyor ve adamı doğa bilimine ve tarihe ve özellikle bilginin en kesin yöntemlerine yönlendiriyor, bu sırada sanatın önemi giderek daha yumuşuyor ve iddiasızlaşıyor. Şimdi tüm bunlar bir erkeğin ilk otuz yılında gerçekleşiyor. İnsanlığın belki de otuz bin yıl üzerinde çalıştığı bir ödevin¹ özetlenerek yinelenmesidir bu.

273.

Geride kalmış değil, geriye gitmiş. — Günümüzde, gelişmesini dinsel duyguların dışına çıkarıp da bundan sonra belki daha uzun bir süre metafizikte ve sanatta yaşamaya devam eden biri, elbette hatırı sayılır ölçüde geriye gitmiştir ve öteki modern insanlarla yarışına elverişsiz koşullarda başlar: açıkça mekan ve zaman yitirmiştir. Ama közün ve enerjinin zincirlerinden çözüldükleri ve gücün, tükenmez kaynaklardan gelen volkanik sel olarak sürekli aktığı yerlerde mola verdiğinde, o yerlerden doğru zamanda ayrılmasını bilirse daha da hızla öne geçer, ayakları kanatlanmıştır, göğsü daha sakın, daha uzun soluk almayı öğrenmiştir. — Sadece, sıçrayışları için yeterince mekanı olsun diye geri çekilmiştir: böylece bu geri adımda, korku verici, tehdit edici bir yön bulunabilir.

274.

Sanatsal bir nesne olarak, benliğimizin bir kesiti. — Düşük düzeydeki insanların adeta düşüncesizce yaşadıkları ve sonra ruhlarının tahtasından sildikleri belirli gelişme evrelerini, bilinçle saptamak ve bunların aslına sadık bir resmini tasarlamak, üstün kültürün bir işaretidir: çünkü bu, resim sanatının sadece çok az kişinin anladığı en üst türüdür. Bunun için, söz konusu evreleri yapay bir biçimde birbirinden ayırmak gereklidir. Tarih çalışmaları bu ressamlık yeteneğini eğitirler; çünkü bir tarih parçası, bir halkın — ya da bir insanın yaşamı vesilesiyle düşüncelerin belirli bir ufkunu, duyguların belirli bir şiddetini, birilerinin egemen olup, birilerinin geri çekilmesini tasavvur etmeye sürekli teşvik eder bizi. Tarihsel bilinç, bu gibi düşünce ve duygu sistemlerini, verili durumlarda tesadüfen geride kalmış birkaç sütundan ve duvar artığından, yeniden bir tapınak izlenimini oluşturur gibi hızla yeniden oluşturabilmeye dayanır. Bunun bir başka ürünü de, etrafımızdaki insanları böyle tamamen belirli sistemler olarak ve değişik kültürlerin temsilcileri olarak, yani zorunlu ama değişebilir olarak anlamamızdır. Ve yine, kendi gelişmemizden parçalar çıkarabilmemiz ve onları bağımsız olarak öne çıkabilmemizdir.

275.

Kinik ve Epikürcü. — Bir kinik, yüksek kültürdeki insanın çoğalmış ve şiddetlenmiş acılarıyla, gereksinimlerinin çokluğu arasındaki bağıntıyı görür; demek ki, güzel, uygun, yakışık alan, mutluluk veren hakkındaki görüşlerin çokluğunun, yine çok sayıdaki haz ve acı kaynağından çıkması gerektiğini

kavrar. Bu kavrayış uyarınca, bu görüşlerin birçoğundan vazgeçerek ve kültürün belirli taleplerinden uzaklaşarak, kendini küçültür; böylelikle bir özgürlük ve güçlenme duygusu kazanır, ve yavaş yavaş, alışkanlık sonucu kendi yaşam biçimine katlanabildiğinde, gerçekte kültür insanlarında bulunanlardan daha ender ve daha zayıf acı duygularına sahiptir ve ev hayvanına yakınlaşmıştır; ayrıca her şeyi kontrastın çekiciliği içinde duyumsar — canı isterse küfür de edebilir; böylelikle yeniden hayvanın duygusu dünyasının üstüne çıkar. — Bir Epikürcü de bir kinikle aynı görüş açısına sahiptir; ikisinin arasında genellikle sadece bir mizaç farkı vardır. Ayrıca Epikürcü, egemen görüşlerden bağımsız kalmak için kendi yüksek kültüründen yararlanır; bu görüşlerin üstüne çıkar, oysa kinik sadece olumsuzlamada kalmıştır. Epikürcü adeta rüzgarsız, korunaklı, loş geçitlerde dolaşır, üzerinde ağaçların tepe dalları rüzgarla uğuldamakta ve dışarıda dünyanın ne şiddetli bir devinim içinde olduğunu bildirmektedirler ona. Buna karşılık kinik, fırtınada adeta çıplak dolaşmaktadır dışarıda ve duygusuzluğa varana kadar katılaştırmaktadır kendini.

276.

Kültürün mikrokozmoz ve makrokozmozunu. — İnsan, kültür hakkındaki en iyi keşifleri kendi içinde, orada iki heterojen gücün egemen olduğunu görerek yapar. Diyelim ki bir kimse, bilimin tininin coşkusuna kapılmış olsun, aynı zamanda bir o kadar da güzel sanatları ve müziği seviyor olsun ve bu çelişkiyi birini yok ederek ve diğerini zincirlerinden tamamen çözerek ortadan kaldırmanın olanaksız olduğunu düşünsün: o zaman yapacağı tek bir şey kalır; öyle büyük bir kültür binası kurmalıdır ki kendinde, her iki güç de, bu evin birer ucun-

da oturabilsinler ve ortalarında da ara güçler, gerektiğinde başlayan kavgayı yatıştırmak için, üstün bir kuvvetle yer alsınlar. Tek bir bireydeki böyle bir kültür binası, tüm zaman dilimlerindeki kültür yapısı ile büyük bir benzerlik içinde olacaktır ve bunun hakkında benzerlik yoluyla sürekli bilgi verecektir. Çünkü kültürün büyük mimarlığının açıldığı her yerde, birbirleriyle çatışan güçleri, daha az çatışmalı öteki güçlerin üstün gelecek biçimde bir araya toplanması sayesinde, bastırmadan ve zincire vurmadan uzlaşmaya zorlamak olmuştur görevi.

277.

Mutluluk ve kültür. — Çocukluğumuzun geçtiği ortamlara bakmak sarsar bizi: bahçeli ev, kilise ve mezarları, küçük göl ve orman, — tüm bunlara hep acıyla bakarız. Kendimize acımak etkiler bizi, çünkü o zamandan beri ne acılar çekmişizdir! Oysa burada her şey hâlâ dingin ve bengi durmaktadır: sadece biz böyle başka, böyle dalgalıyızdır; zamanın izlerini bir meşe ağacından daha fazla taşımayan birkaç insanla bile yeniden karşılaşırız: çiftçiler, balıkçılar, ormanda yaşayanlar — hep aynıdırlar. — Daha düşük kültürü görünce sarsılma, kendine acıma daha yüksek kültürün işaretidir; yüksek kültürle mutluluğun elbette artmadığı sonucu çıkar buradan. Yaşamdan mutluluk ve keyif dermek isteyen, her zaman daha yüksek kültürden uzak tutabilir kendini.

278.

Dans benzetmesi. — Eğer bir kimse başka uğraklarda olduğu kadar, bilgide de arı ve kesin olma gücüne ve kıvrak-

lığına sahipse ve de şiir sanatına, dine ve metafiziğe adeta yüz adım avans verecek ve onların şiddetini ve güzelliğini duyumsayacak yetenekteyse, şimdi büyük kültürün en belirleyici işareti olarak görmek gerekir bunu. Birbirinden bu denli farklı iki iddia arasında böyle bir konum çok zordur, çünkü bilim, yöntemlerinin mutlak egemenliğini dayatır ve bu dayatmaya ara vermez, bu yüzden bir başka tehlike, değişik itkiler arasında hastalıklı bir aşağı yukarı yalpalama tehlikesi doğar. Bu arada: bu zorluğun aşılmasında en azından benzetme yoluyla bir fikir sahibi olabilmek için, d a n s ın değişik itkiler arasında donuk bir ileri geri sallanma olmadığı anımsanabilir. Yüksek kültür, cesur bir dansa benzeyecektir: bu yüzden, söylediğimiz gibi, çok enerji ve kıvraklık gerektirir.

279.

Yaşamın kolaylaştırılması üzerine. — Yaşamı kolaylaştırmanın başlıca yöntemlerinden biri, yaşamdaki tüm olayların idealize edilmesidir; ama idealize etmenin ne demek olduğu, resim sanatına bakarak iyice öğrenilmelidir. Ressam, izleyicinin çok net, keskin görmesini istemez; izleyiciyi, oradan baksın diye belirli bir uzaklığa iter; izleyicinin resimden belirli bir uzaklıkta durduğunu varsaymak zorundadır; hatta, resmine bakan kişinin belirli ölçüde bir göz keskinliğine sahip olduğunu da kabul etmesi gerekir; bu konularda kesinlikle tereddüt etme hakkı yoktur. Yaşamını idealize etmek isteyen herkes, tam olarak görmek istememeli ve bakışını her zaman belirli bir uzaklığa geri çekmelidir. Örneğin Goethe biliyordu bu hüneri.

280.

Kolaylaştırma olarak zorlaştırma ve tersi. — İnsanın belirli aşamalarında yaşamın zorlaşması olan birçok şey, daha üst bir aşamada kolaylaşmasına yarar, çünkü bu insanlar yaşamın daha büyük zorlaşmalarını tanımışlardır. Aynı şekilde tersi de gerçekleşir, örneğin dinin ikili bir yüzü vardır, bir insanın ona sıkıntısını ve sefilliğini alsın diye yukarıya doğru mu, yoksa daha yukarıya, göklere yükselemesin diye kendisine vurulan bir zincire bakar gibi, aşağıya doğru mu baktığına bağlı olarak değişir bu güç.

281.

Yüksek kültür zorunlu olarak yanlış anlaşılır. — Bilme dürtüsünün yanında sadece bir de eğitimle alınmış din dürtüsüne sahip olan bilginler gibi, sazına sadece iki tel takmış olan biri, daha fazla telden çalabilen insanları anlayamaz. Çok telli kültürün özünde ancak kültür tarafından hep yanlış yorumlanmak vardır; örneğin sanat dinin kılık değiştirmiş bir biçimi olarak kabul edildiğinde gerçekleşir bu. Sadece dindar olan insanlar, bilimi bile dinsel duygunun aranması olarak anlarlar, tıpkı sağır ve dilsizlerin, müziğin gözle görülebilir devinim dışında ne olduğunu bilmeyişleri gibi.

282.

Ağ ıt. — Yaşadığımız zamanların *vita contemplativa*¹'nin bir gerileyişini² ve zaman zaman küçümsenmesini beraberinde getirmeleri, belki de onların bir avantajıdır. Ne ki, zamanımızın, bü-

yük ahlakçılar açısından yoksul olduğunu; Pascal'ın, Epiktetos'un, Seneka'nın, Plutarkos'un daha da az okunduklarını, çalışmanın ve çalışkanlığın — aslında büyük tanrıça sağlığın maiyetindelerken — bu arada bir hastalık gibi azar göründüklerini itiraf etmeliyiz kendimize. Düşünmeye zaman olmadığı ve düşünmede dinginlik olmadığı için, artık aykırı görüşler üzerinde enine boyuna düşünülüyor: onlardan nefret etmekle yetiniliyor. Yaşamın olağanüstü hızlandırılışında tin ve göz, yarım ya da yanlış görmeye ve yargıda bulunmaya alışıyorlar ve herkes, ülkeyi ve halkı, trenin penceresinden gördüğü kadıyla tanıyan yolculara benziyor. Bağımsız ve özenli bilgi tutumu adeta bir tür delilik gibi küçümseniyor, özgür tinlinin adı, özellikle onun şeyleri inceleme sanatında, kendi titizliklerini ve çalışkanlıklarını bulamayan ve onu bilimin tek bir köşesine sürgün etmek isteyen bilginler tarafından kötüye çıkarılıyor: oysa ki özgür tinlinin, tamamen başka ve daha yüksek bir görevi vardır: uzak bir köşeden, tüm bir bilimsel ve bilgin insanlar sürüsüne komuta etmek ve onlara kültürün yollarını ve hedeflerini göstermek. — Az önce söylenen gibi bir ağıtın zamanı herhalde gelecektir ve o da bir gün, meditasyon dehasının muazzam bir geri dönüşüyle, susacaktır.

283.

Çalışan insanların başlıca eksiği. — Çalışan insanlarda, genellikle daha yüksek bir etkinlik eksiktir: bireysel etkinliği kastediyorum. Memur, tüccar, bilgin olarak, yani bir türün üyesi olarak çalışırlar, tamamen belirli ve biricik insanlar olarak değil; bu açıdan tembeldirler. — Çalışmasının, hemen hemen hep biraz mantıksız oluşu, çalışanın talihsizliğidir. Örneğin paraları toplayan bir bankacıya, aralıksız çalışmasının amacı

sorulamaz: mantıksızdır bu çalışma. Çalışanlar, taş gibi, mekânın kör kurallarına uyarak yuvarlanırlar. — Tüm insanlar, tüm zamanlarda olduğu gibi, şimdi de hâlâ köleler ve özgürler diye ayrılırlar; çünkü gününün en az üçte ikisine kendisi için sahip olmayan kişi, devlet adamı, tüccar, memur, bilgin, ne olursa olsun bir köledir.

284.

Aylaklardan yana. — Huzurlu yaşamın değerinin düştüğünün bir belirtisi olarak, bilginler çalışan insanlarla şimdi öyle telaşlı bir rekabet içindeler ki, bu zevk alma türüne, kendilerine asıl yakışan ve aslında daha büyük bir zevk olan türe verdiklerinden daha büyük bir değer veriyor gibiler. Bilginler huzurdan utanıyorlar. Oysa ki boş zamanın¹ ve aylaklığın soylu bir unsurudur bu. — Eğer aylaklık gerçekten tüm sıkıntının başlangıcı ise, aynı zamanda en azından tüm erdemlerin en yakınındadır; aylak insan hâlâ, çalışan insandan daha iyi bir insandır. — Boş zaman ve aylaklıkla sizi kastettiğimi sanmıyorsunuz değil mi, sizi tembel hayvanlar! —

285.

Modern huzursuzluk. — Modern devingenlik, batıya doğru gittikçe daha da artıyor, öyle ki Amerikalılar Avrupa sakinlerinin tümünü huzuru seven ve yaşayan varlıklar olarak gösteriyorlar; oysa berikiler anılar ve eşek anıları gibi uçuşmaktadırlar bir hengamede. Bu devingenlik öyle büyük ki, yüksek kültür artık meyve veremiyor; sanki, mevsimler hızla izliyor birbirini. Huzur eksikliğinden dolayı, uygarlığımız yeni bir barbar-

lığa doğru gidiyor. Hiçbir çağda çalışanlar, yani huzursuzlar daha fazla revaçta değildi. Bu yüzden, somut keyif unsurunu büyük ölçüde güçlendirmek için, insanlığın karakterinde zorunlu değişiklikleri yapmak gerekiyor. Oysa şimdiden, yüreği ve kafası dingin ve istikrarlı her bireyin, sadece iyi bir mizaca değil, genel olarak yararlı bir erdeme sahip olduğuna ve hatta bu erdemi koruyarak daha yüksek bir görevi yerine getirdiğine inanmaya hakkı var.

286.

Çalışan ne açıdan tembeldir. — İnanıyorum ki, herkes, hakkında görüş sahibi olunması mümkün olan her şey hakkında kendine özgü bir görüşe sahip olmalıdır, çünkü kendisi de tüm öteki şeylere karşı yeni, daha önce hiç karşılaşılma-mış bir tutum alan özgün, bir defalık bir şeydir. Ne ki, çalışanın ruhunun temelinde yatan tembellik insanın kendi kuyusundan su çıkarmasını engeller. — Görüşlerin özgürlüğü sağlığın özgürlüğü gibidir, ikisi de bireyseldir, ikisi hakkında da genel geçer bir kavram konulamaz. Bir bireyin sağlığı için gerekli olan başka bir birey için hastalık nedenidir ve tinin özgürlüğünün bazı araç ve yolları, daha yüksek yaratılışlarda özgürsüzlüğün yol ve araçları olarak kabul edilebilir.

287.

Censor vitae.¹ — Sevgi ve nefret döngüsü, uzun bir sü-re yaşam hakkındaki yanılgısında özgür olmak isteyen bir insanın içsel durumuna işaret eder: hiç unutmaz ve iyisiyle kötüsüyle, olaylardaki her şeyin hesabını tutar. Sonunda, ruhunun tah-

tası deneyimlerle yazılarak dolduğunda, varoluşu aşağılamayacak ve ondan nefret etmeyecektir ama sevmeyecektir de, kah neşeyle, kah hüznle bakarak yer alacaktır onun üzerinde, tıpkı doğa gibi, kah yaz havasında, kah sonbahar havasında olacaktır.

288.

T a l i b a ş a r ı . — Ciddi ciddi özgürleşmek isteyen biri, bu arada hiçbir baskı olmadan yitirecektir hatalara ve kötü alışkanlıklara duyduğu eğilimi; kızgınlığa ve can sıkıntısına da giderek daha ender kapılacaktır. Istenci, bilgi ve ona ulaşmanın aracından, yani: insanın bilmeye en yetenekli olduğu kalıcı durumdan başka hiçbir şeyi, daha ısrarla istemeyecektir.

289.

H a s t a l ı ğ ı n d e ğ e r i . — Hasta olup da yatağında yatan insan, bu arada genellikle makamından, işyerinden ya da toplumundan dolayı hasta olduğunu ve bunlar yüzünden kendi üzerindeki temkinliliğini yitirdiğini anlar: hastalığının kendisini zorladığı boş zamanda edinir bu bilgeliği.

290.

K ı r s a l d a k i d u y g u . — Kişinin yaşamının ufkunda sabit, sakın çizgiler, adeta dağ ve orman çizgileri yoksa, insanın en içteki istenci de bir kentlinin özü gibi huzursuz, dağınık ve hırslı olacaktır: mutlu değildir ve mutluluk vermez.

291.

Özgür tinlilerin özeni. — Özgür düşünceliler, bilgiyi yalnız yaşayan insanlar yaşamdaki maddi hedeflerine, toplum ve devlet karşısındaki nihai konumlarına kısa sürede ulaşmış olacaklar ve örneğin küçük bir görevle ya da yaşamak için ancak yeten bir servetle seve seve yetineceklerdir; çünkü, maddi değerlerin büyük bir değişimi, hatta siyasal düzenin bir yıkılışı bile yaşamlarını çokertmeyecek biçimde yaşamaya hazırlayacaklardır kendilerini. Tüm bu şeyler için olabildiğince az enerji harcayacaklardır ki, böylece topladıkları tüm kuvvetle ve adeta uzun bir solukla dalabilsinler bilmenin unsuruna. Böylece, derine dalmayı ve zemini görmeyi umabilirler. — Böyle bir tin bir olaydan sadece bir köşe koparmayı sever, olayları tüm genişlikleriyle ve kat kat açılmış halleriyle sevmez: çünkü bunların içine karışmak istemez. — Özgür olmayış, bağımlılık, hizmete hazır oluş günlerini de bilir haftanın. Ama zaman zaman bir özgürlük Pazar günü gelmelidir ona, yoksa katlanamaz yaşama. — Herhalde insanlara duyduğu sevgi de dikkatli ve biraz kısa soluklu olacaktır, çünkü eğilimlerin ve körlüğün dünyasıyla ancak bilgi amacının gerektirdiği ölçüde haşır neşir olmak ister. Suçlayıcı sesler ona sevgisiz biri diyecek olurlarsa, adalet dehasının, kendi havarisi ve koruyucu meleği için bir şeyler söyleyeceğine güvenmek zorundadır. — Onun yaşam ve düşünce tarzında, kendini daha kaba kardeşinin yaptığı gibi, büyük kitlelerin saygısına sunmayı hor gören ve dünyada ve dünyadan sessizce giden incelmış bir kahramanlık vardır. Hangi labirentlerden geçerse geçsin, ırmağı bir süreliğine hangi kayanın altından akarsa aksın, — gün ışığına çıktığında, aydınlık hafif ve adeta sessizce gider yolunda ve ta dibinden yansıtır güneş ışığını.

İleri. — Böylece bilgeliğin, iyi adımın, iyi güvenin yolunda ileri! Nasıl olursan ol, kendin deneyim kaynağı ol, kendine! Varlığından hoşlanmamayı at bir kenara, kendi Ben'ini bağışla, çünkü bilgiye çıkabileceğin yüz basamaklı bir merdivenin var her halükarda. İçinde kendini üzüntüyle hissettiğin çağ, bu şans yüzünden metheder seni; sonraki çağın insanların belki de yoksunluğunu çekeceği deneyimleri şimdiden yaşayacağını bildirir. Hâlâ dindar kalmış olmayı aşagılama; sanatı hâlâ sahiden anladığın gibi anla onu da; tam da bu deneyimlerinin yardımıyla eski insanların olağanüstü yollarından, daha anlayışla geçemiyor musun? Bu arada tam da bu kadar hoşlanmadığın o zeminde, arı olmayan düşüncenin zemininde yetişmediler mi eski kültürün en harika meyveleri? Dini ve sanatı anne ve sütüne gibi sevmiş olmak gerekir, — yoksa bilge olunamaz. Ama onlardan öteye bakabilmek, onların dizinin dibinden kalkabilmek gerekir;... onların yörüngesinde kaldığımızda onları anlayamayız. Tarihi de, terazi kefeniyle oynanan itinalı oyunu da bir o kadar tanımalısın: "Bir yandan — diğer yandan" İnsanlığın, geçmişin çölünde yaptığı tutku dolu büyük yürüyüşün ayak izlerine basarak git geriye: böylece en kesin bir biçimde öğrenirsin daha sonraki tüm insanlığın bir daha gitme fırsatı ya da hakkı bulamayacağı yeri. Ve geleceğin düğümünün nasıl atılacağını tüm gücünle önceden görmek istediğinde, kendi yaşamın bir bilgi aracı ve yöntemi değerini kazanır. Yaşadığın her şey: denemelerin, yanlışların, hataların, aldanişların, tutkuların, aşkın ve umudun istisnasız senin hedefine açıldıkları için ulaşacaksın ona. Bu hedef, bizzat zorunlu bir kültür halkaları zinciri olmak ve bu zorunluluktan, genel kültürün gidişindeki zorunluluğa bağlanmaktır. Özünün ve bil-

gilerinin karanlık kuyusunun dibini görecek kadar güçlendiyse bakışın, o yüzeyde gelecekteki kültürlerin uzak yıldızları da görünecek belki sana. Böyle bir hedefi olan böyle bir yaşamın çok meşakkatli, her türlü rahatlıktan uzak olduğuna mı inanıyorsun? Daha öğrenmemişsin o zaman, hiçbir balın bilgiden tatlı olmadığını ve gökte asılı keder bulutlarının, seni avutacak sütü sağacağıın memeler olması gerektiğini. Yaşlandığında fark edersin ancak, doğanın sesine nasıl kulak verdiğini, tüm dünyaya haz yoluyla egemen olan doğanın: doruğu yaşlılık olan yaşamın doruğu bilgeliştir de, sürekli bir tinsel neşeliliğin yumuşak güneş parıltısında; ikisiyle, yaşlılık ve bilgeliikle yaşamın bir dağ sırtında karşılaşırısın, böyle istemiştir doğa. Sonra vakit gelir ve ölümün sisinin çökmek üzere oluşuna kızmak için bir neden yoktur. Işığa doğru — son devinimin, bir bilgi haykırışı — son sesin.

Altıncı Ana Bölüm

İlişki İçinde İnsan

293.

İyiniyetle rol yapma. — İnsanlarla ilişkilerde, sanki onların eyleminin güdüsünü anlamamışız gibi, iyiniyetle rol yapmamız gerekir çoğu zaman.

294.

Kopyalar. — Önemli insanların kopyalarına sık sık rastlanır; ve çoğu kimse resimlerde olduğu gibi burada da, kopyaları orijinallerinden daha çok beğenir.

295.

Hatip. — Kişi bütün dünya tam tersini haykırırken, gene de çok yerinde bir konuşma yapabilir: yeter ki bütün dünyaya hitaben konuşmasın.

296.

Samimiyet eksikliği. — Dostlar arasında samimiyet eksikliği, iflah olmaz hale sokulmadan kınanamayacak bir hatadır.

297.

Armağan verme sanatı. — Bir armağanı, salt doğru bir biçimde sunulmadığı için geri çevirmek zorunda kalmak, verene karşı öfke uyandırır.

298.

En tehlikeli parti adamı. — Her partide, parti ilkelilerine inancını dile getirmesiyle bile, öteki üyeleri ayrılmaya kıskırtan birisi vardır.

299.

Hastaya akıl veren. — Bir hastaya önerilerde bulunan birisi, söyledikleri ister kabul edilsin ister reddedilsin, hastanın üzerinde bir üstünlük duygusu kazanır. Bu yüzden, alıngan ve gururlu hastalar, hastalıklarından daha çok nefret ederler akıl verenlerden.

300.

Eşitliğin ikili türü. — Eşitlik düşkünlüğü ya başka herkesi kendine doğru aşağıya çekmek istemekle (küçültmek,

ayırmak, Beinstallen yoluyla) ya da kendini herkesle birlikte yu-karıya çekmek istemekle (kabul etmek, yardım etmek, başkala-rının başarısından sevinç duymak yoluyla) dile gelebilir.

301.

Sıkıl-gan-lı-ğa karşı. — Çok sıkıl-gan kimselere yardım etmenin ve onları sakinleştirmenin en iyi yöntemi, onları kesin bir dille övmektir.

302.

Tek tek erdemleri tercih etme. — Rakiplerimiz-de tamamen eksik olduğunu algılamadıkça, bir erdeme sahip ol-maya özel bir değer vermeyiz.

303.

Neden karşı çıkılır. — Bir görüşe, aslında sadece bize sunulduğu sesi sempatik bulmadığımız için karşı çıktığımız çok olur.

304.

Güven ve samimiyet.¹ — Bir başka kişiyle bile iste-ye samimi olmaya çalışan birisi, genellikle ona güvenip güven-mediğinden emin değildir. Güveninden emin olan, samimiyete fazla değer vermez.

305.

Dostluğun dengesi. — Kimi zaman, bizim bir başka insanla ilişkimizde, kendi kefemize bir dirhem haksızlık eklediğimizde, dostluğun gerçek dengesi geri döner. .

306.

En tehlikeli hekimler. — En tehlikeli hekimler, doğuştan oyuncular olarak mükemmel bir aldatma sanatıyla doğuştan hekimleri oynayanlardır.

307.

Paradokslar ne zaman çıkar ortaya. — Bazen, onları bir ilkeden yana kazanmak için zeki insanlara gerek duyulur, bu ilkeyi sadece muazzam bir paradoks biçiminde ortaya koysunlar diye.

308.

Cesur insanlar nasıl kazanılır. — Cesur insanların bir eylem için ikna etmek, o eylemi olduğundan daha tehlikeli göstermekle mümkündür.

309.

İncelikler. — Sevmediğimiz insanların bize gösterdikleri incelikleri, onların suç hanesine yazarız.

310.

Bekletmek. — İnsanları zıvanadan çıkarmanın ve kafalarına kötü düşünceler sokmanın güvenli bir yöntemi, onları uzun süre bekletmektir. Bu, ahlaksızlaştırır.

311.

Samimi olana karşı. — Bize tam bir samimiyet sunan kimseler, böylelikle bizim samimiyetimizi hak ettiklerini sanırlar. Yanlış bir çıkarımdır bu; armağanlar sunarak haklar kazanılmaz.

312.

Dengeleme yolu. — Kendisine zarar verdiğimiz başka bir kişinin gönlünü almak, hatta bizden yana iyi düşünmesini sağlamak için, ona hakkımızda bir espri yapma fırsatı vermek yeterlidir genellikle.

313.

Dilin kibri. — İnsan kötü özelliklerini ve kötü alışkanlıklarını ister gizlesin isterse açıkça itiraf etsin, her iki durumda da kibri bundan yarar sağlamak ister; söz konusu özelliklerini gizlediği kişilerle, önlerinde dürüst ve açık yürekli olduğu kişiler arasında nasıl da ince bir ayırım yaptığına dikkat edilsin sadece.

314.

Özenli. — Hiç kimseyi incitmek, hiç kimseye zarar ver-

mek istememek, adaletli, tarafsız bir zihniyetin olduğu kadar, korkakça bir zihniyetin işareti de olabilir.

315.

Tartışmak için gerekli. — Düşüncelerini kendine saklamasını¹ bilmeyen, ateşli tartışmaların içine dalmamalı.

316.

Ortam ve kendini beğenmişlik. — Kişi her zaman hak ettiği insanlar arasında olduğunu bilirse, kendini beğenmişliği unuttur; yalnız-olmak kibri besler. Genç insanlar kendini beğenmiş olurlar, çünkü hepsi de birer hiç olan, ama çok önemli görünmeyi seven benzerleriyle arkadaşlık ederler.

317.

Saldırının güdüsü. — Sadece bir kimseye acı vermek, onu yenmek için değil, belki de sadece kendi kuvvetinin bilincinde olmak için de saldırılır.

318.

Yağcılık. — Kendileriyle ilişki kurarken gösterdiğimiz özeni, yağcılık yaparak bozmak isteyen kişiler, adeta içine uyuşturucu katılmış ama uyutmadığı zaman daha da uyanık tutan bir içki gibi tehlikeli bir araç kullanmaktadırlar.

319.

İyi mektup yazarı. — Kitap yazmayan, çok düşünen ve yeterli toplumsallık içinde yaşamayan birisi, genellikle iyi bir mektup yazarı olacaktır.

320.

En çirkin i. — Çok gezen birinin, dünyada insan yüzünden daha çirkin yerler bulduğu, kuşku götürür.

321.

Merhametliler. — Merhametli, kara günde daima yardıma hazır yaratılışlarla, aynı zamanda arkadaş da olunabilmesi çok enderdir: başkalarının iyi gününde yapacak işleri yoktur, gereksizdirler, üstünlüklerine sahip olmadıklarını hissederler ve bu yüzden hoşnutsuzluklarını kolayca belli ederler.

322.

İntihar eden birinin akrabaları. — İntihar eden birinin akrabaları, kendi itibarlarını düşünüp de hayatta kalmadı diye kınarlar onu.

323.

Nankörlüğü önceden görmek. — Büyük bir armağan veren kimse, şükranla karşılanmaz; çünkü armağan verilen kişi, almakla zaten çok büyük bir yükün altına girmiştir.

324.

Tinsiz toplumda. — Hiç kimse, zekasını belli etmenin nezaketsizlik sayıldığı bir toplumla kendini eşit tutan zeki insanlara nezaket göstermez.

325.

Tanıkların varlığı. — Suyu düşen bir insanın ardından, bir o kadar daha isteyerek atlanır suya, buna cesaret edemeyen kimseler varsa orada.

326.

Susmak. — Her iki taraf için de, bir polemige yanıt vermenin en can sıkıcı türü kızıp da susmaktır: çünkü saldırıda bulunan kişi, susulmasını özellikle bir aşağılama işareti olarak açıklar.

327.

Dostun sırrı. — Konuşacak konu bulmakta sıkıntı çektiklerinde, arkadaşlarının gizli olaylarını ifşa etmeyen çok az kişi vardır.

328.

İnsanlık. — Tinleriyle ünlü kişilerin insanlığı, ünsüz kişilerle ilişkilerinde bağlayıcı bir tarzda haksızlığı sürdürmelerine dayanır.

329.

Cesaretsiz. — Toplum içinde kendilerini güvende hissetmeyen insanlar, üstün oldukları bir yakınlarına, bu üstünlüklerini toplumun önünde açıkça, örneğin sataşma yoluyla göstermek için her fırsattan yararlanırlar.

330.

Teşekkür. — Birini teşekkürle borçlu kılmak ince bir ruha; birine teşekkür borçlu olmak kaba bir ruha üzüntü verir.

331.

Yabancılaşma belirtisi. — İki insan arasındaki görüşlerin yabancılaştığının en güçlü belirtisi, ikisinin de birbirlerine ironik birşeyler söylemeleri, ama ikisinin de bu sözlerin ironik yanını hissetmemeleridir.

332.

Yararlılıklarda kendini beğenme. — Yararlılık göstermiş insanların kendini beğenmesi, yararlılık göstermemiş insanlarmkinden çok daha inciticidir: çünkü yararlılık gösterme zaten inciticidir.

333.

Sesteki tehlike. — Bazen, konuşma sırasında kendi sesimizin tınısı şaşırtır ve hiç de kendi görüşümüze karşılık düş-

meyen iddialarda bulunmaya yöneltir bizi.

334.

Konuşma da. — Konuşma sırasında başkalarını özellikle haklı ya da haksız bulmak, kesinlikle bir alışkanlık meselesidir: her ikisi de anlamlıdır.

335.

Yakınıımızdan korkmak. — Yakınıımızın¹ düşmanca ruh halinden korkarız, çünkü bu ruh haliyle, sırlarımızı öğreneceğinden korkarız.

336.

Azarla ödüllendirmek. — Çok saygın kişiler azarlarını bile bizi ödüllendirmek istemiş gibi bildirirler. Böylelikle dikkatimizi bizimle ne kadar ısrarla ilgilendiklerine çekmek isterler. Azarlarını nesnellikle kabul eder ve onlara karşı savunmaya geçerse, onları tamamen yanlış anlamış oluruz; böylelikle onları kızdırmış ve kendimizi onlara yabancılaştırmış oluruz.

337.

Başkalarının iyiniyetinden bunalmak. — Bizden ne derecede nefret edildiğine, korkulduğuna ilişkin inancıımızda yanılırız: kendimizin bir kişiden ya da bir doğrultudan, bir partiden ne derece uzak olduğunu iyi biliriz, ama ötekiler bizi çok yüzeysel tanırlar ve bu yüzden sadece yüzeysel olarak nef-

ret ederler. Genellikle, anlayamadığımız bir iyiniyetle karşılaşırız; anladığımızda ise, ciddiye alınmadığımızı, önemsenmediğimizi gösterdiği için incitir bizi.

338.

Kesişen kibirler. — Eşit ölçüde kibirli olan iki kişi karşılaştığında, sonradan birbirleri hakkında kötü bir izlenim edinirler, çünkü her biri öteki üzerinde bırakmak istediği izlenimle öyle meşgul olmuştur ki, öteki onda bir izlenim uyandırmamıştır; sonunda ikisi de çabalarının boşa gittiğini fark eder ve ikisi de suçu diğerinin üzerine atar.

339.

İyi işaretler olarak nezaketsizlikler. — Üstün tin, hırslı gençlerin kendisine yönelik patavatsızlıklarıyla, küstahlıklarıyla ve hatta düşmanlıklarıyla eğlenir; henüz sırtlarında bir süvari taşımamış olan ama kısa bir süre sonra taşıyor olmaktan gurur duyacak olan atların patavatsızlığıdır bu.

340.

Haksızlığı sürdürmek ne zaman işe yarar? — Bize suçlama yönelten kişi, kendisine karşı çıktığımız ve hatta onu çürüttüğümüz zaman, bizim yaptığımız daha büyük bir haksızlık olarak görecekseniz bunu, bize yönelik suçlamaları bize karşı haksızlığa yol açsalar bile hiç karşı çıkmadan kabul etmek daha iyidir. Elbette birisi bu biçimde her zaman haksız olduğu halde, her zaman haklılığını sürdürebilir ve sonunda dünyadaki

en büyük vicdan rahatlığıyla en katlanılmaz tiran ve baş belası olabilir; bireyler için geçerli olan, toplumdaki sınıflar için de geçerli olabilir.

341.

Az saygı gören. — Kendilerine beklediklerinden daha az saygı belirtisi gösterilen çok kibirli kişiler, uzun süre kendilerini ve başkalarını bu konuda yanıltmaya çalışırlar ve başkalarının kendilerine aslında yeterince saygı duyduğunu ortaya çıkarmak için kılı kırk yaran psikologlara dönüşürler: hedeflerine ulaşamazlarsa, yanılsamanın örtüsü yırtılır, bu yüzden daha büyük bir öfkeye kapılırlar.

342.

İlk durumların konuşmada yansıması. — Günümüzde erkeklerin ilişki içinde iddialarda bulunma tarzlarında, onların başka herhangi bir şeyden çok silahlardan anladığı zamanların bir yansıması görülür genellikle: iddialarını bazen nişan alan muhafızların silahlarını tutuşu gibi tutarlar, bazen de demir silahların uğultusu ve şakırtısı duyulur gibi olur; bazı erkeklerde bir iddia kalın bir sopa gibi patırtıyla düşer orta yere. — Buna karşılık kadınlar, binlerce yıl boyunca dokuma tezgahında oturmuş ya da dikiş dikmiş, ya da çocuklarla çocuk olmuş varlıklar gibi konuşurlar.

343.

Anlatıcı. — Birşeyler anlatan, olay kendisini ilgilendirdi-

ği için mi yoksa, öyküyle ilgi çekmek için mi anlattığını kolaylıkla belli eder. İkinci durumda abartmak, abartma sıfatları kullanacak ve benzer yollara başvuracaktır. Sonra genellikle daha kötü anlatır, çünkü konudan çok kendisini düşünmektedir.

344.

Yüksek sesle okuyan. — Dramatik metinleri yüksek sesle okuyan biri, kendi karakteri hakkında keşiflerde bulunur: kendi sesi belirli ruh halleri ve sahneler, örneğin tamamen patetik ya da kaçıkça olanlar için diğerleri için olduğundan daha doğal gelir, oysa belki de normal yaşamında tutku ya da kaçıklık göstermek için fırsat bile bulamamıştır.

345.

Yaşamda karşılaşılan bir komedi sahnesi — Bir kimse, bir konu hakkında toplum içinde sunmak üzere zekice bir fikir düşünür. Şimdi, komedi oyununda var gücüyle asıl sözünü söyleyebileceği noktaya gelmeye ve toplumu güvertesine orada almaya çalıştığı dinlenebilir ve görülebilir: sohbeti sürekli bir hedefe kaydırarak, zaman zaman nasıl yönünü şaşırdığı, sonra yeniden bulduğu, sonunda o âna ulaştığı: soluğu keşilecek gibidir — tam o sırada, söyleyeceği söz toplumdaki birisi kapar ağzından. Ne yapacaktır şimdi? Kendi fikrine muhalefet mi edecektir?

346.

İstemeden nezaketsiz. — Bir kimse, başka birine is-

temeden nezaketsizce davranırsa, örneğin onu tanıyamadığı için selam vermezse, kendi zihniyetine bir suçlamada bulunamasa da, üzer bu durum onu; öteki kişide doğurduğu kötü düşünce incitir onu, ya da bir gücenmenin sonuçlarından korkar, ya da başkalarını incitmiş olmak acı verir kendisine, — yani kibir, korku ya da acıma, işbaşında olabilir, belki de hepsi bir aradadır.

347.

Hainin başyapıtı. — Birlikte gizli işler çevrilen kişiye karşı, onun tarafından ihanete uğranılıp uğranılmayacağına ilişkin, incitici kuşkuyu dile getirmek, üstelik bunu tam da bizzat ona ihanet ediyorken yapmak, bir kötülük ustalığıdır, çünkü ötekini kişisel olarak fetheder ve onu bir süre boyunca hiç kuşullanmadan ve çok açık davranmaya zorlar, böylece gerçek hain istediği gibi davranabilir.

348.

İncitmek ve incinmek. — İncitmek ve sonradan özür dilemek, incinmek ve özür dilenmesini beklemekten çok daha rahattır. Birincisini yapan, önce güç, sonra da iyi karakter işareti verir. Diğerinin ise, insanlıktan uzak olduğunun kabul edilmesini istemiyorsa, zaten bağışlaması gerekir; ötekini utandırmaktan duyulan haz bu zorunluluktan dolayı azalır.

349.

Tartışmada. — Kişi, aynı anda hem başka bir görüşe karşı çıkıp, hem de kendi görüşünü geliştirdiğinde, genellikle öteki

görüŖe sürekli dikkat etmekten, kendi görüşünün doğal duruşu da değişir: daha kasıtlı, daha keskin, belki daha abartılı görünür.

350.

Marifet. — Başka birisinden zor bir şeyi elde etmek isteyen bir kimse, konuyu bir sorun olarak ele almamalı, planını biricik olasılıkmış gibi basitçe ortaya koymalıdır; ötekinin gözleminde itiraz, karşı çıkma ışıkları çıktığında hemen onun sözünü kesmeyi ve ona zaman bırakmamayı bilmelidir.

351.

Topluluk içinde bulunduktan sonraki vicdan rahatsızlıkları. — Sıradan toplulukların içinde bulunduktan sonra neden vicdan rahatsızlığı duyarız? Çünkü önemli şeyleri hafife almışızdır, çünkü kişilerle konuşurken tüm samimiyetimizle konuşmamışızdır, ya da konuşmamız gereken yerde susmuşuzdur, çünkü yeri geldiğinde sıçrayıp koşturmamışızdır, kısacası topluluk içinde, onlara aitmişiz gibi davranmışızdır.

352.

Yanlış yargılanıyor. — Her zaman nasıl yargılandığına kulak veren biri, her zaman öfkelenir. Çünkü, bize en yakın duran (“en iyi tanıyan”) kişiler tarafından bile yanlış yargılanırız. İyi dostlar bile, bazen gücenmelerini, haset içeren kötü sözlerle dile getirirler: bizi tam olarak tanısaldı, dostlarımız olurlar mıydı? — Kayıtsız kişilerin yargıları çok acı verir, çünkü çok tarafsız, adeta nesnel gibidirler. Ama bize düşman olan biri-

sinin, gizli tuttuğumuz bir noktada bizi kendimizi tanıdığımız kadar iyi tanıdığını fark edersek, işte o zaman ne büyüktür sıkıntı!

353.

Portrenin tiranlığı. — Bir insanın ya da bir olayın tek tek yanlarından çabucak resmin bütününe ulaşan sanatçılar ya da devlet adamları, çoğunlukla sonradan, söz konusu olayın ya da insanın gerçekten de resmettikleri gibi olmasını istemekte haksızdırlar; adeta bir kişinin, kendi tasarımlarında yaşadığı gibi öyle yetenekli, öyle düzenbaz, öyle adaletsiz olmasını isterler.

354.

En iyi dost olarak akraba. — Bir dostun ne olduğunu çok iyi bilen Yunanlılar, — tüm halkların içinde sadece onlar dostluğa ilişkin derin, çok yanlı bir felsefi irdelemeye sahiptirler; öyle ki ilk ve şimdiye dek son olarak onlar dostu, çözülmeye değer bir problem olarak görmüşlerdir — aynı Yunanlılar akrabayı da “dost” sözcüğünün bir abartma sıfatı olan bir deyimle imlemişlerdir. Ben bunu açıklayamıyorum.

355.

Görmezden gelinen dürüstlük. — Bir kimse konuşmasında kendi kendisini alıntılıadığında (“o zamanlar demiştim ki”, “ben böyle durumlarda derim ki”), bir kendini beğenmişlik izlenimi doğurur bu, oysa genellikle tam tersi bir kaynaktan, en azından o ânı, başka bir âna ait olan fikirlerle süsleyip

püslemek istemeyen dürüstlükten doğar.

356.

A s a l a k . — Bir kimsenin sırf çalışmak zorunda kalmamak için, genellikle bağımlı olduğu kişilere karşı gizli bir öfkeyle birlikte, bağımlılık içinde başkalarının sırtından yaşamayı tercih etmesi tam bir seçkin zihniyet eksikliğini gösterir — Böyle bir zihniyet, kadınlarda erkeklerden sık görülür, ve (tarihsel nedenlerden ötürü) daha çok bağışlanabilir.

357.

U z l a ş m a n ı n s u n a ğ ı n d a . — Bir şeyin, bir insandan ancak onu inciterek ve onla düşman olunarak elde edildiği durumlar vardır: bir düşmana sahip olma duygusu öyle eziyet eder ki kişiye, daha yumuşak bir ruh halinin ilk işaretinden, uzlaşmak için yararlanır ve daha önce kendisi için ne pahasına olursa olsun veremeyeceği kadar önem taşıyan şeyi, bu uzlaşmanın sunağına kurban olarak sunar.

358.

Kendini beğenmişlik işareti olarak merhamet istemek. — Öfkeye kapıldıklarında ve öteki insanları incittiklerinde, ilk önce kusurlarına bakılmamasını ve ikinci olarak da böyle şiddetli geçici nöbetlere kapıldıkları için kendilerine acınmasını isteyen insanlar vardır. İnsanın kendini beğenmişliği buraya kadar varabilir.

359.

Olta yemi. — “Her insanın bir fiyatı vardır”. — Doğru değildir bu. Ama elbette herkes için, ısırması beklenen bir olta yemi bulunur. Bu yüzden, bazı kişileri bir davaya kazanmak için bu davaya sadece insancılık, soyluluk, iyilikseverlik, fedakarlık pırlıtısını vermek yeterlidir — hangi davaya verilememiştir ki? — Onların ruhlarını kandıran şekerlemeler ve tatlılardır bunlar, başkaları da başka şeyleri sever.

360.

Övgüdeki davranış. — İyi dostlar, yetenekli yaratılışı övdüklerinde, çoğunlukla nezaketen ve iyiniyetle sevinmiş görünecektir o, ama aslında onun için fark etmez: Onun asıl varlığı buna karşı, ve uzandığı güneşten ya da gölgeden dışarıya bu yüzden bir adım bile atmayacak kadar, tam bir üşengeçlik içindedir; ama insanlar övgüde bulunarak sevindirmek isterler ve övdükleri övgülerinden sevinç duymazlarsa, üzürlüler.

361.

Sokrates’in deneyimi. — Bir konuda ustalaşıldığında, genellikle öteki konuların çoğunda tam bir beceriksiz olarak kalınır; ama Sokrates’in çoktan deneyimlediği gibi, tam tersi bir yargıda bulunulur. Ustalarla ilişkiyi çekilmez kılan kötü durum budur.

362.

Hayvanlaşma aracı. — Aptallıkla savaşında en insafli, en yumuşak insanlar sonunda gaddarlaşırlar. Belki de böylece doğru bir savunma yoluna girerler; çünkü aptal alına, argüman olarak, hukuken, sıkılmış bir yumruk yaraşır. Ama dediğimiz gibi, karakterleri yumuşak ve insafli olduğundan, acı vermekten çok kendileri acı çekerler bu savunma aracıyla.

363.

Merak. — Merak olmasaydı, yakınların iyiliği için az şey yapılırdı. Oysa merak, ödev ya da acıma adı altında, talihsiz ya da muhtaç kişinin evine giriverir usulca. — Belki de çok övülen anne sevgisinde de vardır, irice bir parça merak.

364.

Toplumda takas. — Birisi yargılarıyla ilgi çekmeyi arzular, diğeri sempatileri ve antipatileriyle, bir başkası ise tanışıklıklarıyla, başka birisi ise yalnız kalışıyla — hepsi de yanılır hepsaplarında. Çünkü karşısında bu oyun sahnelenen kişi, asil dikkate alınan oyunun kendisi olduğunu düşünür.

365.

Düello. — Her türlü onur kavgasından ve düellodan yana denilebilir ki, eğer bir kişi birileri kendisi hakkında şöyle ya da böyle söyledi ya da düşündü diye yaşamayı istemeyecek kadar hassas bir duyguya sahipse, sorunu birinin ya da diğerinin ölü-

müne vardırmaya hakkı vardır. Bu kadar hassas olduğu için kınamayabilir onu, bu bakımdan geçmişin, onun büyüklüklerinin ve abartmalarının mirasçılarıyızdır, onlar olmasaydı hiçbir büyüklük olmazdı. Kurallara uygun bir düellodan sonra maneviyatı rahatlatacak biçimde, ölümün yerine kanı geçirecek bir onur yasası varsa, büyük bir iyiliktir bu, yoksa çok sayıda insan yaşamı tehlikede olurdu. — Ayrıca böyle bir kurum, insanları ağızlarından çıkan kulaklarının duyması doğrultusunda eğitir ve onlarla ilişki kurmayı olanaklı kılar.

366.

Seçkinlik ve şükran borcu. — Seçkin bir ruh, şükran borcu duymaktan hoşnut olacaktır ve kendisini bu borçla yükümleyen olaylardan korkakça kaçmayacaktır; daha sonra şükran borcunu dile getirirken de aynı rahatlıkta olacaktır; düşük ruhlar ise her türlü yükümlülüğe ayak direrler ve daha sonra, şükran borçlarını dile getirişlerinde abartılı ve fazlasıyla gayretli davranırlar. Ayrıca ikincisi düşük kökenli ya da ezilmiş konumdaki kişilerde de görülür: kendilerine yapılan bir iyilik, bir lütuf mucizesi gibi görülür onlara.

367.

Belagat saatleri. — Bir kimse iyi konuşabilmek için, kendisinden kesin ve kabul edilmiş bir biçimde üstün olan birisine gereksinir, başka bir kimse ise ancak üstün olduğu birisinin karşısında tam bir konuşma özgürlüğü ve güzel konuşma fırsatı bulabilir: her iki durumda da neden aynıdır; ikisi de ancak sans gène¹ konuştuğunda iyi konuşur, biri daha üstün olan karşısın-

da, diğeri de yine, daha düşük olan karşısında rekabet, yarışma dürtüsü duymadığı için — imdi, tamamen başka bir insan türü de vardır ki, rekabet içindeyken kazanma niyetiyle konuştuklarında iyi konuşurlar. Bu iki türden hangisi daha hırslıdır: şan şöhret hırsı kabardığı için iyi konuşan mı, yoksa yine aynı güdülerle kötü konuşan ya da hiç konuşmayan mı?

368.

Dostluk kurma yeteneği. — Dostluk kurmak için özel bir yetiye sahip olan insanlar arasında iki tip öne çıkar. Biri sürekli yükseliş halindedir ve gelişmesinin her evresi için tam uygun bir dost bulur. Bu biçimde edindiği dostların, kendi aralarında pek bir bağıntıları yoktur, bazen uyuşmazlık ve çelişki içindedirler: tam da gelişmesinin ileri evrelerinin, daha önceki evrelerini ortadan kaldırmalarına ya da değerini azaltmalarına karşılık düşer bu durum. Böyle bir insana şaka yollu *merdiven* adı verilebilir. — Öteki tip ise, çok değişik karakter ve yeteneklerdeki insanlar üzerinde bir çekim kuvveti uygular ve böylece bir dostlar çevresi edinir; ama böylelikle bu dostlar, tüm farklılıklarına karşın kendi aralarında dostane ilişkilere girerler. Böyle bir insana da *çevre* adı verilebilir: çünkü bu kadar farklı yeteneklere ve yaratılışlara ait olmak, kendisinde bir biçimde önceden biçimlendirilmiş olmalıdır. — Ayrıca kimi insanlarda iyi dostlara sahip olma yetisi, iyi bir dost olma yetisinden çok daha büyüktür.

369.

Konuşmada taktik. — Herhangi biriyle yapılan bir konuşmadan sonra, kişi tinini, sevimliliğini onun önünde tüm

pırlıtlısıyla gösterebildiği muhatabı hakkında iyi konuşur en çok. Bir kimseyi, konuşma sırasında iyi bir espri yapması ve benzeri şeyler için en iyi fırsatı ona vererek kıvama getirmek isteyen kişiler bundan yararlanırlar. İkisi de birbirini kıvama getirmek isteyen çok kurnaz iki kişi arasında eğlenceli bir konuşma geçeceği düşünülebilir: konuşmadaki güzel fırsatları karşılıklı olarak birbirlerine paslarlar, ama ikisi de kullanmaz bu fırsatları: bu yüzden konuşma tamamen tinsiz ve sevimsiz geçer, çünkü her ikisi de tin ve sevimlilik fırsatını öbürüne havale etmiştir.

370.

Sıkıntının boşalması. — Herhangi bir konuda başarısızlığa uğrayan bir insan, bu başarısızlığını rastlantıya değil de bir başkasının kötü niyetine dayandırmayı sever. Başarısızlığının nedeni olarak bir şeyi değil de bir kişiyi düşünmesiyle gevşer, gergin duyguları; çünkü kişilerden intikam alınabilir, oysa rastlantının olumsuz sonuçları karşısında yutkunulur sadece. Bu yüzden, başarısızlığa uğrayan bir hükümdarın çevresi, sözümona neden olarak tek bir kişiyi gösterir ona ve tüm saraylıların çıkarı uğruna feda eder o kişiyi; yoksa hükümdar yazgı tanrısından intikam alamayacağı için, hepsinden çıkaracaktır sıkıntısını.

371.

Ortaman rengini almak. — Sempatı ve antipati neden bu kadar bulaşıcıdır ki, duyguları güçlü bir kişinin yanında, bir çanak gibi onun yana olduğu ve karşı çıktığı şeylerle doldurulmadan yaşayamaz insan? Birincisi, yargıda bulunmaktan tamamen kaçınmak çok zordur, bazen kibrimiz açısından adeta

katlanılmazdır; düşünce ve duygu yoksulluğuyla ya da korkaklıkla, erkekçe olmayışla aynı renktedir o: böylece en azından belki de bu konum gururumuzu daha çok okşuyorsa, ortamımızın tersi yönde taraf tutmaya sürükleniriz. Ne var ki genellikle — bu da ikincisi — aldırmaıllıktan sempati ya da antipatiye geçişin bilincinde bile olamayız, ortamımızın duyum biçimine yavaş yavaş alışırız, çünkü sempatiyle onaylamak ve anlamak o kadar rahattır ki, çok geçmeden bu ortamın tüm işaretlerini ve parti renklerini taşıırız.

372.

İroni. — İroni ancak pedagojik bir yöntem olarak, bir öğretmen tarafından herhangi bir türden öğrencilerle ilişkisi içinde ortaya konulur: amacı küçük düşürmek ve utandırmak ama bunu, iyiniyetler uyandırıcı ve bize böyle davranana bir hekime duyduğumuz gibi saygı ve şükran borcu duymamızı buyuracak, iyileştirici bir tarzda yapmaktır. İronik kişi kendini cahilmiş gibi gösterir ve bunu öyle iyi becerir ki, onunla konuşan öğrenciler aldanırlar ve kendilerinin daha iyi bildiğine duydukları inançla küstahlaşıp ve tüm zayıf yönlerini belli ederler; sakınganlıklarını yitirir ve kendilerini oldukları gibi gösterirler: ta ki, öğretmenin yüzüne tuttıkları ışığın, ışınlarını onlara çok küçük düşürücü bir biçimde geri yansıttığı âna kadar. Öğretmenle öğrenci arasındaki gibi bir ilişkinin bulunmadığı yerde ironi bir yakışksızlıktır, kötü bir duygudur. Tüm ironik yazarlar, kendini beğenmişliklerinin ağızlıkları olarak gördükleri yazarla birlikte kendilerini, başka herkesten üstün görmek isteyen, ebleh insan türüne güvenirler. Ironiye alışmak da, alaycılığa alışmak gibi, karakteri bozar, yavaş yavaş başkalarının zarar görmesinden se-

vinç duyan bir üstünlük özelliği kazandırır: ısırmanın yanı sıra bir de gülmeyi öğrenmiş olan, azgın bir köpeğe benzer kişi.

373.

Kendini beğenmişlik. — Her şeyden çok kendini beğenmişlik denilen ve her türlü iyi ürünü mahveden o yabani ottan sakınmalı kendini; çünkü içtenlikte, resmi selamlaşmada, iyiniyetli samimiyette, sevip okşamada, dostça tavsiyede bulunmada, hataların itiraf edilmesinde, başkalarına acımada kendini beğenmişlik vardır ve tüm bu güzel şeyler, arada bu yabani ot biterse, tiksinti uyandırır. Kendini beğenen, yani olduğundan ya da kabul edildiğinden daha önemli olmak isteyen biri, her zaman yanlış hesap yapar. Gerçi karşılarında kendini beğenmişlik gösterisi yaptığı insanlar, korkudan ya da rahatlarını düşündüklerinden, istediği ölçüde saygıyı genellikle sundukları için, geçici bir başarı elde eder; ama ölçüden fazlasını istediğinde ona şimdiye kadar verdikleri değeri onun istediği fazlalık kadar azaltarak, kötü bir intikam alırlar. İnsanların bedelini en ağır ödedikleri şey, küçük düşürmedir. Kendini beğenen kişi gerçekten büyük yararlılığını, ötekilerin gözünde tozlu ayaklar altında çiğnenecek kadar kuşkulu hale getirir ve küçük düşürür. — Gururlu bir tavır bile ancak, yanlış anlaşılmayacağından ve kendini beğenmiş olarak görülmeyeceğinden tamamen emin olunduğunda takınılmalıdır, örneğin dostların ve eşlerin¹ önünde, çünkü insan ilişkilerinde kendini beğenmişlik, ününü kazanmaktan daha büyük bir budalalık yoktur; efendi efendi yalan söylemek öğrenilmediyse, daha kötüdür durum.

İkili konuşma. — İkili konuşma yetkin konuşmadır, çünkü birinin söylediği her şey, kendisiyle konuşulan öteki-
nin kesinlikle dikkate alınmasıyla kazanır belirli rengini, tınısını ve ona eşlik eden jestleri, yani mektuplaşma-
daki gibidir durum: bir ve aynı kişinin, mektup yazarken kime yazdığına bağlı olarak farklı farklı ruhsal anlatımlar sergilemesi gibi. İkili konuşmada tek bir düşünce kırılması vardır: bu kırıl-
ma konuşulan kişiyi, düşüncelerimizi olabildiğince güzel gör-
mek istediğimiz bir ayna gibi koyar ortaya. Peki ya iki, üç ya da daha fazla kişiyle konuşuyorsak nasıldır durum? O zaman ko-
nuşma bireyselleştirici inceliğini zorunlu olarak yitirir, değişik dikkate almalar kesişir, birbirini ortadan kaldırır; birine iyi ge-
len bir söyleyiş diğerkinin zihniyetine uygun düşmez. Bu yüzden çok sayıda kişiyle konuşan bir insan, kendi kabuğuna çekilme-
ye, olayları oldukları gibi ortaya koymaya, ama bir konuşmayı dünyanın en keyifli şeylerinden biri yapan insanlığın devingen eterini konu edinmeye zorlanır. Erkeklerin, tamamen erkekler-
den oluşan bir grupta konuştukları sese kulak verilirse, sanki tüm konuşmanın temel bası gibidir bu ses: “buyum b e n , bu-
nu söylüyorum b e n , artık işinize nasıl geliyorsa!” Zeki kadın-
ların, topluluk içinde tanıdıkları bir erkekte genellikle yabancı-
laştırmacı, üzücü, korkutucu bir izlenim uyandırmalarının nedeni budur: çok kişiyle, çok kişi önünde konuşmaktır, onların tüm tinsel sevimliliğini çalan ve sadece bilinçli olarak kendi kendile-
rine dayandıklarını, taktiklerini ve açık zafer niyetlerini, göz alı-
cı bir ışıktaki gösteren: aynı kadınlar ikili konuşmalarda yeniden kadınsılaşırlar ve tinsel zarafetlerini yeniden kazanırlar.

375.

Ölümünden sonra süren ün. — Uzak bir gelecekte kabul görüyor olma umudu taşımanın, ancak insanlığın özünde değişmeden kalacağı ve büyük olan her şeyin bir çağda değil, tüm çağlarda büyük duyumsanması gerektiği kabul edildiğinde bir anlamı vardır. Oysa bir yanılgıdır bu; insanlık, neyin güzel ve iyi olduğuna ilişkin tüm duygu ve yargılarında çok büyük değişimler geçirir; birkaç mil önde olduğuna ve tüm insanlığın bizim yolumuzu izleyeceğine inanmak, hayalperestliktir. Üstelik: görmezden gelinen bir bilgin, kendi keşfinin başkaları tarafından da yapılacağını ve olsa olsa daha sonra bir tarihçi tarafından kendisinin şunu ve şunu da önceden bildiğinin ama insanları ilkesine inandırma fırsatı bulamadığının kabul edileceğini şimdi kesinlikle hesaba katabilir. Sonraki kuşaklar tarafından kabul-görmemek her zaman kuvvet eksikliği olarak yorumlanır. — Kısacası, kurumlanarak yalnızlaşmayı bu kadar kolay savunmamak gerekir. Ayrıca istisnai durumlar vardır; ama büyük özelliklerimizin kabul görmesini engelleyenler, en azından bizim hatalarımız, zayıflıklarımız ve deliliklerimizdir.

376.

Dostlar üzerine. — En yakın tanıdıklar arasında bile duyguların ne denli değişik, görüşlerin ne denli bölünmüş olduğunu düşün bir kez kendi kendine; aynı görüşlerin bile dostlarının kafalarında, sendekinden tamamen farklı bir konuma ya da şiddete sahip olduklarını; yanlış anlama, birbirinden düşmanca uzaklaşma vesilesinin yüz kere doğduğunu. Tüm bunlardan sonra diyeceksin ki: tüm ittifaklarımızın ve dostluklarımızın üzerin-

de durduğu zemin ne kadar da güvensiz, soğuk yağmurlar ya da kötü havalar ne kadar da yakın, ne kadar da yalnızdır her bir insan! Bir kimse bunları ve ayrıca kendisindeki ve yakınlarındaki tüm görüşlerin ve bunların tür ve şiddetlerinin kendi eylemleri gibi zorunlu ve sorumluluk dışı olduklarını görürse, bu görüşlerin, karakterin, uğraşının, yeteneğin ve ortamın ayrılmaz iç içe geçmişliğiyle içsel zorunluluğunu kavramış olur — belki böylece o bilgenin “dostlarım, dost yoktur!” diye bağırmasındaki duygunun acılığından ve keskinliğinden kurtulmuş olur. Daha çok şöyle itiraf edecektir kendi kendine: evet, dostlar vardır, ama onları sana yönelten, senin hakkındaki yanılgıları ve yanılsamalarıdır; ve seninle dost kalabilmek için susmayı öğrenmiş olmaları gerekir: çünkü bu tür insani ilişkiler hemen hemen her zaman, bazı şeylerin hiç söylenilmemesine, onlara hiç dokunulmamasına dayanırlar ama bu küçük taşlar bir kez yuvarlanmaya başladıklarında, dostluk da onların peşinden gelir ve parçalanır. En sadık dostlarının kendileri hakkında aslında ne bildiklerini öğrenince, derinden yaralanmayacak insanlar var mıdır? — Biz kendi kendimizi tanımakla ve kendi özümüzü görüşlerin ve ruh hallerinin değişken bir alanı olarak görmekle ve böylelikle bir nebze küçümsemeyi öğrenmekle, kendimizi yeniden ötekilerle dengeye getiririz. Doğrudur, tanıdıklarımızdan her birini ve en büyükleri bile olsa, küçümsemek için iyi gerekçelerimiz vardır; ama bu duygunun bize yöneltilmesi için de bir o kadar iyi gerekçe vardır. — İşte kendimize böyle katlandığımız için, katlanmak isteriz birbirimize; belki de herkesin, şöyle söyleyeceği neşeli saat de gelecektir bir kez:

“Dostlarım, dost yoktur!” diye bağırdı

ölmek üzere olan bilge;

“Düşmanlarım, düşman yoktur!” — diye bağırıyorum ben,
yaşayan budala.

Yedinci Ana Bölüm

Kadın ve Çocuk

377.

Mükemmel kadın. — Mükemmel kadın, mükemmel erkekten daha yüksek bir insan tipidir: biraz daha enderdir de. — Hayvanlara ilişkin doğabilimi bu cümleyi mümkün kılmak için bir araçtır.

378.

Arkadaşlık ve evlilik. — En iyi arkadaş olan, muhtemelen en iyi eşe sahip olacaktır, çünkü iyi evlilik arkadaşlık yeteneğine dayanır.

379.

Ebeveynin bekası. — Ebeveynin karakteri ve zihniyeti arasındaki ilişkide halledilmemiş kakafoniler, çocuğun özünde tınlamayı sürdürür ve onun iç dünyasındaki acı çekmenin öyküsünü oluştururlar.

380.

Anneden gelen. — Herkes, anneden gelen bir kadın imgesi taşıyor içinde: kadınlara genel olarak saygı duyusu ya da onları küçümseyişi ya da onlara karşı genel olarak kayıtsız kalışı bu imge tarafından belirlenir.

381.

Doğayı tashih etmek. — İnsanın iyi bir babası yoksa, kendine bir tane edinmelidir.

382.

Babalar ve oğullar. — Babaların, oğul sahibi oluşlarını telafi etmek için yapacak çok işleri var.

383.

Seçkin kadınların yanılgısı. — Seçkin kadınlar, bir konuyu toplum içinde konuşmak mümkün değilse, o konunun hiç olmadığını düşünürler.

384.

Bir erkek hastalığı. — Erkeklerin kendini aşağılama hastalığının en iyi şifası, akıllı bir kadın tarafından sevilme.

385.

Bir kıskançlık türü. — Analar, oğullarının arkadaşlarını, özel başarıları varsa, kolaylıkla kıskanabilirler. Genellikle, oğlunun kendisinden çok, oğlunda kendini sever bir anne.

386.

Akılcı arkadaşlık. — İnsan, yaşını başını aldığı anda, babasının kendisini dünyaya getirtmekte haksız olduğu duygusuna kapılır.

387.

Anaç iyilik. — Kimi annelere mutlu, değerli çocuklar gerekir, kimilerine de mutsuz: yoksa anne olarak iyiliklerini gösteremezler.

388.

Değişik oflamalar. — Erkeklerin bazıları kadını kaptırdığı için of çeker, çoğunluğu ise kimse onu kapmak istemiyor diye.

389.

Aşk evlilikleri. — Aşk yüzünden yapılan evlilikler (şu aşk evliliği denilenler) babada yanıltmış, anneye mecbur (muhtaç) kalmışlardır.

390.

Kadınların arkadaşlığı. — Kadınlar bir erkekle çok iyi arkadaşlık kurabilirler; fakat bu arkadaşlığı sürdürebilmek için — bunun için elbette küçük bir fiziksel antipatinin de yardım etmesi gerekir.

391.

Can sıkıntısı. — Birçok insan, özellikle kadınlar hiçbir zaman düzenli çalışmayı öğrenmedikleri için, can sıkıntısı duymazlar.

392.

Aşkın bir unsuru. — Kadın sevgisinin her türünde, biraz anaç sevgi de görünür.

393.

Mekanda birlik ve drama. — Karı koca bir arada yaşanmasaydı, iyi evliliklere daha sık rastlanılırdı.

394.

Evliliğin olağan sonuçları. — Yükseltmeyen her ilişki aşağı çeker, ve tersi; bu yüzden olağan olarak, erkekler kadınları aldıklarında biraz aşağı inerler, bu sırada kadınlar biraz yükselir. Çok zeki erkekler, iğrenç bir ilaca direnir gibi direnirler, bir o kadar da gereksinirler evliliğe.

395.

Emretmeyi öğretmek. — Mütevazı ailelerin çocuklarına emretmeyi eğitim yoluyla öğretmek gerekir, tıpkı öteki çocuklara itaat etmeyi öğretmek gerektiği gibi.

396.

Âşık olmayı istemek. — Convenienz'in¹ birleştirdiği nişanlılar, soğuk, hesapçı yararcılık suçlamasından kurtulabilmek için, âşık olmaya da çaba gösterirler çoğun: Çıkarları gereği dümeni Hristiyanlığa kıranlar da, gerçekten dindar olmak için böyle çaba gösterirler, çünkü dindar mimikleri takınmaları kolaylaşır böylece.

397.

Aşkta durmak yok. — Yavaş tempoyu seven bir müzisyen, aynı müzik parçasını her defasında daha yavaş çalacaktır. Böylelikle, hiçbir aşkta durmak yoktur.

398.

Utangaçlık. — Kadınların güzelliği ile birlikte, genel olarak utangaçlıkları da artar.

399.

Dayanıklı evlilik. — Her bir eşin, diğeri sayesinde bireysel bir hedefe ulaşmak istediği bir evlilik, uzun süre dayanır;

örneğin kadın erkeğin sayesinde ünlü birisi, erkek kadının sayesinde sevilen birisi olmak istiyorsa.

400.

Proteus' doğası. — Kadınlar tamamen, kendilerini seven erkeklerin tasarımındaki hallerine duydukları sevgiyle yaşırlar.

401.

Sevmek ve sahip olmak. — Kadınlar önemli bir erkeği genellikle ona tek başlarına sahip olmak isteyerek severler. Kibirlerine dokunacak olmasaydı, seve seve kilit altında tutarlardı onu: kibirleri ise, o erkeğin başkalarına da önemli görünmesini ister.

402.

İyi bir evliliğin sınavı. — İyi bir evlilik, bir kez bir "istisna"ya dayanmasıyla¹ kanıtlar kendini.

403.

Herkes her şeyi kabul ettirmenin yöntemi. — Her bir kimse huzursuzluklarla, korkularla, işin ve düşüncelerin yığılmasıyla öyle bitkin ve zayıf düşürülebilir ki, karmaşık görünen bir şeye artık karşı koyamayıp teslim olur — diplomatlar ve kadınlar bilir bunu.

404.

Namusluluk ve dürüstlük. — Tüm yaşamları boyunca, geçimlerini sadece gençlikteki çekiciliklerine borçlu olmak isteyen ve bu kurnazlık bir de görmüş geçirmiş anneleri tarafından kulaklarına fısıldanan kızlar, kibar fahişelerle¹ aynı şeyi istemektedirler, ancak onlardan daha uyanıktırlar ve onlar kadar da namuslu değildir.

405.

Maskeler. — İç dünyalarını arasanız da bulamayacağınız, salt maskelerden ibaret kadınlar vardır. Böyle adeta hayalet gibi, zorunlu olarak doyumsuz bırakan varlıklara gönül indiren erkekler yakınıp duracaklardır, ama tam da bu kadınlar erkeğin isteğini en güçlü bir biçimde kıskırtabilirler: erkek onun ruhunu arar — arar durur hiç durmadan.

406.

Uzun bir söyleşi olarak evlilik. — Kişi, bir kadınla evlenirken şu soruyu sormalıdır kendine: bu kadınla yaşlılık yıllarına dek iyi sohbet edeceğine inanıyor musun? Evlilikteki başka her şey geçicidir, ama ilişkinin zamanının çoğu konuşmayla geçer.

407.

Kız çocuğunun düşleri. — Deneyimsiz kızlar, bir erkeği mutlu kılmanın kendi ellerinde olduğunu düşünerek gu-

rum duyarlar kendileriyle; daha sonra, bir erkeği mutlu kılmak için sadece bir kız gerektiğini kabul etmenin, o erkeği küçümsemek olduğunu öğrenirler. — Kadınların kibirliliği, bir erkeğin mutlu bir kocadan daha fazla olmasını gerektirir.

408.

Faust'un ve Gretchen'in¹ soyunun tükenişi. — Bir bilginin çok zekice bir görüşü uyarınca, günümüz Almanya'sının okumuş erkekleri Mefistofeles ve Wagner'in bir karışımına benziyorlar ama, büyükbabaların (en azından gençliklerinde) içlerinde gürlediğini hissettikleri Faust'a değil kesinlikle: Demek ki — cümleyi devam ettirecek olursak — Gretchen iki nedenle uymuyor onlara. Ve öyle görünüyor ki, artık özlenmedikleri için tükeniyor soyları.

409.

Gymnasium öğrencileri olarak kız çocukları. — Ne olur, bir de Gymnasium eğitimimizi yüklemeyelim kızların üstüne! Bu eğitim ki zeki, bilgiye susamış, ateşli gençleri — öğretmenlerinin kopyaları yapar çoğun!

410.

Rakibesiz. — Kadınlar kolayca anlarlar, bir erkeğin ruhunun bir sahibesi olup olmadığını; rakibesiz sevilmek isterler, ve ilerleme hırsının hedeflerine, siyasal görevlerine, bilimlerine ve sanatlarına tutkuyla bağlıysa erkek, bunları kınarlar. Meğerki erkek bunlar sayesinde sıvrılsın — o zaman erkekle bir aşk ba-

ğı içindeyseler, aynı zamanda kendileri de sivrilmeyi umarlar; bu durumda kolaylık gösterirler sevgililerine.

411.

Kadın anlağı. — Kadınların anlağı yetkin bir hükmetme, çabuk karar verme gücü¹, tüm avantajlardan yararlanma olarak gösterir kendini. Temel özellikleri olarak kalıtımla çocuklarına geçirirler bunu, baba da istemin karanlık arka planını verir. Babanın etkisi, yeni yaşamın icra edileceğı ritmi ve armoniyi belirler adeta; ama ezgi anneden gelir. — Bir şeyi önceden hazırlamasını bilenler için söyleyelim: kadınlarda anlama yetisi vardır, erkeklerde ise maneviyat ve tutku. Erkeklerin anlama yetileriyle gerçekten bu kadar çok şey başarabilmeleri çelişmez bununla: onların itkileri daha derin, daha şiddetlidir; kendinde pasif bir şey olan anlama yetilerini bu kadar ileriye götürürler. Kadınlar genellikle sessizce hayran kalırlar, erkeklerin kendi maneviyatlarına duydukları saygıya. Erkekler eş seçerken, özellikle derin maneviyat sahibi, akıllı, çabuk karar verme gücüne sahip ve seçkin varlıklar aradıklarında, aslında erkeğın idealize edilmiş erkeğı, kadının ise idealize edilmiş kadını aradığı, yani kendi özelliklerini bütünlemeye değıl, tamamlamaya çalıştıkları açıkça görülür.

412.

Hesiodos'un bir yargısı doğrulandı. — Kadınların akıllılığının bir belirtisi, bir anı kovanındaki erkek anılar gibi, hemen hemen her yerde karınlarını doyurmasını bilmeleridir. Bunun başlangıçta ne anlama geldiğı ve neden erkeklerin kadınlardan beslenmedikleri bir düşünölsün. Elbette erkeklerin

kibri ve onurlarına düşkünlüğü; kadınların akıllılığından daha büyük olduğundan; çünkü kadınlar tabi olma sayesinde esas avantajlarını, yani hükmetmeyi güvencelemesini bilirler. Çocukların bakımı bile başlangıçta kadınların akıllılığı tarafından, isten olabildiğince kaçmanın bahanesi olarak kullanılabilmektedir. Şimdi bile, örneğin ev işlerine bakan kadın olarak gerçekten çalıştıklarında, bunu kafa karıştırıcı bir itiraza dönüştürmeyi biliyorlar: bu yüzden erkekler onların çalışmasının yararını on kat abartma yoluna gidiyorlar.

413.

Miyoplar âşıktır. — Bazen, âşığı iyileştirmek için, daha güçlü bir gözlük bile yeterlidir; bir yüzün, bir figürün yirmi yıl sonrasını tasavvur etme gücüne sahip birisi, belki de hiç rahatsız edilmeden yaşar.

414.

Nefret eden kadınlar. — Kadınlar nefret duygusu içindeyken, erkeklerin olduğundan daha tehlikelidirler; öncelikle düşmanca duyguları bir kez uyandığında, hiçbir hakseverlikle dizginlemezler kendilerini, nefretlerini varabileceği son noktaya kadar rahatça büyütürler; ayrıca (her insanda, her partide bulunan) yaralı noktaları bulmak ve oradan vurmakta ustadırlar: hançer gibi sivri anlama yetileri bu konuda büyük yararlılık gösterir (oysa erkekler yaraları görünce çekinik, genellikle yüce gönüllü ve uzlaşmacı bir ruh haline girerler).

415.

Aşk . — Kadınların aşktaki putperestlikleri, aslında ve başlangıçsal olarak aşkın tüm idealleştirmeleri sayesinde güçlerini artırdıkları ve erkeklerin gözünde kendilerini her zaman daha arzulanır olarak gösterdikleri için, akıllıca bir buluştur. Ne ki, aşkın değerinin böyle abartılışına yüzyıllar boyunca alışıldığından, kadınlar kendi tuzaklarına düşmüş ve bu başlangıcı unutmışlardır. Şimdi onlar erkeklerden daha çok yanıltılanlardır ve bu yüzden her kadının yaşamına handiyse zorunlu olarak giren bu hayal kırıklığı yüzünden daha çok acı çekerler — yanılgıya ve hayal kırıklığına uğratılabilmek için yeterli hayal güçleri ve anlama yetileri varsa.

416.

Kadınların özgürleşimi üzerine. — Kadınlar sevmeye, hemen yana ya da karşı duygular beslemeye bu kadar alışkınlarsa, adil olabilirler mi? Bu yüzden de davalardan çok kişilere yandaş olurlar: davalardan yana olduklarında da, derhal o davanın militanı olurlar ve böylelikle davanın salt masum etkisini mahvederler. Bu yüzden siyaset ve bilimin bazı dalları (örneğin tarih) onlara açıldığında hiç de küçümsemeyecek bir tehlike doğar. Çünkü, bilimin ne olduğunu gerçekten bilen bir kadından daha ender bulunan bir şey var mıdır? Hatta en iyileri, bilime karşı gizli bir küçümseme beslerler bağırılarında, sanki bir biçimde ondan üstünlermiş gibi. Belki tüm bunlar değişebilir, şimdilik böyledir.

417.

Kadınların yargılarında esin. — Kadınların yana ve karşı olmak yönünde verdikleri o ani kararlar, kadınların ansızın ortaya çıkıveren sempatileri ve antipatileri sayesinde kişisel ilişkilerin yıldırım hızıyla aydınlanması, kısacası kadın adaletsizliğinin kanıtları, seven erkekler tarafından sanki tüm kadınlar Delfoi kazanı ve defne tacı¹ olmasa da bilgelik esinlerine sahiplermiş gibi bir parıltıyla çevrelenebilir: kadınların sözleri, çok uzun süre sonra bile kahin kadınların kehanetleri gibi yorumlanır ve açıklanır. Ama her kişiden ve her davadan yana bazı şeyler ileri sürülebileceği gibi, bunlara karşı bazı şeylerin de ileri sürülebileceği, her şeyin sadece iki yönlü değil, üç ya da dört yönlü olduğu düşünülürse böyle apansız kararlarla tamamen yanılığa düşmekmek de hemen hemen zordur; denilebilir ki: şeylerin doğası, kadınların her zaman haklı çıkabilecekleri biçimde düzenlenmiştir.

418.

Kendini sevdirmek. Seven iki kişiden genellikle birisi seven diğeri de sevilen olduğu için, her sevda ilişkisinde aynı kalan bir sevgi niceliği bulunduğu inancı doğmuştur: birisi bundan ne kadar çoğunu kendisi için alırsa ötekine de o kadar az kalacaktır. Bu iki kişiden her birinin kibrinin de, sevilmesi gerekenin kendisi olduğuna kendisini ikna etmesi bir istisnadır; bu durumda ikisi de kendilerini sevdirmek isterler: işte bu yüzden evlilikte bazen yarı gülünç yarı absürd sahneler yaşanır.

419.

Kadın kafasındaki çelişkiler. — Kadınlar nesnel olmaktan çok kişisel olduklarından, mantıksal açıdan birbiriyle çelişen doğrultular, onların düşünce çevrelerinde uyum içindedir: bu doğrultuların temsilcilerine sırasıyla hayranlık duyar ve onların sistemlerini bütünüyle kabul ederler: ancak, her yerde daha sonra yeni bir kişiliğin ağırlık kazanacağı kör bir nokta kalır. Belki de yaşlı bir kadının kafasındaki tüm felsefe, daha çok böyle kör noktalardan oluşmaktadır.

420.

Kim daha çok acı çekiyor? — Bir kadın ile bir erkek arasında çıkan kişisel bir anlaşmazlık ve kavgadan sonra, bir taraf genellikle ötekine acı çektirmiş olma düşüncesiyle acı çeker; diğer taraf ise genellikle ötekine yeterince acı çektirmediği düşüncesiyle acı çeker, bu yüzden de gözyaşlarıyla, hıçkırıklarla ve yüzünü buruşturarak onu sonradan da üzmeye çalışır.

421.

Kadının yüce gönüllülüğünün sırası. — Töre'nin talepleri bir kez zihinden çıkartıldığında, doğa ve akıl bir erkeğe art arda birkaç kez evlenmeyi emretmez mi diye düşünülebilir: şöyle ki, önce yirmi iki yaşındayken kendisinden büyük, tinsel ve törel bakımdan kendisinden üstün bir kızla evlenir ve bu kız yirmili yaşların tehlikelerinde (hırs, nefret, kendini hor görme, her türden tutku) onun yol göstericisi olabilir. Daha sonra bu kadının sevgisi tamamen anaç bir sevgiye dönüşecek ve er-

keğin otuzlu yıllarında çok genç bir kızla evlenmesine katlanmakla kalmayıp bunu teşvik edecek ve bu kızın eğitimi bizzat üstlenecektir. — Evlilik yirmili yaşlarda gerekli, otuzlu yaşlarda ise yararlı ama gerekli olmayan bir kurumdur: yaşamın sonraki yıllarında ise genellikle zararlıdır ve erkeğin tinsel gerileyişini hızlandırır.

422.

Çocukluğun trajedisi. — Soylu ve yüce çabaları olan insanların en şiddetli savaşımalarını çocukluklarında vermek zorunda kalışları, belki hiç de ender bir durum değildir: örneğin zihniyetlerini, düşük düzeyde düşünen, görünüşe ve yalancılığa düşkün bir babaya kabul ettirmek zorunda kalırlar, ya da Lord Byron gibi, çocuksu ve öfkeli bir anneyle sürekli kavga halinde yaşarlar. Böyle bir şey yaşantılandığında, en büyük, en tehlikeli düşmanın asıl kim olduğunu bilmek yaşamı boyunca incitmeyecektir kişiyi.

423.

Ebeveyn budalalığı. — Bir insan hakkında yargıda bulunulurken en vahim hatalar onun ebeveyni tarafından yapılır: bir gerçektir bu, ama nasıl açıklamalı bunu? Ebeveynler, çocuk hakkında çok fazla deneyime sahiptirler de, bir bütünlük halinde toparlayamıyorlar mıdır bunu? Yabancı halklar arasında gezenlerin, bir halkın genel ayırt edici özelliklerini, konaklamalarının sadece ilk döneminde doğru olarak kavrayabildiklerine işaret ediliyor; bu halkı ne kadar çok tanıyorlarsa onun tipik ve ayırt edici yönlerini de o kadar çok unutuyorlarmış. Yakını-gör-

dükleri anda, uzağı—görmeyi bırakıyor gözleri. Ebeveynler de, ona yeterince uzak durmadıkları için mi yanlış yargıda bulunurlar çocukları hakkında? — Tamamen farklı bir açıklama da şöyle olabilir: insanlar kendilerini çevreleyen en yakın şey hakkında artık düşünmez, ona sadece katlanırlar. Belki de, ebeveynlerin, çocukları hakkında bir kez yargıda bulunmak zorunda kaldıklarında bu kadar keskin yargılamalarının nedeni, alışkanlıktan kaynaklanan bir düşüncesizliktir.

424.

Evliliğin geleceğinden. — Kadın cinsinin eğitilmesini ve yükseltilmesini kendilerine görev edinen o soylu, özgür düşünceli kadınların gözden kaçırmamaları gereken bir nokta var: en yüksek kavranışı içinde karşı cinsten iki insanın ruhsal dostluğu olarak, yani yeni bir kuşağın üretilmesi ve eğitilmesi için yapılan, gelecekte olmasını umduğumuz gibi bir evlilik — tensel olanı adeta daha büyük bir amaç için, sadece ender, geç bir araç olarak kullanan böyle bir evlilik, herhalde düşünülmesi gerektiği gibi doğal bir yardımcıyı, metreslik ilişkisini gerektirir; çünkü erkeğin sağlığı açısından, evli olduğu kadının, onun cinsel gereksinimini doyurmaya da tek başına hizmet etmesi gerekse bile, eş seçiminde, sözü edilen hedeflere zıt, yanlış bir görüş açısı belirleyici olacaktır: yeni kuşakların üretilmesi rastlantıya kalacak, mutlu bir eğitim ise enikonu olanaksızlaşacaktır. Arkadaş, yardımcı, çocuk doğuran, anne, aile reisi, ev idarecisi olması gereken, belki de erkekten ayrı olarak kendi işinin ve görevinin başında durması gereken iyi bir eş, aynı zamanda bir metres olamaz: genel olarak kendisinden çok şey istenmiş olur. Bu yüzden gelecekte, Perikles'in zamanında Atina'da ger-

çekleşenin tam tersi ortaya çıkabilir: o zamanlar evli oldukları kadınlarda metreslikten başka bir şey bulamayan erkekler, sadece kadınların zarafetinin ve tinsel kıvraklığının yaratabileceği, kafayı ve yüreği özgürleştiren bir dostluğun çekiciliğini de istedikleri için, ayrıca Aspasia'lara¹ yönelmişlerdir. Evlilik gibi, tüm insani kurumlar sadece ılımlı derecede bir pratik idealize etmeye izin verirler, aksi halde derhal kaba tedaviler zorunlu olur.

425.

Kadınların Sturm und Drang¹ dönemi. — Avrupa'nın üç ya da dört uygar ülkesinde, birkaç yüzyıllık eğitim sonucunda kadınlardan ne istenirse yapılabilir, hatta cinsel anlamda olmasa bile, başka her anlamda erkek bile yapılabilir. Böyle bir etkileme altında bir kere erkeklerin tüm erdemlerini ve güçlü yanlarını almış olacaklardır, bu sırada onların zayıf yanlarını ve kötü alışkanlıklarını da göze almaları gerekecektir: dediğimiz gibi, bu kadar çok şey elde edilebilir. Ama böylelikle ortaya çıkan, kadınların kadim takıları olan delilikleri ve adaletsizliklerinin, kazanılmış ve öğrenilmiş olan üzerinde hâlâ üstünlük kurmaya çalıştığı belki birkaç yüzyıl sürebilecek ara duruma nasıl katlanacağız? Bu dönemde erkeklerin başlıca duygulanımını öfke oluşturacaktır, sanatların ve bilimin görülmemiş bir heveskarlık yüzünden batmış ve çamura bulaşmış olmalarına, felsefenin kafa karıştırıcı bir gevezelikle ölümüne konuşulmasına, her zamankinden daha fantastik ve fanatik bir biçimde politika yapılmasına, eski törenin koruyucuları olan kadınların bizzat gülünç duruma düşmelerinden ve her bakımdan törenin dışında kalmaya çalışmalarından ötürü toplumun tamamen çözülmeye yuz tutmasına duyulan öfke. Kadınlar en büyük güçlerini töre-

den alıyorsa, töreden vazgeçtikten sonra, benzer bir güç bolluğunu yeniden kazanmak için neye tutunmaları gerekecektir?

426.

Özgür tinli ve evlilik. — Özgür tinliler, kadınlarla yaşayacaklar mıdır? Genel olarak onların günümüzün hakikati—düşünenleri, hakikati—konuşanları olarak antikçağın kahin¹ kuşları gibi yalnız uçmayı tercih etmeleri gerektiğine inanıyorum.

427.

Evliliğin mutluluğu. — Alışılmış ne varsa, gitgide daha sağlamlaşan bir örümcek ağı örер etrafımıza; ve çok geçmeden iplerin kalın sicimlere dönüştüğünü ve ortada da, kendini buraya tutsak etmiş ve kendi kanını emmesi gereken örümcek olarak kendimizin durduğunu fark ederiz. Bu yüzden özgür tinli, tüm alışkanlıklardan ve kurallardan, kalıcı ve kesin olan her şeyden nefret eder, bu yüzden hep yeniden acıyla parçalar etrafındaki ağı: bunun sonucunda irili ufaklı sayısız yara yüzünden acı çekecek olmasına karşın — çünkü o ipleri kendinden, kendi bedeninden, kendi ruhundan koparması gerekir. Şimdiye dek nefret ettiği yerde sevmesini öğrenmelidir, ve tersi. Daha önce iyiliğinin bereketini saçtığı tarlaya canavar tohumlarını ekmek, olanaksız bir şey olmamalıdır kendisi için. — Evliliğin mutluluğu için yaratılıp yaratılmadığı, buradan çıkartılabilir.

428.

Çok yakın. — Bir insanla çok yakın yaşıyorsak, sanki iyi bir bakır gravüre hep çıplak parmakla dokunuyor gibiyizdir: günün birinde kötü kirli kağıttan başka bir şey kalmaz elimizde. Bir insanın ruhu da sürekli dokunmayla tükenir sonunda; en azından bize sonunda tükenmiş görünür. — Başlangıçtaki resmini ve güzelliğini bir daha asla göremeyiz. Kişi, kadınlarla ve dostlarla çok samimi ilişki yüzünden hep yitirir; bazen yaşamının incisini yitirir.

429.

Altın beşik. — Özgür tinli, kadınların onun üzerinde hüküm sürdükleri anaç özen ve denetimi üstünden silkip atmaya nihayet karar verdiğinde, her zaman soluk alacaktır. Ondan korkuyla esirgenen sert bir hava akımının ne zararı vardır ki ona, yaşamında gerçek bir zararın, yitiğin, kazanın, bir hastalanmanın, borçlanmanın, baştan çıkarmanın bir fazla ya da bir eksik oluşunun ne önemi vardır ki, altın beşiğin, tavuskuşu tüyünden yelpazenin ve bir bebek gibi beklenip şımartıldığı için bir de minnettar olma zorunluluğunun ezici duygusunun özgürsüzlüğüyle karşılaştırıldığında? Bu yüzden, etrafını saran kadınların anaç zihniyetinin ona sundukları süt, kolaylıkla safraya dönüşebilir.

430.

Gönüllü kurban. — Önemli kadınlar, ünlü ve büyük kocalarının yaşamını, adeta öteki insanların genel muhalefetine ve zaman zaman da kırgınlığına muhatap olarak kolaylaştırırlar

en iyi. Büyük adamların çağdaşları, onların birçok hatasını ve çılgınlığını, hatta büyük adaletsiz eylemlerini, maneviyatlarını rahatlatmak için asıl kurban olarak kötü davranabilip, boğazlayabilecekleri birini bulduklarında görmezden gelirler. Bir kadının, kendini bu kurbanlığa sunacak hırsı içinde bulması ender değildir, ve o zaman erkek elbette çok hoşnut olabilir — yani, yakınında böyle gönüllü bir yıldırım, fırtına ve yağmur paratonerinin bulunmasından hoşlanacak denli egoist ise.

431.

Hoş muhalif. — Kadınların dingin, tekdüze, mutlu bir uyum içindeki varoluşa ve ilişkiye duydukları doğal eğilim, yaşam denizi üzerindeki etkilerinin yağı andıran ve yatıştırıcı özelliği, ister istemez özgür tinlinin kahramanca içsel dürtüsüne karşı işler. Kadınlar gezgin mineralogların yolundaki taşları, ayaklarını takılmasın diye kenara çekenler gibi davranırlar farkında olmadan — oysa berikiler tam da bu taşlara ayakları takılsın diye çıkmışlardır yola.

432.

İki ünsüzün uyumsuzluğu. — Kadınlar hizmet etmek isterler ve böyle mutlu olurlar: özgür tinli hizmet edilmek istemez ve böyle mutlu olur.

433.

Xanthippe. — Sokrates, gereksindiği gibi bir kadın buldu, — ama yeterince tanısaydı o da seçmezdi bu kadını: bu öz-

gür tinlinin kahramanlığı da buraya kadar varmamıştı. Gerçekten de Xanthippe evini ve yuvasını Sokrates'e yaşanmaz ve tekinsiz¹ kılarak, asıl mesleğinin içine daha çok itti onu: sokaklarda ve gevezelik ve aylaklık edilebilen her yerde yaşamayı öğretti ona ve böylelikle Atina'nın en büyük sokak-diyalektikçisi olarak eğitti onu: sonunda Sokrates de, güzel Atina atının ensesine, ona huzur vermesin diye bir tanrı tarafından kondurulmuş bezdirici bir atsineğine benzetmek zorunda kaldı kendisini.

434.

U z a ğ ı g ö r m e z . — Nasıl ki anneler çocuklarının sadece gözle görülebilir ve duyuyla algılanabilir acıları için duyarlılık ve özen gösteriyorlarsa, yükseklerle ulaşmaya çalışan erkeklerin eşleri de kocalarının acı çekmesinden, mahrumiyet içinde yaşamasından ve hatta aşağılanışından ötesini göremiyorlar — oysa belki de tüm bunlar sadece kocalarının yaşamdaki doğru duruşunun bir belirtisi olmakla kalmayıp, büyük hedeflere günün birinde m u t l a k a ulaşılacağına da garantileridir. Kadınlar, her zaman gizliden gizliye kocalarının yüksek ruhuna karşı entrika çevirirler; onları, gelecekleri konusunda, acısız, rahat bir bugün uğruna aldatmak isterler.

435.

E r k v e ö z g ü r l ü k . — Kadınlar erkeklerine ne kadar büyük bir saygı duysalar da, toplum tarafından kabul edilen güçlere ve tasarımlara daha çok saygı duyarlar: binlerce yıl boyunca, özellikle egemenlere iki büküm, elleri göğüslerine kavuşturulmuş bir biçimde yaklaşmaya alışmışlardır ve kamusal

erke her türlü karşı çıkışı kınarlar. Bu yüzden, kasıtlı bile davranmadan, sadece içgüdüyle, özgür tinlice bir bağımsız çabanın tekerine çomak olurlar ve duruma göre kocalarını, özellikle de kadınların bu yaptıklarının aşk olduğuna hâlâ kendilerini ikna etmeye çalıştıklarında, son derece sabırsız kırlarlar. Kadınların yöntemlerini kınamak ve bu yöntemlerin güdülerine yüce gönüllülükle saygı duymak — işte budur erkeklerin tarzı ve çoğunlukla da erkeklerin umutsuzluğu.

436.

*Ceterum censeo.*¹ — Bir hadımlar toplumunun, miras hakkının kaldırılması için genelge yayınlaması gülünçtür, çocuksuz kişilerin bir ülkenin yasalarının konuluşunda çalışmaları daha az gülünç değildir: — geleceğin okyanusuna güvenle yelken açabilmeye yetecek kadar ağırlıkları yoktur gemilerinde. Ancak, en genel kabul edilmeyi ve toplam varoluşun küçümsemesini kendine görev olarak seçmiş birisinin, bir aile, beslenme, güvence, kadın ve çocuğa göz kulak olma gibi kişisel kaygılarla yüklenmesi ve teleskopunun önüne, uzaktaki yıldızlardan birkaç ışığın bile geçemeyeceği o bulanık örtüyü germesi de bir o kadar saçma görünür. Böylece ben de, en yüksek felsefi türden olaylarda tüm evlilerin kuşkulu kişiler olduğu ilkesine varıyorum.

437.

Sonunda. — Değişik baldıran türleri vardır ve yazgı genellikle özgür tinlinin dudaklarına bu zehirli içkiden bir bardak koymanın bir fırsatını bulur — sonradan tüm dünyanın dediği

gibi, onu “cezalandırmak” için. Etrafındaki kadınlar ne yapar peki? Ahlayıp vahlayacaklar ve belki de düşünürün günbatımı huzurunu bozacaklardır: Atina zindanında yaptıkları gibi, “Ey Kriton, söyle birisine de şu kadınları uzaklaştırsın buradan” demişti sonunda Sokrates. —

Sekizinci Ana Bölüm

Devlete Bir Bakış

438.

Söz istemek. — Günümüzde tüm partilerin ortak yönü, demagojik karakterleri ve kitleleri etkileme niyetleridir: hepsi de, sözü edilen niyet yüzünden ilkelerini büyük alfresco¹ aptallıklarına dönüştürmek ve onları bu halleriyle duvara resmetmek zorundadırlar. Bunda değiştirilecek bir şey yok, buna karşı parmak kaldırmak bile gereksiz; çünkü bu alanda Voltaire'in söylediği şey geçerlidir: quand la populace se mêle de raisonner, tout es perdu.² Bunun gerçekleşmesinden bu yana yeni koşullar tıpkı depremin toprak dokusunun eski sınırlarını ve hatlarını ötelemiş ve mülkün değerini değiştirmiş olmasının kabullenilmesi gibi kabullenilmelidir. Ayrıca: tüm politikada, olabildiğince çok kişinin yaşamını katlanılır kılmak söz konusuysa, bu olabildiğince çok kişinin katlanılabilir bir yaşamdan ne anladıklarını belirlemeleri gerekir; anlağın bu hedef için doğru araçları da bulacağına güveniyorlarsa, bundan kuşku duymak neye yarar? İşte bir defa kendi mutluluklarını ve mutsuzluklarını kendi ellerine almak istemektedirler ve eğer bu kendi-belirleme

duygusu, kafalarının barındırdığı ve günışığına çıkardığı beş altı kavramdan duyulan gurur, pratikte sınırlılığının korkunç sonuçlarına seve seve katlanacakları kadar hoş kılıyorsa yaşamlarını onlara: itiraz edecek pek bir şey yoktur bunda, yeter ki sınırlılık her şeyin bu anlamda politika olmasını, herkesin bu ölçütlere göre yaşamasını ve etkin olmasını istemeye dek varmasın. Öncelikle, bazı kişilere politikadan kaçınma ve biraz kenarda durma hakkı herkesten daha çok tanınmalıdır: kendi-belirlenmekten hoşlanmak da onları buna sürükler, susmanın, özellikle çoklar ya da sadece çoklar konuştuğunda susmanın biraz gururla da ilişkisi olabilir. Bundan sonra, bu azların, çokların mutluluğuna ki bundan halklar ya da halk katmanları anlaşılsın, o kadar önem vermeyişleri ve zaman zaman ironik bir yüz ifadesi takınmaları hoş görülmelidir; çünkü onların ciddiyeti başka bir yerdedir, mutlulukları başka bir kavramdır, hedefleri sadece beş parmağın ibaret olan o hantal ele sığmaz. Sonunda — onlara elbette çok zor söylenecek olan ama yine de söylenmesi gereken — zaman zaman suskun yalnızlıklarının dışına çıktıkları, ciğerlerinin gücünü bir kez daha denedikleri bir an gelir: o zaman tıpkı ormanda yolunu kaybetmiş kişiler gibi seslenirler birbirlerine, birbirlerini yeniden tanımak ve yüreklendirmek için; bu sırada elbette yüksek sesle dillendirilir, bunun için belirlenmemiş kulaklara hoş gelmeyen bazı şeyler. — İmdi, hemen ardından yeniden sessizleşir orman, öyle sessizleşir ki, içinde, üzerinde ve altında yaşayan sayısız böceğin vızıltısı, uğultusu ve pırpırını açıkça duyulabilir. —

iki değişik kastın bulunduğu yerde ortaya çıkabilir: çalışanlar ve aylaklar, gerçekten aylaklık edebilenler; ya da daha kuvvetli bir anlatımla: zorunlu çalışanlar kasti ve gönlünce çalışanlar kasti.¹ Yüksek bir kültürün üretilmesi söz konusu olduğunda, mutluluğun dağılımı görüş açısı önemsizleşir; yine de aylaklar kasti acı çekmeye daha yatkındır, daha çok acı çeker, varoluştan aldığı keyif daha azdır, görevi daha büyüktür. İki kastın arasında üst kasttaki daha küt, daha az zeki aile ve bireylerin alt kasta düşürülmeleri ve buradaki daha özgür insanların üst kasta girmeleri biçiminde bir takas gerçekleşirse: ufkunda artık sadece belirsiz arzuların açık denizinin görüldüğü bir duruma ulaşılmış olur. — Eski çağın giderek duyulmazlaşan sesi böyle konuşuyor bizimle; ama onu duyacak kulaklar nerede?

440.

Soyluluk üzerine. — Soylu erkek ve kadınların diğerlerinden üstün oldukları ve daha büyük bir değer biçilme hakkını onlara tartışmasız veren, kalıtım yoluyla daha da artan iki sanattır: emredebilme sanatı ve gururla itaat etme sanatı. — İmdi, emretmenin gündelik işlerden olduğu her yerde (örneğin büyük ticaret ve endüstri dünyasında) “soylu” cinslere benzer bir şey ortaya çıkar, ama onlarda seçkin itaat tavrı eksiktir, berikilerde feodal durumların kalıtım yoluyla geçmesinden kaynaklanır bu, ve artık bizim kültür-iklimimizde yetişmeyecektir.

441.

Astın üste bağlılığı. — Asker ve memur devletlerinde büyük değer verilen astın üste bağlılığı, bizde çok geçmeden

inanılmazlaşacaktır, tıpkı Cizvitlerin kapalı taktiğinin çoktan inanılmazlaşmış olması gibi; ve bu bağımlılık artık olanaksızlaştığında bir dizi çok şaşırtıcı sonuca artık ulaşamayacak ve dünya yoksullaşacaktır. Astın üste'bağımlılığının da ortadan kalkması gerekiyor, çünkü temelini oluşturan mutlak otoriteye, nihai hakikate duyulan inanç ortadan kalkıyor: askeri devletlerde bile bu bağılılığı yaratacak yeterli fiziksel güç yoktur ama hükümdarlığa ait olana, sanki insanüstü bir şeyin karşısındaymış gibi, kalıtım yoluyla edinilmiş bir perestiş etme vardır. — D a - h a ö z g ü r ilişkilerde ancak sadece koşullara bağlı olarak karşılıklı bir sözleşme sonucunda, yani her türlü kişisel yarar çekinmesiyle, tabi olunur.

442.

H a l k o r d u s u . — Şimdi bu kadar yüceltilen halk ordusunun en büyük zararı, en yüksek uygarlığın insanlarının israf edilmesidir; tüm koşulların uygun oluşu sayesinde vardır bu insanlar — böyle narin örgütlenmiş beyinleri üretecek rastlantısal koşulları yaratmak için büyük zaman dilimleri gerektiğinden, nasıl da idareli ve çekine çekine kullanılmalıdırlar! Ne var ki, Yunanlıların Yunan kanına öfke duymaları gibi, şimdi de Avrupalılar Avrupalı kanına öfke duyuyorlar; üstelik görelî olarak, genellikle kurban edilenler, bol ve iyi bir döl güvenceleyen en yüksek eğitim görmüşlerdir; çünkü bunlar savaşta, komutan olarak en ön saflarda yer alıyorlar ve ilerleme hırslarının daha büyük oluşundan dolayı, kendilerini tehlikeye en çok onlar atıyorlar. — Şimdi, patria ve honor'dan¹ tamamen farklı ve daha büyük görevlerin bulunduğu yerde, kaba Romalı vatanseverliği ya onursuz bir şeydir ya da bir geri kalmışlık belirtisidir.

443.

Kendini beğenmişlik olarak umut. — Yeni görüşlerin güneşleri, insanların üzerinde yeni bir sıcaklıkla ısıdıklarında, bizim toplumsal düzenimiz de tüm eski düzenler gibi yavaş yavaş eriyip gidecektir. Bu eriyip gitme ancak umut edildiğinde arzulanabilir: ve mantıklı olarak ancak kendinde ve kendi gibilerde, mevcut düzenin temsilcilerinden daha fazla yürek ve kafa gücü bulunduğuna inanılıyorsa umut edilebilir. Demek ki bu umut genellikle bir kendini beğenmişlik, bir abartma olacaktır.

444.

Savaş. — Savaşa karşı denilebilir ki: yenenleri aptal, yenilenleri kötücül yapıyor. Savaştan yana ise denilebilir ki: her iki sonuçta da barbarlaştırıyor ve böylelikle daha doğal yapıyor; savaş kültürün uyku ya da kış mevsimidir, insan iyi ve kötü için daha güçlenmiş olarak çıkar savaştan.

445.

Hükümdarın hizmetinde. — Bir devlet adamı, tamamen acımasızca davranabilmek için, elinden geleni yapacaktır, kendisi için değil, bir hükümdara yapıtını sergileyebilmek için. Seyredenin gözleri bu genel diğerkamlığın parıltısıyla kamaşacaktır ve bu yüzden devlet adamının yapıtının beraberinde getirdiği kötülük ve sertlikleri görmeyecektir.

446.

Hukuk sorunu değil güç sorunu. — Her konuda daha yüksek yararı dikkate alan insanlar için, eğer gerçekten binlerce yıl boyunca ezilenlerin, aşağılananların kendilerini ezenlere karşı bir isyanı ise, sosyalizmde (gülünç, pısrık soruyla: “kişinin taleplerinden ne ölçüde vazgeçmesi gerekir?”) bir hukuk sorunu yoktur sadece bir güç sorunu vardır (“kişi taleplerinden ne ölçüde yararlanabilir?”); demek ki bir doğa gücünde, örneğin ya makine tanrısı olarak insan tarafından kendi hizmetine girmeye zorlanan, ya da makinenin hatalarında yani insanın makineyi inşa ederken yaptığı hesap hatalarında, makineyi de insanı da paramparça eden buharda olduğu gibi. Bu güç sorununu çözmek için, sosyalizmin ne kadar güçlü olduğunu, şimdiki siyasal kuvvetler oyunu içinde hangi değiştirmede güçlü bir kaldıraç olarak ondan yararlanılabileceğini bilmek gerekir; yeri geldiğinde onu güçlendirmek için her şeyin yapılması gerekir. İnsanlık her büyük kuvvette — en tehlikelisi de olsa — onu kendi niyetleri için bir araç olarak kullanmayı düşünmelidir. — Ancak, iki güç arasında, eskinin ve yeninin temsilcileri arasında bir savaş çıkmış görünüyor, ama sonra her iki taraftaki olabildiğince ayakta kalma ve yararlılık hesapları bir anlaşma isteği doğuruyorsa, sosyalizm bir hak kazanır. Anlaşma olmadan hak olmaz. Oysa şimdiye dek sözü edilen alanda ne savaş, ne anlaşma yapıldı, o halde hak da yok “gereklilik” de.

447.

En küçük samimiyetsizlikten yararlanma.
— Basının gücü, her bir mensubunun kendisini çok az yüküm-

lû ve bağımlı hissetmesine dayanır. Genellikle kendi görüşünü söyler, ama partisine ya da ülkesinin politikasına ya da kendi kendisine yararlı olmak için, bir defalığına da bunu söylemez. Bireylerin böyle küçük samimiyetsizlik suçlarına ya da belki sadece samimiyetsizce bir suskunluğa katlanması zor değildir, ama bu küçük suçlar birçokları tarafından aynı anda işlendiği için, bunların sonuçları olağanüstüdür. Bu kişilerden her biri şöyle der kendine: “Böyle küçük hizmetler karşılığında daha iyi yaşarım, geçimimi sağlayabilirim; bu kadar küçük çıkarlara dikkat etmezsem, kendimi olanaksızlaştırırım.” Üstelik belki altına imza koymadan bir satır fazla ya da eksik yazmak, törel açıdan handiyse fark etmez görüldüğü için, parası ve nüfuzu olan birisi her görüşü kamuoyuna mâl edebilir. İnsanların çoğunun küçük şeylerde zayıf olduğunu bilen ve kendi amaçlarına onlar aracılığıyla ulaşmak isteyen biri, her zaman tehlikeli bir insandır.

448.

Yakınmalarda fazla yüksek ses. — Bir olağanüstü durum (örneğin yönetimde bir aksama, siyaset ya da eğitim kurumlarında rüşvete açık olma ve keyfilik) çok fazla abartılarak serimlendiğinde, gerçi serimleme kavrayış sahibi kişilerde etkisini yitirir ama (özenli, ölçülü bir serimleme karşısında kayıtsız kalacak olan) kavrayış sahibi olmayanlarda bir o kadar daha güçlü etkili olur. Ama bu kişiler büyük bir çoğunluk oluşturdukları ve içlerinde daha büyük bir istenç gücü ve daha atak bir eylem isteği gizledikleri için, söz konusu abartma soruşturmalara, cezalandırmalara, vaatlere, yeniden örgütlemelere fırsat yaratır. — Bu bakımdan, olağanüstü durumları abartarak serimlemek yararlıdır.

449.

Politik hava durumunun görünürdeki oluşturucuları. — Halkın, hava durumundan anlayan ve onu bir gün önceden söyleyen kişilerin, hava durumunu bizzat oluşturduklarını zımnen kabul etmesi gibi; büyük devlet adamlarının yönetimleri sırasında ortaya çıkan tüm önemli değişiklikleri ve konjonktürleri ötekilerden daha önce bildikleri ve hesaplarını buna göre yaptıklarının açıkça görüldüğü hallerde, bilgilerin ve aydınlar bile, büyük bir batıl inançla bu değişiklikleri devlet adamlarına atfederler: yani onları da hava durumunu oluşturanlar olarak görürler — ve bu inanç da o devlet adamlarının iktidarının hatırı sayılır bir aracıdır.

450.

Eski ve yeni yönetim kavramı. — Yönetim ile halk arasında, sanki burada biri daha güçlü ve daha yüksek, diğeri daha zayıf ve daha düşük olmak üzere iki ayrı erk alanı birbirleriyle pazarlık etmişler ve anlaşmaya varmışlar gibi bir ayırım yapmak, devletlerin çoğunda erk ilişkilerinin tarihsel saptanışına bugün bile tam olarak karşılık düşen, miras yoluyla kalmış politik duygunun bir parçasıdır. Örneğin Bismarck meşrutî yönetim biçimini yönetim ile halk arasında bir uzlaşma olarak tanımlarken, mantığını tarihten alan (elbette insani hiçbir şeyin onsuz var olamayacağı mantıksızlık payını da aynı yerden alan) bir ilkeye göre konuşmaktadır. Buna karşılık — sadece zihinden çıkmış olan ve tarihi bundan sonra yapacak olan bir ilke uyarınca — yönetimin halkın bir organından başka bir şey olmadığını, alçakgönüllülüğe alışmış bir “aşağısı”na kıyasla,

özen gösterilesi, saygı duyulması bir “yukanması” olmadığını öğrenmek gerekir. Yönetim kavramının, daha mantıklı olsa da, şimdiye dek tarihsel değil keyfi olan bu tanımı kabul edilmeden önce sonuçları da düşünülebilir: çünkü halk ile yönetim arasındaki ilişki, öğretmen ile öğrenci, evin efendisi ile hizmetçisi, baba ile aile, komutan ile asker, usta ile çırak arasındaki ilişkilerin istem dışı bir biçimde onun örneğine göre kurulduğu en güçlü örnek ilişkidir. Şimdi tüm bu ilişkiler, egemen meşruti yönetim biçiminin etkisi altında birazcık biçim değiştiriyorlar: uzlaşmalara dönüşüyorlar. Peki sözkonusu en yeni kavram her yerde zihinlere egemen olmuşken — ve bunun için bir yüzyıl daha gerekiyorken, nasıl değişip dönüşecekler, isimlerini ve özlerini nasıl değiştirecekler? Burada artık, özenli ve yavaş bir gelişmeden daha fazlası arzulanamaz.

451.

Partilerin tuzağa çekme seslenişi olarak adalet. — Elbette egemen sınıfın (tam da çok kavrayışlı olmasalar bile) soylu temsilcileri, ant içebilirler: “insanlara eşit davranmak, onlara eşit haklar tanımak istiyoruz”; bu bakımdan, adalet e dayanan sosyalist bir düşünüş tarzı olanaklıdır ama dediğimiz gibi, bu durumda adaleti kurbanlar ve yadsımlarla u y g u l a y a n egemen sınıflar içinde sadece. Buna karşılık, aşağı kastların sosyalistlerinin yaptığı gibi hakların eşitliğini istemek, artık asla adaletin değil hırslılığın bir sonucudur. — Eğer bir canavara kanlı et parçaları, onu sonunda kükretinceye dek yakından gösterilip gösterilip geri çekilirse: bu kükremenin adalet anlamına geldiğini mi düşünürsünüz?

452.

Mülkiyet ve adalet. — Sosyalistler, günümüz insanlığındaki mülkiyet dağılımının, sayısız adaletsizliğin ve şiddet eyleminin sonucu olduğunu gösterdiklerinde ve böyle haksızlık üzerine kurulu bir şeye karşı yükümlülük duymayı in summa¹ reddettiklerinde: sadece tekil bir şeyi görmektedirler böylelikle. Eski kültürün tüm geçmişi şiddet, kölelik, hile, yanılgi üzerine inşa edilmiştir; ama biz tüm bu durumların miraslarını, tüm geçmişin içiçe büyümüş köklerini kendimiz için yok ilan edemeyiz ve tek bir parçayı bile çıkartmaya niyetlenemeyiz. Adaletsiz zihniyet mülksüzlerin ruhlarında da vardır, onlar mülk sahiplerinden daha iyi değildirler ve ahlaksal bir ayrıcalıkları yoktur, çünkü onların ataları da bir tarihte mülk sahibiydi. Şiddet yoluyla yeni paylaşırmalar değil, zihniyetin yavaş yavaş yeniden yaratılması gerekiyor, adalet herkeste daha büyük, şiddet içgüdücü herkeste daha zayıf olmalı.

453.

Tutkuların dümençisi. — Devlet adamı, bu yolla uyandırılacak karşı tutkulardan kazanç sağlamak için, kamusal tutkular üretir: örneğin bir Alman devlet adamı, Katolik Kilisesi'nin asla Rusya'yla ortak planlar yapmayacağını, hatta Türklerle ittifak yapmayı buna tercih edeceğini bilir; aynı şekilde, Fransa'nın Rusya'yla ittifak yapma tehlikesinin Almanya'yı tehdit ettiğini de bilir. Fransa'yı Katolik Kilisesi'nin kulu kölesi yapmayı başarırsa, bu tehlikeyi uzun süreliğine bertaraf etmiş olacaktır. Bu yüzden, Katolik Kilisesi'ne karşı nefretini göstermekte ve her türden düşmanlıkla, Papa'nın otoritesini kabul edenleri Alman

politikasına düşman olan ve Almanya'nın düşmanı Fransa'yla doğal olarak kaynaşması gereken tutkulu bir politik güce dönüş-türmekte bir çıkarı vardır: Mirabeau¹ nasıl ki vatanın kurtuluşu-nu dekatolizasyonda² gördüyse, Alman devlet adamının hedefi de zorunlu olarak Fransa'nın Katolikleştirilmesidir. — Demek ki bir devlet, bir başka devletin milyonlarının zihinlerini karartma-yı, bu karartmadan bir yarar sağlamak için istemektedir. Komşu devletin Cumhuriyetçi yönetim biçimini — Mérimée'nin³ dedi-ği gibi, le désordre organisé⁴ — sadece, böylelikle halkın daha zayıf, parçalanmış ve savaşa yeteneksiz kalacağını varsaydığı için destekleyen de aynı zihniyettir.

454.

Devrim tinlerinin en tehlikelileri. — Top-lumda bir devrim olması için çalışanları, kendileri için bir yere varmak isteyenler ve çocukları ve torunları için bir yere varmak isteyenler diye ayıralım. Sonuncular en tehlikelileridir; çünkü diğerkam oldukları inancı ve vicdan rahatlığı içindedirler. Birin-cilerin ağzına bir parmak bal çalınabilir: egemen toplum hâlâ bunu yapabilecek kadar zengin ve akıllıdır. Tehlike, hedeflerin kişisellikten çıkmasıyla başlar: kişisel çıkar gütmeyen devrimci-ler mevcut düzenin tüm savunucularına kişisel çıkar güdüyor gözüyle bakarlar ve bu yüzden kendilerini onlardan üstün gö-rürler.

455.

Babalığın politik değeri. — İnsanın oğulları yok-sa, devletin tek bir işinin gereksinimleri üzerinde bile konuşma-

ya tam hakkı yoktur. Ötekilerle birlikte kendisi de, en sevdiğini buna yüreklendirmiş olmalıdır; ancak böyle bağlanılır devlete sıkı sıkıya; tüm kurumlarda ve bu kurumların değişmesinde haklı, doğal bir pay sahibi olmak için kendi çocuklarının mutluluğunu dikkate almak gerekir, demek ki her şeyden önce çocuk sahibi olmak gerekir. Yüksek ahlakın gelişmesi, bir erkeğin oğullarının olmasına bağlıdır; bu durum onu egoist olmaktan çıkarır, ya da daha doğrusu: egoizmini zamana yayar ve kendi ömrünü aşan hedeflerin peşinden ciddiyetle gitmesini sağlar.

456.

Atalarıyla gurur duyma. — Babaya kadar gelen bir iyi atalar silsilesinden haklı olarak gurur duyulabilir, — ama silsileden değil, çünkü herkeste vardır bu. İyi atalardan oluşan köken, doğuştan gelen gerçek soyluluğu oluşturur; bu zincirdeki tek bir kopma, kötü bir ata, doğuştan soyluluğu ortadan kaldırır. Soyluluğundan söz eden herkese sormak gerekir: atalarının arasında şiddet kullanmış, aç gözlü, sefih, kötücül, zalim bir insan yok mu? Sağlam bir bilgiyle ve vicdan rahatlığıyla hayır diye yanıtlayabiliyorsa, onunla arkadaş olmaya bakılmalıdır.

457.

Köleler ve işçiler. — Kibrin doyurulmasına, başka her türlü esenlikten (güvenlik, barınma her türden eğlence) daha büyük bir değer verdiğimiz, herkesin (politik gerekçeler dışında) köleliğin ortadan kaldırılmasını istemesinde ve insanları bu konuma düşürmekten, en sert bir biçimde nefret etmesinde, gülünç bir derecede gösterir kendini: oysa herkesin kendine

söylemesi gerekir ki, köleler, her bakımdan modern işçilerden daha güvenli ve daha mutlu yaşamaktadırlar, kölenin çalışması “işçinin” çalışmasıyla kıyaslandığında, çok az çalışmadır. “İnsanlık onuru” adına protesto ediliyor: oysa bu, basit bir anlatımla, o sevimli kibrin eşit-konumda-olmayışı, açıkça-daha-az-değer-verilişi en kötü yazgı olarak duyumsamasıdır. — Bir kinik, onuru hor gördüğü için bu konuda daha farklı düşünür — ve Diogenes bir süre kölelik ve ev öğretmenliği yapmıştı.

458.

Yol gösteren tinler ve araçlar. — Büyük devlet adamlarının ve genel olarak, planları uygulamak için çok sayıda insandan yararlanması gerekenlerin, bir öyle bir böyle davranışlarını görüyoruz: ya planlarına uyan insanları çok incelikle ve özenle seçiyorlar ve sonra onlara nispeten büyük bir özgürlük bırakıyorlar, çünkü bu seçilmişlerin doğasının onları zaten orada bulunmalarını istedikleri yere götüreceğini biliyorlar; ya da kötü seçim yapıyor, ellerine ne geçerse alıyor ama bu çamurdan, kendi amaçlarına yarayacak birşeyler biçimlendiriyorlar. Bu son tarz daha çok şiddet içerir, daha itaatkar araçlar gerektirir, sözü edilen ilk tinlere göre bunların insan bilgileri genellikle çok daha azdır, insanı aşağılamaları ise daha büyüktür, ama inşa ettikleri makine, ötekilerin atölyesinden çıkan makineden daha iyi çalışır genellikle.

459.

Keyfi hukuk gerekli. — Hukukçular, en ayrıntısına dek düşünülmüş hukukun mu yoksa en kolay anlaşılanın mı bir

halkın içinde galip gelmesi gerektiğini tartışıyorlar. En üstün örneği Roma hukuku olan birincisi, sıradan insana anlaşılmaz gelir ve bu yüzden kendi hukuk duygusunun anlatımıymış gibi görünmez. Halk hukukları, örneğin Germen hukukları kaba, batıl inanca dayalı, mantıksız ve kısmen budalacaydılar, ama miras alınmış çok belirli yerel törelere ve uygulamalara karşılık düşüyorlardı. — Bizdeki gibi, artık gelenek olmadığı yerde ise, hukuk sadece emredilmiş zorlama olabilir; artık hiçbirimizde geleneksel hukuk duygusu yok, bu yüzden bir hukukun var olması gerektiği zorunluluğunun anlatımı olan keyfi hukukları beğenmemiz gerekiyor. Yine de en kabul edilebilir olanı, en mantıklı olanıdır, çünkü en tarafsız olanıdır: her halükarda, suç ve ceza ilişkisindeki en küçük ölçü biriminin keyfi olarak saptandığını kabul etsek bile.

460.

Kitlenin büyük adamı. — Kitlenin büyük adam dediği şeyin reçetesi çok kolaydır. Her koşulda, kitlenin çok hoşuna giden bir şey sağlanır, ya da önce falanca ve filanca şeylerin çok hoş oldukları kitlenin kafasına sokulur ve sonra ona verilir. Ama asla hemen verilmemelidir: büyük bir çabayla uğraşarak elde edilmeli ya da uğraşılmış görünmelidir. Kitle, ortada güçlü, yenilmez bir istenç gücü var olduğu izlenimini edinmelidir. En azından bu güç varmış gibi görünmelidir. Güçlü istenç herkesi hayran bırakır, çünkü hiç kimsede yoktur ve herkes de eğer ona sahip olursa kendisi ve eylemi için artık hiçbir sınırın kalmayacağını söyler kendine. Böyle güçlü bir istencin, kendi hırsının arzularını dinlemek yerine, kitleye çok hoş bir etkide bulunduğu belli olduğunda, ona bir kez daha hayranlık duyulur ve ken-

disine şans dilenir. Ayrıca kitlenin tüm özelliklerine sahiptir o: kitle onun karşısında ne kadar az utanırsa, o da o kadar çok popülerdir. Demek ki: şiddet kullanan, hasetçi, sömürücü, entrikacı, yaltakçı, dalkavuk, kasıntı olur, duruma göre hepsi olur.

461.

Hükümdar ve Tanrı. — İnsanların hükümdarlarıyla ilişkisi, çoğu kez tanrılarla ilişkileri gibidir; zaten çoğu kez hükümdar da tanrının temsilcisi, en azından başrahibi olmuştur. Tapma ve korku ve utanmadan oluşan bu adeta tekinsiz ruh hali, çok zayıftı ve çok zayıflamıştır, ama bu arada alevlenmektedir ve esas olarak güçlü kişiliklere eşlik etmektedir. Deha tapınısı, bu tanrı-hükümdar tapınmasının bir yankısıdır. Tek tek insanların insanüstünde bir yerlere çıkarılmaya çalışıldığı her yerde, tüm halk tabakalarını gerçekte olduklarından daha kaba ve daha alçak düşünme eğilimi de doğmaktadır.

462.

Benim ütopyam. — Daha iyi bir toplum düzeninde zor işler ve yaşamın meşakkati, onlardan en az acı duyanın, yani en duygusuz olanın payına düşecektir, ve böylelikle adım adım acının en üst, yüceltilmiş türlerine duyarlı olan ve bu yüzden yaşamın en büyük kolaylaştırılmasından acı duyacak kişiye varılacaktır.

463.

Devrim öğretisinde bir kuruntu. — Güzel in-

sanlığın en gururlu tapınağının derhal, adeta kendiliğinden yükseleceği inancıyla, tüm düzenlerin yıkılmasını coşkuyla ve belagatle isteyen, politik ve sosyal hayalperestler vardır. Bu tehlikeli düşlerde hâlâ insan doğasının mucizevi, başlangıçsal ama adeta üst ü ört ü l m ü ş iyiliğine inanan ve bu örtmenin tüm suçunu topluma, devlete, eğitimdeki kültür kurumlarına yükleyen Rousseau'nun batıl inancının yankıları duyulur. Ne yazık ki, böyle her devrimin, en yabanıl enerjileri en eski çağların çoktan gömülmüş korkunçlukları ve ölçsüzlükleri olarak yeniden dirilttiğini, tarihsel deneyimden biliyoruz: yani biliyoruz ki bir devrim elbette donuklaşmış insanlıkta bir enerji kaynağı olabilir, ama asla insan doğasının bir düzenleyicisi, yapı ustası, sanatçısı, yetkinleştiricisi olamaz. — V o l t a i r e 'in ölçülü, düzenlemeye, arındırmaya ve yeniden inşaya eğilimli doğası değil, R o u s s e a u 'nun tutkulu budalalıkları ve yarı-yanları uyandırdılar devrimin iyimser tinini, ona karşı şöyle sesleniyorum ben de: "Ecrasez l'infame!"¹ A y d ı n l a n m a ve ilerici gelişmenin tini onun yüzünden kaçınılmıştır çok uzağa: bakalım — herkes kendinde baksın — onu geri çağırmak olanaklı mı?

464.

Ö l ç ü . — Düşünmenin ve bilimsel araştırmanın tam kararlılığı, yani özgür tinlilik bir karakter özelliği halini aldığı anda, eylemi ölçülü kılar: çünkü hırsı azaltır, mevcut enerjinin büyük bir kısmını tinsel amaçları desteklemek için kendisine çeker, ve tüm ani değişikliklerin, yarı yararlı ya da yararsız ve tehlikeli yönünü gösterir.

465.

Tinin dirilişi. — Bir halk, politik hasta yatağında genellikle daha genç hisseder kendini ve yeniden bulur güç arayışı ve iddiası içinde yavaş yavaş yitirdiği tinini. Kültür, doruğunu politik olarak zayıflamış zamanlara borçludur.

466.

Eski evde yeni fikirler. — Fikirlerin devriminin ardından, hemen kurumların devrimi gelmez, eski fikirler uzun bir süre kendilerinden öncekilerin ıssızlaşmış ve tekinsizleşmiş evinde oturur ve konut sıkıntısından ötürü kendilerini saklarlar daha çok.

467.

Eğitim sistemi. — En büyük devletlerde eğitim sistemi her zaman olsa olsa vasat olacaktır; bu durum, büyük mutfaqlarda en iyi durumda vasat yemekler pişirilmesiyle aynı nedenden kaynaklanır.

468.

Masum yozlaşma. — Kamu eleştirisinin soğuk havasının içeri girmediği tüm kurumlarda, masum bir yozlaşma, bir mantar gibi yetişir (örneğin bilim kurumlarında ve senatolarda).

469.

Politikacı olarak bilgin. — Politikacı olan bilginlere, genellikle bir politikanın iyi vicdanı olmaları gerektiği yollu komik bir rol biçilir.

470.

Kuzu postuna bürünmüş kurt. — Hemen her politikacı, belirli koşullarda sanki aklıktan gözü dönmüş bir kurdun bir koyun ağılına girmesi gibi, dürüst bir adama gerek duyar: çaldığı koçu yemek değil, onun yünlü postunun altına saklanmaktır niyeti.

471.

Mutluluk dönemleri. — İnsanlar sahip olmak değil, sadece arzu etmek istemelerinden ve her bireyin, iyi günleri geldiğinde adeta huzursuzluk ve sefalet için dua etmeyi öğrenmesinden dolayı, mutlu bir çağ asla olanaklı değildir. İnsanın yazgısı mutlu anlara yöneliktir — her yaşamda vardır böyle anlar —, ama mutlu zamanlara değil. Yine de bu zamanlar, insanların hayal gücünde, “dağların ötesi” olarak kalacaklardır, ataların mirası olarak; çünkü mutluluk çağı kavramı kadim zamanlardan beri insanın, av ve savaş yoluyla şiddetli bir çabadan sonra kendini dinginliğe verdiği, kollarını ve ayaklarını uzatıp, uykunun kanatlarının yakınlarda hışırdadığını duyduğu durumdan alınmıştır. İnsanın, o eski alışkanlık uyarınca, uzun sıkıntı ve zahmet dönemlerinden sonra da o mutluluk durumundan, bu durumun yüksekliği ve sürekliliği sonucunda

pay alabileceğini düşünmesi yanlış bir çıkarımdır.

472.

Din ve yönetim. — Devlet ya da daha somut olarak yönetim, reşit olmayan bir kitlenin vasisi olarak atandığını düşündüğü sürece ve dini korumak mı yoksa ortadan kaldırmak mı gerektiği sorusunu bu kitle adına da irdelediği sürece: büyük bir olasılıkla her zaman dinin korunmasından yana karar verecektir. Çünkü kayıp, yoksunluk, dehşet, güvensizlik dönemlerinde yani yönetimin sivil şahısların ruhsal acılarını dindirmek için doğrudan doğruya bir şey yapamadığı durumlarda, tek tek maneviyatları doyuran dindir: genel, önlenemez ve şimdilik kaçınılmaz felaketlerde (kıtlıklar, para krizleri, savaşlar) din kitlenin sakin, sabırlı, güvenen bir tutum içinde olmasını sağlar. Devlet yönetiminin zorunlu ya da rastlantısal eksikliklerinin, ya da hanedanın çıkarlarının tehlikeli sonuçlarının, kavrayışlı kişi tarafından fark edildiği ve onu asileştirdiği her yerde, kavrayışsız kişiler tanrının parmakla işaret ettiğini gördüklerini söyleyecekler ve yukarıdan (bu kavramda genellikle tanrısal ve insani yönetim biçimi iç içe geçmiştir) gelen talimatlara sabırla boyun eğeceklerdir: böylece yurttaşlar arasındaki iç huzur ve gelişmenin sürekliliği korunmuş olacaktır. Halkın duygu birliğinde, herkes için aynı görüşlerin ve hedeflerin bulunmasında yatan güç, bir ruhban sınıfın devlet gücüyle fiyatta anlaşılamadığı ve savaştığı ender durumlar dışında dinin koruması ve mührü altındadır. Devlet genel olarak ruhbanları kazanmayı bilir, çünkü ruhların en özel, en gizli eğitimi için onlara gereksinim duyar ve görünürde ve yüzeysel olarak tamamen başka bir çıkarı temsil eden hizmetkarların değerini bilir. Ruhbanların yardımı olma-

dan, şimdi bile hiçbir iktidar “meşru” olamaz: Napolyon kavramıştı bunu. — Böylece mutlak vesayetçi yönetimin ve dinin özenle korunması, zorunlu olarak beraber yürür. Bu sırada, yönetici kişilerin ve sınıfların, dinin kendilerine sağladığı yarar hakkında aydınlanmış oldukları ve onları bir araç olarak kullandıkları sürece, kendilerini bir dereceye kadar üstün hissettiklerini varsaymak gerekir: ki özgür tinliliğin kökeni de budur. — Pe-ki, yönetim kavramının demokratik devletlerde öğretilen tamamen farklı kavrayışı yayılmaya başlarsa ne olur? Yönetimin halk iradesinin bir aracından başka bir şey olmadığı, aşağıya kıyasla bir yukarısı değil, sadece tek başına egemen olanın, halkın bir işlevi olduğu görülürse? Burada da yönetim tarafından halkın dine karşı aldığı tutumun aynısı alınabilir; Aydınlanmanın bu yayılmasının, halkın temsilcilerine dek ulaşması gerekecektir; dinsel avuntuların devletin amaçları için kullanılması ve sömürülmesi o kadar kolay mümkün olmayacaktır (meğerki, güçlü parti önderlerinin zaman zaman, aydınlanmış despotizminkine benzeyen etkileri bulunsun). Ancak, devlet artık dinden bir yarar sağlayamazsa ya da halk dinsel şeyler hakkında yönetimin dinsel kurallarda izin verebileceği eş biçimli bütünlüklü bir davranışın dışında çok çeşitli düşünmeye başlarsa — zorunlu olarak, dini kişisel bir mesele olarak ele almak ve onu her bireyin vicdanına ve alışkanlığına bırakma çaresi ortaya çıkacaktır. Bunun sonucu, her şeyden önce devletin istemeden ya da kasten nefes aldırmadığı gizli ve bastırılmış dinsel heyecanların şimdi ansızın ortaya çıkmaları ve aşırıya varmaları bakımından, dinsel duygunun daha güçlenmiş görünmesidir; daha sonra dinin üzerinde tarikatların türediği ve dinin kişisel bir mesele haline getirildiği anda bir sürü canavar tohumunun ekilmiş olduğu ortaya çıkar. Kavga görüntüsü, tüm zayıf dinsel inanışların birbirine

düşman olacak biçimde açığa çıkması, sonunda daha iyi ve daha yetenekli olanın, dindışılığı kendi özel meselesi yapmasından başka çare bırakmaz: bu zihniyet artık, yönetici kişilerin tininde de ağırlık kazanır ve adeta onların iradesi dışında, aldıkları önlemleri, din düşmanı bir karaktere büründürür. Bu durum ortaya çıkınca da, daha önce devlete yarı yarıya ya da tamamen kutsal bir şeymiş gibi perestiş eden, hâlâ dinsel duygulara sahip insanların ruh hali kesin devlet düşmanı bir ruh haline dönüşür; yönetimin önlemlerini pusuda beklerler, ellerinden geldiğince engellemek, karşı gelmek, huzursuz kılmak isterler ve böylelikle karşı tarafın dindışı olanlarını, karşı koyuşlarının ateşiyle, devletten yana adeta fanatik bir hayranlığa iterler; bu sırada bu çevrelerde dinin devletten ayrılmasından beri maneviyatlarında bir boşluk hissetmeleri ve devlete adanmakta geçici bir ikame, bir tür yerine koyma bulmaya çalışmaları da alttan alta işler. Dindar partilerin eski durumu yeniden oluşturacak ve çarkı geri çevirecek güce sahip mi oldukları, — böyle bir durumda aydınlanmış despotizm (belki eskisinden daha aydınlanmış ve daha korkak) kaçınılmaz olarak devleti elinde bulur — yoksa dinsiz partilerin iyice yerleşip, rakiplerinin çoğalmasını birkaç kuşak boyunca, okul ve eğitim yoluyla engelleyip sonunda tamamen olanaksız mı kılacakları, belki de uzun sürecek bu geçiş savaşımlarından sonra anlaşılır. Ama sonra, devlete duyulan hayranlık onlarda da tavsar: devleti bir gizem, dünyaüstü bir kurum olarak gören dindar perestiş ile birlikte devletle kurulan hürmetli ve dinsel saygı ilişkinin de sarsıldığı, giderek daha açık bir biçimde çıkar ortaya. Bundan böyle bireyler devlette kendilerine yararlı ya da zararlı olabilecek yönü görürler sadece ve onun üzerinde etkili olabilmek için her türlü yöntemle baskı yaparlar. Ama bu rekabet çok geçmeden büyür, insanlar ve parti-

ler hızla değışirler, dağın zirvesine henüz varmışlarken yeniden öfkeyle düşerler aşağıya, karşılıklı olarak. Yönetim tarafından alınan hiçbir önlem, onların kalıcılığını güvencelemez; olgun meyveler verebilmek için onlarca, yüzlerce yıl sessizce gelişmeleri gerekmiş girişimlerin karşısında ürkölür. Hiç kimse bir yasa karşısında, o yasanın ortaya koyduğu şiddete o an boyun eğmekten başka bir yükümlölük hissetmez: ama derhal, bu yasanın altını yeni bir şiddet yoluyla, yeni oluşmakta olan bir çoğunlukla oyma yoluna gidilir. Sonunda — güvenle söylenebilir ki — yöneten her şeye karşı güvensizliğin, bu kısa soluklu savaşımın yararsız ve yıpratıcı yönünü kavrayışın, insanları tamamen yeni kararlar almaya: devlet kavramını ortadan kaldırmaya, “özel ve kamusal” karşıtlığını yok etmeye zorlaması gerekir. Özel şirketler devlet işlerini adım adım içlerine alırlar: eski yönetme işinden geriye kalan en dayanıklı artık bile (örneğin özel kişilerin özel kişilere karşı güvenliğini sağlaması gereken etkinlik) en sonunda özel girişimciler tarafından yürütülecektir. Devlet in hor görülmesi, çöküşü ve ölümü, özel kişinin (birey demekten kendimi sakınıyorum) zincirlerinden kurtulması, demokratik devlet kavramının mantıksal sonucudur; bu kavramın misyonu budur. Bu kavram — insanca olan her şey gibi, bağrında fazlasıyla akıl ve akıldışı taşıyan — görevini yerine getirdiğinde, eski hastalığın tüm nüksedişleri aşılmış olur; böylece insanlığın masal kitabında yeni bir sayfa kapanır, her türlü tuhaf tarih ve belki de birkaç iyi şey de okunacaktır bu sayfada. — Söylediklerimizi kısaca yineleyecek olursak: vesayetçi yönetimin ve dinin çıkarları birbirleriyle atbaşı giderler, öyle ki din ölmeye yüz tuttuğunda, devletin de temeli sarsılır. Politik olayların tanrısal bir düzenine, devletin varoluşundaki bir gizeme duyulan inanç, dinsel kökenlidir: din ortadan kalktığında devlet de kaçınılmaz

olarak eski İsis başlığını¹ yitirecek ve artık bir hürmet duygusu uyandırmayacaktır. Halkın egemenliği, yakından bakıldığında, bu duygular alanındaki son büyüü ve batıl inancı da kovmaya yarar; modern demokrasi devletin çöküşünün tarihsel biçimidir. Bu kesin çöküş sonucunda ortaya çıkan manzara ise her bakımdan talihsiz bir manzara değildir: insanların, tüm niteliklerinin içinde en iyi biçimlenmiş olanları, akıllılıkları ve bencillikleridir; bu güçlerin talepleri artık devlete karşılık düşmüyorsa, ortaya hiç de bir kaos çıkmayacak, amaca devletten daha uygun bir buluş, devlete galebe çalacaktır. Tıpkı insanlığın, bazı örgütlenmiş şiddet türlerinin — binlerce yıl boyunca örneğin aile şiddetinden çok daha güçlü olan, ailenin ortaya çıkışından çok önce hüküm süren ve düzeni sağlayan soy birliğinin şiddetinin — yok olup gidişini görmesi gibi. Biz de, bir zamanlar Roma varlığının uzandığı her yerde egemen olan ailenin önemli hukuk ve erk düşüncelerinin gitgide solduklarını ve zayıfladıklarını görüyoruz. Bunun gibi, daha sonraki bir kuşak da yeryüzünün tek tek yörelerinde devletin önemsizleştiğini görecektir — günümüz insanların çoğunun korku ve nefret duymadan düşünemeyecekleri bir tasarım bu. Bu tasarımı yaygınlaştırmak ve gerçekleştirmek için çalışmak, elbette başka bir konudur: kişinin şimdiden sabanı eline almak için kendi aklı hakkında fazlasıyla kendini beğenmişçe düşünmesi ve tarihin ancak yarısını anlamış olması gerekir — oysa, sürülen toprağa daha sonra saçılacak tohumları hiç kimse gösteremez henüz. O halde, “insanların kurnazlığına ve bencilliğine” güvenelim: devlet şimdi hâlâ uzun bir süre ayakta kalacak ve yarı cahillerin aşırı gayretli ve aceleci, yıkıcı denemelerini püskürtecektir!

Yöntemleri açısından sosyalizm. — Sosyalizm, mirasını devralmak istediği ve handiyse miadı dolmuş bulunan despotizmin hayalperest küçük kardeşidir; demek ki çabaları en derin anlamda gericedir. Çünkü, sadece her zaman despotizmin sahip olduğu ölçüde bir devlet gücünü özlemektedir, bireyi düpedüz yok etmeye çalışarak, geçmiştekilerin tümünü de aşmaktadır: onun gözünde birey, doğanın haksız bir lüksü olarak görünmekte ve topluluğun amaca uygun bir organı olarak iyileştirilmesi gerekmektedir. Sosyalizm, akrabalığı gereği, her zaman iktidarın aşırı açınımlarının yakınında görünmektedir, tıpkı eski tipik sosyalist Platon'un Sicilya tiranlarının sarayında görünmesi gibi; bu yüzyılın Sezarcı şiddet devletini arzulamakta (ve yeri geldiğinde desteklemektedir) çünkü, dediğimiz gibi onun mirasçısı olmak istemektedir. Ancak, bu mirasçılık bile onun amacı için yeterli olmayacaktır, daha önce benzeri görülmemiş biçimde tüm yurttaşların mutlak devlet karşısında en kölece diz çökmesine gereksinir sosyalizm; devlete duyulan o eski dinsel saygıyı hesaba katamayacağından, — o saygı mevcut tüm devletleri ortadan kaldırmaya çalıştığından —, daha çok onu ortadan kaldırmak için istemeye istemeye sürekli çalışması gerektiğinden sadece kısa sürelerde, en aşırı terörizm sayesinde, zaman zaman var olma umudu taşıyabilir. Bu yüzden kendisi için sessiz sedasız bir dehşet iktidarı hazırlar ve yarı eğitilmiş kitlelerin kafasına "adalet sözcüğünü", onların aklını (bu aklın, yarı eğitimden yeterince acı çekmesinden sonra, tamamen çelebilmek için, bir çivi gibi çıkar. — Sosyalizm, her türlü devlet gücü yığılmasının tehlikesini son derece zalim ve etkin bir biçimde öğretmeye ve bu bakımdan bizzat devlete karşı güvensizlik uyandırmaya yarayabilir. Boğuk sesi "olabildi-

ğince çok devlet" savaş çığığına katıldığında, bu çığılık önce her zamankinden daha gürültülü olur: ama çok geçmeden karışıt ses de bir o kadar kuvvetle yükselir: "olabildiğince az devlet".

474.

Devletten korkan tinin gelişimi. — Eski Yunan Polis'i¹ her örgütleyici politik güç gibi, kültürün gelişmesi karşısında dışlayıcı ve kuşkuluydu; devasa temel dürtüsü, kültür için hemen hemen sadece felç edici ve engelleyici olduğunu gösteriyordu. Kültürün içinde hiçbir tarihin, hiçbir oluşumun geçerli olmasını istemiyordu; devlet yasasıyla saptanan eğitim tüm kuşaklar için bağlayıcı olmalıydı ve bir aşamada sabit tutmalıydı. Daha sonra Platon'un kendi ideal devleti için istediğı de, başka bir şey değildi. Demek ki kültür Polis'e karşın gelişmiştir: gerçi Polis dolaylı yoldan ve isteğı dışında yardımcı da olmuştur bu gelişmeye, çünkü Polis'teki bireyin ün ve mevki hır-sı o denli aşırı derecede kıskırtılmıştır ki, bir kez tinsel eğitim yoluna giren birey, orada da en aşırı uca kadar devam etmiştir. Buna karşı Perikles'in övgü söylevine dayanılamaz: çünkü bu söylev Polis ile Atina kültürü arasındaki sözümona zorunlu bağıntı hakkında büyük bir iyimser hayaldir; Thukydides, Atina'nın üzerine gece (veba ve gelenegın yıkılışı) çökmeden önce bu kültürü, öncesindeki kötü günü unutturana nurlandırıcı bir akşam kızılığı gibi bir kez daha ıştır.

475.

Avrupa insanı ve ulusların yok edilişı. — Ticaret ve endüstri, kitap ve mektup trafiğı, tüm yüksek kültürün

ortaklığı, mekanın ve arazinin hızla değiştirilmesi, tüm topraksızların şimdiki göçebe yaşamı — bu koşullar zorunlu olarak ulusların, en azından Avrupa uluslarının yok edilmesini getiriyor beraberinde: öyle ki sürekli melezlenme sonucunda, bu uluslardan melez bir ırkın, Avrupa insanının ortaya çıkması gerekiyor. Ulusların, birbirlerine karşı ulusal düşmanlıkların üretilmesi yoluyla birbirlerinden ayrılması, şimdiki bilinçli ya da bilinçsiz bu hedefi etkiliyor ama o karışım kısa süreli ters akımlara karşın yine de yavaş yavaş ileriye doğru gidiyor: bu yapay ulusalcılık da bir zamanlar yapay Katolikliğin oluşturduğu kadar büyük bir tehlike oluşturuyor, çünkü özünde azlar tarafından çoklar üzerinde ilan edilmiş şiddet içeren bir olağanüstü durum, bir kuşatma halidir ve itibarını koruması için hileye, yalana ve şiddete gereksinir. Söylendiği gibi çokların (halkların) çıkarı değil, her şeyden önce belirli hanedanların, sonra belirli ticaret ve toplum sınıflarının çıkarıdır bu ulusalcılığa sürükleyen; bu olgu bir kez görüldüğünde artık hiç çekinmeden kendini iyi bir Avrupalı olarak tanıtmak ve eylem yoluyla ulusların kaynaşması için çalışmak gerekir: bu sırada Almanlar, eski kanıtlanmış özellikleri, halklar arasında dilmaç ve aracı olmaları sayesinde katkıda bulunabilirler. — Yeri gelmişken bütün bir Yahudi sorunu sadece ulusal devletler içinde vardır, bu bakımdan azimlilikleri ve üstün zekaları, uzun süren acılar okulunda kuşaktan kuşağa biriktirilmiş tin ve istem sermayeleri her yerde haset ve nefret uyandıracak ölçüde üstünlük kazanmaktadır, öyle ki — ne denli yeniden ulusal davransalar da — Yahudileri olası tüm açık ve gizli felaketlerin günah keçisi olarak mezbahaya gönderme yazınsal kabalığı, günümüzün hemen her ulusunda tehlikeli bir biçimde yaygınlaşmaktadır. Ulusların korunması değil de olabildiğince güçlü bir melez Avrupa ırkının üretilmesi söz konusu olduğu sürece, harç

olarak Yahudi de herhangi bir ulusal kalıntı kadar yararlı ve arzu edilirdir. Her ulusun, her insanın hoş olmayan, hatta tehlikeli nitelikleri vardır; Yahudinin bir istisna oluşturmamasını istemek zalimcedir. Hatta bu nitelikler büyük ölçüde tehlikeli ve ürkütücü olabilir; ve belki de genç borsa-yahudisi insanlığın en iğrenç buluşudur. Yine de, toplam bir hesaplama da, tüm halkların içinde en acılı tarihi yaşamış olmasında hepimizin de suçu bulunan, ve dünyanın en soylu insanını (İsa Mesih), en arı bilgesini (Spinoza), en güçlü kitabını ve en etkili ahlak yasasını kendisine borçlu olduğumuz bir halkta ne kadar kusur aranacağını bilmek istiyorum. Ayrıca: Ortaçağın en karanlık dönemlerinde, Asyalı bulut kümesi Avrupa'nın üzerine çöktüğünde, Aydınlanmanın, tinsel bağımsızlığın bayrağını en sert kişisel baskılar altında dik tutan ve Avrupa'yı Asya'ya karşı savunanlar yahudi özgür düşünürleri, bilginleri ve hekimleriydi; dünyanın daha doğal, daha akla uygun ve her halükarda mitsel olmayan bir açıklanışının, sonunda yeniden galip gelebilmesinde ve şimdi bizi Yunan-Roma antikçağının Aydınlanmasıyla birleştiren kültür halkasının kınılmadan kalmasında onların çabalarının payı hiç de az değildir. Hristiyanlık, batıyı doğululaştırmak için her şeyi yaptıysa, Yahudilik de esas olarak batıyı yeniden batılılaştırmaya katkıda bulunmuştur: belirli bir anlamda Avrupa'nın görevini ve tarihini, Yunan görevi ve tarihinin bir devamı kılmak anlamına gelir bu.

476.

Ortaçağın görünürdeki üstünlüğü. — Ortaçağda, kilise tamamen evrensel, tüm insanlığı kapsayan hedefleri olan, ayrıca insanlığın — varsayılan — en yüksek çıkarlarını savunan bir kurum olarak görünür: buna karşılık, yakın tarihin

gösterdiği devletlerin ve ulusların hedefleri daraltıcı bir izlenim bırakırlar; darkafalı, basit, maddeci, mekansal açıdan sınırlı görünürler. Ancak hayal gücü üzerindeki bu değişik etkinin bizim yargımızı belirlememesi gerekir, çünkü sözü edilen evrensel kurum yapay olarak üretilmiş, kurgulara dayanan gereksinimlere karşılık düşer, bu gereksinimler henüz mevcut değilken, onları önce üretmesi gerekmiştir (ruhsal kurtuluş gereksinimi); yeni kurumlar ise gerçek gereksinim durumlarına çare olurlar; tüm insanların ortak hakiki gereksinimlerine hizmet edecek ve hayali ilk imgeyi, Katolik Kilisesi'ni gölgeye ve unutulmuşluğa terk edecek kurumların ortaya çıkacağı zaman yaklaşıyor.

477.

Savaş kaçınılmaz. — İnsanlıktan, savaş yapmayı unuttuysa, daha fazlasını (ya da: daha da fazlasını) beklemek, sadece hayalcilik ve ayran budalalıdır. Şimdilik elimizde, donuklaşmış halklara açık ordugahın o sert enerjisini, kişisel olmayan o derin nefreti, vicdan rahatlığı içindeki o katil soğukkanlılığını, düşmanın yok edilişindeki o ortak örgütleyici ateşi, büyük kayıplar karşısındaki, kendisinin ve dostlarının yaşamı karşısındaki o gururlu kayıtsızlığı, ruhun o boğucu, deprem gibi sarsılışını, her büyük savaşın yaptığı kadar güçlü ve kesin bir biçimde iletebileceğimiz başka bir araç yok: buradan kopup gelen ve her türlü taşı ve döküntüyü beraberinde sürükleyen ve narin kültürlerin çayır çimenlerini mahveden dereler ve ırmaklarla, daha sonra elverişli koşullarda tinin atölyesindeki çarklar yeni bir kuvvetle tersine döndürülecektir. Kültür kesinlikle tutkular, kötü alışkanlıklar ve kötülükler olmadan yapamaz. — İmparatorlaşan¹ Romalılar, savaşlardan biraz yorulduklarında, hayvan-

ları dövüştürerek, gladyatörleri çarpıştırarak ve Hristiyanları kovuşturarak yeni enerjiler kazanmayı denemişlerdir. Savaşa da bütünüyle tövbe etmiş görünen günümüz İngilizleri, azalan o enerjileri yeniden üretmek için bir başka çare bulmuşlardır: o tehlikeli keşif gezilerinin, gemiyle boydan boya geçmelerin, tırmanışların, bilimsel amaçlarla gerçekleştirildiği söylenir, aslında her türden serüvenin ve tehlikenin fazla enerjisini dönüştürme ve getirmektir amaç. Savaşın bu türden daha birçok ikamesi bulunabilir, ama bunlarla, bu kadar yüksek kültürlü ve bu yüzden zorunlu olarak donuk bir insanlığın, şimdiki Avrupalılar gibi kültürün araçlarında kendi kültürünü ve varoluşunu yitirmek için, sadece savaşa değil, en büyük ve en korkunç savaşlara — yani zaman zaman barbarlığa kapılmaya — gereksindiği, daha iyi anlaşılacaktır.

478.

Güneyde ve kuzeyde çalışkanlık. — Çalışkanlık, tamamen farklı iki türde çıkar ortaya: Güneydeki zanaatçılar, para kazanma dürtüsünden değil, ötekilerin sürekli gereksinimlerinden ötürü çalışkan olurlar. Atını nallattırmak, bir arabayı sağlamlaştırmak isteyen birisi her zaman geldiği için çalışkandır demirci. Hiç kimse gelmeseydi, çarşıda aylıklık ederdi. Verimli bir ülkede, karnını doyurmak pek sorun yaratmaz, bunun için çok az çalışması yeter, çalışkan olması gerekmez; hiç olmadı dilenir, ve haline şükreder. — Buna karşılık İngiliz işçinin çalışkanlığının ardında para kazanma duygusu yatar: işçi kendi kendisinin ve hedeflerinin bilincindedir ve mülkiyetle güce, güçle de olabilecek en büyük özgürlüğe ve bireysel seçkinliğe sahip olmak ister.

479.

Bir tür doğuştan soyluluğun kökeni olarak zenginlik. — Zenginlik zorunlu olarak bir ırk aristokrasisi oluşturur, çünkü en güzel kadınları seçmeyi, en iyi öğretmenleri tutmayı sağlar, insanlara temizlik, bedensel idmanlar için zaman ve her şeyden önce köreltici bedensel çalışmadan uzak durma olanağı verir. Bu bakımdan, birkaç kuşak içinde insanların seçkin ve güzel devinmelerinin ve davranmalarının tüm koşullarını yaratır: daha büyük bir maneviyat özgürlüğü, acınası-bayağı olanın, patronlar karşısında küçük düşmenin, her kuruşunu hesap ederek harcamanın yokluğu. — Tam da bu olumsuz özellikler, genç bir insanın gözünde en zengin mutluluk armağanlarıdır; çok yoksul biri genellikle zihniyetinin seçkinliğiyle mahvolur, ilerleyemez ve hiçbir şey edinemez, yaşama gücüne sahip değildir soyu. — Bu arada, birisi yılda üç yüz ya da otuz bin Taler¹ harcayabiliyorsa, zenginliğin sonuçlarının hemen hemen aynı olduğunu düşünmek gerekir: daha sonra, elverişli koşullarda önemli bir artış olmaz. Ama daha azına sahip olmak, erkek çocuk olarak avuç açmak ve kendini küçük düşürmek korkunçtur: mutluluklarını sarayların pırlıtısında, güçlü ve nüfuz sahibi kişilere bağımlı olmakta arayan ya da kilisede baş olmak isteyenler için gerçek bir çıkış noktası olabilse de. (— İnayetin mağara deliklerinden, eğilerek içeri girmek öğreticidir.)

480.

Haset ve üşengeçlik farklı yönlerde. — Birbirine rakip, sosyalist ve ulusal — ya da Avrupa'nın farklı ülkelerinde isimleri her neyse — partiler, birbirlerine yaklaşıyorlar:

her ikisinde de devindirici güç haset ve tembelliktir. Kamplardan birinde olabildiğince az kol çalışması istenir, diğerinde ise olabildiğince az kafa çalışması; birinde kitlesel bir etki amacıyla gönüllü olarak hizaya girip, sıradan bir nefer olmak istemeyen, öne çıkan, kendi kendini yetiştiren bireylerden nefret edilir; ötekilerde ise toplumun maddi açıdan daha iyi konumdaki, en iyi kastı — ki bu kastın asıl görevi, en yüksek kültür ürünlerini üretmektir — yaşamı manevi açıdan daha da zorlaştırmakta ve daha çok sancılı kılmaktadır. Kitlesel etkinin tinini, toplumun üst sınıflarının tini yapmak başarılsa, manevi olarak, kafada ve yürekte kendi aralarında zaten eşit düzeyde oldukları için, maddi açıdan kendileriyle ötekiler arasında düzey eşitliğini arıyorlarsa da, sosyalist güruh tamamen haklıdır. — Yüksek insanlar olarak yaşayın ve sürekli yüksek kültürün eylemlerini yapın — bu sırada yaşayan her şey, haklı olduğunuzu söyleyecektir size, ve doruğunda oturduğunuz toplum düzeni, her türlü kem göze ve müdahaleye karşı korunaklıdır.

481.

Büyük politika ve zararları. — Nasıl ki savaşın ve savaş hazırlığının bir halka verdiği en büyük zararlar, savaşın masrafları, ticaretteki durgunluk değil, — sekiz Avrupa devleti yıllık iki üç milyarlık bir meblağı bu iş için harcadığına göre, bu zararlar ne kadar büyük olsa da — mevcut orduların bakımı da değil, her yıl olağanüstü büyük bir sayıdaki en yetenekli, en güçlü kuvvetli, en çalışkan erkeğin asker olmak için asıl uğraşılardan ve mesleklerinden uzak kalmasıysa; büyük politika yapmaya ve en güçlü devletler arasında kararlı bir ses yükseltmeyi güvencelemeye koyulan bir halk da en büyük zararı genellikle za-

rar görülen noktalardan görmez. Bu andan itibaren en seçkin yeteneklerinden bir bölümünü “vatan sunağına” ya da ulusal şan hırsı sunağına kurban verdiği doğrudur, oysa şimdi politikanın yuttuğu bu yeteneklere eskiden başka etkinlik alanları açıldı. Bu kamusal toplu kurban vermenin¹ yanı sıra ve aslında ondan daha da korkunç bir biçimde, aynı anda yüz bin sahnede sürekli oynanan bir oyun vardır: böyle politik şan hırsı içindeki bir halkın her yetenekli, çalışkan, zeki, gayretli insanı, bu hırsın etkisi altında kalır ve artık eskisi gibi tamamen işine veremez kendini: her gün kamusal esenliğe ilişkin yeni bir soru ve sorun, her bir yurttaşın kafa ve yürek sermayesinden gündelik bir kesintiyi yutar: tüm bu bireysel enerji ve çalışma kurbanlarının ve zararlarının toplamı öyle muazzamdır ki, bir halkın politik yükselişi tinsel bir yoksullaşmayı ve donuklaşmayı, büyük konsantrasyon ve tek yanlılık gerektiren yapıtlar açısından daha düşük bir verimliliği adeta zorunlu olarak getirir beraberinde. Sonunda şu soruyu sorabiliriz: Ulusun bu kaba ve rengarenk çiçeğine, toprakları şimdiye dek bereketli olan daha soylu, daha narin, daha zeki bitkilerin ve otların feda edilmesi gerekiyorsa, bütünün (sadece öteki devletlerin yeni devden korkusu olarak ve ulusal ticaret ve ulaşım esenliğinin, dış ülkelerde zorla elde edilmiş teşviği olarak ortaya çıkan) tüm bu yükselişine ve görkemine değer mi?

482.

Bir kez daha söylemiş olalım. — Kamusal görüşler — kişisel tembellikler.¹

Dokuzuncu Ana Bölüm

Kendisiyle Baş Başa İnsan

483.

Hakikat düşmanları. — Kanaatler, hakikatin yalanlardan daha tehlikeli düşmanlarıdır.

484.

Tersine dünya. — Bir düşünür, hoşumuza gitmeyen bir ilke koyduğunda daha sert eleştirilir; oysa bunu hoşumuza giden bir ilke koyduğunda yapmak daha akıllıcadır.

485.

Karakterli. — Bir insan her zaman ilkelerine uyduğu için değil, her zaman mizacına uyduğu için karakterli görünür çoğunlukla.

486.

Gerekli bir şey. — Kişide biri bulunmalı: ya doğası gereği hafif bir bilinç ya da sanat ve bilgi yoluyla hafifletilmiş bir bilinç.

487.

Davalara duyulan tutku. — Tutkusunu davalara (bilimler, devletin esenliği, kültürel ilgiler, sanatlar) yönelten biri, kişilere duyduğu tutkunun ateşini çok hafifletir (bu insanlar devlet adamlarının, filozofların, sanatçıların yaratımlarının temsilcisi oluşları gibi, söz konusu davaların temsilcileri olsalar bile).

488.

Eylemdeki dinginlik. — Nasıl ki bir şelale düşerken daha yavaşlar ve daha bir süzülürse, büyük eylem insanı da, eylemi sırasında eylemden önceki fırtınalı hırsı yüzünden kendisinden umulandan daha bir dinginlik içindedir.

489.

Çok derin değil. — Bir davayı tüm derinliğiyle kavrayan kişilerin, ona sürekli sadık kalmaları enderdir. Derinliği gün ışığına çıkarmışlardır işte: her zaman çokça berbat şey vardır orada görülecek.

490.

İdealistlerin kuruntusu. — Tüm idealistler, hizmet ettikleri davanın dünyadaki öteki davalardan esasen daha iyi olduğu kuruntusuna kapılırlar ve davaları büyüyecekse, öteki tüm insani girişimler için gereken aynı kötü kokulu gübreyi gerektirdiğine inanmak istemezler.

491.

Kendi kendini gözlemleme. — İnsan kendi kendisine, kendi kendisiyle bilgilenmeye ve kuşatılmaya karşı öyle iyi korunaklıdır ki, genellikle dışsal ürünleri dışında kendindeki hiçbir şeyi algılayamaz. Kendindeki asıl kale geçilmezdir, hatta görünmezdir, meğerki dostları ve düşmanları hainlik etsinler ve onu kendi gizli yollarından geçirsinler.

492.

Uygun meslek. — Erkeklerin, aslında tüm öteki mesleklerden daha önemli olduğuna inanmadıkları, ya da kendilerini buna ikna etmedikleri bir mesleğe sahip olmaları enderdir. Kadınların sevgilileriyle ilişkileri de aynıdır.

493.

Zihniyet soyluluğu. — Zihniyet soyluluğu, büyük ölçüde iyi huyluluktan ve güvensizlik duymamaktan oluşur ve bu yüzden tam da kazanç düşkünü ve başarılı insanların üsûnlük duygusuyla ve alayla ihmal ettikleri şeyi içerir.

494.

Hedef ve yollar. — Birçok kişi bir kez tuttuğu yo. bakımından inatçıdır, çok az kişi de hedefi bakımından.

495.

Bireysel bir yaşam tarzında öfkkelendiren. — İnsanlar çok bireysel yaşam önlemlerinin tümünü, kendilerini etkileyen kişiye karşı alırlar; o kişinin kendine layık gördüğü olağandışı muameleyle, sıradan varlıklar olarak aşağılanmış hissederler kendilerini.

496.

Büyük lüğün ayrıcalığı. — Küçük armağanlarla büyük mutluluklar vermek, büyük lüğün ayrıcalığıdır.

497.

İstem dışı seçkin. — İnsan, insanlardan hiçbir şey istememeye ve onlara her zaman vermeye alıştığında, istemi dışında seçkin davranır.

498.

Kahramanlığın koşulları. — Bir kişi kahraman olmak isterse, daha önce yılanın ejderha olmuş olması gerekir, yoksa gerçek düşmanı eksik kalır.

499.

Dost. — Acıyı değil sevinci paylaşmaktır dost kılan.

500.

Med-cezirden yararlanmak. — Bilgi amacıyla bi-
zi bir konuya doğru çeken ve yine bir süre sonra o konudan
uzaklaştıran o iç akıntıdan yararlanmak gerekir.

501.

Kendinden sevinç duymak. — “Bir nesneden se-
vinç duymak” denilir: ama aslında, bir nesne sayesinde kendin-
den sevinç duymaktır bu.

502.

Alçak gönüllü. — Kişilere karşı alçakgönüllü olan, şey-
lere karşı (kent, devlet, toplum, zaman, insanlık) bir o kadar
güçlü gösterir kendini beğenmişliğini. Böyle alır intikamını.

503.

Haset ve kıskançlık. — Haset ve kıskançlık, insan ru-
hunun edep yerleridir. Belki bu benzetmenin devamı getirilebilir.

504.

En seçkin ikiyüzlü. — Kendinden hiç söz etmemek,
çok seçkin bir ikiyüzlülüktür.

505.

Keyifsizlik. — Keyifsizlik bedensel bir hastalıktır ve keyifsizliğe yol açan şeyin sonradan ortadan kaldırılmasıyla asla yok olmaz.

506.

Hakikati savunanlar. — Hakikati savunanların sayısı ondan söz etmenin en tehlikeli olduğu zamanlarda değil, en can sıkıcı olduğu zamanlarda en azdır.

507.

Düşmandan daha çok rahatsızlık veren. — Sempatik davranışları bizi her koşulda ikna etmeyen, ancak herhangi bir nedenin (örneğin şükran borcu) bizi mutlak bir sempati görüntüsünü sürdürmekle yükümlü kıldığı kişiler, hayal gücümüze düşmanlarımızdan daha çok eziyet çektirirler.

508.

Özgür doğa. — Bizim hakkımızda bir kaniya sahip olmadığı için, seve seve bulunuruz özgür doğanın içinde.

509.

Herkes bir konuda üstün. — Uygar ilişkilerde, herkes bir başkasından en azından bir konuda üstün olduğunu hisseder: herkesin, duruma göre yardım edebilecek ve bu yüz-

den de utanıp sıkılmadan yardım alabilecek biri olmasına dayanır genel iyiniyet.

510.

Avunma nedenleri. — Bir ölüm olayında, avunma nedenlerine gereksinilir çoğun, acının şiddetini dindirmekten çok, kendini bu kadar kolaylıkla avunmuş hissetmeyi bağışlatmak için.

511.

Kanaate sadık olanlar. — Yapacak çok işi olan, kendi genel görüşlerini ve bakış açılarını adeta hiç değiştirmeden korur. Bir fikrin hizmetinde çalışan biri de öyledir: fikrin kendisini asla smamayacaktır, bunun için zamanı yoktur artık; onun tartışılabilir olduğunu kabul etmek bile aykırıdır çıkarlarına.

512.

Ahlaklılık ve nicelik. — Bir insanın bir başkasıyla kıyaslandığında yüksek ahlaklı oluşu, genellikle, hedeflerinin niceliksel olarak daha büyük oluşuna dayanır sadece. Dar bir alanda küçük hedeflerle meşgul olmak, aşağıya çeker onu.

513.

Yaşamın ürünü olarak yaşam. — İnsan bilgisiyle istediği yere kadar uzanabilir, kendine bir o kadar nesnel görünebilir: sonunda kendi biyografisinden başka bir şey değildir hasadı.

514.

Tunçtan zorunluluk. — Tunçtan¹ zorunluluk, insanların, tarihin akışı içinde ne tunçtan ne de zorunluluk olduğunu kavradıkları bir şeydir.

515.

Deneyimden. — Bir davanın akıldışılığı, onun varoluşuna karşı bir gerekçeyi değil, daha çok onun bir koşulunu oluşturur.

516.

Hakikat. — Şimdi hiç kimse ölümcül hakikatlerden ölmüyor: fazlasıyla panzehir var.

517.

Temel kavrayış. — Hakikatin desteklenmesiyle, insanlığın iyiliği arasında önceden kararlılaştırılmış bir uyum yoktur.

518.

İnsanın yazgısı. — Derin düşünen kişi, her zaman haksız olduğunu bilir, istediğince davranıp yargılsa da.

519.

Kirke¹ olarak hakikat. — Yanılgı hayvanları insan

yaptı; hakikat, insanları yeniden hayvan yapabilecek mi?

520.

Kültürümüzün tehlikesi. — Bizim çağımızın kültürü, kültür araçları yüzünden yok olma tehlikesiyle karşı karşıya.

521.

Büyüklik: Yön-vermek demektir. — Hiçbir ırk kendi başına büyük ve zengin değildir: birçok yan ırmağı alması ve sürdürmesidir onu büyük yapan. Bütün büyük tinlerde de durum aynıdır. Sadece, birisinin sonra birçok yan ırmağın izlemesi gereken yönü vermesidir, önemli olan; baştan itibaren az ya da çok yetenekli olması değil.

522.

Vicdan rahatsızlığı. — İnsanlık için taşıdıkları önemden söz eden insanların vicdanları, sözleşmelerin, vaatlerin yerine getirilişindeki sıradan burjuva hukuku açısından rahatsızdır.

523.

Sevilmeyi istemek. — Sevilme talebi, kendini beğenmişliklerin en büyüğüdür.

524.

İnsanları hor görme. — İnsanları küçümsemenin en

açık belirtisi, kişinin herkesi ya sadece kendi amacının bir aracı olarak kabul etmesi ya da hiç kabul etmemesidir.

525.

Karşıtlıktan yandaş. — İnsanları kendine karşı öfkeliendiren bir kimse, her zaman kendinden yana birilerini de kazanmıştır.

526.

Yaşantıları unutmak. — Çok düşünen, üstelik nesnel düşünen bir kişi, kendi yaşantılarını kolayca unutmaz, ama bu yaşantıların doğurduğu düşünceleri o denli kolay unutmaz.

527.

Bir görüşte ısrar etmek. — Bir kişi, bir görüşe kendi başına vardığını sandığı için ısrar eder onda, bir başkası da o görüşü güçlkle öğrendiği ve onu kavramış olmaktan gurur duyduğu için: yani ikisi de kibirden.

528.

Işıktan ürkmek. — İyi eylem de kötü eylem kadar korkuyla ürker ışıktan: birisi tanınmakla acının (ceza olarak) geleceğinden, diğeri de tanınmakla hazzın (yani işin içine bir kibir doyumunu girdiğinde hemen sona eren, kendi kendinden duyulan haz) yiteceğinden korkar.

529.

Günün uzunluğu. — İçine sokacak çok şeyiniz varsa, bir günün yüzlerce cebi bulunur.

530.

Tiran dehası. — Ruhun içinde kendini tiranca kabul ettirmek yönünde boyun eğmez bir istek kıpraşıyorsa ve ateş sürekli yanıyorsa, zayıf bir yetenek bile (politikacılarda, sanatçılarda) yavaş yavaş adeta karşı konulmaz bir doğa gücüne dönüşür.

531.

Düşmanın yaşamı. — Yaşamını bir düşmanla savaşmaktan kazananın, düşmanın yaşamda kalmasında çıkarı vardır.

532.

Daha önemli. — Açıklanmamış, karanlık bir konu, açıklanmış aydınlık bir konudan daha önemli kabul edilir.

533.

Yapılan hizmetlerin küçümsenmesi. — Bir kimsenin bize yaptığı hizmetleri, bizim için taşıdıkları değere göre değil, o kişinin onlara verdiği değere göre değerlendiririz.

534.

Mutsuzluk. — Bir mutsuzluk işareti (sanki kendini mutlu hissetmek yavanlık, iddiasızlık, sıradanlık işaretiymiş gibi), öyle büyüktür ki bir kimse başka birine “Ne kadar da mutlusunuz!” dediğinde, protesto edilir genellikle.

535.

Korku fantezisi. — Korku fantezisi, insanın tam da en ağır şeyi taşıyacağı sırada sırtına çıkan o kötü maymunu gulyabanidir.¹

536.

Tatsız rakibin değeri. — Kişi bazen bir davaya, sırf rakipleri tatsızlıklarından vazgeçmiyor diye bağlı kalmayı sürdürür.

537.

Bir mesleğin değeri. — Bir meslek düşüncesiz kılar, budur en büyük hayrı. Çünkü bir kimse sıradan endişeler ve kaygılara kapıldığında, izin verildiği ölçüde ardına çekilebileceği bir siperdir mesleği.

538.

Yetenek. — Bazı insanların yeteneği olduğundan daha az görünür, çünkü hep büyük görevlere soyunmuştur.

539.

Gençlik. — Gençlik can sıkıcıdır, çünkü gençlikte herhangi bir anlamda üretken olmak olanaklı ya da akıllıca değildir.

540.

Büyük hedefler. — Kendine açıkça büyük hedefler koyan ve sonradan kendisinin bunlar için zayıf kaldığını gören birisinin, genellikle bu hedeflerden açıkça vazgeçecek gücü de yoktur ve sonra kaçınılmaz bir biçimde bir ikiye bölünme dönüşür.

541.

İrmakta. — Güçlü sular çok fazla taşı ve çalılığı sürüklerler beraberlerinde, güçlü tinler de çok fazla aptal ve karışık kafayı.

542.

Tinsel özgürleşmenin tehlikeleri. — Bir insanın ciddi anlamda tinsel özgürleşmesinde, onun tutkuları ve hırsları da paylarına düşeni almayı umarlar gizliden gizliye.

543.

Tinin cisimleşmesi. — Bir kimse çok ve akıllıca düşündüğünde, sadece yüzü değil, bedeni de akıllı bir görünüm kazanır.

544.

Kötü görmek ve kötü işitmek. — Az gören, hep daha az şey görür; kötü işiten, hep birşeyler daha işitir.

545.

Kibirlilikte kendinden haz duymak. — Kibirli kişi seçkin olmak değil kendini seçkin duyumsamak ister, bu yüzden hiçbir kendini aldatma ve kendini kandırma yöntemini hor görmez. Ötekilerin görüşü değil, onların görüşü hakkındaki kendi görüşü yatar gönlünde.

546.

İstisna olarak kibirli. — Genellikle kendi kendine yeten kişi, bedensel olarak hastalandığında, istisnai olarak kibirlidir ve takdir ve övgü sözlerine açıktır. Kendini yitirdiği ölçüde, yabancı görüşlerle, dışarıdan yeniden kazanmaya çalışmalıdır kendini.

547.

“Zekiler.”¹ — Tini arayanın, tini yoktur.

548.

Parti şeflerine işaret. — İnsanları, bir şeyden yana olduklarını açıkça ilan etmeye zorlamak mümkünse, iç dünyalarında da ondan yana olduklarını söyleyecek duruma getirilmiş-

lerdir genellikle; bundan böyle tutarlı görülmek isterler.

549.

Hor görölme. — İnsan, başkaları aracılığıyla aşağılanmaya, kendi kendisiyle aşağılanmaktan daha duyarlıdır.

550.

Şükran ipi. — Yapılan iyiliklere karşılık vermeyi, kendilerini şükran ipiyle boğacak kadar ileriye götüren köle ruhlar vardır.

551.

Peygamberin marifeti. — Sıradan insanların eylem biçimini önceden bilebilmek için, onların nahoş bir durumdan kurtulmak amacıyla her zaman en az tin kullandıklarını varsaymak gerekir.

552.

Biricik insan hakkı. — Alışlageldik olandan uzaklaşan, olağandışının kurbanı olur; alışlageldik olanda kalan, onun kölesi olur. Her halükarda mahvolunur.

553.

Aşağıya, hayvana doğru. — İnsan, katıla katıla gülerken,¹ bayağılıkta tüm hayvanları geride bırakır.

554.

Yarım bilgi. Bir yabancı dili yarım yamalak konuşan biri, iyi konuşan birinden daha çok zevk alır bundan. Keyif yarım bilgilidedir.

555.

Tehlikeli yardımseverlik. — İnsanların yaşamını zorlaştırmak isteyen ve bunu tek bir nedenle, daha sonra onlara yaşamı kolaylaştırmaya ilişkin kendi reçetelerini, örneğin Hristiyanlığı, sunmak amacıyla yapan kişiler vardır.

556.

Çalışkanlık ve vicdanlılık. — Çalışkanlık ve vicdanlılık, genellikle birbirlerine zıttırlar, çalışkanlık meyveleri ham toplamak ister ağaçtan, vicdanlılık ise aşağıya düşünceye ve parçalanıncaya dek ağaçta bırakır onları.

557.

Şüpheliler. — Katlanılamayan insanlar, itham edilmeye çalışılır.

558.

Koşullar yok. — Pek çok insan yaşamları boyunca, kendi tarzlarınınca iyi olmanın fırsatını bekler.

559.

Dostların yokluğu. — Dostların yokluğu, hasede ya da kendini beğenmişliğe dayandırılabilir. Kimileri, dostlarını şanslı bir duruma, haset edecek bir nedeni olmayışına borçludur.

560.

Çokluktaki tehlike. — Fazladan bir yeteneğe sahip olduğunda, daha güvensiz olunur genellikle, bir yetenek daha azına sahip olduğundan: tıpkı masanın üç ayak üstünde daha iyi durması gibi dört ayak üstünde durduğundan.

561.

Ötekilere örnek. — İyi bir örnek oluşturmak isteyen, erdemine bir tutam delilik katmalıdır: böylece taklit edilir ve aynı zamanda aşılır taklit edilen — insanlar sever bunu.

562.

Hedef tahtası olmak. — Başkalarının bizim hakkımızdaki kötü konuşmaları, aslında bize ilişkin değildir genellikle, tamamen farklı nedenlerden doğan bir kızgınlığın, bir gücenikliğin anlatımıdır.

563.

Kolay feragat. — Kişi hayal gücünü geçmişi çirkinleştirmeye alıştırdıysa, gerçekleşmemiş arzulardan pek acı çekmez.

564.

Tehlike de. — Ezilme tehlikesiyle, bir arabanın önünden kenara kaçıldığında karşı karşıya kalınır en çok.

565.

Sese göre rol. — Alışkın olduğundan daha yüksek sesle konuşmaya zorlanan kişi (örneğin bir ağır işitenin ya da büyük bir dinleyici kitlesinin karşısında), anlatacağı şeyleri abartır genellikle. — Kimileri sırf, sesi bir fısıldamaya daha uygun düştüğü için bir komplocu, kötü niyetli bir iftiracı, bir entrikacı olur.

566.

Aşk ve nefret. — Aşk ve nefret kör değildir, ama beraberlerinde taşıdıkları ateşten kamaşmıştır gözleri.

567.

Yararlı düşmanlık. — Dünyaya hizmetlerini yeterince anlatamayan insanlar, güçlü bir düşmanlık uyandırmaya çalışırlar. Sonra hizmetleriyle onların kabul edilişi arasına bu düşmanlığın girdiğini — başka bazı kişilerin de aynı şeyi tahmin edeceğini: bunun da hizmetlerinin kabul edilişi için çok yararlı olacağını düşünerek avunurlar.

568.

İtiraf. — Kişi, bir başkasına itiraf edince unuttur suçunu, ama genellikle o bir başkası unutmaz.

569.

Kendi kendine yeterlilik. — Kendi kendine yeterliliğin altın postu¹, dayığa karşı korur, ama iğnelemelere karşı korumaz.

570.

Alevdeki gölge. — Alev, aydınlattıklarına görüldüğü kadar parlak değildir kendine: bilge de öyle.

571.

Kendi görüşleri. — Bize bir konu hakkında ansızın soru sorulduğunda aklımıza ilk gelen görüş, genellikle kendi görüşümüz değildir, beylik, bizim kastımıza, konumumuza, kökenimize ait bir görüştür sadece; kendi görüşlerimiz nadiren çıkarlar yüzeye.

572.

Cesaretin kökeni. — Sıradan insan tehlikeyi görmediğinde, fark etmediğinde bir kahraman gibi cesur ve yaralanmazdır. Tam tersine: kahramanın yaralanabileceği biricik yer sırtında, yani gözünün olmadığı yerdedir.

573.

Hekimdeki tehlike. — Hekimi için doğmuş olmak gerekir, yoksa hekimi yüzünden ölür kişi.

574.

Mucizevi kibirlilik. — Üç kez hava tahmininde bulunmaya yeltenip başarılı olan biri, kehanet yeteneğine sahip olduğuna inanır biraz, ruhunun derinliklerinde. Gururumuzu okuyorsa kabul ederiz mucizevi, akıldışı olanı.

575.

Meslek. — Bir meslek yaşamın omurgasıdır.

576.

Kişisel etkinin tehlikesi. — Bir başkası üzerinde büyük bir manevi etkide bulunduğunu hisseden kişi, onu tamamen serbest bırakmalı, hatta bazen kendisine karşı çıkmasına göz yummalı ve bizzat teşvik etmelidir: yoksa kaçınılmaz olarak bir düşman yaratacaktır kendine.

577.

Mirasçıları kabullenmek. — Bencilce düşünmek-sizin büyük bir şey kurmuş olan bir kimse, mirasçılar yetiştirmeye bakar kendine. Yapıtının olası her türlü mirasçısını kendine rakip olarak görmek ve onlara karşı meşru müdafa durumunda

yaşamak, tiranca ve soysuz bir yaratılışın belirtisidir.

578.

Yarım bilgi. — Yarım bilgi, tam bilgiden daha çok galip gelir: nesneleri, olduklarından daha basit tanır ve bu yüzden görüşünü daha anlaşılabilir ve daha ikna edici kılar.

579.

Parti adamı olmaya uygun değil. — Çok düşünen bir kişi, parti adamı olmaya uygun biri değildir: çok geçmeden parti üzerine düşünmeye başlar enine boyuna.

580.

Kötü bellek. — Kötü belleğin yararı, kişinin aynı iyi şeyleri defalarca ilk kez tadıyor olmasıdır.

581.

Kendine acı vermek. — Düşüncenin acımasızlığı, uyuşturulmayı arzulayan huzursuz bir içsel tutumun belirtisidir çoğun.

582.

Şehit. — Bir şehidin müridi, ondan daha çok acı çeker.

583.

Eskiden kalmış kibirlilik. — Kibirli olmaları gerekmeyen bazı insanların kibirliliği, henüz kendilerine inanmaya haklarının olmadığı ve bu inancı ancak başkalarından, bozuk paralar halinde dilendikleri zamandan kalmış ve büyümüş bir alışkanlıktır.

584.

Tutkunun püf noktası. — Öfkeye ya da ateşli bir aşk duygusuna kapılmak üzere olan kişi, ruhun bir kap gibi dolu olduğu bir noktaya ulaşır: ama bir damlanın daha eklenmesi gerekir: tutkuya yönelik iyiniyetin (genellikle kötü de denilir). Sadece bu noktacık gereklidir, sonra kap taşar.

585.

Hoşnutsuzluk düşüncesi. — İnsanlar da ormandaki kömürlükler gibidir. Genç insanlar ancak, kömürlükler gibi közleri soğuyup, kömürleştiklerinde yararlı olurlar. Buharları ve dumanları tüttüğü sürece belki daha ilginçtirler, ama yararsız ve hatta çoğun rahatsızlık vericidirler. — İnsanlık her bir bireyi, büyük makinelerini ısıtmak için acımasızca kullanıyor: peki ama bireylerin tümü (yani insanlık) sadece onları işletmeye yarıyorsa, makineler neye yarıyor? Kendileri amaç olan makineler, — bu mudur umana comedia?¹

586.

Yaşamın akrebi. — Yaşam, yüksek anlamlılık yüklü ender tek anlardan, ve bu anların olsa olsa gölge görüntülerinin çevremizde gezindiği, sayısız aralardan oluşur. Sevgi, bahar, güzel ezgilerin her biri, dağlar, ay, deniz — her şey ancak tek bir kez tam yürekten dilegelir: bir biçimde, tam olarak dile gelebilirse. Çünkü birçok insan bu anları hiç yaşamaz: onlar gerçek yaşam senfonisinin aralan ve duruşlarıdır.

587.

Saldırmak ya da müdahil olmak. — Bir çizgiye ya da partiye ya da çağa, onların sadece elden çıkarılabilir yanını, kötürümleşmiş halini ya da onlara zorunlu olarak yapışmış “erdemlerinin kusurlarını” görebildiğimiz için, — belki kendimiz de özellikle bu yönlerle katıldığımız için, ateşli bir biçimde düşman olma hatasını sık sık işleriz. Sonra onlara sırt çevirir, karşıt bir çizgi ararız; ama güçlü iyi yanlarını aramak, ya da bunu kendinde oluşturmak daha iyi olurdu. Elbette oluşmakta olan ve yetkinleşmemiş olanı, yetkinleşmemiş haliyle görüp yadsımsaktansa, desteklemek için güçlü bir bakış ve daha iyi bir istenç gerekir.

588.

Alçak gönüllülük. — Hakiki alçakgönüllülük vardır (ve, bu bizim kendi kendimizin yapıtı olmadığımızın bilgisidir) ve çok iyi yakışır büyük tîne, tam da tamamen sorumsuz oluş (yaratığı iyi için de) düşüncesini tam da o kavrayabildiği için. Büyü-
gün alçakgönüllü olmayışından, kendi gücünü hissettiği sürece

değil, kendi gücünü ancak başkalarını inciterek, zorbaca davranarak ve buna ne kadar dayanabildiklerine bakarak deneyimlemek istediğinde nefret edilir. Hatta bu genellikle gücünden emin olma duygusunun eksikliğini kanıtlar ve böylelikle insanların onun bùyüklüğünden kuşku duymalarını sağlar. Bu bakımdan, alçakgönüllü olmamak akıllılık görüşü açısından, hiç tavsiye edilmez.

589.

Günün ilk düşüncesi. — Her güne iyi başlamanın en iyi yolu: uyandığında, bugün hiç olmazsa bir insanı sevindiremez miyim, diye düşünmektir. Bunu yapmak dinsel dua alışkanlığının bir ikamesi olarak kabul edilebilseydi, insanlar bu değişiklikten yarar görürlerdi.

590.

Son avuntu aracı olarak kendini beğenme. — Kişi bir talihsizliği, entelektüel eksikliğini, hastalığını, burada önceden belirlenmiş yazgısının, sınanışının ya da daha önceden işlediği bir suça verilmiş gizemli bir cezanın görülebileceği bir biçimde yorumluyorsa, böylelikle kendi varlığını ilginç kılar ve düşüncesinde kendini öteki insanların üzerine çıkarır. Gururlu günahkar, tüm dinsel tarikatlarda bilinen bir figürdür.

591.

Mutluluğun bitkileri. — Dünyanın sancısının hemen yanında ve çoğu kez onun volkanik zemininde, küçük mutluluk bahçesini kurmuştur insan; kişi ister varoluştan sade-

ce bilgiyi isteyenin, ister boyun eğip tevekkül gösterenin, isterse de aştığı zorluklara sevinenin gözüyle baksın yaşama — her yerde, felaketin yanında biraz mutluluğun da filizlendiğini görecektir. — zemin ne kadar volkanikse, mutluluk da o kadar çok olacaktır — ancak, bu mutlulukla acının da haklı çıkarılmış olduğunu söylemek gülünç olur.

592.

Ataların yolu. — Kişinin, babasının ya da dedesinin çaba harcadığı bir yeteneği kendisinde geliştirmeye devam etmesi, tamamen yeni bir şeye yönelmemesi akıllıcadır, böylece herhangi bir zanaatte yetkinliğe ulaşma olanağını elde eder. Bu yüzden şöyle der atasözü: “Hangi yolda mı at koşturacaksın? — Atalarının yolunda.”

593.

Eğitimci olarak kibirlilik ve hırs. — Kişi, henüz genel insani yararın bir aracı olmadığında, hırs eziyet çekebilir ona, ama o hedefe ulaşıldığında, herkesin iyiliği için bir makine gibi zorunlu olarak çalışır, o zaman kibirlilik gelebilir; hırs onun üzerindeki kaba çalışmayı tamamladıktan (onu yararlı kıldıktan sonra) kibirlilik onu ayrıntılarda insancıllaştıracak, daha sosyal, daha katlanılır, daha hoşgörülü kılacaktır.

594.

Felsefi acemiler. — Bir filozofun bilgeliğini aldığı anda, yeniden yaratıldığı ve büyük bir adam olduğu duygusuyla dola-

şır insan sokaklarda; sonra bu bilgeliği tanımayan kimselere rastlar daha çok, yani her şey hakkında açıklayacak yeni, bilinmeyen bir kararı vardır: bir yasa kitabını benimseyen de, artık bir yargıç gibi davranması gerektiğini düşünür çünkü.

595.

Beğenilmeyerek beğenilme. — Dikkati çekmeyi ve bu arada beğenilmemeyi seven insanlar, dikkati çekemeyen ve beğenilmek isteyen insanlarla aynı şeyi özlemektedirler, ancak çok daha yüksek bir derecede ve dolaylı yoldan, açıkça hedeflerinden uzaklaştıkları bir aşama aracılığıyla ulaşmak isterler buna. Nüfuz ve güç isterler, ve bu yüzden, üstünlüklerini hoşagitmeyecek biçimde gösterirler; çünkü sonunda güce ulaşan birinin, yaptığı ve söylediği hemen her şeyde beğenildiğini, hoşagitmediği yerde bile hoşagidiyormuş gibi görüldüğünü bilirler. — Özgür tinli de, mümin de, onun sayesinde hoşagitmek için güç isterler; öğretileri yüzünden kötü bir yazgı, kovuşturma, zindan, idam tehdidiyle karşı karşıya olduklarında, öğretilerinin böylelikle insanlığa nakşedileceğini ve dağlanacağını düşünerek sevinirler; güce ulaşabilme yolunda, etkisini geç gösterse de acı verici ama güçlü bir araç olarak görürler bunu.

596.

Casus belli¹ ve benzer şeyler. — Komşusuyla savaş yapmaya karar verip de bir casus belli bulan hükümdar, bir kadına, bundan böyle çocuğunun annesi olduğunu isnat eden bir adama benzer. Eylemlerimizin açıklanmış nedenlerinin hemen hemen tümü böyle isnat edilmiş anneler değil midir?

597.

Tutku ve hak. — Hiç kimse, ruhunun derinliklerinde haklılığından kuşku duyan biri kadar tutkuyla söz etmez kendi hakkından. Tutkuyu kendi yanına çekmekle, anlama yetisini ve onun kuşkusunu uyuşturmak ister: böylelikle vicdanını rahatlatır ve çevresindeki insanlar üzerinde başarılı olur bununla.

598.

Başarısız olanın hilesi. — Evliliği, Katolik rahiplerin yaptığı tarzda protesto eden, en alçak, en bayağı haliyle anlamak isteyecektir onu. Bunun gibi, çağdaşlarından saygı görmeyi reddeden biri de bu kavramı düşük anlamıyla alacaktır; böylece yoksunluğunu ve ona karşı mücadelesini kolaylaştırmış olacaktır. Ayrıca, bütünde çok reddedici biri, ayrıntıda kolaylıkla hoşgörü gösterecektir. Çağdaşlarının beğenisinin üstüne çıkmış birinin, küçük kibirliliklerle tatmin olmaktan vazgeçmemesi mümkündür.

599.

Kendini beğenme yaşı. — Yetenekli insanlarda asıl kendini beğenme dönemi yirmi altı ile otuz yaş arasındadır; ilk olgunluk dönemidir ve yoğun bir huysuzluk fazlası içerir. Kişi, içinde hissettiği şey temelinde, bunu hiç ya da iyi görmeyen insanlardan saygı ve aşağılanma ister ve bu istediğini ilkin alamayınca, hassas bir kulağın ve gücün o yaşların tüm ürünlerinde, şiirlerde, felsefelerde ya da resimlerde ve müziklerde tanıyabileceği o bakışla, o kendini beğenmişlik edasıyla, o ses tonuyla in-

tikamını alır. Daha büyük, deneyimli adamlar ise buna gülümserler ve bu kadar çok olmak ve bu kadar az görünmek yazgısına kızılan bu güzel yaşı, içleri sızlayarak anımsarlar. Daha sonra gerçekten daha çok görünür kişi, — ama çok olma iyi inancı yitirilmiştir: sonra yaşam boyunca, iflah olmaz bir kibirlilik delisi olarak kalınır.

600.

Aldatıcı ama yine de dayanıklı. — Nasıl ki bir uçurumun kenarından yürümek ya da bir kalasın üzerinden bir çayı geçmek için bir korkuluğa gerek duyulursa, tutunmak için değil, — çünkü hemen çökecektir, gözde güvenlik düşüncesi uyandırmak için — yeniyetmelikte de bize bilinçsizce korkuluk hizmeti gören kişilere gerek duyulur; gerçekten büyük bir tehlikeyle karşılaştığımızda onlara yaslanırsak bizi korumayacakları doğrudur, ama yakınımızda bir korunak olduğuna dair sakinleştirici bir duygu verirler (örneğin baba, öğretmen, dostlar, üçü için de alışlageldiği gibi).

601.

Sevmeyi öğrenmek. — Sevmeyi öğrenmek gerekir, iyi olmayı öğrenmek gerekir, hem de gençlikten itibaren; eğitim ve rastlantı bu duyguları uygulama fırsatı vermezse bize, ruhumuz kuruyacak ve sevgi dolu insanların sevecen buluşlarını anlamak için elverişsiz olacaktır. Becerikli bir nefret edici olmak isteniyorsa, nefretin de öğrenilmesi ve beslenmesi gerekir: yoksa onun çekirdeği de yavaş yavaş kuruyacaktır .

602.

Süs olarak harabe. — Çok fazla tinsel değişimden geçenler, daha önceki durumların bazı görüşlerini ve alışkanlıklarını korurlar, bunlar daha sonra açıklanamayan antikçağın ve gri duvarların bir parçası gibi, onların düşüncelerinin ve eylemlerinin arasında yükselirler: genellikle tüm yörenin süsü olurlar.

603.

Aşk ve saygı. — Aşk özler, korku kaçırır. Aynı kişiyi en azından aynı zaman dilimi içinde hem sevip hem sayamayışımızın nedeni budur. Çünkü saygı duyan, gücü tanır, yani ondan ürker: hürmettir¹ içinde bulunduğu durum. Ama aşk gücü tanımaz, ayıran, farklılaştıran, yukarıya ya da aşağıya yerleştiren hiçbir şeyi tanımaz. Saygı duymadığı için, saygınlık düşkünü insanlar sevilmeye karşı gizliden gizliye ya da açıktan açığa hırçınlık ederler.

604.

Soğuk insanlara duyulan önyargı. — Çabuk tutuşan insanlar çabuk soğurlar ve bundan dolayı genelde güvenilmezdirler. Bu yüzden, her zaman soğuk olan ya da kendini öyle gösterenlerin özellikle güvenilmeye değer, güvenilir insan oldukları yolunda olumlu bir önyargı vardır: onlar yavaş tutuşan ve uzun süre öyle kalan kişilerle karıştırılıyolar.

605.

Özgür görüşlerin tehlikesi. — Özgür görüşlere

hafifçe dokunmanın, bir tür kaşınma gibi bir çekiciliği vardır; kendimizi daha fazla kaptırdığımızda, kaşınan yeri ovuşturmaya başlarız; sonunda açıkça acı veren bir yara oluşur, yani: özgür düşünce yaşamdaki konumumuzda, insani ilişkilerimizde bizi rahatsız etmeye, bize eziyet etmeye başlar.

606.

Derin acıya duyulan arzu. — Tutku geçtiğinde karanlık bir özlem bırakır ardında ve gözden yiterken baştan çıkarıcı son bir bakış fırlatır. Yine de bir tür zevk vermiş olmalıdır onun kırbacını yemek. Buna karşılık, daha ölçülü duygular yavan görünürler; öyle anlaşıyor ki daha şiddetli bir acıyı, yavan bir zevkten daha çok ister kişi.

607.

Başkaları ve dünya hakkında hoşnutsuzluk. — Sık sık yaptığımız gibi, aslında kendimizden duyduğumuz hoşnutsuzluğu başkalarının üzerine yönelttiğimizde, esas olarak kendi yargımızı bulandırmaya ve yanıltmaya çalışıyoruz: bu hoşnutsuzluğu a posteriori¹ başkalarının yanılgıları ve eksiklikleriyle gerekçelendirmek ve böylelikle kendimizi gözden yitirmek isteriz. — Kendi kendilerinin acımasız yargıcı olan katı dindar insanlar, aynı zamanda kötülüklerin çoğunu insanlığın kendisine atfetmişlerdir: günahları kendine ve erdemleri başkasına ayıran bir aziz hiç gelmemiştir dünyaya: tıpkı, Buda'nın talimatına uyarak, iyi yanını insanlardan gizleyip, sadece kötü yanını gösteren bir kimsenin de hiç gelmediği gibi.

608.

Neden ve etki birbirine karışınca. — Kendi mizacımıza uygun olan ilkeleri ve öğretileri aranız bilinçsizce, sonunda bizim karakterimizi bu ilkeler ve öğretiler yaratmış, ona destek ve güven vermiş gibi görünür: oysa tam tersi olmuştur. Düşüncemizin ve yargılarımızın sonradan, öyle görünüyor ki özümüzün nedeni yapılmış olması gerekir: oysa gerçekte özümüz, bizim öyle ve böyle düşünüyor ve yargıda bulunuyor oluşumuzun nedenidir. — Bizi bu adeta bilinçsiz komediye yazgılayan nedir peki? Üşengeçlik ve rahatına düşkünlük, en az bir o kadar da enikonu tutarlı, özü sözü bir olarak görülme yolundaki kibirli arzu: çünkü saygı kazandırır bu, güven ve güç verir.

609.

Yaş ve hakikat. — Genç insanlar, ilginç ve özel olanı severler, ne kadar doğru ya da yanlış olduğuna aldırmaksızın. Daha olgun tinler, hakikatteki ilginç ve tuhaf yanı severler. Sonunda, olgunlaşmış kafalar hakikati, yavan ve tekdüze görüldüğü ve sıradan insanlarda can sıkıntısı uyandırdığı yönüyle de severler, çünkü hakikatin, tinin sahip olduğu en yüce şeyi tekdüze bir çehreyle dile getirdiğini fark etmişlerdir.

610.

Kötü şairler olarak insanlar. — Kötü şairlerin dizenin ikinci yarısında, uyak oluşturacak düşünceyi aramaları gibi, insanlar da yaşamlarının ikinci yarısında, daha korkaklaşıp, dışarıdan hepsi iyi bir uyum oluştursunlar diye, önceki yaşam-

larına uyan eylemleri, tavırları, ilişkileri ararlar: ne ki yaşamları artık güçlü bir düşüncenin egemenliğinde ve hep yeni baştan belirleniyor değildir, tam tersine, bir uyak bulma niyeti alır bu düşüncenin yerini.

611.

Can sıkıntısı ve oyun. — Gereksinim bizi işe zorlar, işin geliriyle gereksinim doyurulur; gereksinimlerin hep yeniden doğması bizi işe alıştıır. Gereksinimin doyduğu ve adeta uykuya yattığı aralarda, can sıkıntısı çöker üstümüze. Nedir bu? İşe alışmaktır bu, şimdi yeni, fazladan bir gereksinim olarak kabul ettirir kendini. Kişi çalışmaya ne denli çok alıştıysa, hatta belki gereksinimlerden ne denli çok acı çektiyse, can sıkıntısı o denli güçlü olacaktır. İnsan, can sıkıntısından kurtulmak için ya öteki gereksinimlere yetecek ölçüde çalışır, ya da oyunu yani genel olarak çalışmaya duyulan gereksinimden başka bir şeyi doyurması gerekmeyen bir çalışmayı icat eder. Oyundan bıkan ve çalışmasını gerektirecek yeni gereksinimler duymayan kişi, bazen, oyunla ilişkisi havada süzülmenin dans etmekle, dans etmenin yürümekle ilişkisine benzer üçüncü bir durumu, mutlu, dingin bir devingenliği ister: sanatçıların ve filozofların mutluluk vizyodur bu.

612.

Resimlerden alınan ders. — Kendisinin, çocukluğundan olgun erkeklik çağına kadarki döneme ait bir dizi resmi- ne bakan kişi, erkeğin delikanlıya benzediğinden daha çok çocuğa benzediğini görür hoş bir şaşkınlıkla: yani bu olaya karşı-

lık düşecek bir biçimde, temel karakterden kısa süreli bir yabancılaşmanın ortaya çıktığını ve erkeğin biriken, yoğunlaşan gücünün sonra bu yabancılaşmaya üstün geldiğini görür. Bu algılamaya, bir diğeri, gençlik çağımızda etrafımızdaki tüm tutkuların, öğretmenlerin, siyasal olayların güçlü etkilerinin, daha sonra yeniden sabit bir ölçüye indirilmiş göründükleri algılaması karşılık düşer: elbette içimizde yaşamayı ve etkili olmayı sürdürmektedirler, ama yine de temel duygu ve temel görüş üstün durumdadır ve yirmili yıllarda elbette olduğu gibi regülatörler olarak değil, enerji kaynakları olarak yararlanır onlardan. Böylece, erkeğin düşüncesi ve duygusu da, çocuk yaşındaki duygu ve düşüncesine yeniden daha uygun görünür — ve bu iç gerçek, sözü edilen dışsal gerçekte dile gelir.

613.

Yaşın tınısı. — Yeniyetmelerin konuşurken, överken, azarlarken, şiir söylerken kullandıkları ses tonu yetişkinlerin hoşuna gitmez, çünkü çok yüksektir ve üstelik aynı zamanda boğuk ve anlaşılmazdır, boşluğu sayesinde böyle bir yankı gücüne sahip olan bir kubbedeki ses gibi; çünkü yeniyetmelerin düşündüklerinin çoğu kendi doğalarının bereketinden çağlıyor değildir, yakınlarında düşünülenlerin, konuşulanların, övmelerin, azarlamaların bir sesi, bir yankısıdır.

Ancak, yeniyetmelerde duygular (sempati ve antipati) nedenlerinden daha güçlü bir biçimde yankılandıkları için, duygularının sesini yeniden yükselttiklerinde, nedenlerin yokluğunu ya da azlığını belli eden o boğuk, çınlayan ses çıkar ortaya. Olgun yaşın sesi serttir, toktur, ölçülü yüksekliktedir ama, net dile getirilen her şey gibi, çok kalıcıdır etkisi. Sonunda yaşlılık sesin tı-

nısına genellikle belirli bir yumuşaklık ve hoşgörü getirir ve onu adeta tatlılaştırır: ama kimi durumlarda ekşileştirir de.

614.

Geride kalmış ve ileride giden insanlar. — Güvensizlikle dolu, rakiplerinin ve yakınlarının tüm mutlu başarılarına haset duyan, aykırı düşüncelere karşı şiddet kullanan ve hiddetlenen nahoş karakter, daha önceki bir kültür aşamasına ait olduğunu, yani bir artık olduğunu gösterir: çünkü onun insanlarla ilişki kurma tarzı, bilek gücü¹ çağının durumları için doğru ve isabetliydi; o geride kalmış bir insandır. Birlikte sevinmeyi bilen, her yerde dostlar kazanan, yetişen ve oluşan her şeyi sevgiyle karşılayan, başkalarının tüm onurlarını ve başarılarını paylaşan ve doğru olanı bir tek kendisinin bildiği ayrıcalığını iddia etmeyip, alçakgönüllü bir kuşku içinde olan bir başka karakter de, — insanların daha yüksek bir kültüre ulaşması için çabalayan, ileride giden bir insandır. Nahoş karakter, insani ilişkilerin kaba temellerinin henüz yeni yeni atıldığı çağlardan gelir, diğeri ise bu yapının en yüksek katlarında yaşar, kültürün temelinin altındaki mahzende, kilit altında öfkelenen ve uluyan yabanıl hayvandan olabildiğince uzakta.

615.

Hastalık hastası için avuntu. — Büyük bir düşünür zaman zaman hastalık hastalığıyla eziyet ediyorsa kendi kendine, avunma amacıyla şöyle diyebilir kendine: “bu asalağı besleyip büyüten, senin büyük enerjindir; daha küçük olsaydı, daha az acı çekecektin.” Bir devlet adamı da böyle konuşmalıdır,

kıskançlık ve intikam duygusu, genel olarak da bir ulusun temsilcisi olduğu için, mecburen güçlü bir yatkınlığı olması gereken *bellum omnium contra omnes*¹ ruh hali, zaman zaman kişisel ilişkilerine de sızıp, yaşamını zorlaştırdığında.

616.

Şimdiki zamana yabancılaşmış. — Kendi zamanına büyük ölçüde yabancılaşıp, adeta onun kıyısından geriye, geçmiş dünya görüşlerinin okyanusuna sürüklenmenin büyük yararları vardır. Oradan kıyıya bakıldığında, kıyının tümünün biçimlenişi ilk kez görülür ve yeniden kıyıya yaklaşıldığında onu bir bütün olarak, oradan hiç ayrılmamış olandan daha iyi anlama avantajına sahip olunur.

617.

Kişisel eksiklikler üzerine ekip biçmek. — Rousseau gibi insanlar zayıflıklarını, eksikliklerini, adeta yeteneklerinin gübresi gibi kullanmasını bilirler. Birisi toplumun ah-laksızlığından ve yozlaşmışlığından, kültürün sıkıcı bir sonucu olarak yakındığında, kişisel bir deneyim yatar bunun temelinde; bu deneyimin acılığı genel yargısını keskinleştirir ve attığı okların ucunu zehirler; önce kendini bir birey olarak aklar ve doğrudan doğruya topluma, ama daha sonra dolaylı olarak ve toplum aracılığıyla kendisine de yararlı olacak bir şifa arar.

618.

Felsefi anlayışa sahip olmak. — Genellikle tüm

yaşam durumları ve olaylar için bir maneviyat tutumuna, bir tür görüşe sahip olmaya çalışılır — buna özellikle felsefi bir anlayışa sahip olmak denir. Ama bilginin zenginleştirilmesi açısından kendini böyle tekbiçimlileştirmeyip, değişik yaşam durumlarının alçak sesine kulak vermek daha değerli olabilir; bu durumlar kendi görüşlerini de beraberinde getirirler. Böylece kişi, kendisine katı, kalıcılığı olan, tek bir birey gibi davranmayarak, birçoklarının yaşamını ve özünü öğrenir ve paylaşır.

619.

Hor görmenin ateşinde. — İlkönce, onlara sahip olan kişiyi rezil eden görüşleri dile getirmeye cesaret etmek, bağımsız olma yolunda yeni bir adımdır; o zaman dostlar ve tanıdıklar da korkmaya başlarlar. Yetenekli doğa bu ateşin içinden de geçmelidir; bundan sonra daha da çok kendine ait olur.

620.

Fedakarlık. — Bir seçim yapmak gerektiğinde, büyük fedakarlık küçük fedakarlığa tercih edilecektir: büyük fedakarlığı kendimize hayran olmakla telafi ederiz ki, küçük fedakarlıkta olanaklı değildir bu.

621.

Hile olarak sevgi. — Yeni bir şeyi (bir insan, bir olay, ya da bir kitap olabilir), gerçekten tanımak isteyen, bu yeniyi olabildiğince sevgiyle kabul etmek, ondaki düşmanca, itici ve yanlış bulduğu yönleri hemen görmezden gelmek, hatta unut-

mak iyi gelir: böylece bir kitabın yazarına en büyük avans verilir ve tıpkı bir yarıştaki gibi hızla çarpan bir yürekle, hedefine ulaşması istenir. Bu tavrıla, yeni şeyin tam yüreğine, can alıcı noktasına inilmiş olunur: onu tanımak demektir işte bu da. Bu aşamaya varıldığında, anlama yetisi bundan sonra çekincelerini koymaya başlar; o abartma, eleştirel sarkacın o geçici durduruluşu, ruhu bir konunun içine çekmek için bir hileydi sadece.

622.

Dünya hakkında iyi ve kötü düşünmek. — Olaylar hakkında ister iyi ister kötü düşünölsün, her zaman, daha büyük bir haz duyma avantajı vardır: çünkü önyargılı bir iyi görüşte olayların (yaşantıların) içine, aslında içerdiklerinden daha fazla şeker atarız. Önyargılı bir kötü görüş ise, hoş bir hayal-kırıklığına neden olur: olaylarda kendiliğinden bulunan hoş yön, sürprizin hoşluğuyla artar. — Ayrıca kuşkucu bir mizaç, her iki durumda da tam tersi bir deneyim yaşayacaktır.

623.

Derin insanlar. — Güçlölüklerini, izlenimlerin derinleşmesinden alan kişiler — onlara genellikle derin insanlar denir — apansız olan her şeyde nispeten soğukkanlı ve kararlılardır, çünkü ilk anda izlenim henüz sığdır, ancak sonradan derin olur. Uzun süredir öngörölen, beklenilen olaylar ya da kişilerdir bu yaratılışları en çok heyecanlandıran, ve sonunda geldiklerinde adeta akıllarını başlarından alırlar onların.

624.

Yüksek benlikle kurulan ilişki. — Herkesin, yüksek benliğini bulduğu bir iyi günü vardır; ve gerçek insancılık bir kimseyi özgürlüğün ve köleliğin iş günlerine göre değil, bu duruma göre değerlendirmeyi gerektirir. Örneğin bir ressama, görebildiği ve serimleyebildiği en yüksek vizyona göre değer vermek ve saygı duymak gerekir. Ama insanlar kendi yüksek benlikleriyle çok farklı ilişki kurarlar ve genellikle, o anda oldukları şeyi sonradan hep taklit ederek, kendi kendilerinin oyuncusu olurlar. Kimileri, kendi ideallerinden duydukları korku ve utanma içinde yaşarlar ve onları yadsımak isterler: kendi yüksek benliklerinden korkarlar, çünkü konuştuğunda, iddialı konuşmaktadır. Ayrıca, bir hayalet gibi, istediği zaman gelip istediği zaman gelmemek özgürlüğüne de sahiptir: bu yüzden genellikle tanrıların bir sunusu olarak anılır, oysa başka her şey tanrıların (rastlantının) sunusudur da, insanın ta kendisidir o.

625.

Yalnız İnsanlar. — Kimi insanlar kendileriyle baş başa olmaya o denli alışmışlardır ki, kendilerini başkalarıyla kıyaslamazlar bile, sakın, neşeli bir ruh hali içinde, kendi kendilerine güzel güzel sohbet ederek, hatta gülerek monolog yaşamlarını sürdürürler. Ama kendilerini başkalarıyla kıyaslamaları sağlandığında, kendilerini evhamla küçümsemeye eğilimlidirler: bu yüzden, kendileri hakkındaki iyi, güzel, adil bir görüşü yine başkalarından yeniden öğrenmek zorunda kalırlar: bu öğrenilmiş görüşü de hep yeniden biraz aşağıya çekmek, pazarlıkla indirmek isteyeceklerdir. — Demek ki bazı insanların yalnızlıkla-

rı bağışlanmalı ve, sık sık yapıldığı gibi, onlara bu yüzden üzülecek kadar aptal olunmamalıdır.

626.

Melodisiz. — Bazı insanlarda sürekli kendi içlerine dayanmaları ve tüm yeteneklerini armonik bir biçimde önceden hazırlamaları, öyle kendilerine özgüdür ki, hedefe yönelik bir etkinlik onlara ters gelir. Daha çok, uzun armonik akorlardan oluşan ve dallanmış, devingen bir melodinin bir başlangıç noktasının bile görünmediği bir müziğe benzerler. Dışarıdan gelen her türlü devinim, kayığa hemen yine armonik uyum denizindeki yeni dengesini vermeye yarar. Modern insanlar, onlardan hiçbir şey olmayan ama bir hiç oldukları da kendilerine söylene-meyen böyle yaratılışlarla karşılaştıklarında, genellikle aşırı sabırsızlaşırlar. Ama onlara bakıldığında şu olağandışı soru uyanır tek tek ruh hallerinde: melodiye ne gerek var ki? Yaşamın derin bir gölde dinginlik içinde yansımaları neden yetmiyor ki bize? — Ortaçağ böylesi yaratılışlar bakımından günümüzden daha zengindi. Ne kadar ender rastlanıyor artık, hengamenin içinde bile, kendi başına huzur ve neşe içinde yaşayıp, kendisiyle Goethe gibi konuşan birine: “en iyisi, dünyaya karşı içinde yaşayıp büyüdüğüm ve elimden ateşle ve kılıçla alamayacakları derin sessizliktir.”

627.

Yaşamak ve yaşantılamak. — Bazılarının yaşantılarına — önemsiz gündelik yaşantılarına, yılda üç kez ürün alabilecekleri bir tarla gibi davranmasını bildikleri; diğerlerinin —

ve ne çoklarının! — ise en coşkulu yazgıların dalga vuruşuyla en çeşitli zaman ve halk akıntılarının içinden sürüklendikleri ve yine de kolaylıkla, bir mantar gibi yukarıda kaldıkları görülürse: sonunda insanlığı azdan çok yapmasını bilenlerden oluşan bir azınlığa (en azlığa) ve çoktan az yapmasını bilenlerden oluşan bir çoğunluğa ayırmaya çalışılır; dünyayı hiçten yaratmak yerine, dünyadan bir hiç yaratan o tersine büyücülerle karşılaşılır.

628.

Oyundaki ciddiyet. — Cenova'da günbatımı saatinde bir kuleden uzun bir çan sesi duymuştum: durmak bilmiyordu ve sanki kendi kendisine doymazmış gibi, sokakların gürültüsü üzerinde, akşam göğünde ve deniz havasında çınılıyordu, ürpertici, aynı zamanda çocuksu, hazine. O zaman Platon'un sözlerini anımsadım ve ansızın yüreğimde hissettim: insanca olan ne varsa, büyük bir ciddiyete değmez; yine de — —.

629.

Kanaat ve adalet üzerine. — İnsanın tutkuyla söylediği, söz verdiği, kararlaştırdığı, daha sonra sakince ve soğukkanlılıkla savunulmalı — bu talep, insanlığı ezen en ağır yükler için geçerlidir. Öfkenin, ateşli intikamın, coşkulu adanmanın sonuçlarını tüm gelecek boyunca kabul etmek zorunda kalmak — bu duygularla her yerde ve özellikle sanatçılar tarafından bir putperestlik yapılması, onlara karşı daha da büyük bir öfkeye yol açacaktır. Sanatçılar, tutkuya değer verilmesini tohumdan yetiştirirler ve bunu hep yapmışlardır; gerçi bir kişi-

nin kendinde üstlendiği korkunç tutku özür dilemelerini, ölümle, sakatlanmayla, gönüllü sürgünle sonuçlanan o intikam patlamalarını ve kırılmış kalbin o teslimiyetini de yüceltirler. Her halükarda, tutkuya duyulan merakı uyanık tutarlar, demek istiyorlardır ki: tutkusuz hiçbir şey yapamazdınız — bizi büyüleyen ve o varlığı her türlü hürmete, her türlü fedakarlığa layık gösteren, gözümüzün bağlandığı bir hezeyan durumunda, belki de tamamen uydurulmuş bir varlığa, bir tanrıya, sadakat yemini ettik diye, bir hükümdara, bir partiye, bir kadına, bir rahipler tarikatına, bir sanatçıya, bir düşünüre tüm yüreğimizi verdik diye — hiç ayrılmayacak biçimde sıkı sıkıya bağlanmış mı oluruz? Kendimizi adadığımız o varlıkların, gerçekten de bizim tasarımıımızda görünen varlıklar olduğuna ilişkin, elbette yüksek sesle dile getirilmemiş bir varsayımla verilmiş, varsayımsal bir söz değil miydi bu? Bu sadakatle kendi yüksek benliğimize zarar vereceğimizi kavramış olsak bile, yanılığımıza sadık kalmakla yükümlü müyüz? — Hayır, bu türden bir yasa, bir yükümlülük yoktur, ihanet etmemiz, sadakatsizlik göstermemiz, ideallerimizden hep yeniden vazgeçmemiz g e r e k i r. Bu ihanet acılarına neden olmadan ve bunlar yüzünden yeniden acı çekmeden, yaşamın bir döneminden ötekine geçemeyiz. Bu acılardan kaçınmak için, duygularımızın kabarmasından kendimizi sakınmamız zorunlu muydu? Kendimize bir kanaat değişikliği sırasında bu sancıların z o r u n l u mu olduklarını yoksa, y a n ı l g ı l ı bir görüşe ve değerlendirmeye mi bağlı olduklarını sormalıyız daha çok. Neden kendi kanaatlerine sadık kalana hayranlık duyuluyor da, onları değiştiren hor görülüyor? Korkarım yanıt şöyle olmalı: çünkü herkes böyle bir değişikliğe ancak daha ortak bir yarar ya da kişisel korku güdülerinin neden olduğunu varsayıyor. Demek ki: aslında hiç kimsenin, ona yararlı oldukları, ya da

en azından ona zarar vermedikleri sürece görüşlerini değiştirmedigine inanılıyor. Eğer durum böyleyse, bunda tüm kanaatlerin entelektüel önemi açısından kötü bir kanıt yatıyor. Kanaatlerin nasıl oluştuklarını bir sınavalım; ve çok fazla abartılmış olup olmadıklarına bakalım: Sonunda, kanaatlerin değiştirilmesinin de her bakımdan yanlış ölçüldüğü ve bizim şimdiye dek bu değiştirmeden çok fazla acı çektiğimiz çıkacaktır ortaya.

630.

Kanaat, bilginin herhangi bir noktasında, mutlak hakikate sahip olduğu inancıdır. Demek ki bu inanış mutlak hakikatlerin varlığını kabul eder; yine bu hakikatlere ulaşmak için yetkin yöntemlerin bulunmuş olduğunu varsayar; son olarak da bu kanaate sahip olan herkesin bu yetkin yöntemleri kullandığını varsayar. Bu üç önerme de, kanaat insanının bilimsel düşünme insanı olmadığını hemen kanıtlıyor; karşımızdaki kanaat insanı kuramsal masumiyet yaşındadır ve ne denli yetişkin olsa da bir çocuktur hâlâ. Binlerce yıl, bu çocuksu varsayımlarla yaşanmıştır ve insanlığın en güçlü enerji kaynakları bu yıllarda çağlamıştır. Kanaatleri için kendilerini feda eden sayısız insan bunu mutlak hakikat için yaptıklarını düşünüyorlardı. Hepsi de haksızdı bu konuda: herhalde henüz hiçbir insan kendini hakikate feda etmiş değildir; en azından inanışın dogmatik anlatımı bilimdişi ya da yarı bilimsel olmuş olmalıdır. Ama aslında, haklı olunması gerektiği düşünülüyordu için haklı olmak istenmiştir. İnancının elinden alınmasına izin vermek belki de bengi mutluluğunu kuşkulu duruma sokmak anlamına geliyordu. Son derece önem taşıyan böyle bir olayda, "istem" aklın açıkça işitilebilen

bir suflörüydü. Her çizgideki her inananın varsayımı, ç ü r ü t ü - l e m e z oluşuydu; karşı gerekçelerin çok güçlü olduğu ortaya çıktığında geriye bir tek, genel olarak akli suçlamak ve hatta belki aşırı fanatizmin bayrağı olarak “credo quia absurdum est”¹ dikmek kalıyordu yapacak. Tarihi böyle şiddetli kılan, görüşlerin mücadelesi değil görüşlere duyulan inancın, yani kanaatlerin mücadelesiydi. Kanaatleri hakkında böyle büyük düşünenlerin, onlara her türden kurbanlar sunanların ve onurlarını, bedenlerini ve yaşamlarını onların hizmetinden esirgemeyenlerin tümü de enerjilerinin sadece yarısını, hangi hakla şu ya da bu kanaate bağlandıklarını, bu kanaatlere hangi yollardan vardıklarını araştırmaya ayırsalardı: ne kadar barışçıl bir görünüm alırdı insanlığın tarihi! Her türden zındığın kovuşturulmasında görülen tüm o vahşet sahnelerini, iki nedenden ötürü yaşamamış olurduk: bir kere, engizisyoncular² her şeyden önce kendi kendilerini sorgularlardı ve mutlak hakikati savunma kibrinin dışına çıkmış olurlardı; ikincisi, zındıkların kendileri de tüm dinsel tarikatların ve “doğru inançlıların” ilkeleri gibi, kötü temellendirilmiş ilkelerine, onları sorguladıktan sonra, artık katılmazlardı.

631.

Herhangi bir bilgi sorunu karşısındaki tüm kuşkucu ve göreci tavır üzerinde, insanların, mutlak hakikate sahip olduklarına inanmaya alıştıkları zamanlardan kaynaklanan derin bir h o ş - n u t s u z l u k vardır; çoğunlukla otorite sahibi kişilerin (babalar, dostlar, öğretmenler, hükümdarlar) kanaatlerine kayıtsız şartsız teslim olmak tercih ediliyor ve bu yapılmadığında bir tür vicdan azabı çekiliyor. Bu eğilim tamamen anlaşılabilir ve sonuçları insan aklının gelişimine karşı şiddetli suçlamalar yapma

hakkını vermez. Ama insanlardaki bilimsel tinin kuramsal yaşam alanından çok, pratik yaşam alanından bilinen ve örneğini Goethe'nin, tüm Tasso'lar¹, yani bilimdisi ve aynı zamanda eylemsiz doğalar için bir öfke konusu olarak Antonio'da serimlediği, dikkatle çekinme erdemini artık yavaş yavaş oluşturmaları gerekiyor. Kanaat insanı, dikkatli düşünme insanını, kuramsal Antonio'yu anlamamakta, kendi açısından haklıdır, buna karşılık, biliminsanının onu kınamaya hakkı yoktur, onu kavrar ve ayrıca, belirli durumlarda onun kendisine sarılacağını bilir, sonunda Tasso'nun Antonio'ya sarılması gibi.

632.

Çok değişik kanaatlerden geçmemiş ve ağına ilk düştüğü inansa takılıp kalmış birisi, her koşulda tam da bu değişmezlik yüzünden geri kalmış kültürlerin bir temsilcisidir; (her zaman eğitilebilirliği¹ varsayan) bu eğitim eksikliği uyarınca katı, anlayışsız, dik kafalı, yumuşaklıktan uzak, sürekli itham eden, tereddütsüz, görüşünü kabul ettirmek için her yola başvuran, çünkü başka görüşlerin de var olması gerektiğini hiç kavrayamayan birisidir; bu bakımdan belki bir enerji kaynağıdır ve hatta fazlasıyla özgürleşmiş ve gevşemiş kültürlerde, iyileştiricidir bile, ama sadece kendisine karşı olunması için şiddetle kışkırttığından ötürü: çünkü bu sırada onunla savaşmaya zorlanan yeni kültürün daha narin bünyesi de güçlenir.

633.

Bizler, esas olarak hâlâ Reformasyon çağındaki insanların aynısıyız: nasıl başka türlü olabilirdi ki? Ancak, artık görüşümü-

zün galip gelmesi için bazı araçları kullanamayışımız, bizi çağın üstüne çıkartıyor ve daha yüksek bir kültüre ait olduğumuzu kanıtıyor: şimdi hâlâ Reformasyon insanların tarziyla, görüşlere karşı itham ederek ve öfke patlamalarıyla savaşıyor ve bastırarak biri, başka bir çağda yaşamış olsaydı, karşıtlarını ateşte yakmış olacağını ve Reformasyon karşıtı olarak yaşamış olsaydı, engizisyonun her türlü yöntemine sığınacağını belli eder. Bu engizisyon o zamanlar mantıklıydı. Çünkü tüm kilise alanında ilan edilmesi gereken kuşatma halinden başka bir şey değildi, ve her kuşatma hali gibi (şimdi artık o insanlarla paylaşmadığımız) hakikate, kilisede sahip olduğu ve bu hakikatin, her ne pahasına olursa olsun her türlü kurban verilerek insanlığın kurtuluşu için korunması gerektiği varsayımıyla, elbette en aşırı yöntemleri kullanma yetkisi veriyordu. Ama şimdi artık hiç kimsenin hakikate sahip olduğu öyle kolay kabul edilmiyor: bilimsel araştırmanın sağın yöntemleri kuşkuyu ve özeni yeterince yaygınlaştırdılar; öyle ki, görüşlerini sözleri ve yapıtlarındaki şiddetle savunan birisine, şimdiki kültürün bir düşmanı, en azından geri kalmış biri gözüyle bakılıyor. Aslında, hakikate sahip olduğu hissiyatı elbette daha ılımlı ve sessiz olan, yeniden öğrenmekten ve yeniden sınamaktan asla yorulmayacak olan, hakikati arama hissiyatına oranla daha az geçerlidir günümüzde.

634.

Ayrıca, hakikati yöntemli bir biçimde arayış da, kanaatlerin birbirleriyle savaştıkları zamanların ürünüdür. Birey için kendi "hakikati"nin yani kendi haklılığının önemi olmasaydı, hiçbir araştırma yöntemi de olmazdı; ama değişik bireylerin mutlak hakikat iddialarının sonsuz mücadelesinde, iddiaların haklılığının

sınanacağı ve tartışmanın uzlaştırılabileceği değişmez ilkeler bulmak için adım adım ilerlendi. Önce otoritelere göre karar veriliyordu, daha sonra karşılıklı olarak sözde hakikatin bulunduğu yollar ve yöntemler eleştirildi; bu arada karşı ilkenin mantıksal sonuçlarının çıkartıldığı ve belki de onların zararlı ve mutsuzluk verici bulunduğu bir dönem yaşandı: sonra buradan herkes rakibinin kanaatinin bir yanlığı içerdiği yargısına varacaktı. Düşünürlerin kişisel mücadelesi, sonunda yöntemleri öyle keskinleştirdi ki, gerçekten hakikatler keşfedilebildi ve daha önceki yöntemlerin çıkmazları, herkesin gözünün önüne serildi.

635.

Bir bütün olarak bilimsel yöntemler, bilimsel araştırmanın en az herhangi bir sonucu kadar önemli bir üründürler: çünkü bilimsel tin, yöntemi kavrayışa dayanır ve bu yöntemler kaybolduysa bilimin tüm sonuçları, batıl inancın ve saçmalığın yeniden üstünlük kurmasını engelleyemezlerdi. Zeki insanlar bilimin ürünlerinden istedikleri kadar öğrensinler: konuşmalarında ve özellikle hipotezlerinde, bilimsel tine sahip olmadıkları fark edilir yine de: her bilimsel insanın ruhunda uzun bir alıştırma sonucunda kök salmış olan, düşüncenin yanlış yollarına karşı içgüdüsel güvensizliğe sahip değillerdir. Bir konu hakkında herhangi bir hipotez bulmak yeter onlara, böylece bu hipotezin ateşli savunucusu olurlar ve bu işin bittiğini düşünürler. Daha bir görüşe sahip olmak bile: bu görüşün fanatığı olmak ve bundan böyle o görüşe bir kanaat olarak yüreğinde yer vermek demektir onlar için. Açıklanmamış bir konuda, akıllarına ilk gelen ve bu konunun bir açıklamasıymış gibi görünen fikirle coşarlar: özellikle politika alanında, sürekli en kötü sonuçlar doğar bura-

dan. — Bu yüzden herkes en azından bir bilimi baştan sona öğrenmiş olmalıdır: o zaman yöntemin ne demek olduğunu ve son derece temkinliliğin ne denli gerekli olduğunu bilir. Özellikle kadınlara tavsiye edilmelidir bu: şimdi çaresizce tüm hipotezlerin, özellikle zekice, hayranlık verici, canlandırıcı, güçlendirici izlenimi bırakanların kurbanları olarak kadınlara. Daha yakından bakıldığında, tüm kültürlülerin en büyük bölümünün şimdi bile bir düşünürden sadece kanaatleri istediği ve kanaatlerden başka bir şey istemediği, sadece küçük bir azınlığın keşiflik istediği fark edilir. Birileri, böylelikle kendileri de bir kuvvet artışı elde etsinler diye, güçlü bir biçimde sürüklenmek isterler; bu azlar ise, kişisel yararları ve sözü edilen kuvvet artışını hesaba katmayan, nesnel bir ilgi duyarlar. Düşünür bir dâhiymiş gibi davranıp, kendini öyle gösterdiğinde, yani kendisine otorite yakışan yüksek bir varlık gibi baktığında, büyük ölçüde ağır basan o sınıfa güvenir. O türden bir deha, kanaatlerin közünü söndürmediği ve bilimin dikkatli ve alçakgönüllü bilincine karşı kuşku uyandırdığı sürece ve hakikatin bir taliplisi olduğuna ne kadar çok inansa da, bir düşmanıdır hakikatin.

636.

Elbette tamamen farklı bir deha türü, adaletlilik dehası vardır; ve bu türü, herhangi bir felsefi, siyasal ya da sanatsal dehadan daha az değerli bulma kararı veremem. Bu dehanın tarzı, önyargının olaylar hakkında göz kamaştırdığı ve kafa karıştırdığı her şeyden, içten bir isteksizlikle uzaklaşmaktır; sonunda kanaatlerin bir düşmanıdır, çünkü canlı ya da ölü, gerçek ya da düşünülmüş her şeye, hakkı neyse onu vermek ister — bunun için onun arı bilgisine sahip olmalıdır; bu yüzden

her şeyi en iyi ışığın altında tutar ve dikkatli bir gözle dolaşır etrafında. Sonunda, kendi rakibine kör ya da miyop “kanaate” (erkeklerin deyişidir bu: — kadınlar ise “inanç” der ona) gösterecektir neyin kanaat olduğunu — hakikat uğruna.

637.

Tutkulardan görüşler doğar; Tinin üşengeçliği bunları kanaatler halinde dondurur. — Ne ki, özgür, durmaksızın devinen bir tini hisseden, sürekli değişim yoluyla engelleyebilir bu donmayı: ve toplam olarak, düşünen bir çığ gibiyse, görüşler değil, sadece kesinlikler ve tam ölçülmüş olasılıklar olacaktır kafasında. — Oysa, karışık öze sahip olan ve kah ateşle narlaşan, kah tinden donan bizler üzerimizde tanıdığımız biricik tanrıça olarak adaletin önünde diz çökmek istiyoruz. İçimizdeki ateş bizi genellikle haksız, ve o tanrıça anlamında, kirli yapıyor: bu durumda asla onun elini tutamayız, onun hoşnutluğunun ciddi gülümseyişi asla bize bağlı değildir; utançla sunuyoruz acımızı, ceza ve kurban olarak, ateş bizi yaktığında, tüketmek istediğinde. Tindir bizi tamamen közleşip kömürleşmekten kurtaran; bizi zaman zaman adaletin kurban sunağından çekip alır ya da asbestten bir örtü serer üstümüze. Ateşten kurtulunca, tinin sürüklemesiyle dolaşırız sonra, görüşten görüşe, taraf değiştirerek, ihanet edilebilecek tüm şeylerin soylu ihanet eden i olarak — yine de duymayız hiçbir suçluluk.

638.

Gezgin. — Aklın özgürlüğüne bir nebze ulaşmış kişi, yeryüzünde bir gezginden başka hiçbir şey olarak hissedemez ken-

İnani — nihai bir hedefe doğru giden bir yolcu olarak hissetmese de: çünkü yoktur bu nihai hedef. Ama elbette gözlerini ıdört açmak, dünyadaki her şeyin nasıl olup bittiğini görmek ister; bu yüzden yüreğini her türlü ayrıntıya bağlayamaz sıkı sıkıya; değişimden ve geçicilikten sevinç duyabilmesi için kendisinde de gezgin birşeyler olmalıdır. Elbette, böyle bir insanın yorulduğu ve dinleneceği kentin kapısını kilitli bulduğu kötü geceleri de gelecektir; üstelik belki de, şarktaki gibi, çöl kapıya kadar dayanıyordur ve yırtıcı hayvanların uluması kah uzaktan kah yakından duyuluyordur, güçlü bir rüzgar çıkıyordur, haramiler yük hayvanlarını kaçınıyorlardır. O zaman korkunç gece, çölün üstüne ikinci bir çöl gibi çöker ve yüreği gezmekten yorgun düşer. Sonra sabah güneşi üzerine doğduğunda, bir öfke tanrısı gibi kızgın, açılır kentin kapısı, o zaman burada yaşayanların yüzlerinde belki de kapının dışındakinden daha fazla çöl, pislik, hille, tekinsizlik görür — ve gündüz daha berbattır geceden. Elbette bunlar gelebilir gezginin başına; ama sonra, telafi olarak, başka yörelerin ve günlerin sevinç dolu sabahları da gelir, daha sabahın karanlığında, dağların sisi arasında musa sürülerinin dans ettiklerini görür yanı başında, daha sonra öğleden öncesi ruhunun tekdüzeliğiyle, dağda, ormanda ve yalnızlıkta kendini evinde hisseden ve kendisi gibi kah neşeli kah düşünceli tarzlarıyla gezginler ve filozoflar olan tüm o özgür tinlilere, tepedeki dallarının ve yapraklarının kuytularından güzel ve aydınlık şeyler atılan ağaçların altında sessizce dolaştığında, sabahın gizemlerinden doğarak, onuncu ve onikinci çan vuruşu arasında nasıl da duru, aydınlanmamış, nurlanmış ferah bir çehreye bürünebileceğini düşünürler günün: — öğleden öncesinin felsefesini arıyorlardır.

Unter Freunden

Ein Nachspiel

Dostlar Arasında

Bir Final

1.

Schön ist's, mit einander schweigen,
Schöner, mit einander lachen, —
Unter seidenem Himmels-Tuche
Hingelehnt zu Moos und Buche
Lieblich laut mit Freunden lachen
Und sich weisse Zähne zeigen.

Macht' ich's gut, so woll'n wir schweigen;
Macht' ich' s schlimm —, so woll'n wir lachen
Und es immer schlimmer machen,
Schlimmer machen, schlimmer lachen,
Bis wir in die Grube steigen.

Freunde! Ja! So soll's geschehn? —
Amen! Und auf Wiedersehn!

* * *

1.

Güzeldir, birlikte susmak,
 Daha da güzeldir, birlikte gülmek, —
 Gökyüzünün ipek örtüsü altında
 Yaslanarak yosuna ve kayına¹
 Sevimli kahkahalar atmak dostlarla
 Ve beyaz dişlerini göstermek.

İyi yaptıysam, susalım;
 Kötü yaptıysam — gülelim
 Hep daha da kötü yapalım,
 Daha da kötü yapıp, daha da kötü gülelim,
 Kara toprağa girene kadar.

Dostlarım! Hu! Böyle olsun mu? —
 Amin! Ve hoşçakalın!

* * *

.

2.

Kein Entschuld'gen! Kein Verzeihen!
Gönnt ihr Frohen, Herzens-Freien
Diesem unvernünft'gen Buche
Ohr und Herz und Unterkunft!
Glaubt mir, Freunde, nicht zum Fluche
Ward mir meine Unvernunft!

Was ich finde, was ich suche —,
Stand das je in einem Buche?
Ehrt in mir die Narren-Zunft!
Lernt aus diesem Narrenbuche,
Wie Vernunft kommt — „zur Vernunft“!

Also, Freunde, soll's geschehn? —
Amen! Und auf Wiedersehn!

* * *

2.

Özür dilemek yok! Bağışlamak yok!
Neşeyi, gönül rahatlığını bağışlayın ona
Bu akılsız kitaba²
Kulak ve yürek ve bilgi!
İnanın bana dostlarım, bir lanet olmadı
Bana akılsızlığım!

Ne bulduysam b e n ne aradıysam —,
Yazıyor muydu ki bir kitapta?
Deliler locasına saygı duyun şahsımda!
Öğrenin bu deli kitabından,
Nasıl gelirmiş aklın — “aklı başına”!

Peki, dostlarım, olsun mu? —
Amin! Ve hoşçakalın!

* * *

İnsanca Pek İnsanca 1

Giorgio Colli

İnsanca Pek İnsanca'nın kendini sunduğu aforizmasal ya da en azından fragmantar biçim, Nietzsche'nin bu yapıtını daha öncelilerden açıkça ayıran bir yeniliktir. İçeriklerin karşılaştırılması, ilk okumada edinilen bu spontan izlenimi doğrular; ayrıca Nietzsche biyografları ve yorumcuları bu dönüm noktasının üzerinde hep önemle durmuşlardır. Bunun kişisel alanda bir açıklamasını bulmak da zor görünmemektedir, ilk ağızda, Nietzsche'nin Wagner'le dostluğunun (daha sonra bir kopuşa dönüşecek olan) soğuması akla gelmektedir. Buna karşılık, *İnsanca Pek İnsanca*'nın bu olgu tarafından belirlendiği iddiası çok aceleci ve yanlış bir iddiadır. Daha yakından bakıldığında bu olguya daha çok bir katalizör işlevi atfedilebilir. Başka bir deyişle: *İnsanca Pek İnsanca* Wagner'den etkilenmiş bir dünya görüşüne yönelik, dostluğun kırılma ve kırılganlaşması sayesinde kolaylaşan bir tepki olarak değil, daha çok Wagner'le kurulan ilişkinin önce desteklediği ama sonunda engellediği, yeni bir tinsel olgunluğun anlatımı olarak anlaşılmalıdır.

Başka yazılarında olduğu gibi burada da Nietzsche'nin düşüncesinde antinomik, çelişkili, heterojen anlatımların ötesinde,

en keskin karşıtlıkların bile, zenginliği başka türlü gün ışığına çıkamayacak bütünlüklü bir kişiliğin anlatımını onun sayesinde aşama aşama düzenledikleri içten içe süren bir çizgi, içsel bir uyum keşfedilebilir. *İnsanca, Pek İnsanca*'da ve daha önceki yapıtlarda savunulan görüşler arasındaki en dikkat çekici karşıtlık, bilimin ve sanatın konumuna ilişkindir. *Tragedya'nın Doğuşu* ve *Zamana Aykırı Bakışlar* döneminde sanata atfedilen öncelik, şimdi net sözcüklerle bilime aktarılmıştır. Ama bu gerçekten bir reddetme midir? *İnsanca, Pek İnsanca*'da bilmecemsi bir anlatımla şöyle denir: "Bilimsel insan, sanatsal insanın gelişimini sürdürmesidir." (Aforizma 222). Ve aslına bakılırsa Nietzsche (*İnsanca, Pek İnsanca*'da adı bile anılmayan) Wagner'den açıkça vazgeçiyor değildir; burada gördüğümüz, sessizce onun dışına çıkıştır. Wagner, Nietzsche'nin kendisine gönderdiği kitabı aldığı anda öfkelenmişti. Kitabı asla sonuna dek okumamıştı, ve herhalde onun Nietzsche'den kopuşu bu anda gerçekleşmişti. Bir çömezinin kitabını okumaya hazırlamıştı kendisini, oysa bu çömezinin şimdi birdenbire kendi vesayetinden kurtulduğunu görmüştü. Gerçekten de *İnsanca, Pek İnsanca* Nietzsche'nin düşüncesinde, özgün olanın ve dışarıdan alınmış olanın birbirlerinden henüz açıkça ayrılmadıkları tek yanlı ve sınırlı bir evresinden, yeni kazanılmış bir bağımsızlığa, içsel bir uyumsuzluğun, kendisine ansızın bağımsız bir dil bulmasını sağlayan ve düşüncesini daha önce kendisine bağdaşmaz görünen ne varsa hepsini uyumlu bir biçimde kapsayan bir genişliğe götüren felsefi bir derinleşme yoluyla aşılmasına geçişi göstermektedir.

Peki, Nietzsche için bilim ne demektir? Elbette antik anlamda bilim değil, yani birbirleriyle sıkı bir bağ içindeki ve içlerinden birilerinin, diğerlerinin yardımıyla türetilen kanıtlanabildikleri evrensel ilkelere dayanan bir önermeler sistemi değil. An-

cak, — Nietzsche'nin *İnsanca, Pek İnsanca*'daki savları ve irdelemeleri bilimsel etkinliğin örnekleri olarak düşünüldülerse — modern anlamda bilim de değil, yani biriktirme, tümevarım ve deney yoluyla kazanılan ve sonra yine tümdengelim mekanizması içine sokulan bilgiler de değil. Nietzsche daha burada, ve daha sonraki yazılarında daha belirgin bir biçimde, mantıksal ve tümdengelimli düşüncenin özlü bir eleştirisini geliştiriyor ve *İnsanca, Pek İnsanca*'da ortaya koyduğu aforizmasal biçim, kanıtlama zincirlerinin verimliliğine duyduğu güvensizliğe işaret ediyor. Hatta, Nietzsche'nin sanatın ve tutkunun övgüsünü enikonu düşünülmüş, adeta titiz bir biçimde açıklamaya, türetmeye ve kanıtlamaya çalıştığı *Richard Wagner Bayreuth'da* yazısı ile bilimin ya da genel olarak aklın önceliğinin, içerdikleri düşüncelerin birbirine bağlanmış olmaktan çok birbirleriyle koordine edilmiş görüldüğü aniden akla gelen bilgilerle ya da olsa olsa düşünüşlerle ele alındığı *İnsanca, Pek İnsanca* yazısı arasında paradoks bir karşıtlık saptanabilir. Nietzsche bilimsel yetenekten her şeyden önce yargıda bulunma, bileşenleri tüm insanların aklına içkin olan bir zorunlulukla değil, kavranması herkese nail olmayan bir bağla bir araya gelen bir yargıda bulunma yeteneğini anlıyor. Böylelikle özsel olana sınırlı olanda ulaşıyor. Bu yargının ayırt edici özelliği, somutluğudur: özne ve yüklem doğrudan doğruya sezgisel, duyusal alandan alınırlar ya da hoş olanın ve acı verenin, istenmeye değer olanın ve kaçınılabılır olanın köklerine gönderme yapan, etik karakterdeki belirlemelerdir; ve soyut olmak zorunda olduklarında, mantıksal evrenseller değil, etik ya da olsa olsa gelecekteki bir dünyaya ilişkin evrensellerdir.

Gerçekten zorunluluktan çok oyuna yakın duran bu “bilim”in (bu yüzden Nietzsche bilimin sanatı devam ettirmeye

yazgılı olduğunu öne sürer) gerçekleştirilmesi için, araştırma alanının olağanüstü genişletilmesi gereklidir. Araştırma alanının canlı, oluşum halinde kavranması gerektiğinden, tüm insanlık tarihi incelenmek zorundadır. Bu durum da, “nesne”ye, töze, genel olarak değişmez olana ve ayrıca, biçimsel yönden bakılırsa, sistematige inancı postule eden metafiziğe veda etmek anlamına gelmektedir. Nietzsche’nin gözünde metafiziği hemen hemen sadece, *Insanca, Pek Insanca*’nın her sayfasında mevcut bulunan ve burada henüz kendisine karşı bir kin duyulduğu hissedilmeyen, sadece melankolik bir uzaklaşmanın farkedildiği Schopenhauer temsil etmektedir. Nietzsche’nin yeni konumunu karakterize etmek zordur, ve bu kitabın ve onu izleyen *Tan Kızıllığı* ve *Şen Bilim* kitaplarının tavrını pozitivist olarak tanımlamakla elbette doğru bir yola girmiş olunmaz. Pozitivist inceleme tarzı sadece sistematik ve tündengelimli düşünmeye yöneliktir. Ama Nietzsche’yi tamamen felsefe alanının dışına çıkartmakla ve onu bir tarihçi olarak damgalamakla da kendisine adil davranmış olunmaz (meğerki, onda seçkin bir psikolog ya da ahlakçı yetisi bulunduğu kabul edilsin). Burckhardt ve Taine ya da hatta Machiavelli ve Thukydides gibi birinci sınıf tarihçilerle olan benzerliklerine ve örtüşmelerine karşın, Nietzsche’de bunların sahip oldukları bir şeyler, sadece olayların yaratıcı bilgisi, malzemenin yöntemli bir biçimde toplanması bile olsa, eksiktir. Buna karşılık Nietzsche’de, bunlarda bulunmayan başka bir şeyler vardır.

İşte işin can alıcı noktası tam da burasıdır. *Insanca, Pek Insanca*’da günışığına çıkan somut yargı, tipik felsefi türden bir karar, belki de bir fetihtir ve yeni bir bulgusal yöntemle aynı değerlendirilmeye tabi tutulmayı hak eder. Sadece bu bile, Nietzsche’ye felsefe tarihinde bir yer güvencelemek için yeterlidir. Ona öncüler atfetmek zordur (belki Herakleitos’un adının anılması gere-

kir), ve şimdiye kadar henüz ardıllarının da ortaya çıkmadığı kesindir. Nietzsche'nin konumu aslında irrasyonalist değildir ve konumunun rasyonel olmadığını söylemek için, felsefe haklılığını kanıtlamak zorundadır; soyut tasarımları tündengelimli olarak birbirine bağlamalı (daha sonra kendilerini antimetafizik olarak tanımlayan filozoflar da yapmıştır bunu) ve bu sırada her halükarda Nietzsche'nin kanıtlamacı akla yönelik eleştirisini çürütmelidir.

O halde, Nietzsche'nin aforizmacılığını rasyonel ve hatta bilimsel bir bilme'nin anlatımı olarak mı görmeliyiz? Bilen bireyin, doğru kullandığında yaşamın anlaşılması için anahtarı bulacağı, yargı yeteneği hakkındaki incelemeyi, yanlış kullanışta (yanılgıda) inancının, tutkularının ve budalalıklarının gıdasını temin eden tüm insanlığa genişlettiğimizde, yazarın yanıtı açıktır. İçgüdüler, istemin görünürdeki dolaysızlığı (Schopenhauer'e karşı ölümcül saldırı budur) insanın başlangıçsal değer yargılarından doğarlar. İçgüdü anlağa tabidir, ona itaat eder ve onun tarafından belirlenir. Yargının yanılgısı içgüdü'nün doğal olmayışını belirler ve bu doğal olmayış da yine inancın sapkınlığını belirler. Sonunda, Nietzsche'nin ruhunun Sokratesçi yönüdür burada zaferi kazanan.

Ancak bunun, sonraki yılların yapıtlarıyla yerini sabitleştirecek ve artık unutulmuşluğa terkedilmeyecek olsa bile, Nietzsche'nin düşüncesinde sadece bir durak olduğu anımsatılmalıdır. Bir önceki dönemle olan organik bağıntı, böyle açık bir biçimde ortaya çıkabilir. *İnsanca, Pek İnsanca*'nın biçim ve içerikteki kesinliği, bizzat yaşanmış deneyimlerin çelişkiliğini gerektirir. Bir yanda antikçağ üzerinde çalışma, erken olgunlaşmış bir antikçağ filoloğunun tutkulu çalışkanlığı, zengin tarihsel malzeme koleksiyonu, bugün üzerinde düşünme ve kendini ondan koparma;

diğer yanda Wagner'gil esrikliğe dolaysızca dalma, sorunsuz, sanatsal, doğaçlamacı dürtülerin, duygu alanının, modernliğin, kötümserliğin ve dekadansın özgür bırakılması. Nietzsche kendini her iki deneyim alanından da dehşete kapılarak geri çeker; bir yanda, filoloğun sınırlılığı, tinin ölü şeyler arasında taşlaşması yüzünden, bir yanda da fanatizmden, bugünün çılgın görüşlerinden, dolaysızlığın ve kendini bir havariler kitlesi içinde yitirme umudunun tehlikelerinden. Ancak, kendisi sözkonusu olduğu sürece, bu içgüdülerin kalması gerekiyordu, ve meşakkatli yıllardan sonra Nietzsche sonunda kendi bağımsızlık biçimini buldu.

Insanca, Pek Insanca'nın yazıldığı dönemden kalma (bkz. KGW Cilt 8, s. 287-486), yayımlanmamış fragmanlar sayesinde, bu izleklerin gelişimi yakından izlenebilir. Yani: Nietzsche kişisinde daha yakından; çünkü kronolojik sırayla sunulan bu metinler, söz konusu iki yılın tek tek düşüncelerini ve ruhsal durumlarını ortaya koyuyor. Böylece, Schopenhauer'le adeta her gün yürüttüğü tartışmayı izliyoruz. Wagner'de burada sık sık karşımıza çıkıyor; onun hakkındaki düşünceler acımasız, eleştirel bir derinleşmeyi ortaya çıkarıyorlar, ama hiçbir düşmanlık göstermiyorlar. Bunun yanı sıra, çalışma taslakları ve yaşam programlarını, otobiyografik notlar, şiirsel taslaklarla birlikte, hepsini bir meditasyon atmosferinde, şiddetlilikten uzak buluyoruz — ve sonunda, ortaya çıkış halinde, “özgür tin” kavramının oluşumunu görüyoruz.

İnsanca Pek İnsanca 1

Colli-Montinari Eleştirel Toplu Basım'ın Notları

Kısaltmalar

Nietzsche'nin Yazıları ve Kitapları

KGW= Eleştirel Toplu Basım (Nietzsche'nin Tüm Yapıtlarının Eleştirel Toplu Basımı, yay. Haz. G. Colli ve M. Montinari, Berlin 1967, W. De Gruyter, 8 bölümde yaklaşık 33 cilt.)

KGB = Eleştirel Toplu Mektuplar (Nietzsche'nin Tüm Mektupları'nın Eleştirel Toplu Basımı, yay. Haz. G. Colli ve M. Montinari, Berlin 1975, 4 bölümde 22 cilt).

KSA = Eleştirel Toplu Basım'ın, Nietzsche'nin yayımlanmış kitapları ve yayımlanmamış fragmanlarından oluşan, inceleme edisyonu (Türkçe basımın kaynak alındığı edisyon).

YTF = Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe

SYT = Sokrates ve Yunan Tragedyası

TD = Tragedya'nın Doğuşu

DS = Zamana Aykırı Bakışlar I, David Strauß

TY = Zamana Aykırı Bakışlar II, Tarihın Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası

ES = Zamana Aykırı Bakışlar III, Eğitici Olarak Schopenhauer

- WB = Richard Wagner Bayreuth'da
 IPI = İnsanca Pek İnsanca
 IPI I = İnsanca Pek İnsanca I
 KK = Karışık Kanılar ve Sözler (İnsanca Pek İnsanca IIa)
 GG = Gezgini ve Gölgesi (İnsanca ve Pek İnsanca IIb)
 TK = Tan Kızılığ
 MI = Mesine İdilleri
 ŞB = Şen Bilim
 BZI = Böyle Dedi Zerdüşt I
 BZII = Böyle Dedi Zerdüşt II
 BZIII = Böyle Dedi Zerdüşt III
 BZIV = Böyle Dedi Zerdüşt IV
 IK = İyinin ve Kötünün Ötesinde
 AS = Ahlakın Soykütüğü
 WO = Wagner Olayı
 NCW= Nietzsche Contra Wagner
 D = Deccal
 EH = Ecco Homo
 DD = Dionysos Dityrambosları
 PB = Putların Batışı

Nietzsche'nin Müsvette Defterleri ve Dosyaları

NND = Nietzsche'nin not defterleri

MI I = Nietzsche'nin 1876-1882 dönemi müsvettelerinin bulunduğu, Colli-Montinari'nin M serisi olarak sınıflandırdığı defterlerden, 100 sayfalık bir çeyrek forma defter: Heinrich Köselitz'in (Peter Gast) tarafından yazılmış, Nietzsche tarafından düzeltilmiştir. Sadece 63-65. sayfalar Nietzsche'nin elyazısıyla yazılmıştır.

WI 8 = Colli-Montinari'nin W serisi olarak sınıflandırdı-

ğı, Nietzsche'nin, çeyrek forma defterlerden (1884-1889) dönemi, İnsanca Pek İnsanca'nın taslaklarının yer aldığı 8. defter.

Mp XIV 1= Colli-Montinari'nin Mp serisi olarak sınıflandırdığı, değişik formatlardaki, değişik kökenli tek yaprakların toplandığı dosyalar dizisinde yer alan bir dosya. Bu dosyada Nietzsche'nin *IPI*. için notlarının yer aldığı "Sorrento Yaprakları" bulunuyor. Kağıda geçirenler (kısmen): Albert Brenner, Heinrich Köselitz (Peter Gast).

Notlarda Kullanılan Kısaltmalar:

- BhN = Nietzsche'nin elinden çıkma, baskıya hazır müsvette
- En1 = Elyazısı nüsha 1
- En2 = Elyazısı nüsha 2
- lb = İlk basım
- Dn = Düzelti nüshası
- Dn1 = Nietzsche'nin iyileştirmesinden önceki düzelti Nüshası
- Dn2 = Nietzsche'nin düzelti nüshasındaki iyileştirmesi
- Bh = Baskıya hazır müsvette, ilk basım için elyazısı numune
- Tk = Temiz kopya, baskıya hazır müsvettenin numunesi
- Öa = Ön aşama, temiz kopyadan önceki notlar
- N = Nietzsche
- NK = Nietzsche'nin kitaplığında bulunan kitaplar
- [] = Nietzsche'nin üstünü çizdiği bölümler
- — — = Kesilmiş, eksik kalmış cümle
- / = Elyazısında satır sonu (çoğunlukla şiirlerde)
- [?] = Emin olunamayan okuma
- [-] = Okunamayan sözcük
- [+] = Boşluk
- [] = Nietzsche'nin eklemesi
- [] = Yayına hazırlayanın notu

< > = Yayına hazırlayanın tamamlaması

çıkış = belirtilen parçanın çıktığı, ona kaynak oluşturan metin parçası ya da cümle.

Metindeki tüm italik bölümler, yayına hazırlayanlara (G. Colli ve M. Montinari) aittir.

Notlarda çok sık kullanılan açıklama yöntemi aşağıdaki gibidir:

105 kalkar ... çalışır] Öa. kaybolur.

Burada 105. metindeki fragman numarasını, köşeli tek parantezden önce verilenler, metindeki gönderme yapılan parçanın başlangıç ve son sözcüklerini, köşeli tek parantezden sonra verilen, italik kısaltma değişik versiyonunun bulunduğu kaynağı göstermekte, sonra ilgili parçanın söz konusu kaynaktaki versiyonu, ön aşaması vb. verilmektedir. Parantezden sonra italik olarak verilen açıklama, doğrudan metine ilişkin bir açıklamadır.

Burada, G. Colli ve M. Montinari'nin, KSA'nın 14. cildinde, *IPI I*'e ilişkin notlarının büyük bir bölümü çevrilmiştir. Türkçeye çevrildiğinde, Almanca ve Türkçenin sözdizimi farklılıklarından ötürü anlamsızlaşan ya da çevirisi olanaksızlaşan notlar, ayrıca Nietzsche'nin Türkçeye henüz kazandırılmamış not defterlerine sadece gönderme yapılan notlar alınmamıştır. (M.T.)

İNSANCA PEK İNSANCA 1

Colli-Montinari Eleştirel Edisyon Notları

Insanca Pek Insanca, Özgür Tınlılar İçin Bir Kitap. Voltaire'in Anısına, 30 Mayıs 1778'deki Ölüm Yıldönümü Anma-Törenine Adandı (IPI) başlığını taşıyan bu kitap 1778 yılı Nisan ayı sonunda, Chemnitz'de Ernst Sheimtzner tarafından yayımlandı. Nietzsche *Ecco Homo*'da bu kitaptan "Bir bunalımın anıtı" olarak söz etti ve kitabın başlangıcını "Bayreuth festivalinin ilk olarak yapıldığı haftalara" tarihlledi; bu tarih 1876 Ağustos ayında, Nietzsche'nin cep defterine *Pulluk Demiri* genel başlığı altında "daha çok sıkı psikoloji" yazdığı dönemdir. (Bkz. KGW. Cilt 6, s. 322-324). Nietzsche'nin geç otobiyografisinde yazdığı her şey, yapıtını anlamamız için biricik geçerli anahtar sunmaktadır bize, ve bu durumda da görevimiz Nietzsche'nin *IPI*. hakkındaki sözlerinin doğruluğuna elbette kuşku düşürmeyen ayrıntıları sunmaktan ibarettir. Nietzsche'nin sözünü ettiği bunalımın işaretleri, en geç 1875 yılına kadar takip edilebilir. Gerçekten, — yapıtının ortaya çıkışı açısından bu bizi ilgilendiriyor — *IPI*.'nin önemli aforizmalarının bir çoğu belirli (ya da bir başka) amacı olmayan notlar olarak 1875 yaz aylarında ortaya çıkmıştır, bunların arasında örnek olarak 32, 33, 108, 114, 125, 148, 154, 158, 163, 224, 233, 234, 261, 262, 360, 474 ve 607 numaralı aforizmaları sayabiliriz. Nietzsche Bayreuth'dan Basel'e geri dön-

düğünde, 1875 yaz aylarında biriktirdiği malzemeyi, Heinrich Köselitz'e (Peter Gast) bir ilk temiz kopyayı dikte ettirmek, ya da ona yazdırmak için kullanmıştır (Eylül 1876): "Pulluk Demiri" (M I, 1) bu çalışmanın ürünüdür, bu defterde Nietzsche'nin elinden çıkma düzeltmeler ve daha sonra yazılmış notlar da vardır. Nietzsche 1876 yılı Ekim ayı başından (Bex'de) Aralık ayı sonuna kadar (Sorrento'da) belirli bir plana uymadan, notlarını yazmaya devam etmiştir. Beşinci bir *Zamana Aykırı Bakış* kitabını oluşturacak "Özgür Tinli"nin taslağı, 1876 sonbaharında ön plana çıkmış görünüyor. Nietzsche, Sorrento'da Albert Brenner'e "Pulluk Demiri" ve öteki notlar temelinde ikinci bir temiz kopyayı dikte ettirdi: Kendisi de 1876 sonlarından 1877 yaz aylarına kadar (İtalya'dan geri döndüğünde ve Rosenlaubad'da kaldığında) cep defterlerinden sayısız notu çeyrek tabaka defterlerden koparılmış sayfalara ("Sorrento Yaprakları") temize çekti. Nietzsche 1877 sonbaharında Basel'de şimdiye kadarki notlarına kesin bir düzen vermeye koyulduğunda, yeni kitabı için zaten değişik bölümlemeler ve başlıklar tasarlamış, sonra bunlardan art arda vazgeçmişti; bu denemelerinin tümü KGW. 8. Ciltte yer alan, Nietzsche'nin sağlığında yayımlanmamış fragmanlardan izlenebilir. Peter Gast'ın temize çektiği müsvette 10 Ocak 1878'de Nietzsche tarafından son bir düzeltiden geçirilip, peyderpey matbaaya gönderilmiştir. Nisan ayının ortasına dek Nietzsche, Peter Gast ve sonunda Paul Widmann da, düzeltiyle ilgilenmişlerdir. Düzelti sayfaları günümüze dek kalmıştır. 1886 yılında, E.W. Fritzsche, Nietzsche'nin daha önceki yazılarının yayımlandığı yayınevine tekrar sahip olunca, IPI'nin depodaki mevcudu bir önsöz ve bir son şiir eklenerek ve *İnsanca, Pek İnsanca. Birinci Cilt. Açıklayıcı Bir Önsöz İçeren Yeni Basım*. (=IPI I) adıyla piyasaya sürüldü. Bu basımda, daha önceki basımda yer

alan “Bir Önsöz Yerine” ve Voltaire’e adama yazısı ve de arka kapaktaki kısa metin (“Bu monologsal kitap...”) yer almıyordu. Önsözün ve son şiirin Nietzsche’nin el yazısıyla baskıya hazır müsvevveleri günümüze kalmıştır. Nietzsche’den geriye kalan kütüphanede, özellikle IPI’nin ilk iki ana bölümünde Nietzsche’nin elinden çıkmış kapsamlı değişiklikleri içeren iki elyazısı nüsha bulunmaktadır. Birinci elyazısı nüshada (En1.) IPI., KK. ve GG., 2. basımın önsözleri koyulmadan, bir arada ciltlenmişlerdir. En1.’deki değişiklikler, 1885 yılına tarihleniyorlar ve kitabın tamamen yeniden ele alınması tasarısıyla bağlantılıdır; bu planlar KGW.’nin 11. cildinde yer alan, Nietzsche’nin geride bıraktığı fragmanlarda (Yaz 1885) belgelenmektedir. İkinci elyazısı nüsha (En2.) da yine, bir arada ciltlenmiş olarak, 2. basımın iki cildini kapsamaktadır. En2.’de yapılan değişiklikler kısmen, IPI’nin bize koparılmış yapraklar üzerinde ulaşan 1-3 numaralı aforizmalarının 1888 Ocak ayında tamamen yeniden yazılışıyla bağlantılıdır.

Aşağıdaki notlarda BhN. kısaltması, baskıya hazır elyazılarında, Nietzsche’ye ait varyantı vurgulamaktadır.

Bir Önsöz Yerine. Bkz. Descartes, *Dissertatio de Methodo recte Utendi et veritatem in scientiis investigandi* (*Discours de la methode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences*; Latince den Fransızcaya çeviren: Étienne de Courcelles): *Œuvres des Descartes*, haz. C. Adam ve P. Tannery, içinde, Paris 1897-1910, VI 5u55. Bu alıntıyı bulmamızı (KGW. IV/4, 161’de yanlış gönderme yapılmıştı) Roberth A. Rethy’nin şu değerli çalışmasına borçluyuz: *The Descartes Motto to the first Edition of Menschliches, Allzumenschliches, Nietzsche-Studien 5* (1976), 289-297).

Öndeyiş: Öa.: W I 8., 269. 120. 246. 119, W I 8., 269: Öndeyiş: Okurlarını geniş bir ülkeler ve halklar çevresinde bulabilmiş olan, ham ve dikkatli tinlerin bile kandırılacakları herhangi bir sanattan anlaması gereken bu giriş kitabı [tam da Almanya'da en ihmalkar biçimde okunmuştur. Bunda şaşırarak bir şey yok: bir zaman fazlalığını istiyor, gökyüzünün ve gönlün aydınlığını, en cüretkar anlamda huzuru — iyi şeyler bunlar, tam da şimdiki Almanlardan kolay kolay istenemez ve alınamazlar. Yapacak işleri var onların.]: tam da Almanya'da bu kitap şimdiye dek en ihmalkar bir biçimde okunmuş ve işitilmiştir: nedir bunun nedeni? “Çok şey istiyor — yanıt verildi bana — ince ve nazenin kulaklar istiyor, zaman fazlalığını, gökyüzünün ve gönlün aydınlığını, en cüretkar anlamda huzuru — iyi şeyler bunlar, insaflı olalım ki [şimdiki Almanlardan istenemez ve alınamazlar]. Yapacak işleri var onların: bizim düşünecek şeylerimizin olması ne umurlarında?] biz günümüz Almanları sahip değiliz bunlara ve bu yüzden de veremeyiz bunları.” — İzin var mıdır bugün, on yıl sonra, ikinci kez gezintiye gönderiyorken — — Akıllıca yanıt vermek demektir bu: ve buna teşekkür etmek için — — — W I 8., 120 (Devam) İlk Yazılış: Bugün size söyleyeceğim şeyi, sadece bu kitabın baştan beri ithaf edilmiş olduğu o iyi Avrupalıların kulağına söyleyeceğim, ve Almanları yani iyi Almanları [açıkça] kaale almayacağım, [çünkü] beni dinlemekten [daha iyi] daha zorunlu yapacak işleri var onların [ona], buna hiç kuşku yok! Bu kitabın zor anlaşılır olduğunu — karıştırmaya kışkırttığını ve kısaca — yanılttığını, bir öndeyiş ve uyarı levhasını gerektirdiğini ifşa etmenin ne önemi var. İkinci Yazılış: [— Laf aramızda: o yanıt büyük bir aptallıktı [yanlış anlamaydı]: bunu şimdiden söyleyebilirim kulaklarınıza, varsayalım ki, zaten bilmiyorsanız, siz bu kitabın baştan beri ithaf edil-

miş olduğu [özgür ti] iyi Avrupahlılar ve özgür tinler,] Elbette: sizin kulaklarınıza söyleyeyim, siz bu kitabın baştan beri ithaf edilmiş olduğu özgür tinliler ve iyi Avrupahlılar, o nazik Alman yanıtı bir aptallıktı. Bu kitabın zor anlaşılır olduğu, karıştırmaya kışkırttığı ve baştan çıkarttığı görünüyor? Bir öndeyişi ve uyarı levhasını gerektirdiği? [o iyi Almandan tamamen başka şeyler ve varsayımlar gerektiriyor] Kesinlikle o uslu Almanın onlara devretme eğiliminde olduğu mutlu aylıklar için bir kitap değil, [tıpkı] ama tam da onun karşılığı. W I 8., 246: Bir görevin ta kendisi olan ve “dünyaya gelen” herkesin başına gelmeli: bu görevin gizli sıkıntısı ve zorunluluğu tek tek yazgılarının her birinde onu göze alıp sabit adını öğrenmeden çok önce, uzun süren bir hamilelik gibi hüküm sürmeli. Diyelim ki sıradüzeni sorunu olsun, benim sorunum olduğunu söyleyebildiğim: şimdi yaşamımın öğlenin[in ortasında]de görebiliyorum, karşıma çıkabilmeden önce ne gibi hazırlıklara (ve bizzat maskeliler geçitlerine) gerek duyduğunu bu sorunun: ve [adeta] ruhun bir serüvencisi ve dünyaya yelken açanı olarak benim [ruhun ve birçok ruhların serüvenlerini deneyimlemek zorunda olduğumu, hiçbir şey kaybetmeden] ruhtaki ve bedendeki en katmerli ve en çelişkili mutluluk ve sıkıntı durumlarını deneyimlemek zorunda olduğumu — dört bir yana koşturarak, korkusuzca, adeta sevgisiz, hiçbir şeyi hor görmeden, hiçbir şeyi yitirmeden, her şeyin tadına bakarak ve temelinden sinayarak, her şeyi rastlantısal olandan ve [kişisel] o anlık olandan bengi olana arındırarak ve [elekten geçirerek] eliyerek [değişim insanı olarak] — ta ki sonunda diyebileyim: işte [budur benim] yeni bir sorun! Görüyorum merdivenimi [! — oturdum yeni basamakta!] ve ben bizzat — oturdum basamaklarının her birinde! W I 8., 119: Öndeyiş için herhangi bir zamanda herhangi bir kimsenin dünyaya benim gibi

derin bir kuşkuyla baktığını sanmıyorum: ve bakışın koşulsuz: [özgünlüğünü] farklılığının [kendisiyle birlikte] kendisine kapıları içine soktuğu yalnız kalmanın, tarifsiz korkularını biraz bilen birisi anlayacaktır, nasıl [dinlenmek, bir süreliğine kendini unutmak <için> herhangi bir yere sığ<ın>maya çalıştığımı — arzuların akrabalığını ve eşitliğini gereğince uydurduğumu. Hem Schopenhauer hem de Wagner hakkında yanıldığım ve onları kendi gereksinimlerime göre uydurduğum suçlaması yöneltiyor bana. Doğrudur bu: nereden bileceksiniz ki, ne kadar çok yönelttiğimi bu suçlamayı kendime] sık sık kendimden dinlenmek için, adeta kendimi bir süreliğine unutmak <için> herhangi bir yere sığ<ın>maya çalıştığımı herhangi bir hürmete ya da düşmanlığa ya da bilimselliğe — gereksindiğimde bende eksik olan şeyi gözün ve hırsın akrabalığını ve eşitliğini [–] kendim için zorla elde ettiğimi ve gereğince uydurduğumu, kendimi bu yüzden yalnız ve tek hissetmiyeyim diye. Daha genç yaşlarda hem Schopenhauer hem de Richard Wagner hakkında kendimi bile isteye yanılttığım ve onları kendi gereksinimlerime uygun hale getirdiğim doğrudur. Bu herhangi birinin anlayabileceğinden daha kötü ve yüksek bir anlamda doğrudur: ama tam da bu kendini yanıltmada hangi kendinden–dinlenme akıllılığının yatığını nerden bilebilirsiniz? [Kendimi doğru zamanda hayal kırıklığına uğratmayı bilmediğim suçlaması yöneltilecek?] Ve gözlerimin üstündeki örtüye bir saat daha dayanamadığımı, berrak görmek için — kendimi görmek için ona yeniden katlandığım [zaman]? — *bunun yanında bağlamsız*: kendime daha kaba bir [?] diye 27: özdeyiş] “*si tacuisses, philosophus mansisses*”, Boëthius, *de. cons. Phil. II. 7*

1. Öa.: Bizde şimdiye dek ahlaki estetik dinsel dünyanın kim-

* “Sussaydın filozof olarak kalırdın”. (Ç.N.)

yası eksiktir. Burada da en değerli şeyler, düşük aşağılanan şeylerden yapılır. — Akıllıca bir şey, akılsızca bir şeyden, mantık mantıksızlıktan, kayıtsızca bakmak, şehvetle bakmaktan, başkaları için yaşamak egoizmden, hakikat yanlışlarından nasıl doğabilir? — karşıtlardan doğma sorunu. Tam olarak: bir karşıtlık değildir, sadece bir yüceltmedir bu (bir şeyi ol<ağanlıkla> çıkartan). Ocak 1888’de yeniden yazılış: Kavramların ve Değer Duygularının Dünyası. — Felsefi sorunlar, tıpkı iki bin yıl önceki gibi, şimdi yeniden hemen hemen her yazıda aynı biçimi alıyorlar: bir şey kendi karşıtından nasıl doğabilir, örneğin akıllıca bir şey akılsızca bir şeyden, duyumsayan cansızdan, mantık mantıksızlıktan, kayıtsızca bakmak şehvetle istemekten, başkaları için yaşamak bencillikten, hakikat yanlışlarından? Metafizik felsefe bu zorluk karşısında şimdiye dek birinin diğerinden doğuşunu yadsımakta ve daha yüksek değer biçilen şeylerin doğrudan doğruya şeylerin kendindeliğinde özgün bir başlangıcı olduğunu kabul etmekte buldu çareyi. Buna karşılık, bunun tersi bir felsefe gelmiş geçmiş en genç ve en radikal felsefe, bir “kendinde”liğe hiç inanmayan ve bunun sonucunda hem “varlık” hem de “görünüş” kavramlarına vatandaşlık hakkı tanımayan asıl bir oluş felsefesi: böyle antimetafizik bir felsefe tekil vakalarda (— ve tahminen tüm vakalarda bu sonuca varılacaktır) o soru soruş biçiminin yanlış olduğunu, [şimdiye kadarki felsefenin, dilin halk–metafizigiyle baştan çıkarak] şimdiye kadarki felsefenin dil ve dilde sunulan [kaba sahtecilikler] kabalaştırmalar ve basitleştirmeler yoluyla baştan çıkarak inandığı, o karşıtlıkların hiç bulunmadığını, kısacası, öncelikle bunları oluşum ürünü ve hâlâ oluşum halinde olarak varsayan bir temel kavramların kimyasının gerekli olduğuna aklımı yatırdı. Böyle kaba [ve “egoist olmayan eylem” gibi, “kayıtsızca bakmak” gibi, “salt akıl”

gibi köylü işi kavramlarla] ve dört köşeli, “egoistçe” ve “egoiste olmayan” gibi, hırs ve tinsellik, “canlı” ve “ölü”, “hakikat” ve “yanılgı” gibi karşı karşıya koymalardan, bir defada nihai olarak kurtulmak için, mikroskopik bir psikolojiye olduğu kadar, şimdiye dek karşılaşılmamış ve izin bile verilmemiş olan her türden tarihsel perspektifler—optiğine gerek var. İstediğim ve anladığım biçimiyle felsefe, şimdiye kadar kendine karşı bir vicdana sahipti: ahlaksal, dinsel ve estetik buyruklar, burada istenen bir bilimsel araştırma metodüne hayır demişlerdi. Öncelikle kendini bu buyruklardan kurtarmış olmak gerekir: kendi vicdanına karşı, kendi vicdanına bizzat otopsi yapmış olmak gerekir... Kavramların ve kavram—değişmesinin tarihi değer duygularının tiranlığı altında — anlıyor musunuz bunu? Böyle incelemeleri izlemeye kimin yeterli neşesi ve cesareti var? [Yakışmaktır] Şimdi, insanın kendi başlangıçlarının tarihine karşı bir direnç hissetmesi, her türden pudenda origo’yu’ görmek istemeyişi, belki de ulaşılan insanlaşmanın yüksekliğine yakışmaktadır: tam tersi yönde [gözlerini çevirmek] görmek, aramak, keşfetmek istemek için adeta *insandışı* olmak gerekmez mi? —

2. *Enl.’deki değişik yazılış*: Tüm filozofların ortak bir yanılgısı vardır, şimdiki zamanın insanını çıkış noktası alırlar ve tüm insanları bilme hedefine de bu insanı sınavıp çözümleyerek varacaklarını düşünürler. “İnsan”ı ister istemez bir aeterna veritas, oluşun tüm anaforunda hep aynı kalan, şeylerin güvenilir bir ölçütü olarak canlandırırlar gözlerinde. Sonunda, filozofun insan hakkında söylediği her şey aslında, sınırlı bir zaman diliminin — belki daha da sınırlı bir [zaman] [uzam] yeryüzü—köşesinin insanı hakkında bir tanıklıktan öteye gitmez. Tarihsel duyu ek-

* (Lat.) Utanç verici köken. (Ç.N.)

sikliği şimdiye dek tüm filozofların baş yanılgısı olmuştur; bugün bile Avrupa insanının belirli siyasi ve iktisadi olayların etkisi ve baskısıyla oluşmuş bulunan ve oluşan en yeni biçimlenişini çıkış noktası olarak alınması gereken sabit biçim olarak kabul ederler birdenbire — insan gelişimindeki özsel her şey kadim zamanlarda, bizim yaklaşık olarak bildiğimiz o dört bin yıldan çok önce olup bitmiştir; bu yıllarda insan özsel olarak çok fazla değişmemiş olabilir. Filozof tam tersi bir yargıda bulunur: günümüz insanındaki “içgüdüler”i algılar ve içgüdüsel olan her şeyin insanın değişmez gerçeklerinden olduğunu ve bu bakımdan genel olarak varoluşun anlaşılması için bir anahtar oluşturması gerektiğini kabul eder; tüm teleoloji son dört bin yılın insanı hakkında, dünyadaki tüm olayların doğal yönlerinin ona doğru olduğu bengi bir insan hakkında konuşur gibi konuşmuştur. Oysa her şey bir oluşum ürünüdür; bengi gerçekler yoktur: dolayısıyla bengi hakikatler de yoktur. — Bu yüzden, tarih gereklidir şu andan itibaren filozofa ve tarihle birlikte tarihçinin erdemi: alçakgönüllülük de. 1888’deki değişik yazılış: Filozofların baş yanılgısı: Şimdiye dek filozofların tümü aynı sakatlıktan muzdaripti, — tarihsel olmayan, tarih karşıtı bir biçimde düşünüyordı. [Rastlantının] Dönemlerinin ve çevrelerinin kendilerine sunduğu bir insanı çıkış noktası alıyorlardı [her şeyden önce kendilerini] hatta en çok kendilerini ve sadece kendilerini çıkış noktası almayı tercih ediyorlardı; kendi kendilerini analiz etmekle zaten [bir] hedefe, “insanın” bilgisine varacaklarına inanıyorlardı. Kendilerinin (ya da kendi kastlarının ırklarının, dinlerinin, sağlıklarının) değer duygularını mutlak değer ölçütü olarak kabul ediyorlardı; özgürlüğünü, her kişiyi, her kişisel perspektifi iyiniyetle hor görmekte yaşayan asıl bilimsel bilincin kendinden vazgeçmesinden daha yabancı, daha itici bir şey yok-

tu onlar için: Bu filozoflar her şeyden önce bir kişiydiler; hatta biri kendini “ben kişinin kendisiyim” adeta insanın aeterna veritas’ı, “kendinde insan” olarak duyumsuyordu. [;kendimden biliyorum bunu] Yanılgılarının büyük bir çoğunluğu, kendilerine uyguladıkları bu tarihsel olmayan bakıştan kaynaklanır, — özellikle de, her yerde var olanı aramak her yerde var olanı varsaymak, her yerde değişime, dönüşüme, çelişkiye küçümseyerek bakmak yolundaki temel yanılgıları. [Şeylerin hedefi olarak filozof, teleoloji] Hatta tarihin [ortasında] egemenliğindeki bir kültürün (– yüzyıl dönümünde Alman kültürünün olduğu gibi) baskısı altında bile tipik filozof en azından hâlâ tüm şeylerin başlangıçtan itibaren yönlerinin ona doğru olduğu, tüm oluşun hedefi olarak [sunar kendini] sunacaktır kendini. Hegel’in zamanında şaşkın Avrupa’ya sunduğu oyun bu[dur]ydu. Ve bunların ... kabul eden] ve bunlardan dünyanın özü hakkında çıkarımlarda bulunur (Schopenhauer gibi) *Bh.* dört bin... gereklidir] *çıkış* üç bin yıldan bir bengilikten söz eder gibi söz eder. Her şey oluşum ürünüdür; bengi gerçekler yoktur. — Bu yüzden tarihsel yapmak gereklidir! *Bh.*

3. *Ocak 1888’deki değişik yazılış:* Kesin bir yöntemle bulunan, göze çarpmayan küçük, özenli hakikatlere [sanatçı çağların inancının mutluluğunu ve esrikliğini onlarda aradığı, mutluluk verici esrik edici hakikat dışılıklardan] dindar ya da sanatçı çağların gereksinimlerinin onlara uzandığı geniş sallantılı perdeleyici genelliklerden daha büyük bir değer biçilmesi, kolaylıkla tam tersi bir izlenim bıraksa da, daha güçlü ve daha gururlu bir beğenin belirtisidir. Entelektüel terbiye edilişleri geri kalmış ya da haklı gerekçelerle, geride bırakılması gerekmiş insanların (— [kadınların] dişilerin düşüşü) dudaklarında o küçük kesinliklere karşı alay gibi bir şey vardır; örneğin fizyolojik bir keşif bir sa-

natçıya bir şey ifade etmez: bu keşfi küçük görmesi için yeterince gerekçe vardır. Zaman zaman yargıçları oynamayı kendilerine vazife edinen geride kalmışlar (—zamanımızın sahip olduğu üç [sanatçı—komedyen] en büyük çapta geride kalmış: Fransa için Victor Hugo, İngiltere için Carlyle, Almanya için Wagner) ironiyle işaret ediyorlar ki — — — birileri ne denli alçakgönüllü... durmaktadırlar] birileri ne denli güzel, gösterişli, esriklik verici hatta belki mutlandırıcı duruyorlarsa, diğerleri de o denli alçakgönüllü, sade, yavan ve hatta cesaret kırıcı durmaktadırlar.

4. Öa.: Etik ve sanat şeylerin üst yüzeyinde kalırlar; mutlandırdıkları için yanıltırlar. İnsanlık burada da astrolojideki gibi gururludur. — ve estetik] estetik ve mantıksal En1.

11. Öa.: Dili oluşturan insan şeylere sadece isim verdiğine değil, onlar hakkındaki tam bilgiyi dile getirdiğine inanıyordu: bilimsel bildirimin ilk aşamasıydı bu.

13. Öa.: Rüya yüksek seslerde vb. olduğu gibi, hemen bir açıklama bulunması. örneğin ayaklarını... uyuyan kişinin zihnini] bkz. Nietzsche'nin *Pforta döneminde yazdığı 11 Ağustos 1859 tarihli not*: Hayalgücünün rüyadaki canlılığı ne tuhaftır: akşamları her zaman ayaklarına lastik şeritler bağlayan ben, iki yılanın ayaklarıma dolandığını gördüm rüyamda, hemen kafasını yakalıyorum bir tanesinin, uyanıyorum ve elimde bir çorap lastiği bulunduğunu hissediyorum. — iki iple] bir şeritle Böyle açıklanan... haline gelir] Rüyalar etkiden sonraki nedenlerdir ve üstelik yanlışlıkla kabul edilen nedenlerdir. Demem şu ki... kabul etti] Bir hipotez yeter: hakikat olarak Tanrı. İnsan rüyasında nasıl açıklıyorsa, İnsanlık belki yıllar boyunca öyle açıklamıştır. Öa.

15. Filozoflar da genel olarak] çıkış Schopenhauer Bh.

18. Öa.: Metafizik insanların bazı temel yanlışlarını sanki te-

mel hakikatlermiş gibi ele alır. olacaktır: “Bilen] olacaktır [Spir II 177] bilen: *Tk.*; bkz. *Afrikan Spir, Denken und Wirklichkeit. Versuch einer Erneuerung der kritischen Philosophie, Leipzig² 1877, 2, 177 NK.*; bkz. *YTF.* 15 inanca dayanır. Her] Inanca dayanır. [Şimdi, en düşük biçimler hangileridir? İyi inancın duyumsamadan kaynaklandığı kendilerinde açıkça görülenler mi? — örgütlenme düzeyi düşük bir varlığın bir duyumu vardır; onu düzenli olarak bir başka duyum izler, örneğin birinin bastırıldığını gören, bir ağrı hisseder. Baskı anında yeniden üretici bir biçimde ağrı duygusunu üretir: her iki duygu içiçe geçer, ortaya çıkan ürün kaçma, uzaklaşma sonuçlarıyla bir korku duygusudur.] Her *Tk.*

19. Kant’ın ... sözü] bkz. *Kant, Prolegomena § Sonuç, Akademi Edisyonu. IV.320; Kant’ta “Yasalarını”dan sonra parantez içinde “(a priori)” vardır, ayrıca bu sözün tümü aralıklı dizilmiştir.*

20. *Tk.’nin ilk yazımı:* İnsan batıl inançtan kaynaklanan ve dindar kavramların ve korkuların dışına çıktığında ve örneğin artık Roma’nın kültürlü hanımları gibi sevgili küçük meleğe inanmadığında: kültürün ilk aşamasına ancak ulaşılmış olacaktır: bu özgürleşme aşamasına varıldığında, şimdi geriye doğru bir devinim gereklidir, bu tür tasarımlardaki tarihsel yetkiyi ve psikolojik yetkiyi kavramak ve şiir sanatının buna dayandığını, ve böyle geriye doğru bir devinim yapılmazsa şimdiye kadarki insanlığın en büyük kazanımlarından yoksun kalınacağını görmek gerekir. — Felsefi metafizik söz konusu olduğunda belki de burada negatif hedefe ve yeniden geriye ilk ulaşan benim: en aydınlanmış olanlar ise işi sadece metafizikten özgürleşmeye ve üstünlükle ona geri bakmaya vardırabiliyorlar. Ancak, hipodromda olduğu gibi burada da yolun sonundan geri dönülmelidir.

23. *Tk.’nin ilk yazılışı:* İnsanlar ne denli az bağlıysalar, güdülerin içsel devinimi o denli büyük olacaktır, dışsal huzursuz-

lukları da yine bir o denli büyük olacaktır. Kendilerini mekana o kadar kesin bağlı hissetmediklerinde, insanların hercümerci çıkar ortaya. Sanatların tüm biçimleri nasıl yanyana üretiliyorlarsa, ahlaklılığın, törelerin tüm aşamaları ve türleri de öyle. — Böyle bir çağın anlamı, değişik törelerin karşılaştırılabilir olmasıdır; eskiden daima yerel olan egemenliklerinde olanaksızdı böyle bir durum; sanatsal biçim türleri de öyledir. Estetik duygunun artışı bu denli çok biçim arasından nihai bir karar verecek ve çoğunu, belki de Yunanlı olanın yararına, yok olmaya terkedecek. Yüksek ahlaklılıkta da benzer bir seçme söz konusu! Düşük ahlaklılıkların çöküşü! Karşılaştırma çağı bu!

26. Öa.: belki de Schopenhauer'den elde ettiğimiz en büyük yarar, şeyleri incelemenin eski güçlü biçimine bizi zorla geri götürmesidir ki, başka hiçbir patika bizi böyle kolaylıkla oralara götüremezdi... Sanırım, şimdi herhangi birisi [*sic!* Hiç kimse yerine] Hristiyanlığa ve Asyalı akrabalarına yeniden adalet sağlamayı Schopenhauer'siz başaramayacaktır. Schopenhauer'in metafiziği, bilimsel] Schopenhauer'in metafiziği [(ve ondan sonra Hartmann'ın hortlağı, aydınlık Berlin gününde)] bilimsel Bh.

27. Bir felsefe,] Ph. Mailander'in Schopenhauer'in felsefesine yaptığı gibi, halka, Tk.

Burada ... geçilebilir] *çıkış* burada yüklenmiş maneviyatı aynı zamanda o tasarımları güçlendirmeden hafifletmek amacıyla sanattan çok yararlanılabilir: sanat böyle bir özgürleştirici felsefeye geçiş aracı olarak hizmet eder. Ve, Goethe'nin bir sözünü, küçük bir değişiklikle kullanacak olursak "bilime ve sanata sahip olanın, dine gereksinimi yoktur." Bkz. Goethe, *Zahme Xenien*: "Bilime ve sanata sahip olanın / dini de vardır..." a.g.y., 3, 119;

31. Bir düşünürü] Tüm insanları düşünür yapmak isteyen bir düşünürü, Öa.

34. *Tk.'nin ilk yazılışı*: Felsefem trajedi olacak. Hakikat yaşama, daha iyiye düşman olacak. Şu soru kalıyor: bilinçli olarak hakikat dışında kalınabilir mi? Çünkü bir gereklilik yoktur artık: Ahlak da din gibi yok edilmiştir. Bilgi güdü olarak sadece hazzın ve acının kalmasına izin verebilir: bu güdüler hakikat duygusuyla nasıl açıklanacaklardır? Onlar da yanılığlara dayanırlar (en azından sempati ve empati olarak). Tüm insan yaşamı hakikat dışılığın derinliklerine batmıştır; oradan dışarıya çıkartılamaz: sadece kendi geçmişini değil, şimdiki güdülerini (onur, iyi olmak vb.) de bırakır. Trajik bir felsefeye hazırlıktı adı; hakikatte çok daha basit, çöşkulanımlarından daha arınmış bir yaşam kalır geriye (eski güdüler, sadece yenmesi güç alışkanlıktan ötürü hâlâ devam edecekler, ama yavaş yavaş daha da zayıflayacaklardır. Sonunda insanlar arasında ve kendisiyle başbaşayken, doğadaki gibi yaşayacaktır, övgü, suçlamalar olmadan, artık korkulmadığında her şeyden sevinç duyarak — *tiyatro oyunu!*

35. *Enl'deki değişik yazılışı*: (*Nietzsche'nin parantez içine aldığı yerler konulmamıştır*): Almanya'da Ahlakçı Yüzeyselliği Üzerine: İnsanca pek insanca üzerine düşünmenin yaşamın yükünün hafifletilebileceği araçlardan biri olduğu, bu sanatı icra etmenin zor durumda zihin açıklığı ve can sıkıcı bir ortamda oyalanma sağlayacağı, insanın kendi yaşamının en dikenli ve en üzücü yollarından özdeyişler toplayabileceği ve böylelikle kendini biraz daha iyi hissedebileceği: inanılan, bilinen buydu — önceki yüzyıllarda. Ahlaksal yoksulluğun en azından Almanya'da birçok işaretle kendini belli ettiği bu yüzyıl neden unuttu bunu? Almanya'nın şimdiye kadar zaten "ahlaklılaştırdığı"ndan [sorulabilir] kuşku duyulabilir. Kamusal olaylar ve kişiliklerin değerlendirilmesine dikkat edilsin: sınırlı gülünç-sınırlı, kızkurusu kitaplarda başarı (örneğin Vilmar'ın E<debiyat> tar<ih> ya

da Janssen) ama özellikle itiraf edilsin ki, sanatın ve de psikolojik parçalarına ayırma ve toplama zevkinin insanlar hakkında çok şeyin, insan hakkında ise hiçbir şeyin konuşulmadığı tüm Alman zümrelerinin cemaatinde eksik olduğu düşünölsün. Peki bu en zengin ve en masum sohbet konusundan neden kaçılıyor? Psikolojik özdeyişin büyük ustaları bile neden okunmuyor artık? — çünkü, hiç abartmasız konuşacak olursak: Almanya'da La Rochefoucauld'u ve onun ah<lakçı> Stendhal'e dek tinsel ve sanatsal akrabalarını okumuş bir aydın ender bulunur; onları tanıyan ve aşağılamayan birisi ise daha da enderdir. Olasılıkla bu sıradışı okur da, sözkonusu sanatçıların biçiminin kendisine vermesi gerekenden daha az zevk alacaktır onlardan; çünkü en incelmış kafa bile özdeyiş-kuyumculuğu sanatına eğitilmemiş, o sanatta yarışmamışsa, bu sanatın — benim gibi [burada] Almanlar arasında bir istisna olma iddiam bağışlansın — değerini yeterince anlayacak durumda değildir. Böyle pratik bir eğitim görölmediğinde, bu yaratma ve biçimlendirme olduğundan daha hafife alınır, başarılmış ve çekici olan yeterli keskinlikte hissedilmez. *Bundan sonrası lb.'deki gibi devam ediyor.*

Psikolojik Gözlemin Avantajları] çıkış Psikolojik Gözlemin Hakkı [Giriş] Özdeyiş Bh. 35-38 no'lu aforizmalar başlangıçta, daha Bh.'de özdeyiş olarak düşünölmüşlerdi. hatta Avrupa'da] ve Rusya'da Dn1., ve onun... sanatsal akrabalarını] Vauvenargues Champfort ve Stendhal'i Tk.

36. "Ce... veut." Bkz. *Reflexions, sentences et maximes morales de La Rochefoucauld, précédé d'une notice par Sainte-Beuve*, Paris yıl belirtilmemiş 9¹ NK. "Psikolojik Gözlemler"ın yazarı] Burada Paul Ree kastediliyor. lanetliyor] lanetliyor. Sonunda bu da hâlâ doğru: En1.; burada, 37. fragmandaki 'insanca ve pek insanca hakkında sayısız ... hissettirmektedir.' parçası da En1.'in sonuna eklenmiştir.

37. kitabının yazarının ... yakın değildir] bkz. Paul Rée, *Der Ursprung der moralischen Empfindungen*, Chemnitz 1877, VIII, NK. tarihsel bilginin ... bakacaktır dünyaya] Bu konular hakkında ancak günümüzün sağlayabildiği bu ilke — bu ilke “metafizik gereksinim”in köklerine indirilecek baltadır. Bu bertaraf etmeden sonra metafizikten geriye kalacak olan, bir dizi kesin bilimsel sorundur, ama artık hiç kimse maneviyat gereksinimlerini bu sorunlarla dindirmeyecektir. Öa.

38. *Enl.*’de aforizmanın tamamı parantez içine alınmış ve üstü çizilmiştir; Nietzsche ilkin ilk cümleyi (Ne bakımdan ... kesindir) *IPI*’nin 37. fragmanının başlangıcı olarak kullanmak istemişti; ama sonra bu cümlemin de üstünü çizdi. yapacaktır bunu.] [şimdi, sonunda genel olarak psikolojik gözlemin haklılığı üzerine böylesi ön değinilerden sonra, tam da bu kitap karşısında bir soru kalıyor: bunu yanıtlayabilecek olan kişi değilim ben. Önsöz yazarın hakkıdır, okurunki ise — sonsözdür.] Bh.

39. Burada yanlış ... sonucuna varılmaktadır] Burada, son verilen iddianın aslında çılgınca oluşu bir yana, yanlış bir sonuç çıkarılmakta, daha iç sıkıntısı olgusundan, bu iç sıkıntısının haklılığı, akla uygunluğu sonucuna varılmaktadır; Schopenhauer sözümona düşünülür özgürlüğe ilişkin fantastik mantıksal sonuca ancak bu yanlış sonuçtan varmaktadır. (Bu masal yaratığının ortaya çıkmasında Platon ve Kant da eşit ölçüde suçludurlar). *Enl.*

43. Ama ... değildir] *çıkış* Organlar gelişmiş, daha narinleşmiş, diğerleriyle zalimliğe karşı sürekli karşı duyguyu sağlayan diğer organlarla bağlantıya sokulmuştur. Tk.

44. Swift ... attı] aslında Pope’tur; bkz. Swift-Büchlein, Berlin 1847, 17, NK.

50. La Rochefoucauld ... iyiliğidir.] bkz. La Rochefoucauld,

a.g.y., 4. sachez ... faire] bkz. P. Mérimée, *Lettres à une innocue ... précédées d'une étude sur Mérimée par H. Taine*, Paris 1874, I 8; bkz. *Ahlakın Soykütüğü II*, 5.

54. Swift] *Humoristische Werke* 2, 188, Stuttgart 1844, NK.

64. *Th.'nin sonu*: Böyle geri kalmış insanlara karşı meşru müdafa, yani kendisi de sadece eski kültürlerde gelişmiş olan bir çare türü uygundur: ama biz, birisi incelmış tını anlayabilmek için fazla kaba ve geri kalmışsa bu çareye geri döneriz: en iyi meşru müdafa biçimi açıkça dile getirilmiş bir hor görmedir: çabuk öfkelenen kişiye karşı, soğuk, alaycı bir sözcük, kötü soğuk bakışa karşı etki olarak, el hareketiyle gülümseme.

69. İncil'den] bkz. *Matta İncili* 5, 45.

71. Pandora ... açtı] bkz. *Hesiodos. İşler ve Günler* 90.

80. Dinler, ... ederler] bunun kendiliğinden anlaşılması gerekir. Ama Hristiyanlık insanların bu konudaki duygularını tahrif etmiştir: doğallık içinde hissetmeyi öğrenmemiz gerekir. Öa.

81. Örneğin ... yoktur] bkz. *Herodot*, VII 38-39.

93. unusquisque ... valet] bkz. *Spinoza, Tract. theol.-pol. II 4 ve 8, aktaran Schopenhauer, Parerga* 2, 258.

96. *Enl.'deki değişik yazılış*: Ahlaklı, törel, erdemli olmak demek, çok eski bir yasaya ve geleneğe karşı itaat göstermek demektir. Bu itaatin zorla mı yoksa seve seve mi gerçekleşiyor olusunun, uzun süredir hiçbir önemi yoktur, yeter ki gerçekleşsin. Duruma göre törel olan neyse, onu adeta doğuştan gibi, uzun bir kalıttan sonra yani kolaylıkla ve seve seve yapana (örneğin intikam almak, eski Yunanlılardaki gibi iyi töreye giriyorsa, intikam alana) [günümüzde] nihayet "iyi" denir. Ona iyi denir, çünkü kendisi "bir amaç için" iyidir; ama iyiniyet, acıma, başkalarına saygı itidal ve benzeri şeyler, töreler değiştiği halde sonunda hep "bir amaç için iyi" yani yararlı olarak duyumsandıklarından

daha sonra özellikle iyiniyetlilere, yardımseverlere “iyi” denmektedir — başlangıçta yararlı olanın başka ve daha önemli türleri vardı — — — Kötü demek “törel olmayan” (törellik dışı) olmak, töreye aykırı davranmak, ne denli akla uygun ya da aptalca olursa olsun, geleneğe karşı çıkmak demektir; cemaate (ve onun içinde kavranan “komşu”ya) zarar vermek değişik zamanların törellik yasalarında özellikle zararlı olarak görülmüştür, bu yüzden şimdi “kötü” sözcüğünden öncelikle komşusuna ve cemaate bilerek ve isteyerek zarar vereni anlıyoruz. İnsanları törel ve törellik dışı, iyi ve kötü ayrımını yapmaya yöneltmiş olan temel karşıtlık “egoist olmak” ve “egoist olmamak” değil, bir geleneğe, bir yasaya bağlı olmak ve bundan kopmuş olmaktır. Geleneğin nasıl doğduğunun bu açıdan hiçbir önemi yoktur, her halükarda iyi ya da kötü ya da herhangi bir içkin kategorik buyruk dikkate alınmadan, her şeyden önce bir cemaatin, bir soy birliğinin korunması amacıyla doğmuştur; yanlış yorumlanmış... vb. *sona kadar böyle değişmeden sürüyor, sadece Enl.’de “dindarlık ahlakı”nın altı çizilmiştir.*

99. filozofların] felsefenin

101. yargılamayın] bkz. *Matta Incili*, 7, 1, Cenevreli] soylu BhN. inanmak öğrenildiği] inanmaya alışıldığı. Egoizm kötü ... öğrenilemez] *Enl.’de parantez içine alınmıştır.*

102. *Enl.’de “102” parantez içine alınmıştır.*

103. Schopenhauer’in dediği gibi] bkz. *Schopenhauer: Etik* 200, 225, *Parerga* 2, 231. yarar görüş açısından ... coşkudan alınan bir hazdır] *çıkış* yarardan yani sonuçları gözeterek, olası keyifsizlik böyle eylemleri başlangıçta yasaklayabilir. Acıma başlangıçsal değil geç bir fenomendir. Ayrıca saf bir acı değildir [çünkü iki unsuru vardır] coşku hazzıdır. Bh.

104. kendini korumak ... söyler] *çıkış* (örneğin, Schopenha-

uer'in betimlediği gibi zorunlu yalanda). Peki ama ahlakdışı olan nerede kalıyor? *Bh.* çocuk ... vermektedir] *çıkış* örneğin, bir İtalyan gibi hayvanlara karşı "zalim" davranan çocukta, ahlakdışı değildir. *Bh.* Peki ... belirler] *çıkış* öte yandan insanlar güçlü duyguları sevdikleri için acıma duyarlar, tragedya sanatı, idamlardan hoşlanmak, buradan kaynaklanır. *Bh.*

105. *kalkar ...çalışır*] kaybolur. İşçi ve işveren ilişkisinde "ücret" yanlış bir kavramdır: burada başarımların sözleşmeye dayalı bir takası söz konusudur: birinin şu, diğerinin bu başarıma daha fazla gereksinim duymasına göre, yani işçi paraya, eve, bakıma, işveren yabancı beden ve zihin gücüne. *Tk.*

106. *Tk.'nin sonunda üstü çizilen:* Çoğu kez güdü etkisi gösteren yanlış bir tasarım, örneğin övdüğümüzde ödüllendirdiğimizde, cezalandırdığımızda, intikam aldığımızda vb.

107. *Öa.:* İnsanın kendi eylemleri ve varlığı karşısında tamamen *sorumsuz* oluşu, bilen kişinin yutması gereken en acı damladır: oysa ilkin adeta bunun tam tersine inanmak istenir. Böylelikle tüm değer vermelerimiz, ödüllendirmelerimiz, antipatilerimiz değersizleşmiş ve yanlış çıkmış olur: bir çilekeşe, bir kahramana duyduğumuz en derin duygu, bir yanılgı sayılmıştır; artık övemeyiz, kınayamayız, doğayı övemediğimiz kınayamadığımız gibi. Nasıl ki iyi bir sanat eserini seviyor [ve sevmiyor] ama kendi başına hiçbir şey yapamayacağı için övmüyorsak, insanların ve kendi kendimizin eylemleri karşısında, bir bitkinin karşısında nasıl duruyorsak öyle durmalıyız. Onlardaki enerjiye güzelliğe berekete [vb.] hayranlık duyabiliriz, ama bunda bir yararlılık bulamayız. Kimyasal süreç de, kızını feda etmekle ağzını bir yalanla lekelemek arasında bir karar vermek zorunda olan bir babanın (büyük W. Scott'un Edinburg zindanında serimlediği gibi) zorlu mücadelesi kadar ya da bir kabile şefinin yaşlı eğiti-

cisinin onun şanına 8 oğlunu kurban edişi kadar yararlılık [dolu] değildir. Bu eylemler güdü olarak ilkin bir yanılgıyı, birinde yalan söylemeyi yasaklayan bir tanrı bulunduğu, diğerinde şefin şanının 8 oğuldan daha önemli olduğu yanılgısını içerirler. Sonra duygumuz, sözü edilen yanlış tasarımıyla bağlantılıdır, sanki sözü geçen kişiler başka türlü davranabilir — başka türlü karar verebilirlermiş gibi. — Doğal olayların değil sadece “özgür” eylemin onurlandırılması ve kınanması gerektiği için, tüm onur ve utanç güdülerinin ortadan kalkması gerektiği kavranıldığında, bu üzüntü içinde insanların: kendileri de haz ve keyifsizlik güdülerini olan yarar güdülerini için değil de başka ne için yaşamaları gerektiği bilinemez — Peki, hakikate hakikat dışından daha büyük bir değer biçmeye — [neden? Bu zaten ahlaktır.] söz konusu ilke bağlamında nasıl varıyoruz buna? Yararın mı yoksa ahlakın mı gözetilişidir bu? —

108. Öa.: Kişi bir kötülüğü ya bertaraf edebilir ya da bu kötülük hakkındaki ruh halimizi değiştirebilir (bir başka etki) tıbbın dışı ağrısındaki duyguya etkisi — sanat *Tk. üzerinde sonradan eklenen*: Enerjinin azalması, din ve sanat sahneye çıkarak (Platon’un lehine) “Tanrı sevdiğini döver”] bkz. *İncil, İbranilere Mektup 12, 6*

109. *Tk.’deki ilk yazılış*: İyiyi isteyen, her eylemin her anın bekçisi ve tanığı olan, bizi seven, her türlü kötülükte iyiliğimizi isteyen bir tanrının varlığına ilişkin yanlış kabul — bu kabul, bir o kadar iyileştirici ve esenlik verici hakikatlarla nasıl değiştirilebilir. Böyle hakikatler yoktur, felsefe olsa olsa yine hakikat dışlıklar koyabilir karşısına. İmdi, trajedi şu ki, kişinin yüreğinde hakikatin kesin yöntemi varsa, öte yandan insanlığın gelişmesi sayesinde şifa ve avunma araçlarına gerek duyacak denli narin, aşırı duyarlı olmuşsa, o hakikat dışlıklara artık inanamaz.

Sorrow is ... // ... that of life] bkz. Byron, *Manfred* I l q u i d ... // jacentes] bkz. Horatius, *Carm.* II, 11-14 elbette ... vay haline] Nietzsche bu paragrafı, H. Von Wolzogen'in Gast'a yazdığı bir mektubu okuduktan sonra eklemiştir; bu mektupta Gast'ın "katıksız ateist" üç makalesinin "Bayreuther Blätter"de yayımlanması reddediliyordu; bkz. P. Gast'ın J. Hofmiller'e mektubu, 31 Ağustos 1894, "Süddeutsche Monatshefte", Kasım 1931, içinde

110. dinin ... olmayacaktı] Bkz. Schopenhauer, *Parerga* 2, *Über Religion*. Tüm zamanların ... // ... gerektiği gibi] bkz. Goethe "Koptisches Lied", a.g.y., 1,

111 Bu fragman (N. Winter tarafından 1875-76'da verilen) Yunanlıların Dinsel Tapınları dersinin 2. paragrafının üzerinde çalışılmış halidir; (Lubbock'a göre)] bkz. John Lubbock. *Die Entstehung der Civilisation und Urzustand des Menschengeschlechtes, erläutert durch das innere und äußere Leben der Wilden*, Almancaya çev. A. Passow, giriş R. Virchow, Jena 1875, 239 NK.; edinildiği tarih 28 Temmuz 1875

112. Tk.'nin sonu: Archilochos'un Sappho'su üzerine.

113. Öa. NND. II, 2, 22.35 NND. II 2, 19: Sabahl Bern Alp-lerinin kilise çanları — Tanrı'nın oğlu olduğunu söyleyen, çarımha gerilmiş bir Yahudinin onuruna NND. II 2, 22: Böyle bir şeye hâlâ inanılıyor olması, inanılır gibi mi? NND. II 2, 35: Tanrı'nın oğlu — kanıtı olmayan inanç, şimdiden antikçağın bir parçası.

118. karşısında] karşısında. Dinlerin asla egemen olmamaları, sadece hep ortaya çıkmaları gerekirdi.

131. "Rafael'in ... Incil"] bkz. Schopenhauer, *İstem ve Tasarım Olarak Dünya* 1, 486 (Dördüncü Kitabın Sonu). mantıkçılar bile] Spir gibi mantıkçılar bile Tk.; bkz. A. Spir, a.g.y., 1, 312 dipnot

133. "Genellikle ... sevdiği" bkz. G. Chr. Lichtenberg, *Ver-*

mischte Schriften, Göttingen 1867, 1, 83, NK. “si on ... trompé] bkz. La Rochefoucauld, a.g.y., 37, Nr. 374.

137. *Tk.’deki başlık:* Kinizmin Açıklanışı Üzerine *Öa.:* Kendi kendisine kafa tutma (Schopenhauer ve münzevilik). Kendisine zarar veren görüşleri dile getirmek, başkalarını aşağılamaya kışkırtan daha önceki görüşleri reddetmek, şiddetin ve hükmetme düşkünlüğünün son derece yüksek bir derecesi, kişinin kendi düşük korkaklığına karşı yükselttiği, dağcının.

138. *Tk.’deki Başlığı:* Duygulanımla Gelen Ahlaksal Büyük-
lük

139. Demek ki aziz ... gerektirir] Demek ki: istenen olağanüstü güçlü ve özgür olmadığı her yerde, ona tamamen boyun eğdirilmesi arzulanır. Aksi halde kararsızlık, muğlaklık, töreden yarım bir kopma vardır; böyle bir insana ahlaklılığın mutluluğu eşlik etmez. — Ama daha yücesi, kendi kendisinin yasası olmaktır. *Tk.*

141. Ancak, bu kavganın, ... gerekiyordu] *çıkış* Sağlığın gerektirdiği belirli bedensel görevlerin hazla bağlantılı oluşlarına şükran duymak yerine, onlara damga vurulmuş, “haz” sözcüğü en aşağılayıcı anlamda kullanılmıştır. *Tk.* yakışsızdır] yakışsızdır. [Bu bakımdan insanlık Yunanlıların masum kavrayışına geri dönmelidir, onların en kederli filozofları olan Empedokles Afrodit’te — birbirinden zevk duyan iki insan — yeryüzündeki en mutlu ve en umut dolu olayı görüyor ve Schopenhauer’in bu olaylara bakışındaki o keşişvari, yarı arzulu dehşeti asla hissetmiyordu. — Gerçi Platon tüm duyuları, en başta gözü ve kulağı kötüler; ve genel olarak Yunanlılar arasında da akıldışılık ve doğadışılık istisnaları vardır.] *Tk.* Gerçi ... olmasıdır.] Abartılı Hıristiyanlıkta bir kez daha içiçe geçirilecek bir düşünce — bildiğim en karışık paradoksu oluşturmak için. Yani rahme düşme ve

doğma, rahme düşerek doğan çocuğun (babanın bile değil, annenin) günahı olur. *Tk.* İnsanın en ... olmasıdır] *bkz. Pedro Calderon de la Barca, La vida es sueño I 2; aktaran: Schopenhauer, İstem ve Tasarım Olarak Dünya 1, 300. 419. Empedokles] bkz. Empedokles (Diels-Kranz edisyonu) Fragmanlar: 17, 1-8, 26, 1-7; 35, 1-6; 66; 121, 4; 128, 1-3. sadece ... ürünüdür] bkz. Epiktetos, Manuale V, Schopenhauer tarafından da İstem ve Tasarım Olarak Dünya 1, 105'te, Parerga 1344'te alıntılanmıştır. Hristiyanlığın ilk belgelerindeki] Dağdaki Vaaz'daki *Tk.* neşelenmesi gerekiyordu] neşelenmesi gerekiyordu (Hristiyanlık aşırı olgunlaşmış bir kültür döneminin ürünüdür: bu haliyle, taze barbar kavimler üzerinde bir zehir ve çürüme gibi etkili olmuştur) antik tin neşeyi her aşamada isteyen belirli bir coşku türü ararken, Hristiyan tini acının coşkusuyla arıyordu (bu arayıştan, bu arada ve zaman zaman sefahat içindeki haz duygusu isteği doğmuştur) *Tk.**

142. "Kısa süre önce ... mucizevidir"] *bkz. Novalis, Schriften, haz. R. Samuel ve P. Kluckhohn, Leipzig 1928, 3, 294; Nietzsche alıntıyı Tieck-Schlegel edisyonundan yapıyor 1815³, 2, 250.*

147. yaşamı boyunca ... ünü ve sınırlılığı] *Tk.*'nin ilk yazılışı: bir çocuk ya da bir yeniyetme olarak kalmıştır, sanat dürtüsüne erken yaşlarda yenilmiştir, ve sadece homojen şeyleri serimleyebilir.

149. Güzelliği ... bu.] Bu türdendir Napoli körfezinin güzelliği, akşam ışığında, Posiliph'ten [ve Beethoven'in Adagio'ları] bakıldığında *Tk.*

151. *Tk.*'nin başında, üstü çizili: İdealize eden, şairin başlıca bir aracı, arı olmayan bir düşünce türüdür. Bunun için vezin yardımcı olur ona. Vezin ... sağlar;] *bkz. Goethe'nin Schiller'e mektubu, 5 Mayıs 1798.*

154. Simonides, ... vermişti] *bkz. Simonides, Theon Progym-*

nasmata 33 (Walz I 215) uydurmanın zevkine] bkz. Goethe, *Zahme Xenien*, 6. Kitap.

158. Her büyük ... alanında] Yunanlılarda bile her büyük olayı yozlaşma izler. Her an için, başlangıç adımı kötü bir son için var gibidir. *Tk.* çöle döndürme] Roma'nın sonunda bir çöle dönmüş olması gibi, çöle döndürme.

160. *Tk.* üst kenarda: Gerçek karakterlerle ilişkileri, ressamın tablosundaki ayakkabının gerçek ayakkabıyla ilişkisi gibidir. Ve ressamın ayakkabılar hakkındaki bilgisi de, kunduracının ayakkabılar hakkındaki bilgisi karşısında benzer bir durumdadır.

161. Demosthenes sonrası retorikçi] sözü edilen retorikçi *Manisalı Hegesias*'tır.

162. Goethe ... tanımlamıştı] bkz. Goethe "Zwischen beiden Welten" a.g.y., 2, 86. Goethe aslında şöyle diyor: "William! En güzel uzaklıkların yıldızı"; *Nietzsche*'nin alıntıyı değişik yapmasına, belki bir önceki "Lida! En yakındaki yakınlığın mutluluğu" dizesi neden olmuştur. "Yıldızlar, özlenmez" bkz. Goethe "Trost in Tränen", a.g.y., 1, 70.

163. Öa.: Nedir kabiliyet yetenek! Tüm modern adamlarda vardır bunlar, büyük sanatçılar bazen düşük yetenekteydiler. Ama karakter, zanaatçı ciddiyeti eksik: hemen mükemmel resmi yapmak isteniyor. Öykü yazmak için önce 100 taslak, sonra daha fazla bilim doğa not almalar düşüncelerle dolu defterler vb. Ve Scott gibi yıllarca beklemek. Hep anlatmak (anekdotlar), karakterler toplamak.

164. öfke.] öfke. "Deha" kavramı bile dinsel kökenlidir: artık ne bir tanrıya ne de verilmiş bir dehaya inanmamalı. *Tk.* Platon'un üzerine] bkz. Platon, *Phaedron* 224 a.

170. Hesiodos'un iyi Eris'i] bkz. Hesiodos, *İşler ve Günler* 11 sqq.

184. Öa.: Bir kitabın çevrilemez yanı onun en iyi yanı değildir, sadece (bireysel olanın kavrayış kısıtlılığı) bireyin özgür olma-yan yanıdır.

194. onların cezai ... olur] *çıkış* ve sinir sisteminin aşırı uyarılmışlığı yüzünden gerçekten tam cezai ehliyet sahibi değil Bh.

196. Öa.: Vasat yazarlarda, sansasyon romanlarının, fabrikasyon üretimini yapanlarda (Miss Braddon) belki de eylemlerinin gerekçelerini verme yeteneksizliğiyle birlikte, en büyük psikolojik kesinliğe sık sık rastlanır. "Nasıl davranırdın? — Belki en büyük piyanistin her bir parmağın teknik koşulları, özel erdemleri, erdemsizlikleri (daktilo etiği) (parmakların yararı ve eğitilebilirliği) üzerine çok az düşünmüş olması gibi. *Mary E. Braddon'un romanları Almanya'da da çok ünlüydü.*

203. Tk. *şöyle devam ediyor:* Latincenin yerine Yunancayı koymak da başka bir barbarlık türüdür: eğer sadece ustalık yapıtlarını öğrenmek söz konusuysa, doğrudur, ama yaş bunun için uygun değildir, o limana doğru şehvetle yelken açmak için önce bizim kültürümüzün yahyaları altında dolaşmış olmak gerekir. Böylece erken bir tanışma yüzünden en derin etki mahvedilmektedir. Ama her şey yakındır öğretmenlerde ve öğrencilerde: ikisi de yaşamları <boyunca> antikçağa ait bir şey hakkında samimi bir duyguya varmıyorlar, Goethe hakkında da, neyin tadının iyi olduğunu bile bilmiyorlar doğru dürüst ve duygularını değiştirmeye de hep utanıyorlar.

212. Aristoteles'in] bkz. *Aristoteles, Poetika*, 1149 b 28;

221. Goethe'nin ... Schiller'e karşı] bkz. *Goethe'nin Schiller'e yazdığı 27 Haziran 1797 tarihli mektup*. "barbarca avantajlarından" bkz. *Goethe, Rameu'nun Yeğeni Diyalogu'nda adı geçen kişiler ve nesneler hakkında notlar*. "Geschmack".

"Genel olarak ... varacaktır"] bkz. *Lord Byron'un Murray'a yaz-*

diği 15.9.1817 tarihli mektup: Vermischte Schriften, Briefwechsel und Lebensgeschichte, içinde, haz. E. Ortlepp, Stuttgart, yıl belirtilmemiş, 2, 360, NK. Shakespeaer'i ... görüyorum] bkz. Lord Byron'un Murray'a yazdığı 14. 7. 1821 tarihli mektup, a.g.y., 3, 139

222. "nasıl olursa olsun, yaşam iyidir"] Goethe'nin "Der Bräutigam" şiirinin son dizesi, a.g.y., 2, 88

225. Ayrıca ... inancı] şunu sormak gerekir: anlak berikilerde mi yoksa ötekilerde mi daha keskindir? Bir konum mu yoksa diğeri mi daha iyi temellendirilmiştir?

226. İngilizdir] çıkış Almandır Öa.: İngiltere'den] Almanya'dan Öa., İngilizliği] Almanlığı Öa. İngiliz] Alman Öa.

231. Öa. Özgür tin de deha gibi çıkar ortaya. Bu ortaya çıkışın üç türü. Sonra özgür tin üzerine uygulama. — Bir sakatlığın ... anlaşılabilir—] Bir kimse, kulağıyla gözün de işlevini yerine getirmek zorundaysa, gözü daha keskin olacaktır. Bir özelliğin yitirilmesi ya da eksikliği, genellikle bir yeteneğin parlak gelişiminin nedenidir. Öa.

235. gerekmez mi?] gerekmez mi? Yaşamın değeri hakkındaki en yüce yargı, belki de karşıtlıkların kaostaki geriliminin, istenç ve anlağın ve üstelik tek bir bireyin özündeki mücadele olarak en güçlü olduğu anın bir ürünüdür. Tk.

236. Tk. üst kenarında: Yunanlıların trajik bölgeden vasat bölgeye geçişi: Sofistler. Aynı cümle Bh.'de başlık olarak yer alıyor.

237. Aydınlanma'nın] bilimin.

241. Tk.'nin sonunda: (Prom<etheus> ve akbabası).

243. diplomat kıvraklığına] çıkış pezevenk kıvraklığına Bh.

248. Ah, mon cher... appartenons] bkz. I. Kant, Anthropologie in pragmatischer Hinsicht (1798), Akademi Edisyonu VII, 332, dipnot.

250. tinleri bunun için... bedenleri zayıf] *bkz. Matta İncili*, 26, 41. Bu yüzden, ...mucize mi?] Cesur, özgür erkekler değil onlar, eski hatta ihtiyar kültürün soyları tükenmiş tuhaf saraylılarıdır. Öa.

252. Öa. Bilgi neden zevklidir? 1) Çünkü gücümüzün farkına varırız 2) başkaları karşısında galip geliriz 3) genel olarak bir daha iyi bilme noktasıyla kendimizi herkesin üstüne çıkarırız. Bir sürü yan neden. Bilginin yöntemleri tartışmayla elde edilmiştir. *Bkz. IPl. 634, Nietzsche Tk.'de kendisi için şu notu almış: Bilginlerin güdüsü hakkında, benden alıntı. Paraenetik yazım] Friedrich Nietzsche uyarıcı vaazında (IPl'nin takma adla yayımlanması düşünülüyordu)*

259. Öa. Yaklaşık olarak, şimdi kadınların yüksek eğitiminin evlilikte temellendirilmiş olması gibi (çünkü ölümlü kişi severek verir, elinden gelenin en iyisini) Perikles] *bkz. Thukydides II, 45. "ölümlü... iyisini"] bkz. Hölderlin, Der Tod des Empedokles I; Nietzsche bu dizeyi, şu kitaptan alınıyor: F. Hölderlin, Kurze Biographie und Proben aus seinen Werken, Leipzig 1859 ("Moderne Klassiker", sayı 65) 85, NK.*

261. Parmenides ... kurmuştu] *Parmenides hakkında bkz. Diogenes Laerteius, IX, 23; Strabon VI, 1, 252; Pythagoras hakkında bkz. Diod. XII, 9, 2 vd.; Jambl. Vita Pyth. 248 vd.; Polyb. II 39; Empedokles hakkında bkz. Diog. L. VIII 64-66; Anaximendros hakkında bkz., Aeilan V. H. II 17.*

263. neyse o olacağı] *Pyth. II, 72'de Pindaros'un, Nietzsche'nin çok alıntılacağı bir sözünden. Bkz. EH.'nin alt başlığı.*

265. "İnsanın ...bilimi" *bkz. Goethe, Faust I, 1851-1852*

266. Öa.: Gymnasium'lardaki öğretmenlerin soyut konuşmalarının değeri.

267. Öa.: Çok dil öğrenme saçmalığı! Bellek sözcüklerle ve seslerle doldurulur.

269. Öa.: Kişi görüşleriyle zamanının üzerinde olabilir, ancak bir sonraki yüzyılın kaba görüşlerini önceleyecek kadar, yani kamunun düşüncesine kamuya mâl olmadan önce sahiptir o. (Örneğin Hillebrand).

271. "herkes... azdır"] bkz. *Schopenhauer, Ethik*.

272. –İnsanlar, tinsel ... yinelenmesidir bu] — Tinsel kültürün bildik evrelerini giderek daha hızlı geçiriyoruz. En üst canlılıkları belki 10. yaşlarında olan dindar insanlar olarak başlıyoruz, daha sonra gevşetilmiş biçimlere geçiriyoruz, bu sırada bilimlere yaklaşıyoruz, tanrı, ölümsüzlük ve benzeri şeylerden tamamen uzaklaşıyoruz ama metafizik bir felsefeye kapılıyoruz; bu da inandırıncılığını yitiriyor gözümüzde. En çok şeye sanat olanak verir görünüyor bize (ruh hali olarak metafizik) ama bilimsel bilinç giderek daha kesinleşiyor ve şimdi doğa bilimine ve tarih bilimine vb. varıyoruz. — tüm bunlar 30 yıl içinde *Tk.'nin ilk yazılışı*.

273. Öa. Günümüzde kim hâlâ dinle metafizikle sanatla yola koyulursa, bir parça geri gider ve bu bakımdan enerji ve zaman yitirir. Ama böylelikle, daha büyük bir sıçrama için bir sıçrama tahtasına sahip olur ve kısa sürede yeniden öne geçer.

276. *Tk.'deki başlık*: Kültür gücü olarak Platon.

288. Öa.'nın sonunda: İnsanları kuşatan sözde zorunluluğa karşı bir savaşımdır bu.

289. anlar:... bu bilgeliği] anlar. Hasta insan genellikle ruhunda, sağlıklı insandan daha sağlıklıdır.

294. Öa.: Birçok insan daha büyük insanların kopyaları gibi davranıyor ve birçok insan kopyaları orijinallerinden daha çok beğeniyor — tıpkı resimlerde olduğu gibi.

301. Öa.: Çok sıkılğan insanları sakinleştirmenin en güvenli yöntemi, onları övmektir.

306. *Tk.*: Hekim ya bir dâhidir ya da bir oyuncu; en tehlike-

li hekimler dâhi hekimleri dâhice taklit edenlerdir. *Öa.'nın ilk yazılışı*: Hekim ya bir dâhidir ya da bir oyuncu; en tehlikeli hekimler, kafa karıştırmak için dâhi taklidi yapanlar ve belki kendilerini yanıltanlardır.

310. kafalarına ... ahlaksızlaştırır] kafalarına eziyet verici düşünceler sokmanın güvenli bir yöntemi; onları uzun süre bekletmektir. Hristiyanlık, insanlara kıyamet günü mahkemesi sözü vererek ve onları bugüne kadar bekleterek, onları ahlaksızlaştırdı. *Öa.*

312. *Öa.*: Kendisine zarar verdiğimiz başka birisine, iyi düşünmesini sağlamak, hatta gönlünü almak için, bir espri yapma fırsatı vermek, bir diplomat manevrasıdır.

331. *Dn.'nin sonunda*: Herkes başka bir yıldızda kendi yerindedir.

337. *Öa.* Bizden ne derece nefret edildiği, korkulduğu inancımızda yanılırız, kibirden — önemli.

349. *Tk.'nin ilk yazılışı*: Kişi bir görüşe karşı çıktığında, genellikle kendi görüşünü yanlış geliştirir ya da en azından başka durumda olacağından farklı geliştirir.

351. *Öa.*: Neden topluluk içinde bulunduktan sonra vicdan rahatsızlığı duyuyorum: 1 2 3 4 5 gerekçe.

352. *Öa.*: Yanlış yargıların, bunu düşündüğümüzde öfkemiz dinmez. Daha da kötüsü doğru yargılanmaktır.

354. *Öa.*: φίλτατοι — Akrabalar!

369. *Öa.*: Bir başkasıyla yaptığımız bir konuşma tinimizi sevimliliğimizi ılıdatabilme fırsatını bulduğumuzda en başarılı olur: birbiriyle konuşan iki insan sarrafı birbirlerine ara sıra bir espri yapması için karşılıklı güzel fırsatlar verirler, çünkü her biri, ötekinin iyi bir ruh halinde olması avantajından yararlanmak için, diğerine bunu lütfeder.

371. *Öa.*: Sempati ve antipati neden bu kadar bulaşıcıdır? Çünkü yana ya da karşı olmaktan kaçınmak çok zordur ve onaylamak çok rahattır.

372. *Öa.*: Ironi öğretmenin (Sokrates) pedagojik bir yöntemi. Koşul: bir süre boyunca alçakgönüllülük olarak ciddiye alınmalı ve ötekinin kendini beğenmişliği ansızın boşa çıkarılmalıdır. Yoksa aptalca bir espritüellik olur. — Alaycılık, insan tinindeki ısrırgan köpeğin özelliğidir: İnsanlar tarafından buna zararsız bir kakhaha atılır. — Kendini bunda yetiştiren, kendini mahveder. *Tk. başlığı: (mavi kalemle):* Platon.

373. *Öa.*: (NND. II 2, 115-116) içtenlikle, dostça tavsiyede bulunmada, hataların itiraf edilmesinde, başkalarına acımada kendini beğenmişlik. Bu kötü damla her şeyi berbat eder “Olduğundan daha önemli olmak” — Yanlış bir hesap vardır kendini beğenmişliğin temelinde. Geçici başarının bedeli, kendini beğenmişliğe maruz kalan kişilerin aldığı bir tür intikamla ödenir. Her şeyden çok buna karşı uyarmak gerekir. Kişi en büyük yararlılığını tamamen toza batırabilir. İnsanların bedelini en ağır ödedikleri şey küçük düşürmedir. Gururlu bir tavrın bile ancak, kendini beğenmiş olarak görülmeyeceğimizden emin olduğumuzda bir anlamı vardır. (Dostlar, eşler).

375. *Öa.*: Gelecekte kabul görmeyi beklemenin, ancak insanlık değişmeden kalırsa bir anlamı vardır — Bu da sadece: tarihsel yalnızlaşma içinde günün birinde anlaşılmak demektir.

376. “dostlarım ... // ... budala] *bkz. J. P. De Florian, Fables, III*
7. *Öa.’nın sonunda:* 12 Mart 1877

378. olacaktır, çünkü] olacaktır; bir kere onda arkadaşlık içgüdüsü çok güçlüdür ve sonra, çünkü *Tk.*

379. *Tk.*: Çocuklar ebeveynler arasındaki halledilmemiş kafonileri daha sonra kendi içlerinde yeniden bulmak [*sic*] ve

onlardan acı çekmek zorundadırlar kakafoniler, çocuğun] kakafoniler çocukta yeniden bulunacak ve çocuğun acı çekme öyküsü bunlardan türetilecektir. Öa. (Saban Pulluğu)

380. Öa.: Erkekler kadınları, annelerinden beri içlerinde taşıdıkları kadın imgesine göre severler.

385. Genellikle ... bir anne] Babalar daha ender. Tk.

389. babada ... kalmışlardır] bkz. Platon, Şölen 203 b-d

392. biraz ... görünür] çıkış anaç sevgi de içerilir, ama babanın sevgisi içerilmez. Tk.

394. ve tersi; evliliğe] Ama birçok erkek aşağıya çeken bir ilişkiye gereksinir. Ve nevroz tehlikesi! Tk. gereksinir ... evliliğe] ya da kadınlar aşağıya çeken bir ilişkiye gereksinirler Dn1.

397. alacaktır] alacaktır. Her aşk büyür. Öa.

401. severler ... ister] severler ve onu kilit altında tutmak isterler; kibirleri o erkeğin başkalarına da önemli görünmesine izin verir en fazla. M I 1.'deki Öa.

402. Bkz. R. Wagner, Nürnberg'li Usta Şarkıcılar, 3. Perde: "Hans Sachs: Bundan çıkarılacak iyilik kuralı / bir kez bir istisnaya da katlanmasıdır" a.g.y., 7, 358.

404. Öa.: Kibar fahişe, yaşamı boyunca geçimini gençlikteki çekiciliğine borçlu olmak isteyen kızıdan daha **namusludur**: kızın bu kurnazlığını, görmüş geçirmiş annesi fısıldar kulağına.

408. Bir bilginin] Paul de Lagarde'nin Öa.: Nietzsche'nin sözünü ettiği paragraf şurada yer alıyor: *Über die gegenwärtige lage des deutschen reichs. Ein bericht, erstattet von Paul de Lagarde, Göttingen 1876, 44-45, NK. Söz konusu paragraf şöyledir: "bir yarım yüzyıl boyunca, kilisenin zincirleriyle bağlı olmayan Almanların tümü, Faust ve Gretchen'in kendileri olduklarını, bireysel varoluşun rastlantıları bir yana, onlarda esas olarak kendilerini gördüklerini kabul edebilmişlerdir. Şimdiki gençliğin hatırı sayılır bir bölümünün Faust ve*

Gretchen'e baktığında, bir daha yaşlı kuşağın hissettiklerini hissettiğini öne sürmek adeta komik olurdu: en azından, şimdiki ulusta bunu hissedenler zayıftırlar. Librettoya bağlı kalacak olursak, bir yanda Mefistofeles'in ve Wagner'in bir karışımı, diğer yanda Valentin, çağdaşımız Alman'ın belirli bir sınıfının tiplerini oluştururlar."

411. Öa.: Kadınlar anlama yetisi ve az ηθοζ ve maneviyat. Erkeklerde maneviyat vardır ve bu yüzden anlama yetileriyle daha ileriye giderler.

412. Öa.: İnsanlığın arı kovanındaki erkek arılar. Hesiodos'un] bkz. *Theogonia* 585-602.

416. Öa. Tam da adaletsizlikleri yüzünden, onların özgürleşimine karşı en büyük güvensizlik duyulmalıdır. çünkü ... var mıdır] çıkış Henüz bilimin ne olduğunu gerçekten bilen bir kadın tanımış değilim. Tk.

417. Ama her ... düşünülürse] Daha sonra, neden bir kişiden kaçınmak ya da onu aramak gerektiğine ya da bir davaya bir partiye değer vermek ya da onunla mücadele edilmesi gerektiğine ilişkin bir gerekçe her zaman bulunur. Öa.

418. Her iki ... yaşanır] çıkış (Derebeyi Moreto) Tk.; Augustin Moreto y Cabaña, *El valiente justiciero*; Almanca çevirisi: *Der gestrenge Gerichtsherr: Spanisches Theater*, dizisinde; Haz. Moriz Rapp, Hermann Kurz, Ladwig Braunfels, Leipzig, yıl belirtilmemiş (1870), Cilt 7; Nietzsche bu diziden Sorrento'da 1877 başlarında haberdardı; bkz. Malwida von Meysenbug'un Olga Monod'a mektubu, 16 Ocak 1877.

422. düşük ... düşünen... düşkün bir babaya] çıkış düşük ... düşünen ... düşkün bir anneye. Bh.

423. Öa. Anne-babalar çocuklarını tanımıyorlar: yargılama-daki en büyük hatalar 1) ? çok fazla deneyim ? 2) Yakınlar hakkında düşünülüyor —

425. Öa. Bir doğum ilanının arka sayfasında; Fernand Ott, Paris, 27 Ekim 1877, Alfred ve Louise Ott'un oğulları; bkz. Nietzsche'nin Louise Ott'a mektubu, 23 Kasım 1877, KGB. II / 5, 292

426. 425-437 numaralı aforizmalar Nietzsche tarafından Bh.'ye eklenmek üzere sonradan şu notla gönderilmiştir: "Kadın ve Çocuk" ana bölümünün devamı ve sonu. Öa. Eskilerin kehanet kuşları gibidir düşünürler, doğruyu söyler, yalnız uçarlar.

427. Öa. Keyfe Karşı — Özgür tin dışsal varoluşun örümcek ağını hep yeniden parçalamalıdır.

428. Öa.: Arkadaşlar arasında çok yakın ilişki, çekip gidildiğinde canavarlığın açığa vurması gerekir — bakır gravürlere çıplak parmakla dokunulmaması gibi — sonunda sadece kötü kağıt kalır elde.

430. Öa.: Kamusal elverişsizliğin paratoneri olarak kadınlar.

433. sonunda ... kendisini] bkz. Platon. Apol. 30 e; 20 c-23 c; Bkz. GG. 72.

436. Bir ... değildir] Bkz. IPl. 455'in (bu notlarda verilen) Tk. sonu.

437. "Ey ... Sokrates. —] bkz. Platon, Phaeidon, 116 b; 117 b.

439. ulaşılmış olur. —] ulaşılmış olur. — [Biz Almanya'da henüz çok uzağız bu durumdan]. Bh.

440. Öa.: Soyluluk denilince kalıtımla miras alınmış emretme ve gururla itaat etme sanatı anlaşılır.

441. bir dizi ... ulaşamayacak] çıkış çok büyük sonuca artık ulaşamayacaktır. Ama kendisi de mutlak otoriteye, kesin hakikate duyulan inanca dayanır, dindardır. Bh.

444. Tk.'nin sonunda Nietzsche'nin notu: Burada: iyimserliktir o. Nietzsche başlangıçta, IPl. 477'yle devam etmek istiyordu. her iki ... savaştan] Bkz. G. C. Lichtenberg, Über Physiognomik: "... yeni bir barbarlığın daha güçlü kılan kış uykusu...", Vermisch-

te *Schriften*, Göttingen 1867, 4, 28, NK.

446. *Öa.*: Sosyalizm kesinlikle bir hukuk sorunu değildir (“kişinin tal<eplerinden> ne ölçüde vazgeçmesi gerekir?”) tersine bir güç sorunudur. (kişi taleplerinden ne ölçüde uzaklaşabilir?) “Buhar” hak değil — Gücün ne kadar *büyük* olduğu ancak burada, beraberlik temelinde oluşur — şimdilik kitlenin akıllıca bir egoizme eğitilmesi böylelikle sözleşmeler mümkün

447. üstelik ... her zaman] Çok para ve nüfuz sahibi birisi, tek başına var olmasını istediği görüşü düzenler. — İnsanları tanıyan ve kendi amaçlarına onlar aracılığıyla ulaşmak isteyen biri, her halükarda kötü yollardadır ve *Öa.*

450. Yönetim ... arzulanamaz] Bu ayırmadan kurtulamayan, öteki tüm ilişkilerde de efendilere karşı eski köle duyusuna sahip olacaktır; evliliğe, evin hizmetçisi, işçiler, parti yoldaşları karşısındaki, öğretmenin öğrencileri karşısındaki konuma istem dışı bir biçimde aktarılan örnek bir ilişkidir bu. *Tk.*

451. sınıfın] çıkış kastı.

453. *Tk. sonunda üstü çizilmiş*: Bu zihniyet bir devletin esenliği için yararlı olabilir: genel kültürün esenliğine karşı düşmanca ve zararlıdır. — Demek ki (birbirleriyle zorunlu olarak ve sürekli bellum omnium contra omnes' içinde olan) tek tek devletlerin varlığı kültürünün önünde bir engeldir. Merimeé] bkz. *Lettres à une inconnue* 2, 372

454. Toplumda ... çalışanları] sosyalistleri *Öa.*

455. tek bir ... gereksinimleri] devlet ve ahlak. *Tk.* konuşmaya] konuşmaya [Perikles'in cenaze konuşmasında söylediği gibi] *Tk.*; bkz. *Thukydides* II 44. *Tk.'nin sonunda üstü çizilmiş*: Bir hadımlar toplumunun miras hakkını bir genelgeyle kaldırması gülünçtür. Çocuksuz kişiler tüm politik haklardan ya-

* Herkesin herkesle savaşı. (Ç.N.)

rarlanmasalar gerektir. *Bkz. IPl. 436.*

457. *Öa.*: Köle fahişeler hiç de kötü durumda değiller: Bizi bunu ortadan kaldırmaya sevk eden nedir? Köleliğin] köleliğin [(ve fahişeliğin yok edilmesi)] *Bh.* köleler] köleler [(ve fahişeler] *Bh.*

461. Tek tek ... doğmaktadır] *çıkış* Tek tek insanların böyle olağanüstü bir biçimde ötekilerin içinde sivrilmeleri, halkın ve eğitimin en alçakça ihmal edilmesinin sonucudur: düzey bu kadar düşük olduğu için o kadar yüksekte duruyor onlar *Bh.*

462. *Öa.*: Yaşamın meşakkati ondan en az acı çekenin payına düşecektir, yani duygusuzluk oranında. Ağır çalışma.

468. *Öa.*: Bilim kurumlarında masum yozlaşma.

470. Hemen ... politikacı] *çıkış* Siyasal partiler *Öa.*

472. *Bu konuda ayrıca — Overbeck'in Nietzsche'ye yazdığı bir mektubun (9 Mart 1978) arka sayfasında — şu not var: Demek ki — üçüncü kez söylersek — dinin çöküşüyle birlikte devlet de çöker ama bu her bakımdan bir felaket değildir. Bu sırada ... budur] Aydınlanmış despot denilen şey böyle ortaya çıkar (çünkü zorunlu olarak kendi kendisini aydınlatır). Öa. Söylediklerimizi kısaca ... güvenelim!] Bu parça yayımcıya şu notla sonradan gönderilmiştir: "Aşağıdaki bölüm "Devlet ve Din" uzun aforizmasma aittir. ("Devlete Bakış" ana bölümünde) sevgili Bay Schmeitzner, bağlamı bulacaksınız; aşağıdaki bölüm doğrudan doğruya bağlanıyor, yani o Nr. (*Gast'ın yazısı*) 'nın devamıdır.*

474. Perikles'in] *bkz. Thukydides II 35- 36.*

475. Ayrıca: ... gelir bu] *çıkış* ayrıca Yunan — Roma antik-çağına bağlandığımız Avrupa kültürü halkasını, Ortaçağ'ın en karanlık yüzyıllarında özgür düşünürleri, hekimleri ve filozofları sayesinde kesintisiz olarak koruyan eşsiz bir yararlılık ve hediye! *Bh.*

477. Öa.: Savaş yapmayan bir insanlıktan, daha fazlasını beklemek iyimserliktir. Yabanıl egoizm, halklardan nefret etme, bel-lum omnium contra omnes insanlığa ilkbaharı, yazı ve sonbaharı getirmek için deniz ve hava kadar gereklidir; korkunç savaşlara —] Korkunç savaşlara [(muhtemelen sosyalist savaşlara)] Bh. — yani ... gereksindiği] zayıflıktan ölmek için, barbar olmayı gereksindiği Tk.

478. Güneydeki] *burada Sorrento kastediliyor.*

480. ve ulusal] ve ulusal [-liberal] Bh. kitlesel etkinin] *çıkış* bu nasyonal liberal kitlesel etkinin Bh.

481. iki üç milyarlık] 2184 milyonluk Dn. beş milyarlık En1.

482. Mandeville'in "Arılar Fablı"nın alt başlığından, bkz. ES. 1.

488. Öa.: Şelale yavaş yavaş düşer, büyük adamın fırtınalı gençlik dürtüsü

498. daha ... gerekir] bkz. Schopenhauer, *İstem ve Tasarım Olarak Dünya* 1, 173: "*serpens, nisi serpentem comederit, non fit draco*"

503. Öa.'da ayrıca: Jestler de yoktur. Beden susar onları.

508. bkz. Nietzsche'nin Rée'ye yazdığı *Haziran 1877 tarihli mektup*. KGB. II, 5, 246

509. duruma ... alabilecek] yardım edilebilecek ve üstün olduğunu gösterebilecek Tk.

512. Öa.: Yüksek ahlaklılık, hedeflerin niteliğine bağlıdır.

520. Bkz. IPl. 477; kültür araçları ... karşıya] kültür araçları yüzünden yok olma ya da hiç ortaya çıkamama tehlikesiyle karşı karşıya. Öa.

525. Karşıtlıktan ... insanları] Başkalarının Düşmanlığının Yararı — İnsanları Öa. Öfkeliendiren] öfkeliendiren ve yabanılaştıran.

* Yılanı yiyip bitirmedikçe canavar (dev yılan) olmaz. (Ç.N.)

528. tanınmakla ... korkar] cezanın vereceği acıdan, diğeri de kibrin doyurulmasıyla içsel mutluluğu yitirmekten korkar, çünkü iyi bir eylemi yaptıktan sonra sanki hiç yapılmamış gibi yok eden kezzaptır kibir. *Öa.*

543. Tin'in Cisimleşmesi] *çıkış* Tinsel Canlılığın Bedensel Sonucu *Bh. Öa.'nın sonunda*: Ama bilginler beceriksiz ve hantal olmakla ünlü değiller midir? — Öyleyse bu cümle yanlış olmalı.

546. Genellikle kendi kendine yeten kişi, kibre kapıldığında, bir hastalığa yakalanmak gibi duyumsar bunu; kendisine kızar bu yüzden, ama utanmaz. — Aslında bedensel bir hastalığa yakalandığında özellikle övgü ve takdir sözlerine açıktır.

547. *Öa.*: Tini arayan tininin olmadığını gösterir her zaman [tıpkı gerçek bir müzisyenin müziğin peşinden koşmaktan çok, ondan kaçması gibi]

549. *Öa.*: İnsan, yaşamın en çok aşağılanma yüzünden ağır geldiğini hisseder ve başkaları tarafından aşağılanmak, kendi kendisiyle aşağılanmaktan daha hassas bir durumdur.

553. *Öa.*: Başlangıçtaki vahşiliğin yüksek sesle ve katıla katıla [gülmekten] kahkaha atmaktan daha [hayvanca] iğrenç bir kalıntısını bilmiyorum.

554. Yarım Bilgi] *çıkış*: Yarım bilgiden alınan keyif. bundan. Keyif] bundan. Çünkü bu dili anlamayan herkesin ne kadar üstünde olduğunu hisseder. Buna karşılık iyi konuşan ise, bu dili çok iyi konuşanlarla kıyaslanamayacağını fark eder. — Yoksa zaten böyledir; Keyif *Öa.*

555. yaşamı ... Hristiyanlığı] yaşama sanatının en yüce reçetelerini *Öa.*

559. şanslı ... borçludur] hasedi ve kendini beğenmişliği gizli tutma şanslı yetisine borçludur. *Öa.*

563. Öa. Geriye doğru çirkinleştirici hayal gücü olan insanlar.

577. büyük ... Yapıtının] İnsanlar arasında soylu bir şey kurmuş olan bir kimse, mirasçılara sahip olmaya bakmalıdır; yapıtının Öa.

onlara ... yaşamak] kendi etrafında bir ıssızlık yaratmak.

585. Öa.: Ormandaki kömürlükler gibidir: ancak közlerimiz soğuyup, kömürleştığımızda, yararlı oluruz. Buhar ve duman tütüğü sürece — — — umana commedia] çıkış: humana comœdia Tk.; Belli ki Dante'nin "*divina commedia*"sına göre düzeltilmiş.

586. Öa.: Tek tek yaşantılar, örneğin ilkbahar, bir ezgi sadece bir defa tam bir anlamlılığa sahip olur yaşamda — başka ne varsa yinelemedir, genellikle sadece gölgedir.

587. "Erdemlerinin kusurları" George Sand'dan: "chacun a les défauts de ses vertus" Tk. sonunda üstü çizilmiş: Bu yüzden eğitilmiş filistene ve tarihsel hastalığa yönelik eleştirimde her bakımdan haklıyım: ama modern dünyayı onları asla ortada bırakmamaya teşvik etmek daha iyi olurdu.

588. çıkış Kendini alçaltan yükseltmek ister — budur [dünyanın akışı] bildik alçakgönüllüğün anlamı. Yine de Tk. Bkz. IPl. 87;

589. Nietzsche'den Malvida von Meysenbug'a Mart 1875 ortası.

Bunu ... görürlerdi] Aynı zamanda dinsel dua alışkanlığının, insanların kazançlı çıktıkları bir ikamesi. Öa.

590. hastalığını] kötü alışkanlığını

591. Dünyanın ... kurmuştur] çıkış: Dünyadaki sancı, insanların bundan bir mutluluk türü daha emmesine neden olmuştur. Tk. bkz. IPl. 292.

592. Bu yüzden ... yolunda"] çıkış: Genç erkeklerin bunun

* "Her birinde erdemlerinin kusurları vardır." (Ç.N.)

üzerinde düşünmeleri gerekir. *Tk.*

593. hırs eziyet ... gelebilir.] hırs eziyet çektirir ona: bu hedefe ulaştığında, şimdi de kibirlilik eziyet çektirir ona: *Öa.*

599. *Öa.*: 26 ile 30 yaşları arasında ilk olgunluk kendini beğenmişlik olarak dile gelmek ister. Kimileri kendini beğenmişlik anlatımını korurlar. Onları her zaman tanımak mümkündür, gülümserler, gençliğe (dehaya da) aittir bu gülümseyiş. Yaşlı insanlar hiçbir şey karşısında böyle incelmış değillerdir.

600. *Öa.*: Babalar öğretmenler parmaklık işlevi görürler (dayanamasalar bile bakışı sakinleştirirler) uyandırmak] *Tk.* *GA* edinmek; *Bh. Ib.* (*Gast'ın okuma hatası*).

601. *Öa.*: Sevmeyi, gençlikten itibaren öğrenmek gerekir. Nefrete idmanlı-olunmazsa, nefretin kökleri sökülebilir.

605. *Öa.*: Özgür görüşlerde açık bir yara oluşuncaya dek ovuşturmaya cezbeden bir kaşıntı duyumsanır.

607. *Tk.'nin sonunda üstü çizili*: Buna karşılık İsa Mesih diyor ki (Matta) "iyi işlerinizi insanlara gösterin". *Bkz. Matta Incili 5, 16*: "Böylece ışıığınız, insanların önünde ışıyın ki, iyi eserlerinizi görsünler..."

609. *Öa.*: İyinin sade karakteri — can sıkıcı olarak duyumsanır. Yeniyetmeler özel olanı severler. yönüyle de severler ... etmişlerdir] Yönüyle de severler. Sade hakikati sevmek için fazla tin gerekir; ama insanlar bunu sezdikleri için, genellikle Yunanlıların eserlerini seviyormuş gibi görünürler. *Öa.*

612. *Öa.*: Çocukluğun ve erkeğin fotoğrafları benzer. Bunun gibi, düşüncemiz de, çocukluk varlığımızı yeniden yazan bir evreye gelir, güçlü etkiler bir ölçüye indirilir.

616. *Öa.*: Kıyidan uzağa sürüklenmenin büyük avantajları vardır.

617. *Tk.'nin üstünde, üstü çizili*: Aristofanes

624. Yüksek Benlikle] İdealle Öa.

626. Öa.: Armoni tembelliğine sahip insanlar vardır: kendine bir melodi yaratmak istemez, tüm devinim bir başka armoni durumunu beraberinde getirir. Ortaçağ yaratılışları. Sabırsızlaştırırlar, can sıkırlar. Ama belirli ruh hallerinde tüm yaşam derin bir göldeki gibi yansır: şu soruyla: niçin, niye melodi? Goethe ... sessizliktir”] bkz. Goethe, *Günce*, 13 Mayıs 1780.

627. 627 ve 628 numaralı aforizmalar sonradan, ilişikteki şu notla Schmeitzner'e gönderilmişlerdir: NB: tüm kitap müsvettesinin son sayfaları çeyrek tabaka yapraklardır; buradaki bu 2 numara, o çeyrek tabaka yaprakların yerine geçecekler ve buna uygun olarak numaralandırılacaklar (Gast'ın yazısı); burada sözü edilen çeyrek tabaka yapraklarda, kitabın şimdiki sıralamasına göre 629-637 +628 numaraları aforizmalar vardı (bu sonuncunun başlığı: Epilog); Nietzsche son anda MA 628'i MA 638'le yer değiştirtti.

628. Öa.: (NND. II 2): Cenova'da akşamları çan sesleri — hazine ürpertici çocuksu. Platon: Ölümlü olan hiçbir şey büyük ciddiyete değmez. Öa.: (Mp XIV 1.) İnsanca Olan Ne Varsa. Akşamları Genova'da bir kilise kulesinden gelen çan seslerini duyuyordum: öyle hazine ürpertici çocuksu bir şey vardı ki bunda, Platon'un söylediklerini duyumsadım: “İnsanca olan ne varsa, büyük bir ciddiyete değmez.” Platon'un sözleri] *Leg.* 803 b; *Resp.* 604 b.

629. Öa.: Kendi kanaatleri için aç çeken ve ölen birine hayranlık duyulur, onlardan vazgeçen hor görülür; zarar görme korkusundan, utançtan ya da dikkatlilikten bağı kalınır. — Kanaat, yerine istenç itkileri geçirilmiş bilgidir.

630. Kanaat ... çağlamıştır] Güçlü bir duygu bize onun nesnesini çok derinden hissettiriyorsa, bu duygunun bir olgunun hakikiliğini kanıtladığına inanma yanlışlığına düşülür: oysa

sadece kendisini ya da neden olarak varsayılan bir nesneyi kanıtlıyordur. Güçlü duygu bir varsayımın güçlülüğünü kanıtlar, varsayılanın hakikiliğini değil. *Tk.*

631. otorite ... kanaatlerine] materyalizminki de olsa metafiziğe *Tk.* Kanaat insanı] sanatçı. *Tk.'nin sonunda:* Her şeyden önce, kanaat insanının yararlı olduğunu kavrar.

633. Şimdi karşıtlarını bastıran [?] başka koşullarda onu yakmış olacaktır. *Tk.'deki başlık:* “Hakikatin” coşkulu ve şiddetli savunucularına karşı güvensizlik: *Tk.'nin sonunda:* Goethe’nin renkler kuramında, Schopenhauer’in tüm metafizik görüşlerinde haklı olmayışlarında ve bunlardan duydukları gururun her halükarda haksız oluşunda nasıl bir ironi vardır! Alçakgönüllü, en azından dikkatli olmayı öğretir; ayrıca hiç kimse kendi eylemleri için sorumlu değilse, iyi başarımları için de sorumlu değildir, övülmeyi talep edemez, hatta kendisinden sevinç duyulmasını bile isteyemez. Beklemeli ve — her zaman masumca eyleyen — insanlara suçlamalar yöneltmekten sakınmalıdır kendini.

634. Ayrıca ... ürünüdür] *çıkış* hakikatin değerine duyulan inanç hakikatin bulunma yönteminin kesinliğinden çok daha eskidir; “böyle düşünmekte haklıyım”, bundaki ahlaksal yönü belirtir “buna hakkım var” demektir ama haklar her zaman gerekçe oluşturmaz.

635. ve bundan ... buradan] *çıkış* Eskiden dinler böyle etkili oluyordu; bu alışkanlık buradan geliyor. Bilimsel olmayan insanın kafasında açıklanmamış şeylerin karşısında açıklanmış olanlar vardır: ama burada en eksik ve en kaba olan yeterlidir. Daha yakından ... hakikatin] *çıkış* Bir insan sınıfı bir düşünürden kanaatler ister, bir başkası kesinlik ister, birileri kendileri de böylelikle bir kuvvet artışı elde etsinler diye, güçlü bir biçimde

sürüklenmek isterler (retorik), diğerleri ise kişisel yararlar (ve kuvvet artışı) hesaba katmayan, nesnel bir ilgi duyarlar. Yazarın bir dâhi gibi davrandığı, yani yüksek bir varlık gibi baktığı her yerde, otorite istenir ve kanaatleri, istencin belirli yönlere doğru güçlü itilimlerini isteyen doğalar çağrılır *Tk*.

637. utançla ... istediğimizde] yandığımızda, tutuştığımızda ve acı çektiğimizde kurbanlarımızı sunarız ona. yandığımızda ya da başkalarının yangınına körüklediğimizde, kurbanlarımızı sunarız ona.

638. ulaşmış kişi ... kendini] ulaşmak isteyen kişi, yeryüzünde uzun süre bir gezginden başka hiçbir şey olarak hissedemez kendini. *Enl*. hissetmese de] hissetmese bile *Enl*.

Bir Final. *IPl*.’nin son oyunu Nietzsche tarafından 1884 Sonbaharında şimdiki biçimiyle yazıldı; Nietzsche bunun için daha 1882 yazında ortaya çıkmış bulunan iki küçük şiirin üzerinde çalıştı.

Çevirenin Notları

Öndeyiş

3.

1) Mater saeva cupidinum (Lat.): Arzuların merhametsiz anası (Horatius'dan).

8.

1) Boethius'un ünlü "si tacuisses, philosophus mansisses" (sus-saydın filozof olarak kalırdın) sözüne gönderme.

Birinci Ana Bölüm

2.

1) Aeterna veritas (Lat.): Bengi hakikat.

8.

1) Pnömatik açıklama: Kitab-ı Mukaddes'te kutsal ruhun gizli olduğu ve ancak kutsal ruhu içinde barındıranlar tarafından anlaşılabilceği öğretisi. M.S. 1.-2. yy.'da Gnostikler tarafından savunulmuştur. Pnöma (Pneuma): Eski Yunancada ruh, soluk anlamına gelir.

11.

1) Aeternae veritates (Lat.): Bengi hakikatler.

16.

- 1) Koloristler (Coloristen): Resimleri sonradan renklendirenler.
- 2) Intellect: Anlak / Intellectuel: Anlaksal.

22.

- 1) Monumentum aere perennius (Lat.): Çağlar boyu kalacak anıt.

25.

- 1) Ökümenik: Evrensel, tüm dünyayı kapsayan.

İkinci Ana Bölüm**35.**

- 1) La Rochefoucauld (1613-1680): Fransız soylusu ve yazarı, kitabında (bkz. aşağıda Bl. 36) insan işlerini bencillik açısından yorumlar.
- 2) Renkli kabartma taşlar: 'Kameen'.

36.

- 1) "Refléxions ou sentences et maximes morales" (1665) ("Düşünsemeler ya da ahlaksal tümceler ve ilkeler") adlı kitaptan alıntı, "Ce que le monde... " "Dünyada erdem diye adlandırılan, olağan durumda, bizim tutkularımızın kurduğu bir hayaletten başka birşey değildir, ki onunla şerefli bir ad takarak, kişi, asıl yapmak istediğini suçlandıramaz kılar."

39.

- 1) Esse (Lat.): Olmak.
- 2) Operari (Lat.): Yapmak.

50.

1) "Sachez aussi..." : "Bilirsiniz ki, sırf yapmış olma zevki için kötülük yapmak kadar yaygın bir şey yok."

57.

1) Birey, bölünmüş: Nietzsche burada Almancada 'birey' anlamına gelen, Latince kökenli 'individuum' (bölünemeyen) ve Latince 'dividuum' (bölünebilen) sözcükleriyle oynuyor.

61.

1) Shakespeare Othello'da, Sofokles Aias'ta: Shakespeare'in Othello ve Sofokles'in Aias adlı oyunlarının, oyunlara adlarını veren kahramanları, sonunda intihar etmekten başka çıkar yol bulamazlar.

81.

1) Kserkses: (M.Ö. yak. 519-465); Pers İmparatoru (M.Ö. 486-465); Yunanistan'a yaptığı seferde Atina'yı işgal etse de, Salamis deniz savaşında yenildi (M.Ö. 480). Zalimliğiyle ünlüydü.

87.

1) Luka İncili 18, 14 şöyledir: "Çünkü kendisini yükselten alçaltacak, kendisini alçaltansa yükseltecektir." (Kitab-ı Mukaddes Şirketi çevirisi, İstanbul 1998)

91.

1) Moralité larmoyante (Fr.): Gürültü-patırtı eden aıllıklık.

93.

1) "Unusquisque tantum juris habet, quantum potentia valet.": (Lat.) "her bir kişinin hakkı, gücünün değeri kadardır".

2) “Quantum potentia valere creditur” (Lat.): “gücünün değerine inandığı kadardır”.

96.

1) Komşusuna (Nächsten): Almandada en yakındaki, komşu; genel olarak insan anlamında. Hristiyanlığın temel ilkelerinde ‘komşusunu sevmek’ kavramı, Nietzsche’nin en çok uğraştığı izleklerdendir.

100.

1) Harem: Parantez içindeki açıklama Nietzsche’ye aittir.

101.

1) Serveto, Miguel: (1511?-1553) İspanyol hekim ve ilahiyatçı. Resmi öğretiyeye ters düşen görüşleri nedeniyle, hem Katolikler hem de Protestanların tepkisini çekmişti. *Christianismi Restitutio* (Hristiyanlığın Yeniden İnşası) çalışmasında, Hristiyan teslis (Ana-oğul-kutsal ruh) öğretisini eleştirmişti. Küçük kan dolaşımını keşfetmiştir. Kilisenin devletten ayrılmasını, sadece kutsal metinlere ve kilise babalarının yapıtlarına dayanmasını savunuyordu. Katolik engizisyon tarafından temsili olarak yakılmış, daha sonra Cenevre’de Kalvin’in marifetiyle yakalanmış ve yakılarak öldürülmüştür.

107.

1) Incil (Evangelium): İyi haber, müjde anlamına gelir. Bu çeviride, “Evangelium” sözcüğüyle doğrudan Yeni Ahit’e (İsa’nın havarilerinin yazdığı metinler) gönderme yapılan yerlerde, Türkçe “İncil” karşılığı kullanılmıştır, bağlama göre “Evangelium” sözcüğü, “İyi haber” ve “Müjde” olarak da Türkçeleştirilmiştir.

Üçüncü Ana Bölüm

109.

1) Byron alıntısı. (İng.)

“Bilgidir keder: çok bilenler
en derin acıyı çekerler kaderin bilgisinden
Bilgi ağacı, yaşam ağacı değildir.”

2) Horatius alıntısı. (Lat.)

“ne diye eziyet edersin boyuna
küçük ruha öğütlerle?
niye gülüp oynamazsın
göklerin altında ya da
çınarların, çamların —”

110.

1) Sensus allegorico (Lat.): Eğretileme [kurma] duyusu.

2) Consensus gentium (Lat.): Sıradan insanların, halkın görüş birliği.

3) Consensus hominum (Lat.): İnsanların görüş birliği.

4) Consensus omnium sapientum. (Lat.): Bütün bilgelerin görüş birliği.

5) Consensus sapientum (Lat.): Bilgelerin görüş birliği.

111.

1) Moira: Yunan mitolojisinde, yazgının her bir insanın payına düşen bölümü. Yazgı tanrıçası olarak kişileştirilmiştir.

114.

1) Güçbirliği (Symmachie): Burada, Eski Yunanistan'da kent devletler arasında, savaş durumunda yapılan ittifakları imleyen sözcük kullanılıyor. Güçleri birleştirme anlamına gelen 'symmachie', bağımlılık içeren ittifakları da imler.

115.

1) Sürüngenleşmek (Servilität): Yaltakçılık anlamına da geliyor.

117.

1) Rezil (Unwürdig): Onursuz, layık olmayan.

126.

1) Görüm: (Vision).

2) Sokrates'in Daimonion'u: Sokrates, içinde bir "küçük şeytan" bulunduğunu ve yanlış bir iş yaptığında kendisini uyardığını söylerdi.

132.

1) Schleiermacher, Friedrich Ernst: (1768-1834) Protestan ilahiyatçı ve filozof. Teolojiyle idealist felsefeyi birleştirmeye çalıştı. Platon'un diyaloglarını Almancaya çevirdi. Nietzsche, "Schleiermacher"ın 'peçe yapımcısı' düzenlamasına dokundurmada bulunuyor.

133.

1) La Rachefoucauld alıntısı (Fr.): "sř on croit aimer sa maştrese pour l'amour d'elle, on est bien trompé". "İnsan metresini onun aşkı için sevdiğini sanıyorsa çok yanılır."

137.

1) Spernere se sperni (Lat.): Nefret edenden nefret edilir.

2) Dağdaki Vaaz: İsa'nın havarilerine verdiği ilk büyük vaaz. Bir dağın yamacında verildiği için bu adla anılır. Matta İncili'nin 5-7 bölümleri bu vaazı içerir.

141.

1) Dāmon: Cin.

143.

1) Pnömatik: (bkz. yukarıda, 8. için yazılan not.)

Dördüncü Ana Bölüm

145.

1) Pästum: İtalya'da Salerno Körfezi'nin güney sahilinde, yakını halinde bir antik kent. Eski Yunan'daki adı: Poseidonia'ydı.

154.

1) Simonides: Keoslu Simonides, Lirik Yunan şairi. (M.Ö. 556-M.Ö. 468 ya da 467). Koro şarkıları, matem şarkıları ve Pers Savaşları'nın kahramanları için epigramlar yazmıştır.

155.

- 1) Inspiration: İlham.
- 2) Eingebung: Esin.
- 3) Gnadenschein: Işıklı lütuf.

157.

- 1) Pathos (Yun.): Tutku.

161.

1) Bernini: Gian Lorenzo Bernini (1598-1680). İtalyan barok heykeltıraş, mimar, ressam, oyun yazarı.

163.

- 1) Begabung: Yetenek.
- 2) Talent: Kabiliyet.

164.

- 1) Cäsaren Schauder: Sezar ürpertisi.

170.

1) Eris, eski Yunancada 'kavga' anlamına gelir. Simgesel bir tanrıçadır. Hesiodos, 'İşler ve Günler'de olumlu ve olumsuz kavgayı, yani insanları çalışmaya yönelten iyi Eris ile savaşa yönelten kötü Eris'i birbirinden ayırır.

171.

1) In majoram artis gloriam (Lat.): Sanatın yüce şanından.

173.

1) Corriger la fortune (Fr.): Kaderi düzeltmek.

174.

1) Laokoon: Troya'nın efsanevi rahibi. Halkını, Yunanlıların tahta atına karşı uyarmıştı. Laokoon'u ikiz oğluyla gösteren, Hagesandros, Polydoros ve Athanadoros'un yaptığı tahmin edilen bu heykel (M.Ö. 2. yy.) bugün Vatikan'dadır.

2) Nippes figürü: Porselenden yapılma, sanat değeri olmayan figürler.

191.

1) Periode: Gentümce (bu bağlamda). İççe geçmiş yan cümleciklerden oluşan, bileşik yapı, uzun tümce. (Bk., Beşir Göğüş, *Anlatım Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1998).

193.

1) Drakon Yasası: Atinalı yasa koyucu Drakon, M.Ö. 621'e tarihlenen ceza yasalarının katılığıyla ünlüdür.

194.

1) Literaten: Edebiyatçılar.

195.

1) Demosthenes: Eski Yunanlıların en önemli hatibi. (M.Ö 384-M.Ö. 322).

203.

1) Gymnasium: Almanya'da yüksek öğrenime öğrenci yetiştiren, 5-13. sınıfları kapsayan ve bir bitirme sınavı ile mezun olunan orta öğrenim kurumu. Türkiye'deki liselere tam olarak karşılık düşmüyor. Klasik Gymnasium'larda Yunanca ve Latince eğitimi de verilir.

213.

1) (umwerfen) çevrilmesi: Devirmek anlamına da gelir.

2) Satürn Şenlikleri: Eski Roma dininde ekin ya da tohum tanrısı Satürn'ün adına yapılan şenlik. Önceleri 17 Aralık'ta kutlanırken, sonra yedi günlük bir şenliğe dönüşmüştür. Satürn Şenlikleri süresince çalışılmaz, köleler istedikleri gibi konuşabilir, istedikleri gibi davranabilirler, bazı ahlak kurallarının çiğnenmesine göz yumulurdu.

215.

1) (Tonmalerei) Sesle betimleme: Doğadaki seslerin, müzikte betimlenmesi.

219.

1) Toronto Konsülü: 19. Kiliseler Genel Kurultayı. Kilisenin birliğinin yeniden kurulması ve Katolik Kilisesi'nin yenilenmesi amacıyla toplanmıştır. Protestanlar temsil edilmemiştir. Toronto Konsülü 1545-47, 1551-52 ve 1562-63 tarihlerinde üç oturum halinde toplanmış. Bologna'da da 1547-49 tarihlerinde iki oturum yapılmıştır. Toronto Konsülü'nde papalık hiyerarşisi sağlamlaştırılmıştır.

2) Palestrina: İtalyan dini besteci (1525/1526?-1594) *Palestrinal*

formu yüzyıllar boyunca saf Katolik kilise müziğinin örneği olarak kabul edilmiştir.

3) Pietistler: 17-18. yüzyıllarda, katı Protestan dogmacılığına karşı çıkan Lutherci bir akım.

4) Polyhymnia: Çok ezgilik. Polyhymnia, şarkı Musa'sıdır.

5) Murillo Bartolomé Esteban: İspanyol ressamı, asıl adı B. E. Pérez. 1.1.1618 tarihinde vaftiz edildi, 3.4.1682'de öldü. Sevilla okulunun en önemli temsilcisi.

Beşinci Ana Bölüm

221.

1) Gorgian: Burada, Yunan retorik ustası, Leontinoi'li Gorgias'ın (M.Ö. yak. 483-M.Ö. yak. 376) yapıtlarından söz ediliyor. Platon, "Gorgias" diyalogunda, bu ustanın sanatını ele almıştır.

2) (Publikum) izlerçevre: Dinleyici, okur, izleyici kitlesi.

224.

1) Gemeinsinn: Ortaklık duygusu.

2) Gemeinwesen: (Burada) topluluk.

228.

1) Nie dagewesen: Hiç karşılaşılmamış, hiç var olmamış.

2) Dagewesen: Karşılaşmış, var olmuş.

230.

1) Esprit fort (Fr.): Güçlü tin[li kişi].

235.

1) (Veredlung) İslah etmek: İyileştirmek, nitelik kazandırmak, düz anlamı soylulaştırmak.

237.

1) Kayzer: Alman İmparatoru.

2) Jan Huss: (1369?-1415) Bohemyalı kilise reformcusu ve ulusal kahraman. Konstanz Konsülü (1414-1418) tarafından zındık ilan edilmiş ve yakılarak öldürülmüştür.

240.

1) (Himmel) Gökyüzü: Cennet anlamına da gelir. Burada tanrı ima ediliyor.

241.

1) Kentauros: Yunan mitolojisinde, bedenlerinin ön kısmı insan, geri kalanı at biçiminde olan yaratıklar.

245.

1) (Alwissenheit) İlmi ezeli: Her şeyi bilmek, tanrının sıfatlarından.

246.

1) Kyklop: Yunan mitolojiosinde, sadece alnının ortasında bir göz bulunan devler.

248.

1) Büyük Frederik: II. Frederik, Alman Kralı (1740-1786). Aydınlanma yanlısıydı. Voltaire'le yakınlığı vardı. *Antimachiavell* adlı yazısında, bir prensin görevinin insanları sevmek ve barışı bir hazine gibi korumak olduğunu yazmıştı. Prusya'yı bir hukuk devleti haline getirmek istiyordu.

2) (Fr.) "Ah, azizim Salzer, şu ait olduğumuz lanetli ırkı yeterince tanıımıyorsunuz."

251.

1) Penelope: Odysseus'un eşi, kocasının Troya'dan dönüşünü yirmi yıl beklemiştir. Gelenekler uyanınca, Odysseus'un ölmüş olduğu kabul edildiğinden kendisiyle evlenmek isteyenleri, kayınpederi için bir kefen dokuduğunu öne sürerek oyalamıştır. Penelope, gündüz dokuduklarını gece söküyordu.

252.

1) (Parānese'den), Paraenetik: Cemaate doğrudan bir uyarıyla hitap eden vaaz tarzında. Nietzsche, "Eğitici Olarak Schopenhauer" kitabından söz ediyor. Bkz. ES, 6, S. 72; s. 67.

255.

1) Adak levhaları: Katolik Kilisesi'nde, bir azize, adakta bulunmak amacıyla, üzerine adağın isminin yazıldığı levha.

259.

1) Virtus (Lat.): Yiğitlik, mertlik.

261.

1) En kara öfke: Almancada 'Galle' Öfke, hiddet anlamına geldiği gibi, safra, öd anlamına da geliyor.

2) Tarikat (Sekte): Burada herhangi bir dinsel, felsefi hizip anlamında.

3) Kaplumbağanın müjdesi: Ünlü kaplumbağa ve tavşan fablına gönderme yapılıyor: Yavaş giden hedefe ulaşır. Nietzsche burada, İncil için kullanılan 'Evangelium' sözcüğünü kullanıyor.

265.

1) Von Baer: Karl Ernst von Baer, Estonyalı doğa araştırmacısı (17.2.1792-28.11.1876). Memeli hayvanların ve insanların yumurtaları hakkında araştırmalar yapmıştır.

272.

1) (Pessum) ödev: Belirli bir zaman dilimi içinde, kısa bir sürede yerine getirilmesi gereken ödev. Ev ödevi gibi.

282.

1) Vita contemplativa (Lat.): [Kuramsal] düşünmeye adanmış yaşam.

2) (Zurücktreten) gerileyiş: 'Geri adım atış' da denebilir.

284.

1) (Musse) boş zaman: Bu sözcükle aslında tamamen bomboş geçirilen bir zaman değil, keyifle, zorunlu çalışma olmadan, istenildiği gibi harcanan zaman imleniyor.

287.

1) Censor vitae (Lat.): Yaşamın yargılayıcısı.

Altıncı Ana Bölüm

304.

1) Vertrauen: Samimiyet / Vertraulichkeit: Güvenilirlik.

315.

1) (auf Eis zu legen): Düşüncelerini kendine saklamak. Düz anlamı, buza yatırmak.

335.

1) Nächsten: Yakınımız (bkz. yukarıda 96 için yazılan not).

367.

1) Sans gêne (Fr.): Bir cinsi olmayan.

373.

1) (Gattinnen) eşlerin: Nietzsche burada sözcüğün dişilini kullanarak, erkeklerin eşlerinden söz ediyor. Yani genelde erkeklerden söz ediyor.

Yedinci Ana Bölüm

396.

1) Convenienz: 1. Gelenek 2.Yakışmak, uygun düşmek anlamlarını taşıyor.

400.

1) Proteus: Yunan mitolojisinde, kılık değiştirme yetisine sahip yaşlı ve akıllı deniz tanrısı.

402.

1) (Vertragen) dayanmak: Sözleşme anlamına gelen 'Vertrag' sözcüğüyle yakınlık içinde.

404.

1) (Hetäre) kibar fahişe: Kurtizan diye de biliniyor. Eski Yunan'daki kutsal fahişe.

408.

1) Faust ve Gretchen: Goethe'nin ünlü Faust oyununun kişileri. Faust, dünyevi bilgi karşısında ruhunu Mefistofeles'e (şeytana) verir. Sihirli bir ilaçla gençleşen Faust, karşısına çıkan genç ve masum Gretchen'e âşık olur. Onda aşkı ve tensel zevkleri yaşar. Ancak kızın abisi Valentin'i öldürmek zorunda kalır. Faust'tan hamile kalan Gretchen çıldırır ve ölür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Aziz Çalışlar, *Tiyatro Oyunları Sözlüğü 1*, "Dünya Tiyatrosu", 'Faust' maddesi, İstanbul 1994.)

411.

1) Geistesgegenwart: Çabuk karar verme gücü.

417.

1) Delfoi kazanı ve defne tacı: Eski Yunan mitolojisindeki Delfoi kahinine gönderme.

424.

1) Aspasia: (M.Ö. 460-401) Miletoslu kadın filozof. Perikles'in evlilikdışı ikinci karısı oldu. Felsefede Sokratik yöntem olarak bilinen diyalog yönteminin aslında Aspasia'ya ait olduğu söylenir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Marit Rullmann vd. *Kadın Filozoflar I, Antik-çağ'dan Aydınlanmaya Kadar*, İstanbul 1996.)

425.

1) Sturm und Drang (Coşkunkluk ve Taşkınlık): Coşkunkluk akımı. Almanya'da 1760-1885 yılları arasında etkili olan bir edebiyat akımı. Adını Klinger'in bir oyunundan almıştır. Rousseau'dan da etkilenilerek dar, katı rasyonalist bir aydınlanmaya karşı, yaratıcı özgürlük, coşkusalılık savunulmuştur. Herder, Lessing ve genç Goethe bu akımın belli başlı isimlerindendir.

426.

1) (Wahrsager) kahin: Sözlük anlamıyla, hakikati söyleyen.

433.

1) (Unheimlich) tekinsiz: Sözlük anlamıyla, yuva olmaktan, yaşanılacak yer olmaktan çıkmış.

436.

1) Ceterum censeo (Lat.): Her zaman öne sürülen talep, kesin kanaat.

Sekizinci Ana Bölüm

438.

1) Alfresco: Taze kireç üzerine, ıslak kireç sıva üzerine resim yapma tekniği, fresk.

2) Quand la ... es perdu (Fr.): Halk kendi kendinin yargıcı olmaya kalkışınca her şey yitirilir.

439.

1) (die Kaste der Frei-Arbeit) gönlünce çalışanlar kastı: Sözlük anlamı: Özgür-çalışma kastı. Gönüllü çalışma'nın 'freiwillige Arbeit' olduğunu dikkate alarak, böyle bir karşılık buldum.

442.

1) Patria (Lat.): Vatan, honor (Lat.): Onur, şeref, namus.

452.

1) In summa (Lat.): Özetle.

453.

1) Mirabeau: Mirabeau Kontu Gabriel Honoré de Riquetti (1749-1791). Devrim dönemi Fransız devlet adamı. Alman kralı Büyük Frederik'in (bkz. yukarıda, 248'in notu) kişiliğinden ve devlet sisteminden etkilenmiştir. 3. tabakanın sözcülüğünü yaptı, meşruti monarşiyi savundu, despotizme karşı çıktı. 1790'da Jakoben kulübüne katıldı, 1791'de ulusal meclise girdi.

2) Dekatolizasyon: Katolikliği kaldırma.

3) Mérimée: Prosper Mérimée (Paris 28.9.1803-Cannes 23.9.1870) Fransız yazarı. Tutumlu bir dili ustalıkla kullanarak, çoğu kez ince bir ironi içeren öyküler yazdı. *Carmen* öyküsü (1845) Bizet tarafından 1875 yılında opera için bestelendi.

4) Le desordre organisé (Fr.): Örgütlü düzensizlik.

463.

1) "Ecrasez l'infame" (Fr.): Ezin alçağı!

472.

1) Isis başlığı: Eski Mısır tanrıçası Isis, başının üstünde bir taht figürüyle resmedilirdi.

474.

1) Biz yine de söyleyelim, buradaki Polis, eski Yunan kent devleti anlamında.

477.

1) (Kaiserlich geworden) imparatorlaşan: İmparatorluklaşan diye de çevrilebilir. Biraz alay içeren bir ifade, artık saraylılaşmış ve dolayısıyla tembelleşmiş, anlamına geliyor.

479.

1) Taler: 18. yüzyılın ortasına dek resmi Alman gümüş parası.

481.

1) (Hekatombe) toplu kurban verme: Yüz boğa kurban etme, Yunancada 'hekaton' = yüz, bous = sığır sözcüklerinden. Genel olarak büyük bir miktarı imlemek için kullanılıyor.

482.

1) Kamusal görüşler: Nietzsche, 'kamuoyu' anlamındaki 'die öffentliche Meinung' deyimini çoğullaştırarak kullanıyor. Bunu daha önce "Eğitici Olarak Schopenhauer"de yapmıştı. Bkz. ES, 1, s. 9.

Dokuzuncu Ana Bölüm

514.

1) (Ehern) tunçtan: Kesin, katı, değişmez anlamında.

519.

1) Kirke: Odysseus efsanesinde, insanları hayvana dönüştüren bir büyücü.

535.

1) (Kobold) gulyabani: Cücemsi ev cini.

547.

1) (Geistreich) zeki: Düz anlamı, tin açısından zengin.

553.

1) (vor Lachen wiehern) katıla katıla gülmek: Buradaki 'wiehern' kahkahayla gülmek ve kişnemek anlamlarına geliyor. Gülerken kişnemek gibi.

569.

1) Altın Post: Yunan mitolojisinde, Iason'un önderliğindeki Ar-gonotlar, Argo gemisiyle, bir zamanlar Phrixos ve Helle'yi taşıyan kanatlı koçun altın postunu almaya Kolchis ülkesine giderler.

585.

1) Umana commedia (Ita.): İnsani komedyası.

596.

1) Casus belli (Lat.): Savaş nedeni.

603.

1) (Ehrfurcht) hürmet: Nietzsche bu Almanca sözcüğü hecele yererek veriyor, (Ehr–furcht). Böylece sözcüğün kökenindeki saygıdan kaynaklanan korku anlamını vurguluyor.

607.

1) A posteriori (Lat.): Sonradan, sonsal, olguların ardından gelen.

614.

1) (Faustrecht) bilek gücü: Kendini zor kullanarak savunma anlamında.

615.

1) Bellum omnium contra omnes (Lat.): Herkesin herkesle savaşı: İnsanların ‘doğal durum’dayken içinde bulundukları düşünülen mücadele durumu.

630.

1) “Credo quia absurdum est” (Lat.): “İnanıyorum, çünkü saçma”, Aziz Augustinus’a atfedilen bir söz, anlamadan da iman edilebilir demeye geliyor.

2) ‘Engizisyon’ sözcüğünün kökeni Latince de inceleme, araştırma anlamına gelen ‘Inquisitio’dur.

631.

1) Torquato Tasso: İtalyan oyun yazarı, şair (1554-1595). Goethe’nin Torquato Tasso oyununda, müsteşar Antonio, şiir dünyasını küçümseyince, Tasso kırılır ve Antonio’ya hançer çeker. Oyunun sonunda ruhsal bunalım geçiren Tasso’ya yine Antonio destek olur (Ayrıntılı bilgi için bkz. Aziz Çalışlar, *Tiyatro Oyunları Sözlüğü 1 “Dünya Tiyatrosu”*, İstanbul 1994 ve Aziz Çalışlar, *Tiyatro Ansiklopedisi*, ‘Tasso’ maddesi, Ankara 1995).

632.

1) Almanca metinde 'Cultur' ve 'Bildung' sözcükleri, eşanlamlı olarak 'kültür' anlamında kullanılıyor. Dolayısıyla, eğitilebilirlik (Bildbarkeit), kültürlenebilirlik olarak da okunabilir.

Bir Final

1-2) (zu Buche) Kayna, (die Buche) kayın ağacı. Kitaba (in einem Buche), kitap (das Buch). Nietzsche bu iki eşsesli sözcükle oynuyor.